

DE BEWEGING

MAAS & VAN SUCHELEN - AMSTERDAM

THE GETTY CENTER LIBRARY

*Why ask for the moon
when we have the stars?*

UDENTA: SOCIETAT "PHOENIX"
BIBLIOTEK

DE BEWEGING

ALGEMEEN MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST, WETEN-
SCHAP EN STAATKUNDE * * *

VIERDE JAARGANG

EERSTE DEEL

BIBLIOTHEEK
STUDENTEN SOCIETEIT „PHOENIX”
DELFT.

* * REDACTIE: T. J. DE BOER * *

ALBERT VERWEY — IS. P. DE VOOYS

UITGEGEVEN DOOR MAAS & VAN SUCHTELEN
TE AMSTERDAM * * * * * MCMVIII

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

<https://archive.org/details/debeweging41unse>

I N H O U D

(Januari 1908. Afl. 1.)

	Bladz.
Over het Zeggen van Verzen	ALBERT VERWEY 1
Hölderlin: De Archipelagus (<i>Vertaald</i>)	ALEX. GUTTELING 11
Natuurkennis van den Nieuwen Mensch	DR. M. H. J. SCHOEN- MAEKERS 21
Droef Minnelied	J. JAC. THOMSON 40
Drost's „Hermingard”, gedeelte- lijk herdrukt (<i>Slot</i>)	ALBERT VERWEY 44
De Nederlandsche Arbeidersver- zekering	J. MOLENMAKER 83
Uit „Idyllen”	ALBERT VERWEY 100
Boeken, Menschen en Stroomin- gen: De Vernieuwing van de Opera: Frederik van Eeden's Minnestral	ALBERT VERWEY 103
Boekbeoordeelingen:	
Dr. A. Kuyper: Om de Oude Wereldzee	PROF. DR. T. J. DE BOER 109
J. Bruinwold Riedel: Het Leerlingwezen in Nederland.)	J. MOLENMAKER 111
C. F. Stork: Arbeidersver- tegenwoordiging enz.)	
Aanteekening: Aug. Ver- meylen	A. V. 118

(Februari 1908. Afl. 2.)

Amanië en Brodo (I)	NINE VAN DER SCHAAF . 119
H. v. Hofmannsthal's De Keizer en de Heks	MAURITS UYLDERT . . . 159
Overbeck en Nietzsche	PROF. DR. T. J. DE BOER 191
De Zang van den Wordende	ALBERT VERWEY 203

I N H O U D

Bladz.

Sociale Hygiëne.	IS. P. DE VOOYS	206
Boeken, Menschen en Stroomingen: De Dichter Boutens: Stemmen	ALBERT VERWEY	225
Boekbeoordeelingen:		
Jonckers Nieboer: Geschiedenis der Spoorwegen. . . .	P. BAKKER SCHUT	234
H. Roland Holst: De Socialistische opvoeding der Jeugd.	IS. P. DE VOOYS	240
J.G. Keesing: Feiten en Cijfers.	J. MOLENMAKER	242
Schoenmaekers: Het Geloof van den Nieuwen Mensch .	ALBERT VERWEY	244

(Maart 1908. Afl. 3.)

Amanië en Brodo (II).	NINE VAN DER SCHAAF . .	247
Sociologie in Dicht en Ondicht .	TH. VAN AMEIDE	279
Mist	IS. P. DE VOOYS	290
Herfstverzen	ALEX GUTTELING	292
De Dichter en de Jonge Vrouw .	P. N. VAN EYCK	295
Gedichten	TH. VAN AMEIDE	306
De Ziekteverzekering	J. MOLENMAKER	321
O Blauwe Paarlen van den Nacht.	HENR. LABBERTON— DRABBE	355
Boeken, Menschen en Stroomingen: De Horace van Corneille, Voordrachten over Bouwkunst		
	ALBERT VERWEY	356
Boekbeoordeelingen:		
Jeanne Reyneke van Stuwe: <i>Arl</i> , Carry van Bruggen: <i>In de Schaduw</i> , W. Graadt van Roggen: <i>Vercenzaamd</i> , D. v. d. Zee: <i>Godsontceering</i> , G. van Hulzen: <i>Maria van Dalen</i> , K. T. Nieulant, <i>Liefdes Kroukelpaden</i>	MAURITS UYLDERT	365
Arthur van Schendel: <i>Een Zwerper Verdwaald</i> , Stijn Streuvels: <i>De Vlaschaard</i> .	ALBERT VERWEY	373

OVER HET ZEGGEN VAN VERZEN

DOOR

ALBERT VERWEY.

Als dichters hun verzen lezen, wordt dat door luisterende leeken doorgaans eentonig gevonden. Zij hebben verwacht dat al de aandoeningen, die het gedicht hun bij de eigen lezing gegeven heeft, of waarvan ze veronderstellen, dat het gedicht ze hun zal kunnen geven, bij de luide lezing door den dichter zelf in zijn stem en gebaar blijken zullen. Hij moet ontroerd of in vuur zijn, of wel: hij moet klankschoonheid te genieten geven, in elk geval: hij moet erop uit zijn, door datgene wat zij zijn voordracht noemen, een indruk teweeg te brengen.

De dichter nu doet van dit alles niets. Hij leest *gelijkmatig* de woorden van zijn gedichten op, en daar blijft het bij. Hij leest uit de diepe overtuiging dat alleen door het eenvoudige zeggen van zijn woorden, in de orde waarin hij ze geschreven heeft, het gedicht zijn werking doet. Wat de leek voordracht noemt is hem een gruwel.

Ik zei dat de dichter *gelijkmatig* leest. En wie even nadenkt zal uitroepen dat dit waarlijk geen wonder is. Waardoor toch onderscheiden zich verzen van proza? Door niets anders dan de *gelijke maat* waarin zij geschreven zijn. Wie hen kennen wil, of doen kennen, moet dus allereerst doordrongen zijn van maatgevoel. Hij moet weten, en beseffen, dat ieder gedicht eene is van de ontelbare uitingen van maatgevoel, die dichters hebben voortgebracht. Hij moet die uiting schoon vinden, hij moet liefde voelen voor deze nieuwe schakeering van het één-tonige, en hij moet van de leeken die naar hem luisteren

eischen, dat zij de schoonheid van dit eentonige leeren zien.

Een gedicht is niet een muziekstuk en het is ook niet een proeve van welsprekendheid. Hoewel het waar is dat de wel-luidende stem zangerstriomfen behalen kan door het zeggen van verzen, is het toch niet zeker dat door die stem de verzen goed gezegd worden. Mogelijk is dat die stem slechte verzen zeggen zou en evenzeer zou worden bewonderd. Mogelijk is ook dat in de schoonheid van die stem de goede verzen niet tot hun recht kwamen. Maar indien het zeggen van een gedicht niet de taak van den zanger is, nog minder is het die van den redenaar. Indien de redenaar zijn roeping goed begrijpt dan zal hij zijn kunst te werk stellen om u te doen deelen in zijn overtuiging. Niet het maatgevoel — ook zelfs niet als hij een overtuiging in verzen voordraagt — is voor hem de hoofdzaak. Integendeel: hoofdzaak is voor hem datgene waardoor hij de maat te buiten gaat. Winnen wil hij u voor een overtuiging die de uwe niet is: ontnemen wil hij u, voor kort of voor lang, het rustig betrouwen in uw eigen gedachten, om u, als het ware uit uw eigen middelpunt en maat gebracht, te doen rusten in de zijne. Hoe anders doet de dichter! Hij zegt zijn gevoel, hij toont zijn beelden, hij teekent zijn gedachten in zulk een maatvolle gebondenheid, dat gij ze genieten kunt zonder ze te deelen. Het is of hij zegt: zie, dit zijn gedachten, beelden, gevoelens, die niet de uwe zijn, maar vindt gij niet dat zij in de schoonheid waarmee ze u naderen hun recht van bestaan hebben, zelfs voor u?

Een enkel voorbeeld: gij zijt roomsch of niet roomsch, maar er zijn in Vondels Altaergeheimenissen verzen die ge in elk geval schoon zult vinden. Lees daarentegen, hetzij in Vondels Bespiegelingen, of ook wel in datzelfde Altaergeheimenissen, die eigenste denkbeelden met kracht en welsprekendheid betoogend in vers gebracht, dan knikt goedkeurend de Roomsche onder u, maar de niet-Roomsche wapent zich. De dichter die betooger wordt, die u wil gevangen nemen door zijn welsprekendheid, die — voelt ge wel — is niet wat ge eigenlijk dichter noemt.

Welnu, wanneer zóó zeer, in den dichter zelf, onderscheid gemaakt wordt tusschen den eigenlijken dichter en den redenaar, dan is het duidelijk dat een waar gedicht, voorgedragen

als ware het een proeve van welsprekendheid, niet op de juiste manier wordt gezegd.

Ieder gedicht is eenerzijds klank: levende klank; toch willen we het niet hooren voorgedragen als een muziekstuk. Ieder gedicht is anderzijds rede, menschelijke rede: toch willen we het niet hooren voorgedragen als een redevoering. En toch zijn deze twee wijzen van voordracht, die van den zanger en die van den redenaar, zoozeer gebruikelijk, dat het publiek nu aan de eene dan aan de andere soort wordt gewend.

Ik zei u al dat tegenover deze beide die van den Dichter staat, en dat deze, naar mijne meening, de eenvoudige en de natuurlijke is.

Het gedicht, doordat het woord is, eenerzijds klank, anderzijds rede, moet, als het aan maat en getal gebonden woord, allereerst gezegd worden als een schepping van maat en getal.

Tot nu toe noemden we, als voordragers van verzen, er twee: de zanger en de redenaar. Maar er is een derde, die, als ik hem goed begrijp, tegelijk die beide is. Ik bedoel de Tooneelspeler. Het lyrisch gedicht wordt zijn middel. Hij akteert den Dichter, en bereikt door stem, gebaar en zeggingskracht een werking die, vooral op een groot publiek, onvergelykelyk kan zijn. Zelfs als hij in zijn gebaren sober is, en dus enkel de middelen van zanger en redenaar schijnt aan te wenden, dan heeft hij nog in zijn stilzwijgende tooneel­speelkunst den toover die de menigte aan hem boeit. Wat haar boeit is de geakteerde Dichter, de Dichterziel die in den speler zichtbaar wordt, en bewondering bevangt haar voor de onbegrijpelijke kracht waarmee dit wezen de bekende mid­delen gebruikt. Zijn orgaan, zijn zeggings, — ook op zichzelf, maar voornamelyk toch zooals ze beheerscht worden door zijn onzichtbare voornemen, door zijn dichterverbeelding, die overigens alleen misschien maar door een blik, door een houding zich openbaren zal — deze worden de voorwerpen van een ongebreidelde bewondering. Terwille van den speler luistert de menigte, en wordt niet moede te luisteren, naar het langste gedicht.

Dit is een triomf die eerlyk gewonnen wordt, en waar de

dichter zeker met een gulle waardeering bij toe mag zien. Dat tal van hoorders luistert dan toch naar die nooit gelezen verzen. Het wordt dan toch opgenomen in de wereld van verbeeldingen, die de Dichter voor hen ontsluiten wou.

Ja, maar wacht wat! Waar gelooft ge, waar meent ge naar uw eigen ondervinding, dat het licht valt. Op die wereld? of op den Akteur?

Geloof me, een Akteur die te scheiden is van zijn voordracht is er geen. Het is het eigene van zijn kunst, niet alleen zijn verdienste, maar zijn plicht, dat hij zich vereenzelvigd met de rol die hij gekozen heeft. Hij koos de Dichter-rol en het is billijk dat hij daaraan verbonden blijft.

Maar dit is nu ook juist de grief die de Dichter inbrengt tegen alle voordracht, die op het hoogste plan wordt beoefend door den Tooneelspeler. Zij dient den Voordrager en niet het gedicht.

Zij is een kunst op zichzelf en het gedicht is aanleiding. Zij is een kunst op zichzelf, die door het publiek als zoodanig gewild en bewonderd en begrepen wordt. En het publiek dat luistert naar een Dichter als hij komt met de eentonige lezing van zijn gedichten, zegt in naieve natuurlijkheid: o neen, uw gedichten — draagt die ander veel beter voor.)

De leek, die naar de lezing van een dichter luistert, drukt zijn bezwaar nog anders uit. Het treft hem, dat de voorlezer de cadans van de verzen voelbaar maakt. De cadans, dat is de maatschommeling, het op en neer van de verzen, die schijnt hij in zijn spreken opzettelijk uittebeelden. Men zou kunnen zeggen, dat hij het hoog en laag van de maten doet uitkomen, dat hij — wat men noemt — skandeert. Dat is, voor het niet daaraan gewende oor, een kleine schrik, die eerst na eenigen duur van de lezing begint uitteblijven. Schijnbaar is dit bezwaar een ander dan dat van de eentonigheid. Maar het is hetzelfde. Wat vreemd, wat hinderlijk, wat in het begin zelfs lachwekkend aandoet is, in beide gevallen, de maat. De maat is eentonig. De maat ook is een nadrukkelijke afwisseling van hoog en laag. Er zijn gedichten, die men meer als eentonig, er zijn andere die men meer als gecadanseerd gewaar wordt, al is

het zoo, dat eentonigheid en cadans in beide voelbaar zijn.
Wanneer ik, van Vondel, den bekenden Reizang

o Kerstnacht schooner dan de dagen

voorlees, dan zal door de geregelde afwisseling van de voetmaat, door de gelijke regellengte, door de eenvoudige rijmschikking, vooral de eentonigheid zich opdringen. Maar lees ik dan, eveneens van Vondel, het niet minder bekende

Op! trekt op o gij Luciferisten!

uit den Lucifer, dan is het ongewone zonder twijfel de cadans.

Ik noem nu uitersten om het verschil goed te doen uitkomen. En nu kunt ge zeker zijn, dat, terwijl menige voordrager het eerste gedicht liever als pathetisch dan als eentonig, en het tweede liever hartstochtelijk of dramatiseerend zal voorlezen, de dichter dit juist niet zal doen. Waarom? Omdat voor hem de maat hoofdzaak is. Omdat hij weet dat Vondel zelf deze gedichten als scheppingen van zijn maatgevoel heeft beschouwd.

Een herinnering aan de geschiedenis van de nederlandsche dichtkunst is noodig om de voorstelling van een Vondel die zou dichten uit maatgevoel, minder vreemd te doen voorkomen. Jeder weet welke dichterlijke beweging in de tweede helft van de zestiende eeuw, eerst Zuid- daarna Noord-nederlandsche dichters beïnvloedde. Het was die van Ronsard en de zijnen, die zich, toen zij met hun zevenen waren, de Pléiade noemden. Van hun poëzie waren een hooger toon, een vaster en edeler gang, de sprekendste kenmerken van verschil met een vroegere. Het behoeft geen betoog dat toon en gang allereerst in maat en snede van de verzen merkbaar zijn. Vernieuwing van de alexandrijn, vorming van oorspronkelijke strofen was dan ook van die dichterkunstenaars het wachtwoord. Hun invloed was zóó groot dat èn hun alexandrijn èn hun strofen bij ons werden overgenomen, het eerst door Van der Noot in Brabant, daarna door Van Hout en anderen in Noord-Nederland. Maar bedenk nu dat wat in Frankrijk vernieuwing was van het bestaande, bij ons invoering van iets geheel nieuws moest zijn. Bij ons kwam het neer op een vallen laten van het rederijkers-vers

dat het middelnederlandsche vers vervangen had, en een aanvaarden van wat men noemde de fransche maat. De alexandrijn met zijn zes jamben werd hier ingevoerd en was van de vaderlandsche dichtkunst die nu ontstaan ging onafscheidelijk. De iambemaat allereerst — want alle andere voetmaten volgden — maar de iambemaat allereerst werd het kenteeken van onze nieuwe poëzie.

Vondel heeft het geluk gehad een dichtkunst zooals ze door Ronsard bedoeld werd, geheel te kunnen verwerklijken. Maar dat wilde zeggen dat hij in al haar mogelijkheden een maat verwerklijkte die hier nieuwer was dan in Frankrijk zelf.

Wie dit bedenkt, wie inziet hoezeer Vondel zich maatvernieuwer moet gevoeld hebben, zal het niet vreemd vinden dat ik hem mij voorstel als dichtende uit maatgevoel.

Dit wil niet zeggen dat hij niet al de eigenschappen bezeten heeft waardoor hij een groot mensch en groot dichter was. Zonder zelf alle gevoelens in zich te beleven wordt niemand heer over de gevoelens van anderen. Zonder zelf een geest te zijn, leidt niemand geesten. Maar de Dichter die Hart en Brein is, is tevens Kunstenaar. En van niet minder belang dan aandoeningen en gedachten zijn voor hem de middelen van zijn kunst.

Wij hebben gezien hoeveel aanleiding er voor Vondel was juist in het bijzonder de maat als zulk een middel hoog te houden. En vragen we ons nu af of datgene wat voor Vondel gold niet ook eenigszins geldt voor ons.

De Nederlandsche poëzie, hoezeer ook in andere tijdperken niet zonder beteekenis, heeft haar onvergelykelijken bloei beleefd in Vondel. Zijn invloed is ook heden ten dage niet verdwenen; integendeel: hij is herleefd.

Wat door Vondel opnieuw en buitengewoon krachtig beseft werd, wordt door ons erkend als een altijd-durende waarheid: de dichter, voor zoover hij kunstenaar is, bestaat niet zonder het maatgevoel.

Ik vrees wel dat de veelmalige herhaling van het woord maat u de schoolbanken te binnen brengt. Daar hebt ge geleerd de voetmaten te onderscheiden. Tik-tak, tik-tak. Of tik-

tik-tak, tik-tik-tak. Of tak-tik-tik, tak-tik-tik. Dat was hoogst vervelend. En hoogst absurd leek het. Want als ge verzen van vaderlandsche of klassieke dichters op deze wijs ingedeeld hadt en zooals het heet skandeerde, dan bleek het u dat eigenlijk geen verstandig mensch ze in dat harnas zeggen kon. Het levende vers wou ten slotte altijd een beetje anders gezegd worden dan het schema, en zoo begonnt ge u aftevragen of die scherp-begrensde maat niet eigenlijk een uitvinding van uw leermeester was.

Ik spreek die ervaring volstrekt niet tegen. Ze was juist. Maar gij hebt óók wel een hoogst vervelend geraamte, dat ge niet ziet en dat ge in uw eigen belangwekkend uiterlijk niet eens altijd terug kunt vinden.

Vervelend dunkt u de eentonigheid, absurd dunkt u de cadans van verzen: juist zoo vervelend en zoo absurd zijn wij met ons regelmatig bewegende geraamte. En toch — toch is in *onze* regelmaat èn in die van verzen het leven, de schoonheid, die we moeten *leeren* zien.

De dichter die de verzen schrijft, leeft. Zijn maatgevoel is tevens schoonheids-gevoel. Voor hem die de verzen leest, komt het er nu op aan dat leven te beluisteren, die schoonheid mee te voelen, en daarna te trachten of zijn mond kan weergeven wat hij innerlijk hoort. Dit laatste is niet altijd mogelijk. Daartoe is een rijke en buigzame stem noodig. Maar toch is het mij nog nooit voorgekomen dat iemand die de verzen werkelijk hoorde, ze mij niet in hun hoofdzaak te verstaan kon geven.

Ik heb straks uw ervaring niet tegengesproken. Nu zal ik u een ervaring van mezelf meedeelen. Het is volstrekt onbegrijpelijk hoe weinig menschen er zijn, die oor hebben voor verzen. Dit is vooral wonderlijk, omdat er zooveel zijn, die oor voor muziek hebben. Oor voor muziek is — als ik mijn tijdgenooten gelooven mag — de allergeewoonste eigenschap. Menschen zonder dat oor zijn er eigenlijk niet. Of dan zoo weinig, dat ze zich schamen en er niet voor uit durven komen. Maar oor voor verzen. Vraag wie ge wilt: de meesten zeggen dat zij er nooit op gelet hebben. Anderen antwoorden: jawel, verzen, o zeker, welluidend. Maar als ge de proef op de som wilt hebben moet ge hun een vers voorlezen. Tenzij ge een

mooie stem hebt, of het vers aandoenlijk is, zullen maar enkelen het langer dan een kwartier uithouden.

Wat is oor voor verzen? Het is heel iets anders dan het muzikale oor. Dit laatste is gevoelig voor tonen, voor toonwaarden en toonverhoudingen. Het eerste voelt en onderscheidt woorden in maatverband. Omdat een woord nooit een toon is, kan er in een gedicht van de zuivere muzikale verhoudingen nooit sprake zijn. Er zijn woordverhoudingen die wel met zin en klank maar nooit met muziek te maken hebben, en die woordverhoudingen zijn onderworpen aan een regel van voetmaten, een regel die men ook niet bij uitsluiting muzikaal kan noemen.

Wat de dichter zoekt zijn de werkingen die door woorden in dat verband te bereiken zijn. Een oneindig aantal werkingen, waarin het altijd erop aankomt natuurlijk te doen schijnen, wat inderdaad bewust en kunstig is.

Potgieter vergelijkt de Dichtkunst met de Rijkunst: eerst wanneer de woorden getemd en in het maatgareel geslagen zijn, voeren zij den dichter naar zijn roem en zijn zegepraal.

Oor hebben voor verzen beteekent nu den toonval en al de schakeeringen te onderkennen van woorden in maatverband. Wie daartoe in staat is geniet in de verzen de bedoeling van den dichter en kan trachten die aan anderen meetedeelen. Wie in zijn lezing van die verzen iets anders meedeelt, staat, terwijl hij zichzelf kennen doet, den Dichter in het licht.

Een gedicht is maatvolle levensbeweging in woorden. Ge-looft iemand dat welke levensbeweging ook, minder is omdat ze maatvol is? Of zien we niet veeleer dat volken, dat personen, dan eerst toonen wat in hen is, wanneer lot en leven hen binden en onderwerpen aan een vaste maat? Komt dan niet eerst hun adel uit? de kracht van hun weerstand, de vurigheid van hun vaart, de bezonnenheid en bescheidenheid van hun overleg? Waarlijk, wat waren de Goden anders dan de maat die de menschen zich gaven, waaronder ze zich bukten, en waaraan ze zich oprichtten!

Maar zoo is het ook met woorden: alleen als de levensbe-

weging in woorden maatvol wordt, komt ze tot haar hoogste kracht en haar hoogste edelheid. Een breidel is de maat, waar ze haar kracht op verveelvoudigt. Een springplank waarop haar veerkracht ongelooflijk wordt. Een verenging als van een fontein zoodat de gevoelsstroom omhoog straalt en uiteen stort in druppelregen. Een verruiming als van een meer, zoodat hij uitdeint wijd tot den horizon.

Juist in zijn maatvolheid, en alleen daarin, krijgt het leven, alle leven, en ook het leven van woorden, dat vermogen dat het eigenlijke vermogen van het leven is, de macht van een bijna oneindige uitzetting en inkrimping.

Geregelde, en van kracht onschatbare, uitzetting en inkrimping, dat is het levens-vermogen bij uitnemendheid; en dat is het wat men, niet alleen meer onder kunstenaars, maar ook onder lieden van wetenschap, *ritme* noemt.

Ritme is maatvolle levensbeweging, en de hoogste levensbeweging is maatvol. Ook in proza is ritme, maar zie wat prozaschrijvers doen als hun schoonheidsdrift sterker wordt. Ze trachten in hun proza het vers te naderen: ze trachten het gelijk te maken aan verzen. Zij voelen dat wat in hen onbewust werkt, een hooger en vorm van bewustheid heeft. Zij wenschen, proza schrijvende, boven het proza uittegaan naar de van zich zelf bewuste ritmiek van het vers.

Allereerst waren het duitsche dichters, die deze grens tusschen de gevoels-ritmiek van het proza, en de uitdrukkingvoller en bewuste ritmiek van het vers, naderden. Goethe, die een drama in proza opzette en in verzen uitvoerde, moet er, dunkt me, al alles van geweten hebben. Maar de man, die de grens bewoonde, was Hölderlin. Zijn Hyperion, zijn Empedokles, en menig van zijn kleinere gedichten vond hij er. Novalis, die zijn Hymnen an die Nacht als proza drukte, schreef ze gedeeltelijk in verzen.

Later was het, in Frankrijk, vooral Baudelaire die de mogelijkheid ter sprake bracht van een proza, dat in staat zou zijn het innigste van de ziel weer te geven. Hij bekende zich in zijn zoeken ernaar niet geslaagd. Anderen zochten na hem. Maar niemand vond buiten het vers, wat alleen in het vers te vinden is, de ritmiek, de maatvolle levensbeweging, zichzelf bezittende, kennende en uitende.

Het vers is hoogste levensuiting en als zoodanig toont het zich nog meer doordat het dien diepsten ernst van zijn wezen opheft in het spel van zijn verschijning. Wat is er speelscher in zijn voorkomen dan die maat, die dans, die we nu toch juist hebben leeren kennen als de waarlijke ernst van het leven. Maar hoe kan het ook anders daar toch al wat we leven en eeuwig noemen een voorbijgaande en vergankelijke schoonheid is, een maat, een ritme van het Onuitsprekelijke.

HÖLDERLIN: DE ARCHIPELAGUS

VERTAALD DOOR

ALEX. GUTTELING.

OPDRACHT AAN ALBERT VERWEY

Is het niet wonderlijk, vriend? Verrees dan de ziel van den zanger
Eensklaps zoo eindeloos wijd spreidend haar stralende vlucht,
Dat wij bei tegelijk haar rhythmischen wiekslag vernamen
Dicht aan ons luisterend oor, dronken van grootsche muziek?
Want tegelijk en niet wetend elkanders plotslinge liefde
Minden we onstuimig en teer hem wiens geweldige lied
Klagend ruischte om der Grieken geluk en geloof aan de schoonheid
Die hij, en 't moordde hem, nergens, op aarde meer vond.
Nooit nog, sinds mijn jeugd, die de zangen verslond van Homerus,
Die, doordreund van zijn kracht, Milton als godlijksten prees,
Dronk ik zoo duizelend zalig van diepe melodische golven,
Zag ik zoo siddrend verstomd op tot het heilige Beeld,
Als bij zijn wemelend schouwspel van de eilandenzee en haar kusten:
Azië, Egypte en Atheen, dan van den eindlijken strijd,
Als bij zijn schreiende doodslied, schreiende smeeken om schoonheid:
Doodslied van 't heiligste volk, schoonheid die hij niet zou zien.
Schoonheid — hij zag ze niet om zich, maar vond ze in zijn eigene
ziel toch:
Eeuwige schoonheid, aan ons plotseling nieuw geopenbaard —
Is het niet wonderlijk, vriend? En een troost voor wanhopende harten,
Dat onsterfelijk zij, telkens herrijzende leeft?

DE ARCHIPELAGUS

Keeren de kraanvogels weder tot u? en zoeken tot uwe
 Stranden weder de schepen hun koers? omaadmen gewenschte
 Winden uwen gestilden vloed, en zont in de nieuwe
 Stralen zijn rug de dolfijn, naar boven gelokt uit de diepte?
 Is het de tijd dat Ionië bloeit? want steeds in het voorjaar,
 Wen zich het harte vernieuwt van den levenden mensch, en ontwaken
 De eerste liefde in zijn ziel, en herinring aan guldene tijden,
 Kom ik tot u, en groet in uwe stilte u, mijn oude!

Altijd, geweldige! leeft gij nog en rust ge in de schaduw
 Uwer bergen, als eens; met jonglingsarmen omvangt gij
 Nog uw liefelijk land, en van uw dochters, o vader,
 Van uw eilandenschaar, de bloeiende, is geen nog verloren.
 Kreta staat, en Salamis groent, omschauwd van laurieren,
 Stralen-ombloed in het rond, verheft bij den opgang der zonne
 Delos haar bezielde gelaat, en Keos en Chios
 Dragen van purperen vruchten een weeld', en van dronkene heuveln
 Welt de Cyprische drank, en van Kalauria vallen
 Zilveren beken, als eens, in uw oude waatren, o vader.
 Alle leven zij nog, de eilanden, de moeders der helden,
 Bloeiend van jaar tot jaar, en wen somtijds uit den afgrond
 Losgelaten, de vlam van den nacht, het onweer van onder,
 Een der bekoorlijken greep en de stervende u in den schoot zonk,
 Godlijke! gij, gij bleeft, want over uw donkere diepten
 Hebt gij al zooveel zien oprijzen en weder verzinken.

Ook de Hemelschen, zij, van omhoog de krachten, de stillen,
 Die den vroolijken dag en zoeten sluimer en voorge-
 voelens brengen van ver over 't hoofd der voelende menschen

Uit hun volte van macht, ook zij, uw oude gespelen,
Wonen, als eens, met u, en vaak, bij scheemrenden avond,
Wen van Aziëns bergen verrijst het heilige maanlicht
Over uw vloed, en de sterren elkaar in uw golven ontmoeten,
Straalt gij van hemelschen glans, naarmate zij voorwaarts bewegen
Wisslen uw watren van schijn, de wijzen der broeders daarboven
Klinken, hun nachtgezang weerklinkt in uw lievendens boezem.

Wen dan 't alverheldrende licht, het kind van het Oosten,
Zij, de zon van den dag, de wonderendoende, is gekomen,
Dan beginnen de levenden weer in de guldene droomen,
Die hun de dichteres altijd des morgens wil schenken;
U, den treurende God, u zendt zij vroolkeren toover,
En haar eigen vriendelijk licht is zelfs nog zoo schoon niet
Als het liefdeteeken, de krans, dien zij altijd, als vroeger,
Uwer gedachtig, nog windt om uw grijze haren, o vader.
En omvangt u de ether niet meer? en keeren de wolken,
Uwe boden, niet meer met het godengeschenk, met den bliksem,
Weder van hem, van omhoog? Dan zendt gij ze over de landen,
Dat aan het gloeiende strand al de onweerdronkene wouden
Ruischen en wieren met u, dat straks, als de zwervende zoon komt
Wen de vader hem roept, met zijn duizend beken Meander
Aan zijn doolhof ontsnelt, en uit de vlakke Caïster
U tegemoet blij juicht, en uw eerstgeborene, de oude,
Die te lang zich verborg, uw ontzagwekkende Nijl thans
Hoogaanschrijdend van 't verre gebergt, als in klank van een pantser,
Zegevierend verschijnt en verlangend zijn armen u opent.

Maar toch eenzaam dunkt gij u thans, en in 't zwijgenden nacht hoort
Uwe jammerklachten de rots, en dikwijls ontvlieft u
Toornend van 't sterflijke weg de gevleugelde golf naar den hemel.
Want niet leven met u die edelen die gij bemindet,
Die u vereerden, die eens met hun schoone tempels en steden
Uwe stranden hebben bekranst, steeds zoeken en missen,
Steeds behoeven, als helden den krans, de gewijde elementen
Tot hun verheerlijking het hart der voelende menschen.

Zeg mij, waar is Athene? is boven de urnen der meesters
 Uwe stad, die gij 't meest hebt bemind, aan geheiligde stranden,
 Treurende God, is zij gansch tot asch en tot puinen geworden?
 Of is een teeken nog daar, dat de bootsman misschien die voorbijkomt
 Zien zal de plaats waar zij stond, haar zal noemen en harer gedenken?
 Stegen daar de zuilen omhoog en schitterden ginds niet
 Eens naar omlaag van het dak van den burcht de gestalten der Goden?
 Ruischte daar de stem van het volk, stormachtig bewogen,
 Niet van het marktplein, snelde daarginds uit de vroolijke poorten
 't Volk de straten niet langs, naar omlaag den gezegenden haven?
 Zie, daar ontboeide zijn schip de ver-heen-peinzende koopman
 Blij, want er waaide ook voor hem de bevleugelde lucht en de Goden
 Minden zoozeer als den dichter ook hem, omdat hij de goede
 Gaven ruilde der aard en het verre en nabije vereende.
 Ver naar Cyprus stuurt hij zijn vaart en verder naar Tyrus,
 Noordwaarts streeft hij naar Kolchis en zuidwaarts naar 't oeroud Egypte,
 Dat hij purper en wijn en koren en vachten moog' winnen
 Voor zijn eigene stad, en dikwijls dragen zijn wenschen
 Ver de zuilen voorbij van den dapperen Hercules, schepe-
 vleugels en hem, naar eilanden nieuw en gelukkig; terwijl er
 Anders ontroerd, aan het strand van de stad een eenzame jongling
 Branding-beluisterend wijlt, en groote dingen vermoedt hij,
 De ernstge, wen zoo aan de voeten des aardeschuddenden meesters
 Luistrend hij zit, en het is niet voor niets dat de zeegod hem opleidt.

Want de vijand des Geestes, de Pers, die velen bevelend
 Jarenlang reeds telde der knechten en wapenen aantal,
 Spottend met 't Grieksche land en zijn eilanden, klein in getale,
 't Leek hem een spel, den heerscher, en niets dan een droom
was het volk hem,
 't Zielvolle volk hem nog, met den geest der Goden gewapend.
 Luchtig spreekt hij het woord, en snel, als de vlammeende bergbron.
 Wen hij, vreeslijk in 't rond uit den gistenden Etna gegoten,
 Steden begraaft in den purperen vloed en bloeiende tuinen,
 Tot de brandende stroom in den heiligen zeevloed zich afkoelt,

Zoo met den koning thans, verzegend, stedenverwoestend,
Storten van Ekbátana aan zijn prachtige scharen;
Wee! en Athene, de heerlijke, valt; wel schouwen en worstlen
Van het gebergt, waar het wild hun gekrijt hoort, vluchtende grijsaards
Naar hun woningen daar terug en de rookende tempels;
Maar der zonen gebed kan de heilige asch niet meer wekken,
Nu niet meer, in het dal is de dood, en de wolken der branden
Nevelen weg aan de lucht, en om verder in 't land te gaan oogsten
Tijgen, door misdaad verhit, de Perzen voorbij met hun krijgsbuit.

Maar aan Salamis' stranden, o dag! aan Salamis stranden,
Wachtend het einde staan er de Atheensche vrouwen, de maagden,
Staan er de moeders, wiegend hun kind in den arm, het geredde
Zootje: de stem van den god van de zee — zij hooren het — schalt uit
Diepten omhoog, spelt heil, en de Goden des Hemels, zij schouwer.
Wikkend en richtend omneer, want ginds aan de bevende stranden
Deint sinds den dageraad als langzaam voortdrijvend onweer
Daar op schuimende waatren de slag en de gloeiende middag,
Onbemerkt in hun toorn, straalt reeds over 't hoofd van de strijders
Maar de mannen van 't volk, de nakomelingen der helden,
Thans bevelen zij heller van blik, de beminden der Goden
Denken aan het bestemde geluk, thans temmen hun geest niet,
Hem die den dood veracht, Athene's kindren. Want anders
Niet dan uit rookend bloed het wild der woestijnen nog eenmaal
Zich op 't eind, veranderd, gelijk aan een edeler kracht, thans,
Opheft, den jager verschrikt, zoo keert in der wapenen straling
Bij der heerschers bevel, verzameld schrikwekkend den wilden,
Midden in de'ondergang nog eenmaal de ziel, de vermoede.
En verwoeder begint het, als paren worstlende mannen,
Grijpen de schepen elkaar, in de golven tuimelt het roer en
Onder de strijdren breekt de bodem en schipper en schip zinkt.
Maar door het lied van den dag in duizlende droomen gezongen,
Rolt de koning zijn blik, grimlachend over dees uitkomst
Dreigt hij en vleit en juicht, en zendt als bliksems, de boden;
Doch hij zendt ze vergeefs, er keert niet een tot hem weder.
Bloedige boden, verslaagnen van 't heir, en barstende schepen,

Werpt hem zonder tal de wrekende dondrende golf toe
Voor den troon, waar hij zit aan den bevenden oever, de ellendge,
Schouwend de vlucht, en meegesleep't in de vluchtende menigt
IJlt hij, hem drijft de God, daar drijft zijn dwalend eskader
Over de vlooden de God, die spottend zijn ijdel sieraad hem
Stuksloeg in 't eind en den zwakke bereikte in zijn dreigende harnas.

Maar vol liefde terug tot de eenzaam wachtende stroomen
Komt het Athener volk, en van des vaderlands bergen
Golven, blijde gemengd, naar beneden de glanzende scharen
In het verlaten dal, ach, als de verouderde moeder,
Wen na jaren het kind, het verloren gewaande, terugkomt
Levend, aan hare borst, een volwassen jonkman geworden,
Maar in verdriet is haar ziel verwelkt en te laat komt de vreugde
Weer tot de hopenmoede en moeizaam verneemt zij de woorden
Die de beminnende zoon uitspreekt om de Goden te danken;
Zoo verschijnt aan de komenden daar de grond van Athene.
Want vergeefs is het vragen der vromen naar heilige bosschen,
En den zegevierende ontvangt geen vriendlijke poort meer,
Als den reiziger eens, die van de eilanden vroolijk terugkwam,
Wien verstralend verrees de zalige burcht van Athene
Boven zijn smachtende hoofd. Wel kennen zij de eenzame straten
En de treurende tuinen rondom, en ginds, op het marktplein,
Godlijke beelden liggen daar neer, en de zuilenportieken
Stortten, — daar reikt, ontroerd in de ziel en om trouw zich verheugend
't Minnende volk elkander de hand, dat er weer een verbond zij.
Weldra zoekt ook de man de plaats van zijn eigene woning,
Vindt haar onder het puin; aan zijn hals weent, denkend aan 't lieve
Plekje der sluimering zijn vrouw, en de kinderen vragen
Naar de tafel waar ze eens aanzaten in lieflijke rijen
Door de goden van 't huis gezien: glimlachende vaadren.
Tenten bouwt nu het volk, en de oude buurlieden sluiten
Zich weer aan bij elkaar, naar gelang hunne harten gewoon zijn
Orden de luchtige woningen zich in het rond langs de heuvels.
Zoo in die dagen woonden zij dus als de vrijen, de vaadren,
Die van hun kracht gewis en op komende dagen vertrouwend,

Trekkenden vogels gelijk, met gezangen van bergen tot bergen
 Eenmaal togen, de vorsten van 't woud en wijdzwerpende stroomen.
 Ook omringt nog als eens de moederaarde, de trouwe,
 Weer haar edele volk, en onder heiligen hemel
 Rusten zij zacht, wen mild, zooals vroeger, de zoelten der jeugd weer
 Waaien om hunnen slaap en uit hun platanen de Ilyssus
 Zachtjes hun tegenruischt en nieuwe dagen verkondend
 Lokkend tot nieuwe daden bij nacht de golf van de zeegod
 Dreunt van ver en vroolijke droomen den lievelingen toezendt.
 Langzamerhand ook spruiten en bloeien weer goudene bloemen
 Op het vertreden veld, gepleegd door zorgzame handen
 Groent de oleander opnieuw, op het weideland van Kolonos
 Grazen vredig als eens, de paarden weer van Athene.

Maar der moederaard en den God der golven ter eere
 Bloeit nu de stad weer op, een heerlijk geheel, als 't gesternte
 Zeker gegrondvest, 't werk van den Geest, want kluisters der liefde
 Schept hij gaarne zich zoo, zoo maakt in groote gestalten
 Die hijzelf heeft gebouwd, zich de altijdwerkende blijvend.
 Zie! en den scheppende dient het woud, hem reikt met nog andre
 Bergen dicht bij de hand Pentele marmer en ertsen.
 Even levend als hij en blij en heerlijk verlaat het
 Kunstwerk zijn handen en licht als het zonnebedrijf is zijn arbeid.
 Bronnen stijgen omhoog, en over de heuveln in zuivre
 Banen geleid, bereikt het water het glanzende bekken,
 En daaromhenen glanst, gelijk aan feestlijke helden
 Aan gemeenschaplijken beker, de rij der woningen, hoog rijst
 't Prytaneum hier, daar staan Gymnasiën open,
 Godentempels ontstaan, een heiligkoene gedachte
 Stijgt, het onsterflijke dicht nabij, het Olympion, 't zaalge
 Woud uit, op in de lucht; nog talrijke hemelsche hallen!
 Moeder Athene, ook voor u verrees uw heerlijke heuvel
 Trotscher uit treurnis omhoog en bloeide nog lang voor den God der
 Golven en u, en uw lievelingen zongen er blijdeverzameld
 Nog ontelbare malen op 't voorgebergte hun dank u.

O die kindren van 't heil, die vromen! wandlen zij ver nu
 Bij hun vaderen thuis en de dagen van 't noodlot vergeten,
 Ginds aan den Lethestroom, en brengt geen smachten hen weder?
 Zal ik hen nimmer zien? ach, vindt mijn zoekende blik u
 Nooit op de duizend paden der aard, der groenende wereld,
 O gij gestalten goden-gelijk, en vernam ik uw taal dan
 Daarom, daarom de sage van u, dat altijd in droefnis
 Voor mijn tijd mijne ziel me ontvlie' tot uw schimmen beneden?
 Maar nabijer tot u, waar uwe wouden nog groeien,
 Waar zijn eenzame hoofd in wolken de heilige berg hult,
 Naar den Parnas wil ik gaan, en wen, in het donker der eiken
 Scheemrend, mij dwalende daar Kastalia's bron wil gemoeten
 Zal ik, met tranen vermengd, uit een schaal, een bloesemomgeurden,
 Daar op 't kiemende groen het water plengen, opdat nog,
 O gij allen die slaapt, u een doodenoffer gebracht zij.
 Daar in 't zwijgende dal, aan Tempe's hangende rotsen,
 Wil ik wonen met u, daar vaak, gij heerlijke namen!
 U oproepen bij nacht, en wen gij toornend verschijnen
 Zoudt, wijl de ploeg uw graven ontwijdt, o heilige schimmen,
 Wil 'k met de stem van mijn hart, met vroom gezang u verzoenen,
 Tot, om te leven met u, volkomen mijn harte gewend zij,
 Vragen zal u dan veel, gij dooden, de meerder gewijde!
 U, gij levenden, ook, gij hooge krachten des hemels,
 Wen gij over het puin met uwe jaren voorbijgaat,
 Gij in uw zekeren baan! want vaak aangrijpt een verwarring
 Onder de sterren mij, als kille winden, den boezem,
 Dat ik uitzie om raad, en lang reeds spreken zij nimmer
 Troost den bekommerden toe, Dodona's profetische wouden,
 Stom is de Delphische God, en eenzaam liggen verlaten
 Lang reeds de paden waar eens — de verwachtingen leidden hem
zachtjes —

Vragend de man tot de stad opsteeg van den eerlijken ziener.
 Maar het licht omhoog, dat spreekt nog heden tot menschen,
 Vol van schoone verklaringen, ja, en de stem van den grooten
 Donderaar roept: Gedenkt gij mij? en de treurende golven
 Van den zeegod echoën luid: gedenkt gij mij nimmer

Als voorheen? Want aan 't voelende hart graag rusten de Goden.
Steeds als voorheen geleiden zij nog, de bezielende krachten,
Gaarne den strevendenden man, en over des vaderlands bergen
Rust en heerscht en leeft nog de ether alomtegenwoordig,
Dat een liefhebbend volk, in 's vaders armen verzameld,
Menschelijk blij, als eens, en dat één geest allen gemeen zij.
Maar helaas! het wandelt in nacht, het woont als in de'Orcus,
Zonder Godlijkheid, ons geslacht. Aan 't eigene drijven
Zijn zij alleen gesmeed, en zichzelf in de dreunende werkplaats
Hooft eenieder alleen en veel arbeiden de wilden
Met geweldigen arm, rustlóos, doch altijd en altijd
Blijft onvruchtbaar der stumperts moeit', als de Furiën blijven:
Tot, ontwaakt uit den angstigen droom, de ziel van de menschen
Open zal gaan, jeugd-blij, en der liefde zegenende adem
Weder, als voormaals vaak, bij Hellas' bloeiende kindren,
Waaie in den nieuwen tijd, en boven vrijere hoofden
Ons de Geest de Natuur, de van ver aanwandlende, weder
Stilverwijlend, de God, in guldene wolken verschijne.
Ach! en toeft gij dan nog? en zij, de godlijk geboornen,
Wonen altijd, o dag! nog als 't ware in de diepten der aarde
Eenzaam omlaag, terwijl een altijdlevende lente
Onbevangen boven het hoofd der slapenden schemert?
Maar nu langer niet meer! reeds hoor ik ver van den feestdag
Koorgezang op 't groene gebergt, en de echo der wouden
Waar der jonglingen borst zich verheft, waar de ziel van het volk zich
Stil vereent in 't vrijere lied, ter eere der Godheid,
Wien het hooge wel past, maar wien ook de dalen gewijd zijn,
Want, waar vroolijk de stroom in wassende jonkheid vooruitsnelt
Tusschen bloemen des lands en waar op zonnige vlakken
Edel graan en de boomgaard rijpt, daar kransen zich gaarne ook
Vromen voor 't feest, en hoog op den heuvel der stad in de verte
Glanst als een menschelijk huis de hemelsche hal van de vreugde.
Want vol godlijken zin is al het leven geworden,
En volmakend als eens, verschijnt ge weer aan uw kindren
Overal, o Natuur! en gelijk van een bronnengebergte
Stroomt van hier en ginder het heil in de kiemende volksziel.

Dan, dan, o gij vreugd van Athene, gij daden in Sparta!
 Kostlijke voorjaartijd in Griekenland! als de herfst komt,
 Onze herfst, en gerijpt gij allen, geesten der oude
 Wereld, weerkeert en zie! de volheid van 't jaar is nabij thans!
 Dan vernietige 't feest niet u, verledene dagen!
 Heen naar Hellas stare het volk, en weenend en dankend
 Worde in herinneringen verzacht de trotsche triomfdag!

Bloeit onderwijl, o bloeit, tot onze vruchten beginnen,
 Gij, Ioniëns tuinen, maar, en die op Athene's
 Puinen groenen, bekoorlijke! bergt dat leed voor den zienden
 Dag! Bekranst met uw eeuwig loof, laurieren, de heuvels
 Uwer dooden rondom, bij Marathon ginds, waar de knapen
 Stierven in zegepraal; Chaeronea's velden, bekrant ze,
 Waar met hun zwaard in de hand uitgingen de laatste Atheners
 Vliedend voor den dag van de smaad; daar, daar van de bergen
 Klaagt naar omlaag in het dal van den slag, aanhoudend, en ginder
 Zingt van Oeta's toppen omneer het lied van het noodlot;
 Wandlende waatren! Maar gij, onsterfelijk, wen ook der Grieken
 Lied u sinds lang niet meer viert, als eens, o Zeegod, roep gij mij
 Uit uw golven nog vaak in de ziel, dat over de waatren
 Vreesloos rijze de Geest, den zwemmer gelijk, dat in 't sterke
 Frissche geluk hij zich oefen', versta de taal van de Goden:
 't Wissen en Worden; en wen meesleurend de tijd te geweldig
 Mij bij het hoofd aangrijpt, wen de nood en verwarring des geestes
 Onder sterflijken mij mijn sterfelijk leven verwoesten,
 Laat mij de stilte dan in uwe diepte gedenken!

NATUURKENNIS VAN DEN NIEUWEN MENSCH

DOOR

MATHIEU SCHOENMAEKERS.

Wat de mensch religieus-geloovig ziet, wordt hem niet van buiten direct als waarneembaar voorwerp gegeven. Neen, het groeit eerst langzaam op in zijn eigen binnenste als eigen schepping uit hem zelve. Het wordt eerst geboren uit de eenig-reine, geheel belanglooze emotie, die „bewondering” heet — bewondering, die niet hoopt op loon, die geen bestraffing vreest, die niet vertrouwt op vreemde hulp en geen genot begeert buiten het bewonderen-zelf, dat puur beminnen is. Wat de mensch religieus-geloovig ziet, wordt eerst geboren in het innigst leven van hemzelf, dat zich eenvoudig-deemoedig overgeeft aan de streeling van diep-doorvoelde Schoonheid om die schoonheidsbekoring alleen. En het groeit tot eigen scherp-omlijnde schepping, die eindelijk samensmelt met de Schoonheid zelf, die van buiten vaag-aanlachend de eerste ontroering wekte.

In die subtiële zieleschepping kunnen we drie groeistadiën onderscheiden:

In de eerste onbewuste schoonheidsbedwelming vermoedt de mystisch-ontroerde mensch en peinst en droomt.

Dan begint het bewustzijn te ontwaken, dat er levende éénheid is tusschen hem en de Schoonheid, die hem ontroert.

En eindelijk komthij zóó onder de bekoring dier Schoonheid,

dat hij zich geheel en al versmolten, geheel en al één met haar voelt. Dan dringt zijn gevoel ook door tot zijn denkenden geest, en hij zegt in volle bewustheid: ik droom niet meer, ik peins niet meer, ik wèèt nu, ik wèèt, dat ik èèn ben met de Schoonheid, die mij streefde en dat die Schoonheid één is met de heele natuur; wat in mij gebeurt, gebeurt in de natuur, mijn zelfkennis is ware natuurkennis.

Zoo is het fierste zelfgevoel een vrucht van belangloosdeemoedige overgave aan schoonheidsbekoring. De mensch, die dat derde stadium van mystieke vervoering bereiken mag, spreekt van zichzelf, van zijn innigst leven, met oprechte vrijmoedigheid zonder vrees verwaand te zijn. Want is hijzelf niet alles in allen, één met menschen en dieren en planeten! Die „anderen” zijn toch geen „anderen” meer! En hij spreekt over de natuur met de besliste zekerheid van den ziener. Want opgelost in de natuur om hem, weet hij hich herboren tot een aanschouwer van het Groote Zelf, dat is: alles mèt hem, één levende éénheid.

De Schoonheid, die hem eens bekoorde, blijft Schoonheid. Maar zij is nu tevens geworden een Feit, dat hij wèèt, dat hij ziet, wèlbewust helder-ontwaakt te zijn. Zij is nu voor hem geworden een *Geloofsfeit*.

Onontroerde menschen bespotten hem en vragen smalend naar „bewijzen.” Maar wie eenmaal weet, dat de Waarheid lèèft, weet ook dat niemand de Waarheid zien kan zonder ontroerd te zijn. Niemand kan levende dingen àls levend aanschouwen zonder huivering. Wie „nuchter” naar de levende Waarheid kijken kan, vermag niets van de levende Waarheid te *zien*.

Meer nog: belanglooze schoonheidsontroering, of bewonderen, of beminnen, is 't eenig onfeilbare teeken, dat levende Waarheid tot ons komt. Wie nuchter denkt, wil eerst de Waarheid die één is in veelheid van vormen, ontleden; hij wil haar stuksnijden met ziellooze begrippen totdat zij zieltoogt hier en daar in ontbonden ledematen en dan waant hij haar te „zien,” omdat hij haar openlegde, gelijk een dwaas een bloem te zien waant, nadat hij haar onttooide en aandachtig bekeek, blaadje voor blaadje. — Waar wie zich aan de bekoring der Waarheid overgeeft alleen om der bekoring

wille, hem stroomt haar levensstroom door de ziel, gelijk de levensstroom der bloemen hem verkwikt, die haar kleuren en geuren proeft — bij *ziet*.

Het Geloofsfeit, waarvan ik zoeven sprak is een *objectief* Geloofsfeit, dat niet verwisseld mag worden met *subjectieve* Geloofsfeiten.

Ieder mystisch Geloof ontstaat, zooals we zeiden, uit de behoefte aan belanglooze bewondering, die ieder mensch diep-ingeboren is. Die behoefte is uiteraard *scheppend*, zij baart b.v. de echte kunstwerken. Maar die scheppingskracht heeft graden van sterkten — alleen bij zeer begenadigde menschen schept zij zóó, dat haar schepping samenvalt met de van buiten gegeven verschijning der natuur, m. a. w. alleen zeer begenadigde menschen bereiken dat derde stadium van mystieke vervoering, waarbij de uiterlijke verschijning der natuur zelve tot Geloofsfeit wordt.

De meeste menschen brengen het niet verder dan tot het tweede stadium. Zij scheppen dan ófwel als afzonderlijke individuën, en dan is het product van hun scheppingskracht een persoonlijk kunstwerk — ófwel zij scheppen collectief, en dan ontstaat er een subjectief Geloofsfeit, (mythologie) dat voor hen een feit is, maar niet samenvalt met de gewoonstofferlijke werkelijkheid.

Die collectieve, subjectieve Geloofsfeiten zijn de kostbaarste schat van een volk, wiens individuën niet afzonderlijk scheppen kunnen. Zij bezielen dat volk en hebben lang die bezielende kracht, juist omdat zij collectief geschapen zijn en dus door het heele volk doorvoeld kunnen worden, zoolang het niet te diep-in-zich verandert, ten goede of ten kwade. Vandaar de liefde van een volk voor zijn bepaalden Godsdienst. Het gelooft aan zijn religieuze schepping, ongedeerd door al wat wetenschap en wijsbegeerte zeggen tegen *zijn* godsdienst, ongedeerd door alle vervolgingen van „andersgeloovigen” of „ongeloo-vigen”. ’t Is psychisch onjuist, die hardnekkige liefde te verklaren uit het verlangen, de hoop te behouden op hemelsche belooning. Het katholieke volk b. v. laat zich gemakkelijker verleiden door de „zonde” dan door het „ongeloof”, ofschoon de zonde evengoed den hemel sluit als het ongeloof. En de

boedhistische geloovigen putten niet uit belangzucht de kracht, alle zinnelijk waarneembare dingen voor „illuzie” te verklaren, omdat zij die zien als een onschoonen vloek tegen hun vizie van de éénheid aller dingen: belangzucht is zoo hooghartig niet.

Vanwaar dan die geloofsovergave, die hooghartigheid van een echt godsdienstig volk? Er is maar één afdoend antwoord: uit de innigste behoefte van ieder mensch, zich over te geven aan belanglooze bewondering. Het voorwerp van die bewondering geeft den mensch niet een of ander genot, een of andere hoop — het bevredigt zijn inwezenlijkste natuur zelve.

Maar heil den mensch, wiens belanglooze schoonheidsontroering sterk genoeg is om een *objectief* Geloofsfeit te scheppen! Heil den mensch, die zeggen mag:

Mijn schoonheidsontroering en de scheppingskracht in de natuur weet ik als één en hetzelfde Leven. Geen godsdienst-schepping van één volk, geen kunstschepping van één mensch heb ik noodig om gelukkig te zijn. Want wat er beeft in mij al ik bewonder is hetzelfde Leven, dat Zon en Aarde schept en herschept. Wilt ge mij ontnemen wat mij zalig maakt, blusch dan de Zon uit en sla heel de Aarde met onvruchtbaarheid.

De natuurlijke groei der Religie eischt, dat de nieuwe menschen van onzen tijd ten minste in voorbijgaande gelukstemmingen, die fiere taal kunnen spreken in alle bewustheid. De natuurlijke groei der Religie wil, dat de nieuwe menschen van onzen tijd ontroerd worden tot en door een *objectief* Geloofsfeit. Want aan de subjectieve Geloofsfeiten hunner voorvaderen kunnen zij niet meer naïef gelooven; en hun innigst wezen blijft belanglooze bewondering willen — willen niet alleen van tijd tot tijd door anderer kunst, maar telkens weer uit eigen kracht. De nieuwe menschen van onze dagen zijn geroepen een en al pieuze bewondering te zijn,

Totdat de Koningsmensch uit hen geboren wordt, die zijn overmachtige bewonderingstrilling meedeelt ook aan zijn minder begaafde medemenschen.

Dan zullen ook deze naar hunnen aanleg door schoonheids-

ontroering weer geïnspireerd worden tot 't scheppen van een nieuw subjectief Geloofsfeit, dat hun ziel met bewondering vult en dat hen weer menschelijk gelukkig maakt, eeuwen lang. Dan eerst zal voor hen de verlossing gekomen zijn. Want ook voor de onnadenkenden zijn de aloude subjectieve Geloofsfeiten thans gestorven — het menscheijkste in hen hongert vergeefs naar bewondering en, ach, het wil terugkeeren naar het beest, het beest van onreinen lust en glurenden nijd.

Deze zielehonger getuigt wèl van hooge menschenroeping, maar hij is tevens zeer gevaarlijk, omdat hij maar al te licht gesust wordt, niet gestild, door valsche zielespijs.

Ontelbare predikers willen de menschen helpen aan „vernieuwing van godsdienst”. Maar wie scherp toeziet, moet ontwaren, dat hun „godsdiensthernieuwing” meestal geen schoonheidsontroering is, ook geen schoonheidsontroering wekt, maar „troost” wil brengen, het aardsche leven „dragelijk” wil maken door hoop op later alleen. Radicale hulp aan levensarmen, kunnen echter alleen zij geven, die voeding schenken aan de behoefte tot belanglooze bewondering, want zij alleen dringen door tot de kiern kern van blij-religieus leven.

Wie „onnadenkenden” troosten wil, zal in onze dagen wel gehoor vinden. Want schier alle onnadenkende menschen van onzen tijd zijn diep-ongelukkig. En wie hun pathetisch spreekt van hoop op een beter leven hiernamaals in een incarnatie op of boven de Aarde zal gemakkelijk dankbare volgers vinden. In een land waar hongersnood heerscht is men niet kieskeurig op voedsel, daar vinden vervalschte spijzen òòk aftrek. De hongerigen naar zielespijs laten zich maar al te dikwijls afschepen met „steen en plaats van brood”, met „troost” en „hoop” in plaats van oogenblikkelijke schoonheidsvreugde. Waarlijk, er is niet veel talent noodig om in onzen tijd voor zieleherder te worden aangezien. Van baantjesjagers spreek ik niet eens — er zijn nog heel andere valsche profeten: zwak-kig-medelijvende naturen en verwaande poseurs, die wel liever beroemd professor of groot artiest zouden zijn, maar 't nu in 's hemelsnaam doen met de reputatie van braaf, door-en-door-fatsoenlijk, solied, edel mensch. Zij zijn de gevaarlijkste, geniepigste vijanden der menschheid. Alleen het volk, dat

van zijn priesters alle zielevoedsel weigert, behalve belanglooze bewondering, heeft vertrouwbare leiders gekozen.

Nu echter lijkt de groote massa op „één kudde zonder herder.” Zij zoekt nu hier dan daar, en jammert steeds luider na iedere opglanzing van zwakke hoop.

Maar stil! Toch bewegen zich tusschen de massa blijde gezichten die opzien naar den Grooten Dageraad.

Weinige artiesten zijn 't, die de droeven lachend op den schouder kloppen en zeggen: rust even en ziet.

En nog weiniger priesters zijn 't, wier ziel overvol is van bewondering. Zelden spreken zij nog, want zij worden zelden verstaan. Maar als hun ziel overvloeit in klanken van het Woord, gaat hun geluk als lentegeur door vele menschenzielen, die opleven droomend weer van maagdelijk minnekoozen met het blonde Leven, dat geliefd wil zijn omdat het mooi is. En, wonderlijk, zij spreken heel eenvoudig, die priesters van der Aarde genade. In vele talen zeggen zij wat alwie ééns bemind heeft kan verstaan:

Wilt ge mij ontnemen wat mij zalig maakt, blusch dan de Zon uit, en sla heel de Aarde met onvruchtbaarheid.

* * *

't Is nog een zeer gangbare gemeenplaats: religeus-geloofde dingen zijn maar schijn. Theologen protesteeren daartegen en ijveren voor verzoening van bewonderend Geloof met nuchtere wetenschap. Ik wil u liever zeggen, hoe het objectieve Geloofsfeit een schijn is en een werkelijkheid — een werkelijkheid, die één is met haar schijn, Waarheid, die is wat zij schijnt, en schijnt wat zij is.

Er is tweeërlij soort van schijn: *natuurschijn*, d. i. van-binnen-uit-geworden schijn en *wereldsche*, d. i. van-buiten-opgelegde schijn. De wereldsche schijn, (fatsoen, eer, geld) is voor ons geen levende werkelijkheid, heeft niets met onze levenkennende ziel gemeen. De wereldsche schijn kan ons wel zenuwachtig en gejaagd en ziek doen worden, doch kan onze ziel niet raken. Maar de van-binnen-uit-geworden schijn is ons levende werkelijkheid.

Ziehier een schilderij van Mauve. — Schijn, nietwaar? Die geschilderde heide is geen heide, en die geschilderde schaapjes zijn geen schaapjes. Toch is die schijn levende werkelijkheid, omdat hij natuurlijk geworden is uit een innige natuuremotie van Mauve. En daarom, wie den schijn van dat schilderij op zich laat inwerken neemt de werkelijkheid van dat kunstwerk waar — en *niet* hij, die alleen naar de reële verven kijkt, al kent hij nog zoo „exact” de chemische samenstelling ervan. Zoo is alle van-binnen-uit-geworden schijn levende werkelijkheid. De deemoedig-devote mensch, die b. v. de sterren ziet als lichtende liefdegroeten van een „Hemelschen Vader”, neemt wel niet de heele werkelijkheid der sterren in zich op, maar is toch dichter bij de levende Waarheid dan een hoogmoedig geleerde, die weet hoe groot de omvang der sterren is en de snelheid van haar licht berekenen kan — maar niet ervaart, dat ook de sterren leven.

Ziehier een ander schilderwerk: De engel „Gloria in Excelsis” van Fra Angelico. — Schijn nietwaar? Die engel is geen engel. Dat verheerlijkte jongelingsgelaat, dat roode kleed met groenen mantel, die donker-gouden vleugelen en die licht-gouden achtergrond — ’t zijn kleuren, niets dan kleuren. Maar geef u eens heel deemoedig over aan de bekoring van dien schijn Neen, zeg nu niet, dat dit alles maar „illuzie” is. De ziel van Fra Angelico, die dat kunstwerk schiep is geen illuzie, maar zeer diepe werkelijkheid. En toen die ziel zich schilderend uitbeeldde, leidde zij haar werkelijken levensstroom naar die kleuren — haar zeer-werkelijke levensstroom is ’t, die u ontroert als gij dat kunstwerk in zijn eigen wezenlijkheid kunt aanschouwen. Zie, de engel drukt met etherische vingers een gouden bazuin tegen zijn lippen. En hoort ge ’t? . . . „Gloria, Gloria . . .” ’t Is geen geluid, dat eerst uw ooren treft en dan uw hersens aandoet. ’t Is een zielegeluid, dat allang droomde in uzelf en door Angelico’s kleuren werd gewekt. „Gloria, Gloria . . .” Geen klank van goud, dien onontroerde menschen ook hooren kunnen, maar de essentie van geluid-schoonheid, één met de essentie van kleurbekoring. ’t Is het zwevende en bevende van geluidspracht en het warme en

teere van kleurenharmonie. Twee zintuigen, gezicht en gehoor, voelt ge hier ineengesmolten, omdat ze beide in sheppingsaanraking zijn gekomen met ééne ziel. Leerde Mauve u gelooven aan de werkelijkheid van kleurenschijn alleen, Angelio leerde u dieper werkelijkheid van dieperen schijn, omdat hij sprak tot iets innigers van uw ééne wezen, waar ook versehil van zintuigelijke waarneming samensmelt tot één levenshuivering, door de gloeiing van één zielevuur.

Maar nóg grooter Kunstenaar moet tot u spreken. Ga, als ge eens heel gelukkig zijt, naar een maagdelijk plekje in de natuur, dat nog niet gesehonden werd door leelijke menschenhuizen. Ga heel alleen, of, als ge verliefd zijt, neem uw geliefde mede. Want de tweeëenzaamheid van twee geliefden is dieper eenzaamheid dan de eenzaamheid alleen, gelijk de tweeëenheid van gezicht en gehoor bij Fra Angelio dieper eenheid is dan de alleenige harmonie van gezichtsandoening bij Mauve.

Geef u hier deemoedigst over aan de bekoring, die al uw zinnen streelt. Zie, voel, hoor, ruik en proef; drink alles in wat de groote Kunstenaar u aanreikt in zijn beker, „waarin alle dingen goed gemengd zijn,” en vergeet nu alle kleine werkelijkheid, die de geleerden u bewezen hebben en die ze gebruiken voor al die nuttigheden, die ons menschen bestaan „dragelijk” moeten maken. Want nu mag uw bestaan niet dragelijk zijn. Nu moet gij de levensweelde smaken, die uit louter wellust eeuwigheid wil en zich eeuwig weet.

Ha... daar is de Groote Werkelijkheid, de Groote Schijn, de allevende Waarheid! Gij voelt, maar heel uw wezen voelt, òók uw rede. Gevoelszaligheid stijgt en daalt tot hoogste en diepste kennis. Bedwelming omarrnt u, maar welbewust in uw bedwelming wèèt gij, dat de groote bekoring van kleuren en geuren en streelingen en klanken en smaken een levende Waarheid is. Nu durft gij 't zeggen: Ik ben een God, en alles is God in mij en òm mij. Uw voelen is wijsheid en uw wijsheid een Gebed — geen Gebed, dat smeekt om bovennatuurlijken troost, maar een Gebed, dat de Aarde eert; een Gebed, dat den Schepper eert, die zijn kunstenaarslevensstroom naar den Schijn der Aarde leidt. Gij bidt:

Nu wil bedwelmen met àl uw schoonheid àl mijn zinnen, o lieve Aarde.

Dat uw gewijde levensgeur verdrijve den dikken rook, die stijgt uit verwateren leugenwereld om mij heen,

Dat ik uw Waarheid mag aanschouwen, mijn vizioen, geboren uit uw gloeiend Hart!

Heb dank, o Aarde, dat ook gij bedwelming geeft als tegengift voor giftige werelddampen,

Die martlend liegen tot mijn ziel: er is geen Schoonheid meer...

Neen, dit noem ik geen hemelsche illusie meer:

Dat de Zon mij liefheeft en mijn minne koestert,

En dat de vogelen mij groeten van verre geliefden,

En dat de wolken regenen uit vreugde en uit smart, die mijn smart is en mijne vreugde,

Want is der dichtren ziening niet van u en uwe bloemen, o Aarde!

Nu ik u zien kan, zooals gij zijt en schijnt, nu ben ik gestorven, ik leef niet meer, doch alles leeft in mij.

Maar dit sterven is een overrijke levensdaad: zoo wil ik sterven duizend malen,

En stervend weten, dat Alles eeuwig leeft....

* * *

De toestand, waarin de mensch zoo bidden kan, is een extase, een jubileering van hoogste geluk. Maar meen nu niet, dat die extase een *siekelijke* toestand is. Neen, in die zaligheidsverrukking is de mensch juist zeer gezond. Dan is er immers volkomen harmonie in heel zijn wezen. Dan is zijn geest en zijn lijf met al zijn zinnelijkheid één geheel door de warme aanraking met zijn alles-tot-eenheid-versmeltende ziel.

Maar die extase blijft tijdelijke feestviering. Meer nog: die extase wordt verzwakt en verzeldzaamd, juist omdat wij menschen zoo menschlijk-ongezond, zoo ontaard zijn. Ontaard, omdat wij, ook zonder door de omstandigheden daartoe gedwongen te worden, telkens en telkens weer worden aangegrepen door belangsbegeerte, die iets anders wil dan bewonderen om het bewonderen alleen. En daarom hebben wij een genees-

middel noodig, dat onze menschelijkheid zelve verreint. Waar is dat geneesmiddel te vinden? Laten wij 't eens vragen aan een zeer ontaard mensch, die in diepe overpeinzing de deemoedige erkentenis vond van zijn ontaarding en haar genezing.

Oscar Wilde schreef in de gevangenis deze heerlijke bladzijde:

„Ik heb een eigenaardig verlangen naar de groote, eenvoudige, oorspronkelijke dingen, als de zee, die, evengoed als de aarde, een moeder voor mij is. Ik verbeeld mij, dat wij alle te veel naar de natuur kijken, en te weinig met haar leven; ik ontdek veel gezonde ziening in de houding der Grieken tegenover de natuur. Zij spraken niet over zonsopgang, zij verdiepten zich niet in de vraag, of de schaduwen op het veld nu werkelijk violet zijn of niet. Maar zij zagen in, dat de zee voor de zwemmers en het zand voor de voeten der hardloopers bestaat. Zij hielden van de boomen, terwille van den schaduw dien zij afwerpen, en van het bosch terwille van de stilte, die daarin op den middag heerscht. . . . Wij noemen onze eeuw de nuttigheidseeuw, en wij weten geen natuuring te benutten. Wij hebben vergeten, dat water schoonwassen, dat vuur louteren kan, en dat de aarde onze eeuwige moeder is. Daarom is onze kunst van de maan en speelt met schaduwen, terwijl de Grieksche kunst van de zon is en zich onmiddellijk met de dingen zelf bezig houdt. Ik ben ervan overtuigd, dat de eenvoudige elementen een louterende kracht hebben, ik wil tot hen terugkeeren en in hun gezelschap leven.”

Oscar Wilde is hier meer dan kunstenaar. Hier is hij gewijd moralist, genezer onzer ontaarde menschelijkheid. Hij geeft ons hier geen afzonderlijke kunstschepping te bewonderen, maar zegt ons, hoe onze bewondering voor àl wat mooi is verreind wordt d. i. verlost wordt van hare belangsontaaarding. Hoe meer gecompliceerd de vorm van iets is, des te grooter het gevaar, dat het zelf ontaardt en zijn beschouwer ontaarden doet. Maar de eenvoudige natuurelementen, die geen vastelijk ook geen betrekkelijk-vastelijk bepaalden vorm hebben, kunnen niet ontaard zijn of ontaarde emotie wekken. Wie hen bewondert, bewondert zeker rein. Wie met hen — b. v. met de zee — in bewonderingsaanraking komt, crvaart diep-in-zich hun verreïnende kracht. Die kracht werkt

niet „opvoedend” door voorbeeld of leering, zij werkt als een goed geneesmiddel, doordringend in heel ons zijn.

Eenvoudige elementen. — Ik gebruik dit woord „eenvoudig” hier niet in de chemische beteekenis van „onsamengesteld”, maar in den taalkundigen zin van „niet-kunstmatig”. De elementen, waarvan in de chemie sprake is, zijn in dezen zin niet eenvoudig, want zij ontstaan door kunstmatige scheiding. Eenvoudige elementen — ’t zijn de natuurdingen, die ons niet onder de betoovering brengen van een afgescheiden schoonheid, waarbij ’t gevaar bestaat, dat wij de éénheid aller dingen vergeten, maar die ons de gevaarlooze bekoring doen smaken van het waarneembare, dat in alle bepaalde schoonheid is. Eenvoudige elementen — ’t zijn de natuurdingen, die de Ouden met godsdienstige vereering vereerden: water, lucht, vuur en aarde. Waarom zagen die Ouden in die vier natuurelementen de „goddelijkheid”, den „wortel” aller dingen? Lees Thales, Anaximanes, Anaximander, Heraclitus — en ge zult spoedig weten, dat zij geen „nuchtere” redeneerders waren. Zij dachten uit reine bewondering en zochten in hun bewonderingsdenken naar die dingen, die ’s menschen bewondering aldoor reinigen en zoo zijn schoonheidsemotie doen stijgen tot emotievolle schoonheids*wijsheid*. En zij vonden toen de eenvoudige elementen in de natuur, waartoe iedereen bewust of onbewust zijn toevlucht nemen wil als hij deemoedig bekent, ontaard te zijn en naar verlossing te streven. Hadden die Ouden gelijk? Vraag hun geen bewijzen: zij *zien* en zeggen uit wat zij zien aan hen die òók kunnen zien. En wie beseft, dat de heele mensch eerst menschelijk leeft als de heele mensch menschelijke emotie is, zal ook weten, dat zijn menschzijn verhoogd wordt door die dingen, die zijn emotie verreinen en harmoniseeren. Noem dit menschzijn met de vereerendste namen, noem het „religie”, „wijsheid”, „mystiek” of hoe ge wilt. Maar als ge eenmaal toegeeft dat wijsheid leeft, erken dan ook, dat de denker-zonder-emotie geen wijze is en dat het wijze kennen der natuur uit reine emotie geboren wordt en reine-emotie-wekkende dingen vindt.

De gewijde denker zegt ons, welke emotie ons van onze

onaarding geneest; 't is de emotie van belanglooze bewondering, die ook deemoed heet, of mystieke ontroering, enz. En de gewijde denker zal ons ook aanwijzen, welke natuurdingen die emotie blijvend wekken: 't zijn de eenvoudige elementen.

Maar de priester doet meer. De ware priesterziel is zoo vol geluk, dat zij 't mededeelen wil aan velen. De priesterhanden willen zich zegenend uitstrekken. De priester blijft niet op de olympische hoogte van den denker, hij daalt neer naar de menschen, spreekt zijn bezielend Woord en brengt hun de eenvoudige elementen mede in practische symbolen. Godsdienstige symbolen zijn eerst onbegrepen volksschepping. Zij worden geboren in de phantasie van het devote, eenvoudige volk. Maar 't volk is zich daarvan niet bewust. De taak des priesters is, die dichterlijke volkspheantasie te verstaan en haar te verwerkelijken in symbolen. En als hij zijn taak goed volbrengt, zullen de symbolen, die hij geeft (of voor wier onvervalscht behoud hij zorgt) niet alleen herinneringen aan reinigende krachten zijn, maar reinigende krachten zelf. Zij zullen dan zijn *mystieke magie*. — Magie, omdat zij werken door der dingen mooie zielekracht; mystisch, omdat zij niet een of ander uiterlijk genot of nut bedoelen (zooals 't practisch occultisme) maar niets anders willen dan heiliging, wijding, menschelijke reiniging.

Er is maar één godsdienstschepping in ons Westen, die gelooft aan zedelijk-reinigende krachten, direct-werkende uit de eenvoudige elementen zelf. Die ééne godsdienstschepping is het Katholicisme. Maar het theologendom heeft slecht gezorgd voor 't onvervalscht behoud der symbolen, waarin die reinigende kracht tot het volk kwam. Het heeft gaan leeren, dat die symbolen door een buitennatuurlijk God willekeurig waren „ingesteld” in plaats van te weten en te leeren, dat zij allereenvoudigste uitingen zijn van het in-de-natuur-wonende goddelijke uitingen van de Scheppingskracht, die één met ons is, in wie „wij leven, ons bewegen, en zijn.” En heelemaal heeft het theologendom vergeten, dat de reinigende kracht der symbolen leeft in hun natuurlijke *emotiewekkende* kracht.

Ik zal u geen „historische studie” schrijven over het wezen van katholieke symbolen. Wat voelt de geschiedkundige als

zoodanig van het leven in natuurgebeuren! Ik zal die symbolen ook niet idealiseeren, mijn gedachten leggend in wat ik beweert uit te leggen. Maar ik heb de schoonheid van die symbolen, zooals ze thans nog zijn op mij laten inwerken. En daardoor heb ik haar levende werkelijkheid kunnen zien. Die levende werkelijkheid zal ik u uitzeggen. De eenvoud van de gedachten, die tot mij kwamen toen ik zóó de symbolen mijner moederkerk bepeinsde, de belanglooze schoonheidsontroering, die zij in mij wekten, overtuigen *mij*, dat ik goed gezien heb.

Al weten wij ook, dat de eenvoudige elementen van nature aldoor goddelijk-reinigende kracht uitzenden, wij kunnen niet altijd „naar buiten” gaan om hun emotiewekkende kracht op ons te laten inwerken. En al konden wij dat, de meesten onzer zouden niet steeds ontroerd worden door de eenvoudige elementen, ontaarde menschen als we zijn, die het mooie niet meer doorvoelen als wij er aan gewend raken.

De echte godsdienstige symbolen nu zijn de essentie van de emotiewekkende kracht der eenvoudige elementen; essentie, die ons in den tempel gegeven wordt op een gemakkelijk waarneembare wijze en op een *uitzonderingswijze*, die, juist omdat zij uitzondering is, meer indruk maakt dan de gewone openbaring der natuur. In dien zin zijn er nog echte symbolen in het Katholicisme. Zie, hoe ieder der vier elementen in katholieke symbolen leeft:

Water. — Het voornaamste symbool, waarin het water gebruikt wordt, is de doop, die beteekent: reiniging van de erfzonde, radicale loutering van den mensch. Volgens aloude overlevering moet bij 't toedienen van den doop het water *vloeien*; vloeit het water niet, dan is het doopsel ongeldig. De roomsche theologen geven als grond voor die overlevering aan, dat het water *afwassching* moet symboliseeren. Maar 't is duidelijk, dat deze verklaring niet opgaat. Het „vloeien” van 't water is niet volstrekt noodig bij 't wasschen, men kan zich wel wasschen met water, dat niet vloeit.

Eenmaal aangenomen echter, wat Thales al geloofde, dat het water mystisch-reinigde kracht heeft als *emotiewekkend* natuurverschijnsel, is 't gemakkelijk te antwoorden op de vraag,

waarom de traditie wil, dat het water bij den doop vloeit. De levenssensatie, die het water als zoodanig wekt, gaat immers juist uit van het vloeiende water. Glinster-vlietend water herhaalt voor onze zielezinnelijkheid het axioma der Ouden: *πάντα ζεῖ* — alles vloeit, alles leeft. Godsdienstige legenden spreken zeer dikwijls van wonderwater — maar 't is altijd vloeiend water, ontsprongen uit een rots of opwellend uit de diepte. Het religieus-wondervolle, het mystisch-magische van het water leeft niet in zijn chemische bestanddeelen of in een bovennatuurlijke instelling, maar in zijn reine-emotiewekkende, mooie vloeiing. Dit is de essentie van het echt religieuze watersymbool: de eenvoudig-sublieme, belanglooze schoonheidsbekoring, die uitgaat van 't zoo fijn-beweeglijke, stroomende, schitterende natuurelement. Denk u eens belangloos-bewonderend in de roerende boeteprediking van Johannes de Dooper. Zou zijn watersymbool iets gezegd hebben aan de boetelingen als zij 't water niet gezien hadden, vloeiend, levend-rein, glinsterend-blij? Dat het water stroomt *over het hoofd van den boeteling* is *emotioneel* dus ook voor 't symbool als symbool bijzaak. Maar dat het zichtbaar stroomt is hoofdzak. Plaats een springende fontein in den katholieken tempel, en ge hebt de essentie van het watersymbool, ontdaan van alle tijdelijke bijvoegsels. Dan hebt ge religieus gesymboliseerd, actief gesymboliseerd het natuurlijke leven, dat diep in den meest ontaarden mensch woont en in hem is een „fontein van water, springende tot in het eeuwige leven.” (Joh. 4, 14.) Jezus doopte niet met wasschend water. Maar meermalen spreekt hij over het symbool van vlietend water — ook als hij de Samaritaansche vrouw zegt, dat de ware aanbidders God moeten aanbidden „in geest en waarheid.” (Joh. 4, 24.) Het puur geestelijke is wèl te vereenigen met de essentie van een religieus, zinnelijk symbool. — Vlietend water is mooi en reinigt de menschen, die de eenvoudig-sublieme schoonheidsbekoring ervan voelen — die mystisch-magische natuurziening schemert nog in het Katholicisme, dat gelooft: *doopend* water moet *vloeiend* water zijn.

Vuur. De louterende kracht van het vuur wordt zeker door het ontroerde Christengemoed erkend. Verscheen „de Heilige

Geest" niet aan de apostelen in de gedaante van *uurige* tongen? En worden, naar katholiek geloof, de goede maar nog onvolmaakte zielen niet gelouterd in het *vagevuur*? Het vuur als „eeuwige straf" in een hel, die de Schepper bouwde voor zijn eigen schepselen is zeker de grootste Godslastering, die wij ons denken kunnen. Maar het louterende, ons van onze ont-aarding genezende vuur, is een waarheid, waaraan ieder mensch, die door belanglooze schoonheidsontroering is beziel, met Heraclitus gelooft. De roomsche theologen hebben veel ge-twist over den aard van het vuur in het tijdelijke reinigungs-oord na het sterven. Als zij het vuur altijd bemind hadden met de liefde van een Fransiscus, die het vuur zijn „broeder" noemde, dan zou de Godslastering van het niet-louterende maar alleen-straffende hellevuur nooit zijn uitgesproken. Dan zouden die theologen geweten hebben, dat de zedelijk-reini-gende kracht van het vuur niet in zijn pijniging, maar in zijn eenvoudige schoonheid leeft. Dan zouden zij geweten hebben, dat het vuur zedelijk geneest, als volstrekt-ongekunsteld, emotiewekkend natuurverschijnsel.

De kaarsvlam is het meest voorkomend vuursymbool in het Katholicisme. Naar lithurgisch voorschrift (dat verwaarloosd wordt) moet de kaarsvlam voor den katholieken eeredienst ont-stoken worden aan natuurvuur, aan een vonk, geslagen uit een vuursteen. Geen kunstvuur mag hier gebruikt worden: het sym-bool moet volmaakt-ongekunsteld, volstrekt-natuurlijk blijven.

De machtige, heel-eigenaardige poëzie van de kaarsvlam in een katholieken tempel kan ik maar met één ander symbool vergelijken: met den meesterstaf, dien de leerlingen van Zarathustra hun geliefden leider bij diens afscheid ten geschenke gaven. De greep van dien staf bestond uit een gouden bol, waarom zich een slang kronkelde. Het goud verzinnebeeldde de hoogste deugd — de deugd, die geen nuttige dingen of uiterlijk genot geeft, maar zichzelf schenkt door haar eigen schoonheid te laten zien. En de slang verzinnebeeldde de scherp-kennende, zekere wijsheid. 1) Die staf is echter niet een geheel-echt *religieus* symbool, want het goud herinnert alleen

1) Friedrich Nietzsche — Also sprach Zarathustra — Von der Schenkenden Tugend.

aan schenkende deugd, en de slang herinnert alleen aan zeker kennende wijsheid. Dit symbool geeft niet wat het verzinnebeeldt.

Maar de volmaakt-ongekunstelde, in heiligen tempel stilbrandende kaarsvlam! Zij geeft wat zij verzinnebeeldt. Zij is natuur, diep-in-de-ziel-grijpende, wijdende natuur. Zij is natuurgoud in haar rood-gelen glans, en zij is natuurzekerheid, die vlam, zich vastgrijpend steeds aan eene plaats, toch steeds wisselend haar puntigen vorm. Die lichtende vlam, die laat dalen haar ongemaakt-eenvoudigen schijn op alles om haar heen, die kronkelende vlam, blij-zeker stijgend, gewichtloos in lichte leven — geef u eens over aan haar bekoring als ge te gelukkig zijt om dor-verstandelijk te redeneeren, te gelukkig om u te laten betooveren door gemaakt-wereldsche praal. Dan zal haar bekoring u herscheppen tot gezonder, beter mensch.

Lucht. — De eenige zinnelijke waarneming, die door geen ander natuurding emotioneel kan worden aangedaan dan door de lucht, is de reuk. De reuk mag de specifiek mystische zin genoemd worden. De reuk kent de dingen niet in hun afgezonderdheid-van-elkaar, maar voelt der dingen uitbreiding in de ruimte, haar geuren die alles omvademen, die zich vermengen met elkander, elkaar aanvullen en opheffen. De reuk voelt eigener dan elke andere zin het levend op-elkaar-en door-elkaar-werken der dingen. Zeker, de andere vier zinnen kunnen òòk mystische bekoring smaken; maar zij kunnen ook afgescheiden vormen waarnemen in vastelijke afgescheidenheid terwijl de reuk alleen ineenvloeiende stemmingwekkende hoedanigheden der dingen in zich opneemt. De reuk is door zijn eigen wezen dichter bij het eigen gebied van den mysticus: het gebied waar alle wezens één zijn. De reuk is daarom gevoelig èn voor de levenséénheidscheppende krachten èn voor de levenséénheidverliezende dingen. Als de natuur stoffen, die niet meer tot een levende eenheid bij elkaar hooren, tot ontbinding doet overgaan, dan verraden de zich ontbindende stofdeelen hun gang naar de afgescheidenheid door hun leelijken reuk. Welriekende geur echter heeft de magische kracht, de menschen weg te doen drijven uit de afgescheiden kleinheden, hen te leiden naar de ééne, groote, diepe Waarheid, die hun zielen drenkt met heilig eenheidsgeluk.

De wierookwolken in den katholieken tempel zijn meer dan zinnebeelden van kerkelijke gebeden, die „ten hemel stijgen”, meer dan zinnebeelden van kerkelijke zegeningen. De blauwe wierook is mystisch-stemmende geur, actief symbool van de lucht als eenvoudig emotiewekkend natuurelement. Levensvocht van simpele boomen, verbrand door simpel vuur — 't is weer een mystisch-magische kracht, die het edelste in 's menschen wezen naar boven roept.

Aarde. — De emotiewekkende hoedanigheid van aarde is: vruchtbaarheid. En vruchtbaarheid is levensvereinigende organiseerende kracht. De aarde verzamelt om het zaad, de sappen en gassen, die zich met het zaad verbinden, en, vereenigd, de vrucht doen verrijzen. De vruchtbaarheid van aarde is niet alleen voortbrenging, maar ook natuurlijke, wonderschoone *regeeringsmacht*. De plant is immers een levensgeheel van vele deelen, die alle met wijs beleid geordend zijn, deelen, waarvan het eene het andere beïnvloedt, waarvan het eene het andere dient, zonder dat ook maar één deeltje in zijn uitleving van eigen natuur wordt gestoord. Aarde is evengoed *koningin* als *moeder* der plant.

Hoe wordt nu die aardsche, regeerende vruchtbaarheid natuurlijk gesymboliseerd? — Toen de koningen werkelijk regeerden, toen zij werkelijk iets in zich moesten hebben als de levenséénheidscheppende vruchtbaarheid van aarde, werd hun macht gesymboliseerd door de zalving met edele olie. Zeer natuurlijk! Wij weten allen, dat vette grond vruchtbaarder is dan schrale grond. En al denken nu diegenen, die de aardsche vruchten alleen liefhebben voor hun maag vaker aan deze waarheid dan zij, die de aardsche vruchten liefhebben als emotievoedsel voor hun ziel — zij is een waarheid voor ons allen. Ook de ideaalste mensch zou zijn liefde voor vruchtbare aarde innig kunnen uiten op dezelfde wijze als de platte boer, dien Zola ons geteekend heeft: „Hij beschouwde het veld langen tijd met opgeheven, stralenden blik.... hij bukte zich, nam met beide handen een kluit aarde, brokkelde dien fijn en liet toen het stof tusschen zijn vingers doorloopen.” 1) Het „vette der aarde” — 't is heel banaal of

1) La Terre. II.

heel verheven al naar de gemoedsgesteldheid van hem, die erdoor wordt ontroerd. De „zalving met olie” is uitgedacht door *edele* vereerders van het „vette der aarde.” Zeg toch niet, dat de zalving alleen *kracht* symboliseert, omdat de atleten zich inwrijven met olie om hun spieren te stalen. De Koning, die gezalfd wordt, moet toch iets anders in zich hebben dan veel *beweegkracht* en *draagkracht* van spieren. Zijn ziel moet vol vruchtbare, organiserende *scheppingskracht* wezen. Zijn onderdanen moet hij inspireeren tot ééne piëteit voor zijn eene krachtige Koningsziel. Welke verstandelijke overtuiging, welk belang hen ook verdeele, hun Koning moet hen scheppen tot een menschenlijke *samenleving*, tot een „volk”, één van harte.

De koningszalving is nog te vinden in het Katholicisme. De herders van 't geloovige volk worden tot zieleherders gezalfd met heilige olie — Ach, wisten zij weer, dat dit symbool een pieuze vereering is van het eenvoudige natuurelement: aarde! Dan zouden zij „terugkeeren naar de stof” en, afwerpend alle gewilde sublimateit van bovennatuurlijk gezag, heerlijk worden in naakten eenvoud.

Er is weening in mij, nu ik dit schrijf. Ach, wie kent nog de kunstlooze bekoring onzer religieuze symbolen? De theologen twisten over geschiedenis en dogmatiek en gezag, de leeken gaan uit luien sleur naar kerkgebouwen, waarin ze allang niet meer met opgewekte harteïnnigheid kunnen bidden. — Maar ook dit is zeker: een nieuw volk is geboren, vol nieuwen eerbied voor de ééngelboren Schoonheid, die uit geen afzonderlijk mensch of natie ontstond, maar uit de levensdiepte van het ééne Heelal. 't Is verspreid over heel de Aarde, het nieuwe, uitverkoren volk. Nog is de nieuwe Mozes niet gekomen om het te bevrijden uit de vreemde overheersching van het ploertendom, dat schachert en zich amuseert en gewichtig doet.

Maar het uitverkoren volk wacht. Het is geduldig in stil gelooven aan de onverwinbaarheid van het Leven. En het is gelukkig in zijn dulden.

Want de wolken regenen nog levend water, en de stroomen vloeien nog verreinend en versterkend alle harten, die vlietend water mooi vinden.

En nòg speelt het vuur zijn kronkelend vlammspel en wekt den gouden lach van bewonderingsdronken zielen.

En nòg is aarde vruchtbaar, overrijk zich schenkend aan wie te groot is voor doode leugenpraal.

En nòg is de lucht vervuld met zoete geuren, die uit het Leven stijgen, en leven wekken alomme. . . .

DROEF MINNELIED

DOOR

J. JAC. THOMSON.

Heugt u die lentedag? Hoe was het meiweer schoon;
De weg lag glad en 'k zag de zon de spaken
Van 't rad dat u droeg, tot eén glinstring maken —
Heugt u die Meidag nog? Zijn lange en zoete loon?

't Licht hing u aan; gij droegt het om uw leên;
Wij spraken schaars maar langs verholen paden
Van woordenspel deed zonder vraag ik raden
De vraag; het antwoord klonk door rapper woorden heen.

En de avond had alree het pad verstild
Toen ik u huistoe bracht langs singelgrachten,
En 't nú zoo klein was tegen 't eindloos wachten
Van 't morgen; 't weg- zoo hard, het bij-zijn mild.

Heugt u die Meidag nog? Hij is gebouwd
In 't leven, dat mij ging, gelijk een toren,
Die uurlijks laat zijn zuivre slagen hooren
Over de breede hei, boven de stem van 't woud.

En heugt u, hoe uit 't donker foederaal
Toen elke dag een blinkend zwaard kon trekken,
Hoe lente lente, schoonheid schoonheid wekken
Wilde als de klank den weer-klank van metaal?

Toen opende de bruidelijke pracht,
Een woord, waarop wij 't rijmwoord samen vonden;
De Mei sprak met haar allerzoetste monden,
De nacht zong tot den dag, de dag zong tot den nacht.

En weet ge ook dien: een voetpad smal, de Rijn
Links, rechts de weiën; over hooge éénplanksbruggen;
Langzaam het gaan, het keeren met een vluggen
Voet om den avondspeller: roode westerschijn.

Ook meenge morgen vindt gij, toch vermoed,
Schoon ongeweten, mij, uws weegs geleide;
Brug-op, viel 't mee, verdraagde soms het scheiden,
Te kort: een lach, een handdruk en een groet.

En heugt u ook hoe of ik altijd keek,
Verwacht bezoek, wachtend voor binnenruiten,
En hoorde, o wee, de meisjes lustig fluiten;
— Het spreekwoord onbekend? — Volière de apotheek.

't Verleden bergt zoo menig, inenig schat,
Die schooner wordt voor het herhaald beschouwen
Als beeld- en beitelwerk der hooge praalgebouwen,
Domboog en welf en spant in de oude bisschopsstad.

Het is mij àl zoo lief; en elk tafreel,
Wekt vele uit de schemering naar voren,

Als de eene vogel roepend de andre in 't koren
En om: Een zoeter stem de lok van keel tot keel.

Zoo wàs het — ach ik ben een kind des tijds,
Die gruwlijk is, onschoon en schuldbeladen,
Een eindelooze bonte maskerade
Aan leven leeg, van pronk en weelde weidsch;

Ik ging haar na en ben, als zij, vermoeid.
Ik draag haar krankheen daaglijks aan den lijve,
Haar zonde is mijne, bij haar mijn verblijven,
In hare tenten werd mijn voet ontschoeid.

Wat zocht ik dan uw lieven gullen mond,
Die zuiver sprak en feestlijk klaar en trantel,
Sloeg om uw leên den killen vochten mantel
Wiens donkre tranen weenen aan den grond.

Is nu het licht voorgoed van u geweerd,
Die treedt in sombre lange schaduw-vouwen?
De nacht staat stil en met geen morgendauwen
Is nog de zachte wind in uw zwart haar gekeerd.

Maar angst en droefheid stijgen tot het vlak
Der oogen als op 't meer de roode bloemen;
Er zijn veel namen, die wij twijflend noemen,
Wijl er veel kostbaars ijlings viel en brak.

Getroost — het kleed is oud, dat ons omhult:
Wrange gedachten, onberaden daden,
Het overjarig loof; straks vallen af de bladen
En wordt de nieuwe top in een nieuw licht verguld.

Getroost, mijn lief: de schoonheid ligt gevat
In 't schamel bed van twee verweerde schelpen;
Wat eeuwig is, breekt open, niet te stelpen,
Als de avondzon in een verlaten stad.

Straks komt het licht — wij treden uit de poort
En volgen stil de schoonbebloemde bermen,
Dan ligt over het veld een zalig-wijd ontfermen
Door geen verward of wild geluid gestoord,

Maar 'n enkele vogel haalt een lange toon
Als de eerstling van een reeks — waar zal zij enden?
Dan wordt het: „alles, alles moet zich wenden”,
En is ons leven met de wereld schoon.

DROST'S „HERMINGARD”

Gedeeltelijk herdrukt

DOOR

ALBERT VERWEY.

(Slot)

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

„*Waar God is, daar is ook het geduld desselvs kweekeling.*” ” Tertullianus zegt het met waarheid; de laatste tijden hebben mij dat meer en meer verklaard, dank zij den Goddelijken meester, die ons zooveel genade schenkt! — Zoo sprak Caelestius flauw en afgebroken tot Marcella die met bekommerde zorg naast zijne legerstede zat. „Ik voel den dood naderen,” ging hij voort. „Snik niet zoo luid, Marcella! De dooûsengel verkondigt mij genade, genade en vrede. Het einde des lijdens is nabij. — Ach, indien het daar eens weder aan moest vangen en eeuwig... Maar ik weet het, God is barmhartig; Hij heeft in onzen dood geen lust...”

„Marcella, eens was ik een zeer boos mensch. Ik heb een leeftijd in berouw en boete gesleten; thans wil ik die loopbaan eindigen met u mijn vergrijp te bekennen. Het is mij een troostend denkbeeld, dat gij er mijner nagedachtenis een traan te meer om zult wijden.”

„Zal het uwe krachten niet te veel afmatten?” vroegde Marcella.

„Neen,” hernam Caelestius, „laat mij tot u spreken, Marcella! Heilige oogenblikken zijn die, waarin de stervende spreekt.

Herhaal mijne woorden nimmer als in heilige oogenblikken. -- Verschik nu nog eenmaal mijne hoofdeluw, bevochtig nog eens mijne lippen en dan de doodskus Marcella! — God zij met u en met zijne kerk! Ween niet, kind! ik hoop op de verdiensten van den Heere Jezus Christus.”

Marcella voldeed aan zijn verlangen. Met rustige gelatenheid legde de grijsaard zich neder. De naderende dood scheen zijn gelaat door de fakkel der eeuwigheid te verlichten, en, in voor het sterfelijk oor onverstaanbare woorden, hem Gods vergevende genade toe te lispjen. Wat gevoelde Marcella's ziel niet, toen zij den afscheidskus op den kouden mond des stervenden drukte?

„Laat mij thans verhalen en sterven, Marcella! de genade van onzen Heer, Gods liefde en de gemeenschap van Zijn geest zij met ons!”

„Amen!” voegde Marcella er bij.

Caelestius zweeg eenige oogenblikken, en vroegde toen: „Zijn wij alleen, Marcella?”

Deze zag rond en verschrikte: aan de andere zijde van het sterfbed stond de wichelares. Den vorigen dag had zij zich, sinds een geruimen tijd voor het eerst, laten zien; in den morgenstond had Marcella eene kruik met geneeskrachtig sap voor de stulp gevonden en nu verscheen zij reeds weder. Marcella huiverde en wilde den stervende hare verschijning aankondigen, maar op hetzelfde oogenblik ontsluierte zich Geertrud van den Lippetoren, en vergunde aan de verzorgster van Caelestius om een blik op haar nimmer gezien gelaat te werpen. Hoe geheel anders had Marcella zich de wichelares voorgesteld! Weemoedige treurigheid lag over haar lelieblank gelaat verspreid, heldere tranen hingen in de vergrijsde wimpers van het licht blauwe oog; kommer en zielsverdriet hadden haar vermagerd, er lag iets smeekends in haren blik, toen zij Marcella wenkte, om hare tegenwoordigheid te verzwijgen, maar het was het smeeken eener vorstin, die zich van haren invloed bewust is. Marcella werd gedwongen den grijsaard gerust te stellen, toen ving deze aan:

„Nooit kende ik mijne ouderen, Marcella! Een verre aanverwant voedde mij in de vreeze des Heeren, bij landelijken arbeid, op en leerde mij Christus meer dan mijzelven be-

minnen. Hoog gevoelde mijn jongelingshart voor zedelijke reinheid en godsdienstige deugd, daardoor werd Antonius, de Thebaische woestijnier, mijn vriend. Wij koesterden overspannende denkbeelden; gaarne zou ik voor mijn geloof gestorven zijn. De tijding dat de dood van Aurelianus eene gevreesde vervolging uit den weg ruimde, was mij eene treurmare. Arbeid en levensbedrijf werden mij hatelijk. Antonius, de rijke Antonius, had geld en goed aan de armen geschonken en zorgde niet meer voor den dag van morgen. Ik besloot, als Paulus, een Apostel der Heidenen te worden, en koos dit land tot den wijngaard, dien ik bearbeiten zou. Antonius juichte mijn voornemen toe en dat besluit werd volvoerd. Meer dan een jaar dwaalde ik door het woeste Germanië rond, maar de oorlog dwong mij dikwerf den volkshaat te ontvlieden, zonder dat ik ergens nut kon doen.

„Onder dergelijk lotgeval bereikte ik dezen oord; vijftig jaren zijn er vervlogen, en nog staat alles mij in akelige duidelijkheid voor den geest. Het was een herfstavond: grauwe mistnevel omringde mij van alle zijden, ik wist niets te onderscheiden, toen ik de plaats bereikte welke gij den wilden terp noemt; daar ontmoette mij eene vrouw. Zij was schoon als Hermingard, toen ik deze het eerst op dezelfde plaats aantrof. Ik vraagde haar, waar ik een gastvrij dak zou mogen hopen. Argeloos bood zij mij dat van hare vennoten aan. De hemel, meende ik, geleidde mij, om Gods koninkrijk te verkondigen. Ik volgde haar; zij verhaalde mij, hoe op haren huwelijksdag de oorlog der Frankische en Germaansche stammen tegen Probus uitgebroken was en haar gemaal hare huwelijksgift aanvaard had, om terstond naar het strijdveld te spoeden. Onschuldige en teedere liefalligheid spraken uit haren mond, de reinheid van haar oog kende ik aan mijn hart toe. Ach! hoe jammerlijk bedroeg ik mijzelfen!...

„Voor mijne veiligheid in het toenmalig tijdsgewricht bezorgd, ried zij mij in eene afgelegen hut te overnachten; zij zelve wilde voor mijn levensonderhoud zorgen. Folterend zijn mij Naechthilde's weldaden telkens, door haar evenbeeld, de lieve Hermingard herinnerd; denk wat dezelve mij lijden deden!

„Het heilig doel, hetwelk ik mij voorgesteld had, vergat ik ondertusschen niet, maar steeds schroomvalliger, om mij

openlijk tegen de woeste afgodendienst te stellen, — want het leven ontving oneindigen prijs voor mij — besloot ik mijne eerste zorgen aan Naechthilde verlichting te wijden, opdat zij, als eene priesteres des Allerhoogsten, onder hare landgenooten zou verschijnen. Vaak bezocht zij mij. Christus was op mijne lippen, Aphrodite in mijn hart...

„Zij leerde gelooven! — Wij werden gedurig vertrouwelijker. Naechthilde beschouwde mij als een verhevener wezen; ik kende hare argeloosheid en sidderde niet voor hare onschuld.

„Eindelijk besefte ik verder te moeten trekken. Naechthilde was genoegzaam onderwezen, om den haren waarachtige denkbeelden van het Christendom in te boezemen; ik zou naar het westelijk deel des lands trekken en aldaar gelijken werkkring zoeken. Naechthilde moest nog slechts gedoopt worden. — O God, hoe beslissend was die dag. Zij ontving mijn kus van broederlijke liefde...”

Caelestius zweeg en drukte de bleeke lippen op elkander. Zwijgende naderde hem Marcella, en goot het laatste heulsap op dezelve. De wichelares bedekte het gelaat met de handen en was allengskens het hoofdeinde genaderd.

Eenigermate tot zichzelf gekomen, ging Caelestius voort.

„Reeds vroeger was de tijd bepaald, waarop ik Naechthilde verlaten zou; hij kwam, maar ik ging niet. Eindelijk moesten wij scheiden. Naechthilde had hij gezegd, dat men de krijgslieden terugwachtte, onder welke haar echtgenoot zich bevond. Treurig en geheel verteederd zaten wij bij elkander. Zij schreide: ik wist dat ik der vrouwe dierbaarder was dan Welf de Usipeter. — Deze was haar ega... Vurig beminde ik haar, die mij aanbad. Naechthilde weende: schoon, onbeschrijfelijk schoon was zij in hare smart; ik wilde haar vaarwel zeggen, omhelsde haar — en... verliet God en deugd...”

Toen Caelestius weder spreken kon, was zijne stem zeer verzwakt. „Midden in den nacht”, fluisterde hij afgebroken, „verliet ik de rampzalige Naechthilde; ik vluchtte — zóó zal het Kaïn in den boezem gebrand hebben, toen hij zijn broeder had omgebracht: ik had de onschuld vermoord!... Verschrikkelijk waren de gevolgen van mijn vloekwaardig lustgenot. God en reinheid, sinds lang slechts de beelden mijner dweeperij, vergat ik geheel; ik vlood Batavië, maar overal omringde mij

eene hel. Rome's pracht noch Nicomedië's heerlijkheden lenigden mijn boezemleed; ik zocht in het woest gewoel van den Perzischen oorlog mijnen misstap te vergeten. Vergeefs! Vergeefs!... Het dartel levensgeneugt was mij zelfs eene wraakfurie.

„Zoo leefde ik voort, tot Diocletiaan de Christenen begon te vervolgen. Het herdenken aan die dagen is zeer vreeselijk. Toen verliet ik de krijgsdienst; mijne Christelijke wapenbroeders weigerden te offeren en werden weggezonden; ik volgde hun voorbeeld en begaf mij naar Nicomedië; de eerwaardige bisschop deed mijn berouw ontwaken; het was de laatste zijner Christelijke weldaden, want weinige dagen later werd hij het offer der wreede vervolging; toen besloot ik geheel mijn leven der boete toe te wijden. Weldadig werkte de tienjarige vervolging op mij; uiterlijk bewees ik mijn berouw door vier boetegraden heen, maar God weet wat ik in het verborgen geleden heb!...

„Marcella, mijne krachten begeven mij en toch... ach God...

„Ik was gehuwd; echtgenooten en kroost werden mij ten straf. Mijne gade stierf, mijne kinderen... vergeef hen o Heer! en wees ons genadig!... ik sterf... Marcella! bid met mij...”

Het teeder vrouwenhart deed vrome gebeden ten hemel stijgen.

„U, lieve zuster! dank ik, dat gij bidt, God, dat gij door mij tot Hem mocht leeren bidden. Eindeloos troost schenkt mij deze genade in de laatste ure. Denk veel aan mij, Marcella! neem de gewijde rol te mijner gedachtenis. Mijne hand schreef dezelve.”

Enige oogenblikken zweeg hij weder; zijne handen lagen op de borst tezamen gevouwen, en drukten het kruis aan zijn zwoegend hart; eindelijk strekte hij de hand naar Marcella uit, zij greep dezelve en moest knielen om zijne woorden te verstaan. Witte Geertrud boog zich over zijne legerstede.

„Ondankbare kinderen zijn vreeselijke roeden in Gods kastijdende hand, en toch ligt hun lot in deze ure mij zwaar op het vaderhart, hun lot en dat van mijn kind, hetwelk nooit door mij gekend of, vreeselijk denkbeeld! hier gevonden werd. Naechthilde is moeder geworden. — De wichelares, Marcella! hare dubbelzinnige zorg, hare kennis aan mijn misstap, hare stem alles voedt den pijnigenden waan. . . .”

„Dat Witte Geertrud uwe dochter is!” riep de wichelares in

hartstochtelijke droefheid uit. „Gij bedroogt u niet, vader! ja, ik ben het kind van uwe schande, gij gaaft mij een in rouw en boezemleed doorgebracht leven; ik vergeef het u; uw berouw verzoende mij. Laat ik u omhelzen, vader!”

Caelestius was van schrik en smart verpletterd. „God is rechtvaardig!” zuchtte hij eindelijk. „Zeg mij, wanneer stierf de rampzalige moeder?”

„Toen gij herwaarts kwaamt,” antwoordde Geertrud. „Zij zocht den dood en bereidde u daardoor deze wijkplaats. Ik heb haar lijk begraven.”

Met diep gevoel klemde de ongelukkige wichelares den Christenvader in hare armen. Soms weet de natuur hare rechten, ten spijt van elken tegenstand, te handhaven. — Geertrud wierp eenige druppelen balsemachtig vocht op des grijsaards lippen; de stervende geestkracht scheen hierdoor te herleven. „Vergeef mij, mijn ongelukkig, diep beleedigd kind!” snikte hij. „Schenk den misdadigen vader, om den wille uwer moeder, vergiffenis; teederlijk beminde ik haar, en de hoogste levenssmart brandde in mijn hart, omdat ik hare onschuld en reinheid geschonden had. Ach! wees barmhartig, dochter!”

„Ik zal uwe nagedachtenis beweenen, vader! en de schim mijner moeder zal bevredigd zijn, indien gij thans deernis met uwe dochter hebt en hare bede verhoort. Toen mijne droeve moeder u dit verblijf geschonken had, kwam zij in mijnen toren, deelde mij haar geheim mede, en bad, dat ik u zou beveiligen, zeg mij, heb ik u verlaten, vader? — Ach! red, red mij thans!”

„Ik u redden! Geertrud, ach waartoe mij gefolterd? Groote God! welk een lijden!”

„Hoort gij den storm loeien, vader! hoort gij het, hoe dit ellendig verblijf schudt? Wild klotsen de golven langs mijnen hoogen toren; morgen zullen zij nog vreeselijker woeden, voldoe thans mijn wensch, of zij zijn mijn doodsbed!”

„De leer van Christus, onzen Heer, mag ik niet verzaken. Ik kan en moet het niet. Maar ik wil u redden, mijne dochter! geef aan mijne woorden gehoor: waag het niet, uitkomst in zelfmoord te zoeken, gij zoudt u der eeuwige vertwijfeling prijs geven, maar bekeer u, arm verblind kind! neem het geloof van Christus aan en vrede zal uw deel zijn.”

„Mijn moeder heeft die godsdienst afgezworen”; antwoordde Geertrud, „toen Theusnilde, de vertrouwde der Goden, wier plaats ik thans bekleed, zich over de barende ontfermd had, keerde zij tot onze aloude Godsvereering terug. Vader! verspil uwe laatste oogenblikken niet in ijdele verleidingswoorden.”

„Ach! vermag de stervende zoo weinig op zijne dochter!” zuchtte Caelestius, „verhoor, ach verhoor dan tenminste eene heilige bede, schenk Hermingard vrijheid en leven.”

„Leven of dood zal zij met mij deelen, vader!”

„Met u!... vreeselijke! Waarom haar lot aan het onze gekluisterd?”

„Omdat gij haar verleidde, vader!”

„Geertrud! Geertrud! ziet gij dan niet met menschelijke oogen mijn lijden? Het is mij zoo bang, kind! Vermoord, vermoord geene schuldelooze, op welke de vloek van mijn geslacht niet ligt.”

„Die vloek ligt op haar, vader! Wij moeten alle sterven. Deze nacht eindige ons leven; het is wijsheid, dat wij den dood tezamen tegemoet gaan; gij op deze sponde, wij in de woeste golven, en dan, dan naar de eeuwige richters!... Hermingard zal met mij sterven, want ook haar vloeit het ontadelde bloed mijner moeder door de aderen.”

„Haar?” herhaalde Caelestius, en zijn kreet verwekte huivering en afschrik.

„Mijne tweelingzuster Heile baarde Hermingard aan haren wettigen gemaal, Godehard, den broeder van Thiedric van de Eikenterpen. Hare bruine lokken kenmerken die afkomst. Vader! gij sterft. Leef deze oogenblikken nog voor uw verlaten geslacht; bereid haar vrede, die gij tot boezemleed het aanzijn gaaft.”

„Dochter... mijne dochter!...” steende Caelestius, o laat af... laat af... mijne oogenblikken zijn weinige... ach! dat ik mij een weinig verkwikke.”

„Folter den stervende niet langer!” bad nu Marcella. „Zie zijn lijden aan, hij is uw vader, ongelukkige! Uw geestdrijvende ijver is ijdel: weet dat het geloof des echten Christens onwankelbaar is; eer verzette uwe hand de voorvaderlijke grafplaatsen, eer gij zijn geloof aan het wankelen doet slaan. Zie, hij sterft. Uw rampzalige vader sterft.”

En hij stierf, de grijsaard. „Heer Jezus! . . . Hermingard! . . .” stamelde hij, maar zijne stem bezweek. Wanhopig wierp Geertrud zich op zijne legerstede. Caelestius heeg afgebroken en hoorde Marcella niet meer, die met heiligen ernst bad. „Alomtegenwoordige!” zoo sprak zij, „Gij, die genadiglijk op den stervende nederziet! Zalig zij zijn ontwaken in het rijk der liefde, genade en heerlijkheid! Amen.” Een zucht van Caelestius bekrachtigde dat Amen; — het was zijn laatste snik.

Lang, zeer lang hield Geertrud het lijk van haren vader in de armen geklemd. De grijze morgenschemering lichtte in de hut, toen zij opstond. „Zweer mij, dat uwe tong nimmer van dezen nacht spreken zal,” sprak zij dof tot Marcella. Deze zwoer het haar; toen drukte Witte Geertrud derzelve hand. „Heil u, wanneer gij getrouw zijt! Vloek, wanneer gij den eed schendt!” voegde zij erbij, wikkelde zich diep in haren mantel en verliet het verblijf, dat twee ongelukkig verdwaalden ten boeteverblijf gestrekt had. Huiverende staarde de van weedom als vernietigde Christin haar na; de storm loeide buiten nog met vreeselijke woede door het geboomte, maar zij bekommerde zich deswegens niet. — Wellicht was Marcella de laatste sterveling, die de ongelukkige Geertrud van den Lippetoren zag; immers in die streken ontmoette niemand sinds de wichelares of haren dwerg. — „Werwaarts is de machtige Geertrud van de Lippetoren gegaan? . . .” vraagde men elkander niet zelden, maar niemand die het antwoord wist te geven.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

Terwijl de stormachtige nacht op Thiedric's lijkterp en in de wijkplaats van den stervenden Caelestius van niet minder woeste en snerpende gemoedsaandoeningen getuige was, had, in deszelfs akelige duisternis, een even onrustig tooneel op den Lippetroom bij Geertrud's toren, plaats. Met dof geklots sloegen de golven tegen het wankele gebouw, de wind hilde akelig in het rond en deed somtijds eene barre tochtvlucht door de kleine opening snerpen, welke in Hermingard's gevangenis aangebracht was. Nog altijd leefde en leed de edele maagd in dien kerker voor haren goddelijken Heer.

De beker, welken zij eenmaal vergiftigd had gewaand, was, gelijk zij naderhand inzag, een mengsel geweest, aan hetwelk Geertrud tooverende kracht ter zinsverandering toe had geschreven. Hare dwaling was ondertusschen niet ongegrond geweest: de dwerg had in denzelfden waan verkeerd en daarom, bij zijne aanvankelijke geruststelling, aan zulk eene ruwe vreugduitspatting botgevierd.

Dikwerf had de wichelares ijverige pogingen in het werk gesteld, om de christelijke standvastigheid van Hermingard aan het wankelen te brengen. Vruchtlooze poging! Diep had de kweekeling van Caelestius zich het denkbeeld van Ignatius in het hart gegrift, *dat het meer is voor Christus te sterven dan over de geheele wereld te heerschen*. De toorn der wichelares was door deze standvastigheid telkens vermeerderd, maar, in hare onschuld gerust, getroostte Hermingard zich denzelfden en bad slechts

dat een ras ontbinden
 't Vervallen lichaam sloopen mocht,
 En haar de rust van 't graf doen vinden,
 Die zij reikhalzend kwijnend zocht.

Menige nacht schonk haar, in verhevene droomverschijningen zeer zalige oogenblikken. Niet zelden verplaatsten deze droomen haar in den hemel; welzaligheid gloeide dan in haren boezem, en het morgenlied der ontwakende droeg telkens de kenmerklijke uitdrukking van het genot door haren geest, gedurende de rust van het teedere lichaam, genoten. Dezen nacht ondertusschen mocht zij zulk een geneucht niet hopen: want het brullen des winds en de woeste beweging van het water, hielden de slaap verre van hare sponde verwijderd.

Somber gestemd hoorde Hermingard den geduchten strijd der elementen aan. Nu en dan wierp eene golf een stroom stuivend water in haar verblijf; het oude gebouw wankelde op deszelfs grondvesten, terwijl de rukwinden hetzelfde nu en dan teisterden en zware steenen in het schuimende nat deden nederploffen. Verschrikkelijk woedde de orkaan; Hermingard bad sidderende tot God. Wèl was het haar rustig in het hart, maar de vrouwelijke natuur deed zich toch in schuchtere vrees herkennen. Met toenemend geweld stroomde het water in

haar verblijf; akelig en akeliger plaste het zwalpende nat, en met vreeselijken angst staarde Hermingard's oog op de grijze lichtpunten welke somtijds op de oppervlakten van den vloed schitterden. Boven in den toren was alles stil. Van waar, ach vanwaar zou zij redding verwachten? — Deze was nabij. — Eensklaps kaatste het water eenen helderen lichtglans terug, Hermingard sloeg het oog op; de toegang tot hare gevangenis wérd geopend en het was de blakende gloed van eene toorts, die zich op het water verspreidde, eene ladder daalde neder. „Hermingard, lieve zuster! Dank zij den Heer!” riep eene heldere en vriendelijke stem tusschen het loeien der stormvlagen, en Hermingard herkende Timotheus. Eén oogenblik — daar stond zij in het hooge torenverblijf en omhelsde den vromen knaap. Gij hier, Timotheus!” riep zij uit.

„Ik was, als gij, op dezen toren gevangen,” antwoordde de knaap, „maar thans zijn wij, door Gods hand, bevrijd. Wij zijn vrij, ginds ligt een klein vaartuig; mijne hand zal sterk genoeg zijn om den roeispaan te voeren. Vrouw Geertrud, de vreeselijke, is afwezig. Welaan, haasten wij ons, zuster! Niemand bewaakt ons.”

„Maar ziet gij, hoe woest en wild de rivier spoelt?” voerde Hermingard hem toe, „zullen onze krachten . . .”

„Zal God niet *met ons* zijn?” herinnerde Timotheus haar, met kinderlijke vroomheid. „Kom, lieve zuster! laat ons op Hem vertrouwen,” voegde hij er bij en greep hare hand. Beschaamd en bedroefd over haar oogenblik van kleinmoedigheid volgde zij den knaap, die, met snelle schreden, uit den toren afdaalde. Een stortregen plaste neder en maakte de steenklompen aan den voet des torens glibberig. Behoedzaam begaven de vluchtenden zich naar het kleine vaartuig.

„Uw pleegvader! —” fluisterde Hermingard angstig.

„— Leeft nog,” antwoordde Timotheus.

„God zij geloofd!” hernam Hermingard. Haar oog zocht den hemel, maar het zwerk hing laag en met zwarte wolkgevaarten beladen boven haar hoofd. Zij was als bedwelmd, door de versehe lucht, die zij menig jaar had moeten missen.

Het vaartuig was eene kleine boot, uit verscheidene aan elkander genaaide planken samengesteld, wier reten met biezen gestopt waren geweest, maar ouderdom had de laatste geheel

verteerd, en een duchtig lek in het vaartuig geslagen. „Wij willen op den Heer vertrouwen,” zeide Hermingard. Met recht voorwaar meende zij, dat van Hem slechts redding te hopen was! Ternauwernood danste de hulk op de golven, of een der planken werd van dezelve afgeslagen. De knaap kon met den roeispaan den onstuimigen vloed niet dwingen, weldra rukte de kracht des waters denzelven uit zijne hand; eene windvlaag bluschte zijne fakkel. „God zij ons genadig;” riep hij angstig uit en omvatte Hermingard, die, met de rust eens engels, het oog naar den zwarten hemel richtte. Zij stond in de woeste stormen der elementen, gelijk de seraf, die de omwentelingen eener wereld met angstige deelneming gadeslaat, maar gerust is, dat hij, verre boven die wereld verheven, bij derzelve ommekeer, in den schoot der Godheid zal ontvluchten.

Onbestuurd en ten speelbal der golven, dwarrelde de boot op het bruisende water voort; nu eens werd zij tegen de steenachtige oevers en het woeste kreupelhout, dat dezelve bedekte, gedreven, dan weder wervelde de stroom haar in het midden des vloedts rond; vreeselijk klotste het water; de wind loeide donderend. Daar stormde eensklaps eene wilde windvlaag en dreef het vaartuig tegen den rivierkant. Hermingard greep den laag overhangenden tak van eenen wilgenboom, en, groote God! in hetzelfde oogenblik week de hulk van onder hare voeten en kantelde om. „Timotheus! Timotheus! wij sterven!” riep zij in doodsangst uit, en klemde zich aan den tak, die al krakende nederboog. Zij hield denzelven echter vast en beurde zich langs het dunne hout uit het water; elk oogenblik dreigde de tak af te scheuren, maar de hemel was met haar! Hermingard bereikte den oever. Vreeselijk sidderde zij bij het denkbeeld aan hare redding en het doodsgevaar, hetwelk haar in het vorige oogenblik nog aangegrimd had; terstond echter vervulde nieuwe angst om het lot van Timotheus haar hart. Zij riep zijnen naam: — geen antwoord klonk van de bruisende golven. Zij naderde den oever, vruchteloos zocht haar blik iets in het duister te onderscheiden; zij luisterde: — storm en waterklotsen, niet anders. Ach! zoo had hij hier zijn graf gevonden: — — God zij gedankt, neen! daar voert de wind een kreet tot haar. Hij leeft! —

Hermingard verhief hare stem; het was, als of de orkaan haar eerbiedigde: een oogenblik rustte deszelfs woede. Timotheus hoorde haar en scheen daardoor versterkt; de geoefende zwemmer naderde den oever. Hermingard stak hem een langen wilgetak toe, de knaap greep denzelven en was gered. —

In reine verrukking omhelsden zij elkander, zonken onwillekeurig op de knieën en stortten voor den Vader der genade een dankgebed uit. Daarna werd de onwisse zwerftocht ondernomen. Zij meenden zich verzekerd te kunnen houden aan die zijde van het woud geland te zijn, welke naar de streek der Eikenterpen voerde. Hoe vermoeid en afgemat ook, togen zij rustig voort. Timotheus verhaalde middelwyl veel van den toestand en het lijden van hunnen weldoener. Treurige dagen had de knaap in Geertrud's toren doorgebracht: op elke wijze had zij zijn geloof aangevallen. Wél had hij gegist dat Hermingard de gevangene was, die, door den dwerg, in het benedendeel des torens; verzorgd werd, maar bij het gebeurde van dien vreeselijken avond was hij deswegens eerst vergewist. Met eerbiedige bewondering hoorde hij daarna ook het verhaal van Hermingard's lijden, en beide werden door elkander te meer vervuld van de heerlijke kracht hunner godsdienst.

Na eenige dagen omzwerfens door wilde wouden, waar zij moeilijk het noodig levensonderhoud vonden, naderden zij eene bewoonde streek; hier wachtte hun, bij heusche gastvrijheid, zorgelijke verpleging. Oda, eene statige weduwe, ontving hen onder het gulle dak, en deed het hun eenige dagen aan niets ontbreken. Zij vraagde naar het lotgeval, hetwelk hen derwaarts gevoerd had, maar toen Hermingard het geheim wilde bewaren, eerbiedigde zij hetzelfde met kiesche toegeeflijkheid.

De winter was ondertusschen ingevallen, en de laatste herfstwoede werd door de rust van een' sneeuw aanvoerenden dag opgevolgd. Oda schiep behagen in de zachtmoedige, tevredene en dankbare gasten; zij deed hun den voorslag, het gansche wintergetijde bij haar door te brengen; maar noch Hermingard, noch Timotheus kon dit een oogenblik in bedenking nemen. Zoodra waren hunne uitgeputte krachten niet hersteld, of zij besloten den verderen tocht aan te vangen. Noode

bewilligde Oda in denzelven en rustte tenminste niet, voor zij, met echt Duitsche gulheid, hare gasten overgehaald had, om zich door mantels van weltoebereide schapenvachten, tegen de koude te wapenen. Een van hare slaven moest hen als gids naar de aangewezen Rijnstreek vergezellen.

Het was een schoone wintermorgen, toen zij, onder dit geleide, in een uitgestrekt dennen- en sparrenwoud aankwamen. De winter spreidde, als wilde hij zich van de blaam van norsche onvriendelijkheid zuiveren, zijnen rijksten dos ten toon, en herschiep, bij het helder zonlicht, het woud in eene dier streken, wier natuurschoon de stoutste verbeeldingskracht overtreft. Geen schrijfstift immers schetst in volle waarheid het treffend schouwspel, hetwelk de altijd groene boomen, ten deele door verblindend witte sneeuw bedekt, opleverden. Als gevlokte diamant schitterde dezelve in de heldere stralen der Decemberzon, die tevens op het witte hulsel van den grond, den kleurengloed tooverde, wiens verhevene oorspronkelijkheid ons in den regenboog van bewondering vervult. Distelgewassen en struweelen waren door den ijzel met fijn getand kristallijn bezet. De hemel glansde van het helderst azuur. Alles vereenigde zich om de bewondering der reizigers te verheffen, en een gevoelig natuurbeschouwer van onzen tijd, zou voorzeker met Gessner uitgeroepen hebben: „Winter wat zijt gij bij uwe strengheid schoon!”

„*De Heer gaf wederom sneeuw als wolle*”. zeide Hermingard.

„Nooit zag mijn pleegvader in vroegeren tijd de gadelooze winterpracht zonder die woorden te herhalen,” hernam Timotheus, „en telkens sprak hij dan ook Gods schoone belofte uit: *Al waren uwe zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw*. Hij was dan zeer aangedaan de goede grijsaard. Heil ons! weldra zullen wij hem wederzien, de Heer is met ons. Hem zij prijs en dank in eeuwigheid! ik herken, dunkt mij dit donker dennenwoud.”

Hermingard's gemoedsstemming was helderder dan ooit. Een onbenevelde winterdag, die het hemelazuur van scherpen zonneglans tintelen doet, geeft aan onze denkbeelden zekere glanzende vroolijkheid, welke men, bijna in weervil van zichzelf, genieten moet. Zij onderhield zich zooveel mogelijk met hunnen leidsman; deze een ruw en weinig spraakzaam

man, had voor haar echter zijne stugheid af moeten leggen en verhaalde gedurende de reis veel van zijne tochten in Germanië en Gallië, hetwelk thans wellicht voor den ijverigen oudheidskenner gulden appelen zou zijn, waarbij men de gebeelde schalen missen kon. Nog sprak hij over de wonderbare schoonheden eener romeinsche heirbaan tusschen Maguntiacum en Colonia Agrippina, toen een naderend gerucht hen opmerkzaam maakte. Timotheus gaf een kreet van verrukking, de trouwe Fides sprong blaffende zijn jeugdigen meester tegemoet, en niet weinig verrast zagen zij in hunne nabijheid het besneeuwde koepeldak van Caelestius' verblijf zich verheffen. Den gids werd nu, onder dankbetuigingen en heilbeden, zijn afscheid gegeven, en in vroolijke haast spoedden de jeugdige Christenen naar het hun zoo dierbaar plekje; maar Fides deelde slechts kort in dien zorgeloozen spoed; treurig liet hij den staart hangen en volgde hen schier kruipende.

Welk een schrik en ontzetting beving hen, toen zij de stulp bereikten! Naast dezelve was een dicht besneeuwde heuvel opgerezen; het eenvoudig kruis, dat eertijds aan den ingang der hut geplaatst was en de geloovigen tot vrome herinneringen riep, was thans op de kleine hoogte opgericht — het was het graf van Caelestius. — De Christenmaagd en haar jeugdige lijdensgenoot zonken op de sneeuw neder.

Akelig trad de heldere winterdag nu in wederspraak met hunne gemoedsgesteldheid. Op het graf van den vaderlijken weldoener gezeten, was hunne ziel van droefheid, hooggaande en teedere droefheid vervuld. En nu in de buitenwereld — scherp zonlicht, schitterende kille pracht. Het lijden was minder, de kalmte grooter geweest, wanneer de lente of herfstgestalte hun oog getroffen had. Maar dat tooneel van koude gevoellooze schittering weigerde, met lachende onverschilligheid, elke troost en deelneming. Timotheus was diep bewogen; er rolden tranen uit zijn donker oog, Hermingard werd spoediger kalm. „Waarom zouden wij weenen, als zij, die geene hope hebben, Timotheus!” zeide zij. „Wat zouden wij tegen den Heer morren; wiens gedachte goedheid en genade is. *Outbonden en met Christus te zijn* was voor den edelen verre het beste. Zijne taak was hier voleindigd. Timotheus! eens zullen wij hem bij God en onzen Heer wedervinden.”

„Hermingard!” riep eene volle mansstem op den toon der geestvervoering. Zij herkende die stem, wischte het van tranen schemerend oog af en lag op hetzelfde oogenblik in de gespierde armen van haren Siegbert. — Hoe ontwaakte in den maagdelijken boezem dáár eensklaps de ingesluimerde zielsgenegenheid tot hoog en veredeld leven! Van verrukking vervuld, drukte zij het hoofd aan de borst des geliefden. „Gij bleeft getrouw, Hermingard!” riep hij uit, „bemint gij mij nog, schoon kind!”

Toen hief de edele maagd langzaam het oog tot hem op, de verhevene ziel sprak uit haren blik, en met liefvalligen ernst zeide zij: „Ja Siegbert, ja — maar . . . zijt gij een Christen?”

„Om u, met u zal ik het worden!” riep de jonge man, door haren invloed vermeesterd uit, en omhelsde haar weder, „Leven en dood deel ik met u! —”

Siegbert's woorden temperden de blijdschap van Hermingard; zachtelijk wond zij zich uit zijne armen.

„Verhaal, melieve!” ging hij voort, „hoe zijt gij herwaarts gekomen? Marcella, wier zoon mij vergezelde, vreesde, dat gij niet meer leefdet. Bij Thor! ik had niet gehoopt u hier te vinden. Op weg, om uw leven en vrijheid van Witte Geertrud te smeecken, nam ik voorbedachtelijk mijn' weg over deze plek, omdat gij er zoo dikwerf getoefd hadt, en er gelukkig geweest waart. Zie, nu mag ik u aldaar vinden en gelukkig wederzien. Maar verhaal, Hermingard! verhaal mij alles, terwijl wij ons naar de Eikenterpen begeven; waartoe zouden wij hier toeven?”

Het kostte Hermingard iets de plek, waar zij zoo gaarne langer aan den gezaligden gedacht zou hebben, te verlaten. Zij voldeed aan Siegbert's verlangen, maar op de wijze, waarop oude speelnooten elkander de lotgevallen van volgenden leeftijd plegen mede te deelen: louter daadzaken des uitwendigen levens, de geschiedenis van het hart wordt verzwegen: immers men weet het niet, of de harten elkander niet geheel vreemd zijn geworden.

„Bij Thor!” riep Siegbert uit, toen zijn verloofde haar verhaal geëindigd had. „Gij hebt zeer veel geleden, Hermingard! waart gij eene maagd van Konstantijn's gebied, men zou u onder de talrijke martelaren opnemen. Ik bewonder eerbiedig uwe standvastigheid. Ook mij was het leven geen zoete lente-

dag; vaak stormde het daarbinnen wild en onlijdelijk, toen vooral, Hermingard! als ik terugkeerde en des vaders grafterp aanschouwde en u niet vond, die mij troosten zou.”

„Zoo is dan de goede en edele Thiedric gestorven?” vroegde Hermingard diep bewogen. „Ik deel in uwen rouw, Siegbert! Hij is onze tranen waardig.”

„In Walhalla leeft hij!” hernam Siegbert, „moge zijn heengaan ons laatste ongeluk geweest zijn. De Goden Gij ziet mij droef en somber aan, Hermingard! — nu dan, uwe God schenken ons rustige dagen, of veeleer roem en heil, in den strijd tegen den gruwzamen Konstantijn. Hij schenke ons een wakker kroost: zonen, die aan mijne zijde de overweldigers bestrijden, dochteren, die u gelijken. Morgen, niet waar mijne Hermingard! morgen, vieren wij het huwelijksfeest?”

Hermingard antwoordde niet. Siegbert was geen Christen. Siegbert scheen weinig Christengezind. — Timotheus volgde hen met langzame schreden; hij was geheel van gedachten aan den vroom ontslapenen vervuld; Siegbert boezemde hem geene belangstelling in.

„Gij zijternstig, Hermingard!” begon Siegbert verder, toen beide een wijl zwijgende waren voortgegaan. „Bemint gij mij niet meer?”

„Ik bemin u, Siegbert: getrouw en onveranderlijk, maar ach! gij bemint mijnen Verlosser, mijnen God niet. Dat smart mij, lieve Siegbert!”

„Zoudt gij daarover treuren, trouwe Hermingard! ik wil hen beminnen, omdat die Goden u dierbaar zijn. Dood en haat tart ik, opdat gij de mijne moogt worden. Trouw beloont trouw. Kunt gij meer vorderen Hermingard! Spreek, verdien ik niet, dat gij de mijne zijt?”

Hermingard barstte in tranen uit en bedekte zich het gelaat met beide handen. Siegbert meende haar door zijne verdenking die smart veroorzaakt te hebben, en klemde haar liefdevol aan zijne zijde. Ieder aan zijne eigene gedachten overgelaten, bereikten zij, bij het vallen van den winteravond, de Eikenterpen.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

Marcella, de zalige moeder, was ten toppunt van geluk verheven, toen zij de teederlijk geliefde Hermingard, voor wier

leven zij met zooveel recht gevreesd had, wedervond. Hare levendige oogen tintelden van hartige vreugde, alleen benevelde haar geluk eenigermate, toen zij het leedwezen ried, hetwelk Hermingard over Siegbert's gemis van godsdienstzin gevoelen moest.

Paulinus was overgelukkig: Marcella had met hem de weleer bewoonde woning betrokken; alles was daar in denzelfden stand als tevoren, slechts de wassen met hondsleder omkleede *Lares* waren van bij de haardstede verdwenen, en het Christenkruis een vroom huisversiersel geworden. De avond werd door den jongen man aan het nasporen der gewijde schrift, zooverre dezelve in de rol van Caelestius bevat was, toegewijd. Met heiligen ijver had hij zich op die christelijke oefeningen toegelegd. Van dankbaarheid en liefde vervuld hield hij, met den linkerarm, eene bevallige maagd omsloten; met zachte verrukking zag zijn rein oog haar aan en teederlijk drukte hij haar aan de van weelde zwellende borst, wanneer zij hem telkens herhaalde: Paulinus, dierbare Paulinus! hoe gelukkig maakt mij uw leven, uwe liefde en uw onderwijs! —

„Gisela, eenig geliefde!” antwoordde hij, „thans zijt gij mij, wat mijn hart mij van mijne levensredster voorspelde.”

„Spreek daar niet meer van, Paulinus!” zeide zij, „hebt gij mij niet veel grooter weldaad bewezen, door mijne ziel te verlichten? De groote God schonk mij zijne genade door het dierbaarste werktuig.”

„In eeuwigheid zal ik Zijn aanbiddelijk bestuur aanbidden en danken,” hernam de jongeling met geestdrift. „God was met ons, toen gij op dien vreeselijken avond, als mijne marteldood zoo nabij scheen, door schrander beleid, het stevige koord in mijn' kerker wierpt, waardoor mijne ontkoming mogelijk werd. Hij was met ons toen gij mij behoedzaam en snel over het zwarte meer voerde.”

„Het was in waarheid als of bovenmenschenlijke moed mij krachten schonk,” sprak Gisela, „altijd had ik geschroomd dien oord, waar ik meende dat booze geesten hun spel voerden, voorbij te gaan, ja zelfs te naderen; toen dacht Gisela er niet aan. God deed mij slechts u zien, en zoo mocht ik, door zijne gunst, uwe vlucht bevorderen en den geliefde naar het dichte beukenwoud voeren, ofschoon ik ook daar nog vervolgers duchtte.”

„Ik vond er eene veilige schuilplaats. God was op die wijze met ons, met mij en met u; want lichtelijk toch hadt gij in uw stout bestaan ontdekt kunnen worden!”

„Ik had van het oogenblik gebruik gemaakt, toen de stoet naar het offerbosch trok, om mij weder bij de edele Hermingard te voegen. Maar ach, dierbare Paulinus, wat vreeselijke angst greep toen uwe Gisela aan!”

„Vreeselijk ook in deszelfs gevolgen,” hernam Paulinus. „Wat hebt gij niet om mijnentwil, om onze liefde geleden, goede, trouwhartige Gisela! Maar Gods voorzienigheid heeft alles ten goede geschikt, het einde is heil en heerlijkheid. Loof den Heere mijne ziel!” terwijl hunne oogen van tranen vochtig werden, omhelsde de edele jongeling zijne geliefde en beide blikten,

met den lach
Van zuivren wellust op 't gelaat

elkander in de oprechte oogen.

Het korte tijdsverloop had Gisela's gezondheid reeds tot vorigen bloei hersteld en de diepe zwaarmoedigheid ten eenemale weggevaagd, waarin hare weleer zoo dreigende waanzin sinds lang was overgegaan.

Hermingard vond de gelukkige gelieven in deze teedere stemming; met hartelijke vreugde verwelkomden zij de meesters, aan welke beide de eerbiedigste verkleefdheid toegewijd hadden. Hunne ontmoeting was die der nauwste verwanten; waarlijk, zij hadden elkander *lief uit een rein harte!* Terecht zeide Timotheus daarom, toen hij het Christelijk gezinde viertal gadesloeg, met den zachten ernst, welke het knaapje zooveel verhevene belangrijkheid bijzette, „*ziet hoe goed is het waar broederen te samen wonen!*”

Lang zaten zij dien nacht aan het warme vuur bijeen. God en Christus ontvingen de reinste hulde uit volle en echt vrome zielen. Marcella verhaalde veel van het lijden, de standvastigheid en ongeveinsde godsvrucht van den ongelukkigen Caelestius. Zijne vroegere geschiedenis en het geheim van zijne ongelukkige dochter bewaarde zij echter met heilige getrouwheid. Hermingard verhaalde nu zonder zelfverheffing haar lot en lijden, en de algemeene belangstelling eindigde

in bewonderende aandoening. Eindelijk moesten de als uit den dood verrezene jongelingen hunne ontmoetingen mededeelen. Siegbert die zich in het kampperk den voorrang ongaarne betwist zou gezien hebben, zocht zich denzelven veel minder tot het uitvoerig verhaal te handhaven. Met weinige woorden verhaalde hij derhalve, hoe hij, op het slagveld, in eenen staat van bezwijming gelegen moest hebben, toen Winfried hem verlaten had. Waarschijnlijk was hij nog een' geruimen tijd van hulp verstoken gebleven, ten minste het was reeds avond geweest, toen hij de oogen opgeslagen en zich in eene tent overgebracht zag, welke tot des Caesar's leger behoorde. De edelmoedige Crispus had de wapenfeiten van den jeugdigen Batavier, gedurende den strijd, bewonderend gadeslagen en hem zien vallen. Na de beslissing van dien kamp was door hem eene belooning aan dengenen uitgelooft, die het heldenlijk zoude opsporen: want zijne edele onpartijdigheid wilde de verdiensten van den leeuw der Eikenterpen, na deszelfs roemwaardig sneven, huldigen. Men had Siegbert gevonden en teekens van leven ontdekt, hetwelk door Crispus' zorgen verder op gewekt werd; sinds had deze hem als krijgsgevangene beschouwd en met edelmoedige onderscheiding behandeld. De uitstekende verdiensten van Konstantijn's zoon hadden Siegbert eerbied ingeboezemd, hij zocht zich een lot te getroosten, hetwelk door des vorsten gunst zoo veel mogelijk verzacht werd, en het tijdsverloop verbond Siegbert inderdaad eng aan den jeugdigen vorst.

Zooverre in het verhaal gevorderd, wenkte Siegbert Paulinus toe. „Verhaal gij thans ons beider geschiedenis”, sprak hij, hem vriendelijk op de wang tikkende. Winfried's zoonje schonk nog eenmaal den berkenmeier vol en reikte denzelven zijnen gebiedter toe; deze vergenoegde zich met eenige fiksche teugen en bood daarna den gerstenwijn aan zijnen lotgezel. Bescheiden bevochtigde Paulinus zijne lippen en begon zijn verhaal.

„Toen Gisela's heldhaftige liefde mij gered had, begaf ik mij naar Neomagum, de Romeinsche vrijstad. Kleeding en taal bedekten mijne afkomst; overal vond ik rijkelijke gastvrijheid. Ik wist niet welk lot mijzelven te bestemmen, maar eene onverklaarbare aandrift riep mij naar den gelen Tiberstroom.

Toen de krijg beslist was, begaf ik mij op weg en bereikte weldra het Romeinsch grondgebied: nu maakte ik mijne afkomst en omstandigheden bekend, door gedurige belangstelling en welwillendheid ondersteund, naderde ik Rome. Welk eene nieuwe yereld opende zich voor mij in Italië! welk een' indruk maakten de schoonheden der wereldstad op mij! Wat zou ik u niet kunnen verhalen van het stoute Coliseum, van de baden van Titus en deszelfs amphitheater, door de wreede spilzucht van Carinus beroemd, van het Trajaansche Forum en de prachtige tempels der logengoden! Toen vervulde de eerste aanblik mij van eenen heiligen eerbied, thans zijn zij mij slechts achtbaar om de vindinggeest en reuzenplannen der bouwmeesters, maar minder heilig en dierbaar dan de minste kapel, waarin de Heiland *in geest en waarheid* wordt aangebeden. De gansche stad, ja, geheel Italië is vervuld met dierenperken, schouwburgen, tempels, zegebogen, baden en waterleidingen. Stoute verhevenheid huldigt men er in elk oord. O, het kon er een paradijs zijn, wanneer de ziel der menschen zoo helder en vriendelijk was, als de balsemlucht die hen omgeeft, wanneer hunne zeden zich zoo edel en rein ontwikkelden, als het verstand er weet te denken.

„Keizer Konstantijn was niet te Rome; een verre aanverwant, dien ik met moeite vond, verzekerde mij, dat mijn oom Candidianus in ambtsbetrekking aan het hof verkeerde van de vorstin Helena, welke zich te Mediolanum bij haren zoon ophield. Ik begaf mij derwaarts. Ook daar is alles wonderen. Diocletianus heeft er zijne spilzieke praalzucht ten toon gespreid.

Candidianus was werkelijk te Mediolanum; door zijn' invloed bij Helena, werd ik in de keizerlijke lijfwacht geplaatst. Hij was Christen geworden, en ried mij dat voorbeeld te volgen, dewijl deze weg mij, gelijk hij verzekerde, den naasten toegang tot 's Keizers gunst baande. Ik verachtte die drijfveer, en wilde de voorvaderlijke Goden niet afzweren, maar de nood drong; ik liet mij Christen noemen. Sinds zondt gij, o algoede God! mij een' waardigen tolk der hemelsche leer en verlichttet mijn' geest! Ik werd een Christen, geloofd zij het Lam, dat voor onze zonden stierf!”

„Amen!” herhaalden Marcella, Hermingard, Gisela en Timo-

theus. Siegbert staarde op den grond, wierp daarna een' blik op Hermingard, en voegde er, nauw hoorbaar, zijn Amen bij.

„Eenigen tijd —” ging Paulinus voort, „bleef ik in 's Keizers lijfwacht onopgemerkt, eindelijk werd ik Konstantijn aanbevolen, en tot Labarumdrager benoemd, eene vereerende onderscheiding, immers de keizerlijke standaard wordt doorgaans slechts aan sterke, vrome en moedige mannen toevertrouwd. Niets is prachtiger dan het vaandel; aan de met goud omklonkene kruisspeer is een krans van edelgesteenten gehecht, waarin de naam Christus schittert. Oogverblindend rijk is het geborduurd omboordsel der purperen vlag, schoon en welgelijkende de borstbeelden van den Keizer en deszelfs zonen, welke het ondergedeelte van den standaard versieren. Ik vergezelde die heerlijke banier voor Byzantiums muren, toen eene tweespalt des Keizers met den Christenvervolger Licinius, ten strijde riep. Ik zelf droeg den standaard in eenen slag bij Chrysopolis, waar honderdduizend mannen van Licinius omkwamen, terwijl wij den tiran zelve tot Nicomedië vervolgden, waar hij, van elk teken van Keizerlijke waardigheid ontdaan, den Heer en Meester nederig genade kwam bidden. Licinius werd gestraft.”

„Werd vermoord!” zeide Siegbert.

„Ik durf zijne straf niet verdedigen”, antwoordde Paulinus. „De Keizer faalde hier; te vaak, helaas! overschaduwde deszelfs gebreken zijne uitstekende veldheersverdiensten. Voor eeuwig is zijn naam door den dood van Caesar Crispus bewolkt.”

„Ach, broeder!” zuchtte Siegbert, „dat uwe trouw door zulk eene samenloop van omstandigheden uit moest blinken.”

„Vlei mij niet, Siegbert! waar ik voorbeelden als die van u en Gisela volgde. Laat mij het verhaal voortzetten. Dat het tegenwoordige ons den zegenenden balsem reike, waar de herinnering wreede wonden slaat.”

„In het volgende jaar trokken wij naar Nicomedië, door Diocletiaan's spijzucht en pracht, een tweede Rome. Wij vierden aldaar het twintigste jaar van 's Keizers regeering. In de volgende lente riep hetzelfde vreugdefeest het hof naar mijne geboortestad. Ach! die jubeldag was zeer noodlottig! Crispus werd hier het offer van den vaderlijken haat; in het midden van het prachtige feest naderde men den Caesar,

wees een bevel tot inhechtenisneming, en de voortreffelijke jongeling werd uit de feestvierende en jubelende stad naar eene eenzame streek gevoerd.

„Om vermoord te worden,” riep Siegbert.

„Eene aanklacht der schandelijke Fausta”, voer Paulinus voort, „helsch en snood, gelijk die van Potiphar's vrouw, bracht den jeugdigen Vorst ten val. God zal vroeg of spade zijnen dood wreken en de schuldige straffen. Nauw was uw Siegbert, edele Hermingard! aan Crispus verbonden, hij waagde eene poging om den edele gevangene te redden; deze mislukte, en onze gebieders werd als een oproerig zamenzweerder gekerkerd. Nog had ik vorst Siegbert niet ontmoet, want slechts korten tijd toefde hij in de nabijheid van het hof! Crispus had hem een deel van de zorg over zijn krijgstuig toevertrouwd. Eindelijk zag ik hem te Nicomedië; nimmer zal ik dien dag vergeten!

„Op zekeren morgen moesten wij den Keizer, in eene schitterende stoet, naar het dierenperk vergezellen.”

„Nog was dit een lievelingsschouwspel voor den bloedgier”, merkte Siegbert aan. „Maar ga voort Paulinus!”

„Eene ontzaggelijke menigte was samengevloeid om dit schouwspel gade te slaan. Onze banier werd boven den gouden zetel geplaatst, welke voor het Keizerlijk gezin opgericht was. Met tevredene en van vreugde glinsterende blikken verbeidde ons de opzichter van het dierenperk, en knoopte, daar de Keizer nog niet verschenen was, een gesprek met ons aan. Een hyaena uit Africa's woestijnen en een Indiaansche tijger zouden, dien dag voor het eerst, als kampvechters tegen een' weerloozen mensch optreden. Ik vraagde den opzichter des veroordeelden naam. — „Het is een der gevaarlijkste vijanden van den zeer grooten Keizer”, antwoordde hij, „een verwaten en dolzinnig Batavier.””

„Ik was het Hermingard!” sprak Siegbert.

„Mijne opmerkzaamheid was opgewekt; ik wilde verder navorschen, toen eenige rijks-grooten en bisschoppen naderden, wier tegenwoordigheid het gesprek afbrak. Ik was zonderling ongeduldig en beklemd om het hart. Eindelijk verscheen de Keizer met de verfoeilijke Fausta en vergezeld door zijne broeders Optatus en Nepotianus. Ik vergat den ongelukkige

bij het beschouwen der kleeding van het ijdele hof; diep verontwaardigd sloeg ik Konstantijn gade: hij, de machtige heerscher, zat daar, als een zoon der dwaze ijdelheid uitgedost; zijn haar was uit valsche, met verschillende kleuren samengevoegde, lokken daargesteld en door een' diadeem van edelgesteenten omboord; tusschen den glans der talrijke hals- en armketenen, schitterde het purper en azuur van de rijk met goud doorwevene Aziatische zijde. Een Romeinsche priester stond in mijne nabijheid, murmelde den naam van Heliogabalus en knarste op de tanden. Fausta, de afgrijselijke moordenares, was in gelijken praaldos gekleed. Onder hare geelgeverfde lokken waren vreemde vlechten gemengd, de gepolijste huid was met kunstige verwen bedekt; zij glinsterde van edelgesteenten, haar gewaad was met parels bezet, de punt van den scepterstaf, dien zij in de hand droeg, bestond uit een onwaardeerbaar edelgesteente; zelfs de schoenen der schandelijke fonkelden van diamanten. „Hier schitteren edelgesteenten”, zeide iemand in mijne nabijheid. — „Ja, maar Neroniaansche”, antwoordde de priester, op een schimpdicht doelende, hetwelk onlangs algemeen verspreid was. Inmiddels had het weelderige hof zich gerangschikt; met behagelijke blikken zag de Keizer en zijne gade op het volk neder. Ik moest mijne oogen afwenden; op een' wenk van Konstantijn, werd eene der benedenpoorten geopend, en de veroordeelde verscheen. O God! nog zie ik Siegbert koelbloedig en langzaam te voorschijn treden.”

„Ja, ik was het, Hermingard!” herhaalde deze en omhelsde haar met aandoening. Deze sloeg de geliefde met betraande oogen gade, en beantwoordde deszelfs teederheid.

„Oordeelt over mijne ontzetting: ik herkende den doodgewaande, zwoer hem te redden en rekende op Gods hulp: terstond poogde ik tot den Keizer door te dringen, om hem genade voor Siegbert te smeeken. Soms mag men iets zachtmoedigs van hem hopen. Men weigerde het mij spottend. De hyaena en de tijger brulden. Ik bleef aanhouden. Vergeefs!! — Daar schaterde eensklaps het trompetgeschal; angstig zag ik naar het perk: de traliedeuren vlogen open en woedend stormden de vreeselijke dieren binnen. Op hetzelfde oogenblik gaf de Keizerin eenen gil: aller blik vloog derwaarts.

De staf schitterde niet meer in hare hand, eene onwillekeurige beweging, door schrik of onvoorzichtigheid veroorzaakt, deed het kostbaar pronkstuk in het kampperk vallen. Fausta vreesde, dat het kunstig werk geheel verloren zou gaan; zij was als wanhopend. Mijn besluit was genomen, Siegbert gered. — Met eene speer gewapend, daalde ik snel naar het kampperk af. Door het gerucht schuw, hadden de monsters nog geen aanval gewaagd: met nieuwsgierige en bloeddorstige blikken staarden zij mij den naderende aan en lekten den muil; ik wierp Siegbert mijn zwaard toe, beval mij den hemel aan en liep op de hyaena toe; eer het dier zich verweerde, drong mijne speer reeds diep in zijne breede borst. Eenige oogenblikken strijds volgden, zij waren hevig en onvergetelijk! Siegbert kampte met den tijger; mijn goed zwaard werd door eene wakkere hand bestuurd. Siegbert zegepraalde het eerst, en hielp mij toen de hyaena afmaken.”

„Broeder! broeder! wat zijt gij grootmoedig;” sprak Siegbert, greep den berkenmeier en bracht denzelfven aan zijnen redder toe.

„De staf was ongeschonden gebleven; onder een zinverdoovend gejuich keerde ik op de galerijen, boog mij voor Fausta neder en bood haar het kleinood; ik smeekte haar hetzelfde mij met eenen even edelen schat, Siegbert's leven, te betalen en rijkelijk beloonde zij daardoor mijne daad.”

„Ja, Paulinus was mijn redder!” juichte Siegbert en klapte in de handen.

„Den volgenden dag konden wij reeds vertrekken; Konstantijn vernam onze geschiedenis uit mijnen mond; hij verleende mij ontslag, hing de orde van het heilige kruis om mijnen hals en beloofde voor mij te zorgen, wanneer ik naar zijn hof terug zou gekeerd zijn.”

Met verrukking en deelneming hadden allen het verhaal gehoord. Dankbaar sloegen zij de oogen ten hemel.

„*Dit is van den Heere gedaan!*” riep de diepgeroerde Marcella uit.

„*De eeuwige God was met u, om u te redden!*” sprak Timotheus.

„*Der Christenen God is almachtig!*” zeide Gisela en drukte den geliefden Paulinus, met rein gevoel, aan den maagdelijken boezem.

„Wie is als gij wonderen doende, o Heer!” besloot Hermingard. „Wat ons ook gebeure, Gij zijt onze sterkte!”

Allen zwegen eenige oogenblikken en wischten zich vele tranen uit de oogen. „Deel ook gij, goede Gisela! ons thans uw lotgeval mede,” hervatte Hermingard eindelijk. „Gij weet het, levendig neem ik deel in het geluk van u, die om onzentwil zooveel geleden en doorgestaan hebt.”

„Ja, ik streed eenen geweldigen kamp, gebiedster!” antwoordde Gisela. „Plicht en liefde worstelden in mijn binnenste; de eerste moest bezwijken, en het besef van mijn vergrijp, berouw en zelfsverwijt beneveldten al mijne denkbeelden. Ik schuwde elke menschelijke gestalte, en somtijds greep eene ongeregelde wildheid mij aan. Des nachts doolde ik rond, en hoe duisterder de nacht, hoe woedender de storm was, te meer was het mij wel, en onbeschrijfelijk wel om rond te dwalen. Gij hebt mij eenmaal op dergelijk 'eenen zwerftocht ontmoet, edele gebiedster!”

„Toen beweest gij mij eenen grooten dienst, Gisela!” zeide Hermingard.

„Dikwerf heb ik mij in uwe nabijheid bevonden,” ging Gisela voort, „ook toen Welf u naar den toren der machtige Geertrud bracht. Ik moest die ontdekking voor u verbergen, goede Marcella! want de ontzaggelijke vrouw had mij den vorigen dag ontmoet, ondervraagd en een troostend woord toegesproken. Zij voorspelde mij het geluk onzer gebiedster en wist kalmté in mijn hart te gieten; het was de eerste rust, die ik sinds Paulinus' redding genieten mocht. Later is vrouw Geertrud mij meermalen verschenen; een krachtig heulsap, door hare hand bereid, gaf mij de levenskalmté weder. Zij gebod mij naar de Eikenterpen terug te keeren; Goedelyne nam mij in haar gezin op.”

„En Paulinus vond u daar?”

„Neen, lieve gebiedster! dien avond waren onze maagden bij Luite vereenigd en wedijverden in vaardigheid van weven. Ook ik bevond mij daar; buitengewoon vrij was het mij om het hart onder haar zacht gezang; — zie, daar opent zich de deur, wij zien een' krijgsman, een schitterend kruis... meer zag en hoorde ik niet.

„Gisela, mijne Gisela! komt tot zich zelve, Luite!” klonk het

mij in de ooren, terwijl ik ontwaakte. O, Paulinus, welk een oogenblik.”

„Een eeuwig onvergetelijk!” riep Paulinus uit: „Ook, dit had de Heer ons bestemd!”

„Ja, Hij schenkt ons levensvreugd na levenssmart,” merkte Marcella aan, „den tweeden dag na Caelestius' dood, kwam ik diep in de ziel bedroefd, mistroostig en neerslachtig herwaarts. Welk een heil wachtte mij! ik vond mijn Paulinus weder. Geen zaliger oogenblik kent de liefde, dan dat des wederziens.”

Onder levendige gesprekken bleven zij elkander nog een geruimen tijd in geloof en vertrouwen versterken, en tot dankbaarheid opwekken, jegens *den Vader der lichten, van wien alle genade* daalt; slechts Hermingard was niet volmaakt gelukkig. Siegbert's onverschilligheid vervulde haar van droefheid en had der door leed beproefde maagd nog geen helder levensverschiet geopend. Siegbert wilde haar wel is waar somtijds, door vertoon van christelijke gezindheid, behagen, maar zijn aard maakte hem het veinzen onmogelijk. Bij het afscheid naderde hij Hermingard en zeide: „Ik ken mij uwer waardig, Hermingard! Zeg mij, is der Christin het gegeven woord niet heilig? Eens waart gij de mijne, morgen moge onze echt bevestigd worden. Wilt gij het, dierbare Hermingard?”

„Reeds morgen, mijn Siegbert!” vroegde de jonkvrouw. „Ach! de tijd heeft mij nog niet getroost over den dood van Caelestius.”

„Zoo verwacht gij van mij, van onzen echt, geen troostenden zegen? Hermingard! is dan alle levensvreugde voor ons in treurige droefheid verloren? Eens was ik uw dierbare Siegbert en nu?”

„Kunt gij het voor Hermingard, de Christinne zijn?” vroegde deze.

„Is die Christin dan mijne Hermingard niet meer?” hernam de jongeling met teederen nadruk en zacht verwijt.

„Zij zal de uwe blijven,” gaf de jonkvrouw ten antwoord, „morgen geheel de uwe worden tot het einde des levens!” Toen welde een traan in haar oog, zacht wikkelde zij hare hand uit de zijne los en een teedere kus was haar afscheid.

Marcella en Gisela geleidden Hermingard naar het lang

gemiste verblijf, en bleven het overige gedeelte van den nacht wakende bij haar doorbrengen. Hermingard voelde zich, wanneer zij aan haren echt met Siegbert dacht, eenigszins bezwaard, door het verbod van Paulus: *draagt geen gelijk juk met den ongeloovige*. Maar Marcella stelde haar deswegens gerust, door aan te merken, dat zij zich reeds eerder tot dit juk verbonden had, en deze verbintenis veellicht het middel zijn kon, om Siegbert te verlichten en onberekenbaar veel nuts voor de toekomst te stichten. Dit vooruitzicht was Hermingard schoon en liefelijk. Zeer lang bad zij, alvorens zij zich der nachtelijke rust toewijdde.

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

„*Keer tot rust, mijne ziel! de Heer heeft u welgedaan!*” riep Hermingard, met den Psalmddichter uit, toen Marcella haar den volgenden morgen, menig blad uit haar lievelings-Evangelie, dat van Joannes, voorgelezen had, en de gewijde rol wederom dicht sloeg. „O! ik heb zeer lang en vurig gewenscht een woord uit het boek des levens te hooren, immers in hetzelfde ligt een geheime zegen: de hoop wordt verhoogd, het geloof bevestigd en het heil der openbaring steeds inniger en inniger gevoeld.”

Siegbert trad binnen. Met eerbiedvolle liefde naderde de vorstelijke jongeling zijne bruid. Hij was in krijgsmansdos; het schild en zwaard, welke Winfried gered had, versierden zijnen arm en heup weder; sierlijk stak de mantel van zwarte stierenhuiden bij de roode, met wolfsbont omzette onderkleeding af; zijne goudgele lokken waren afgesneden, de lange blonde knevel boog zich zacht om mond en kin. Schooner Batavier kon het nageslacht der Kelten niet opgeleverd hebben. Zijne lotgevallen hadden hem beschaafd, zonder het oorspronkelijk karakter verloren te doen gaan; de voorvaderlijke deugden waren voltooid, derzelve gebreken echter niet geheel uitgewischt.

„Waardige nicht, dierbare Hermingard!” zoo begon hij. „Reeds maakt men aanstalten tot een vroolijk huwelijksfeest; Winfried, de getrouwe dienaar van ons geslacht, bestuurt alles; heden wil ik den voortreffelijken lijfegene tot vrijeling verheffen.

Bepaal thans den tijd, waarde! wanneer zal het feest aanvangen?”

„Beslis gij het uur, Siegbert! uwe Hermingard is bereid”, antwoordde de schoone maagd.

„Ach, Hermingard! uwe woorden zijn die der innige liefde niet. De eerlijkheid uwer belofte vereenigt ons; hadt gij mij geene liefde gezworen, gij zoudt mij dezelve nimmer schenken. Maar ik wil even edelmoedig zijn, Hermingard! ik geef u uw woord weder, gij zijt vrij!” — Hevig geschokt sprak de jongeling deze woorden uit.

„Neen! Siegbert! neen, gij zijt mij geenszins onverschillig, ik bemin u en zal ook als gade u trouw en ijverig eeren, wanneer gij de plichten der Christelijke echtgenoot eerbiedigt. Maar het is waar, eindeloos dieper zult gij mijne liefde kunnen begrijpen, eindeloos meer zal ik mij in uwe min verheugen, wanneer Christus u eens alles in dit leven wordt.”

„Heb ik het u dan niet met onwankelbare woorden beloofd, Hermingard! dat ik mij naar u wil vormen en het heil van Walhalla en het wederzien van mijn voorgeslacht op het spel zetten, om met u te leven en te sterven. Ons kroost kunt gij doopen, zonder het Rijnbad aan te wenden.”

„Dit alles hebt gij beloofd, Siegbert!” antwoordde Hermingard, „maar het was om mij te behagen, niet uit liefde tot den goddelijken Heer. Kent gij Christus, Siegbert?”

„Wie verkeerde in het paleis van vorst Crispus en zou van den nieuwen God niet gehoord hebben? Eenmaal sprak een eerwaardig grijsaard mij aan. Men zeide mij later, dat het Lactantius, des Caesars leermeester was.

Lactantius de vriend van onzen zaligen Caelestius,” zuchtte Hermingard.

„Deze Lactantius,” ging Siegbert voort, „beweerde de dwaasheid onzer godsdienst met ijverige en schoon klinkende woorden; ik bevatte den zin dier redenen niet. Een mijner makers verhaalde mij veel van den God, die ter zelfder tijd Vader en Zoon is, maar elk vertrouwen op zijn woorden verdween, toen hij, van bedriegende ontrouw in zijne dienstbetrekking overtuigd, afgezet werd. Waarom zou ik een Christen geworden zijn, Hermingard? Talrijke ondeugden zag ik onder de Christenen heerschen, die op mijn' geboortegrond, onder de vereerders der oudvaderlijke Goden, ongekend of verafschuwd

waren; neen, ik bleef Thor en Wodan getrouw en deed hen vereerende, wat recht was.”

„Siegbert,” vraagde Hermingard, „wanneer ik u nu het heerlijke en grootsche in het wezen mijner godsdienst doe erkennen en inzien?

„Dan zal ik met u gelooven, Hermingard!” antwoordde Siegbert. „Uwe mond is waarheidlievend en uwe gedachten veel omvattende; daarom geef ik de beden uwer liefde gaarne gehoor.”

„Zoo moge God genadig en zegenend op onzen echt nederzien, Siegbert!” Zij zonk aan de borst des jongelings, en bad Gods verlichtenden geest over hem af.

„Heden zal het dan toch de recht heugelijke dag zijn”, riep Siegbert uit, „in wiens vooruitzicht ik ten strijde toog. O! nooit gaf ik de hoop op denzelfen verloren. Want ik kende uwe trouw, Hermingard! Slechts sinds gisteren . . . maar dat willen wij vergeten! — thans wordt gij mijne goede, trouwe gade.” Hij omhelsde haar opnieuw met het echtste gevoel van mannelijke liefde.

De groote hertogelijke hal was, sinds Thiedric's lijkfeest, eenzaam en verlaten geweest. Thans was het levensgevoel derwaarts gekeerd: knapen en meisjes hielden zich aldaar, onder aanvoering van Winfried, Paulinus en Gisela, onledig, met aanstalten tot de plechtige huwelijksviering te maken. Hier schuurden eenige meisjes het metaal der Romeinsche schilden; andere joegen het grijze stof uit de helmbossen, die dezelve overschaduwden. De knapen vlochten dennengroen tezamen en verbonden deze bladertrossen tot kransen en festoenen. Voor ieder der schilden werd eene fakkel geplaatst; ijverig was men ondertusschen bezig, om zware eikenblokken, ter verwarming van het uitgestrekt vertrek, aan te voeren. Zorgvuldig en behoedzaam brachten de grijzen kruiken met krachtigen gerstenwijn en kunstig gesnedene berkenmeiers aan, of slachtten het vee, dat door de bekwame vrouwelijke hand werd toebereid.

De avond kwam. Alles was gereed. Knapen en meisjes dartelden, als betooverd door het schitterend feest, door de hal. Eenige grijsaards en jeugdige mannen stonden bij elkander en schudden bedenkelijk het hoofd, dewijl de voorvaderlijke Goden

zoo weinig door Siegbert vereerd werden; nog altijd echter had de blijdschap over deszelfs terugkeer invloeds genoeg, om iedere aanmerking te weerhouden. Winfried hield met Landwyn een warm gesprek en scheen denzelfden iets geheims mede te deelen. Het was den oude eene mingewenschte tijding; met een bedenkelijk en kommerlijk gelaat schudde hij het hoofd en haalde de schouderen op, toen hij het gesprek eindigde, om zich met Winfried naar Siegbert's terp te begeven.

Vroolijk juichende begroette de samenvergaderde menigte den bruiloftstocht, die weldra voor de hal stil hield. Een knaap, de Batavische Camillus, geleidde eenen koppel fraai gevlekte ossen. Winfried volgde en voerde een gebreideld paard aan; de jeugdige Siegbert, des vorstelijken gebieders naamgenoot, torsche op de kinderlijken arm, een blinkend zwaard en werd door een jongeling gevolgd, die met groote bevalligheid een schild en werpspeer droeg. Nu naderde Siegbert, ter rechter zijde vergezelde hem de grijze Ernhold, wiens bewind door zijne terugkomst geëindigd was. Ernstig en in gedachten verzonken ging Paulinus aan zijne linkerhand. Voor ditmaal had deze zich in de eenvoudige kleeding des lands gestoken. Zij toefden eenige oogenblikken. Nu naderde de verloofde van de tegenovergestelde zijde in een statig wit gewaad; Hermingard geleek de engel des vrede's. Marcella en Gisela begeleidden haar; want zwaard- noch spilwagen konden haar vergezellen, Luite volgde en bracht het schild en zwaard van Hermingard's vader ten huwelijks-gift.

Met gul herhaalde heilgroeten verwelkomden de onderhoorigen het jeugdige paar. Thans trad Ernhold voorwaarts en voegde de handen van Hermingard en Siegbert in een. „Ontvang!” dus sprak hij met statelijken ernst, „ontvang, vorstelijke Hermingard! dochter van den wakkeren Godehard, den telg van roemvolle vaders, de hand van Siegbert van de Eikenterpen, van hem die niet minder is in afkomst en in eer. Ontvang een' gemaal, wiens moedige trouw aan den grond en de vrijheid zijner voorvaders bewezen is, wiens liefde gij kent en wiens hart en daden braaf zijn, als die van het voorgeslacht. Hij biedt u de hand op kuische en onschendbare huwelijks-trouw. Met zijn' naam en zijne eer schenkt Siegbert u heerlijke geschenken, welke u aan de plicht der vrouwen

doen denken. In vrede en strijd blijve het lot van den dapperen Siegbert uw lot. Immer moge de lenteson van den voorspoed u en uwen held beglanzen, maar moest het zijn, dat de winterstorm zijn edel hoofd bedreigde, weiger ook dan niet, met hem te lijden en u te onderwerpen. Zie de tezamengekoppelde ossen! Zie het gebreidelde paard! Zie wapen en speer, gij moet dezelve handhaven of met dezelve vergaan. Ongeschonden en het geslacht der vorsten waardig, moge de verloofde van uwen zoon ze uit uwe hand ontvangen, om dezelve eenmaal aan haar kroost over te leveren. Gij heerlijke Freya! en opperste Wodan! Ziet zegenend neder op dezen echt.”

„Ga niet voort, Ernhold!” riep Paulinus, voorwaarts tredende, uit, „spaar het aanroepen dier ijdele goden, Hermingard en Siegbert hebben beide hunne voorvaderlijke dwaalleer verworpen, zij dienen den eenigen God, den eeuwigen Heer van hemel en aarde.”

„Brave Ernhold!” zeide Hermingard met zachtmoedige rustigheid, hare zilveren stem verheffende, „bedwing uwe onrechtmatige gramschap. Ja, sinds lang heb ik de dienst uwer Goden, voor de eeuwige waarheid, verworpen. Heden nam Siegbert, de geliefde held, hetzelfde besluit. Hij wordt Christen. Met mij zal hij den Eenig waren God, den schependen, alles regeerenden geest aanbidden, die *in den mensch een welbehagen heeft*. Ach, Ernhold, laat ook tot u, laat ook tot al de onzen Zijne Openbaring komen, dezelve zal u eene zaligheid zijn.”

„Neeen”, riep Ernhold uit, „neen Hermingard! Siegbert zal den vader en deszelfs wil niet ongehoorzaam worden, uw hart zij door vleierende logentaal verleid, — Siegbert zal des vaders eed handhaven; deze zwoer den Kruisgod en diens volgelingen haat en smaad, eeuwigen haat, eeuwigen smaad toe.”

„Ernhold!” hervatte Hermingard, „gij spreekt in noodlottigen ijver; mijn waardige oom kende de godsdienst niet, die hij als doemwaardig veroordeelde. O, konde hij op deze aarde terugkeeren, konde zijn geest zich aan ons openbaren, hij zou dien eed herroepen en zegenend op Siegbert's besluit en onzen echt nederzien.”

„Gij zwijgt, Heer Siegbert!” vroeg Ernhold.

„Nee ik!” riep deze, „Hermingard's keuze zal de mijne zijn. Ik deel op aarde haar geloof en haar lot.”

En eenmaal den hemel, ons door Christus gewonnen!” voegde de edele maagd er bij, terwijl in haren vromen blik een zalige vreugdeglans schemerde.

„Siegbert van de Eikenterpen!” sprak Ernhold, „in dien hemel zult gij uw vader, uw geslacht niet vinden.”

„Niet wederzien!” zuchtte Siegbert en zag Hermingard aan.

„Ja, voorzeker wederzien, mijn Siegbert!” hervatte Hermingard! „God is algoed, *God is Vader*. Aan gene zijde des grafs zult gij den dierbaren Thiedric weder vinden; veellicht dat het onze bestemming zal zijn, hem voor hooger leven te ontwikkelen!”

„Siegbert! Siegbert! geef den boozen geesten geen gehoor,” vermaande Ernhold, „de kwaardaardige Loke...”

„Mijn besluit staat vast,” gaf Siegbert ten antwoord, en er lag eene kalme vastberadenheid in zijne stem, — „Hermingard! neem mijne hand; uw geloof en uw lot is het mijne, het mijne in dit leven, het mijne na den dood.”

„Bij Wodan, Siegbert! bevestig dit voornemen niet,” schreeuwde Ernhold.

„Siegbert van de Eikenterpen; wees ons en u zelve en Hermingard genadiger,” smeekte Landwyn.

Winfried zag Landwyn bedrukt aan — „Niets kan het verhoeden,” zuchtte deze.

„Ach Heer! volvoer uw woord niet; zie veeleer van dien echt af,” sprak Winfried smeekende tot zijnen gebieders. „Schoonlokkige Hermingard!” ging hij voort en wierp zich op de knieën, „verloochen, wij bidden, wij bidden het u, verloochen uwe dwaling!... Daarin alleen is redding te hopen... Hermingard!... Siegbert!... alles, alles moet gij vreezen.”

„De Christen is te zalig om te vreezen,” sprak Hermingard.

„Heerlijke maagd!” riep Siegbert uit, „wat heldengeest bezielt u!... Zoo schoon, zoo aanbiddelijk waart gij nimmer.”

En nimmer was Hermingard zoo schoon geweest; nimmer hadden Mercella en derzelver geloofsgenooten haar zoo schoon gezien. Thans was zij de Darthula van Batavië niet meer... neen, het van goddelijken geest gloeiende oog, de maagdelijke heldenrust en bescheiden geloofsmoed deden een' blos op de

verbleekte wang glanzen, en de jonkvrouw verheven en heilig zijn als de Caecilia's van het Christelijke kunstpenseel. Zij weende, maar het was van zalige vreugde, dat Siegbert door Gods geest vervuld werd. Het was, als herkende zij, in zijne verhelderde trekken, die des engels, welke haar in het droomgezicht toeriep: „*Wie volhardt tot het einde zal zalig worden!*”

„*Wie volhardt tot het einde zal zalig worden!*” riep zij uit. „Een korte strijd en, Siegbert, dierbare Siegbert! de hemel is ons deel.”

„Paulinus!” riep Siegbert uit, „broeder, bid den zegen des Christen-Gods over onzen echt af!”

„Siegbert van de Eikenterpen!” sprak Ernhold, „voor het laatst smeekt uw grijze aanverwant u, bij de schim des vaders...”

„Mijn vader moet het mij vergeven”, antwoordde deze; en nu, Ernhold! — Alleen Hermingard's God, den eenigen wereldschepper zal ik voortaan aanbidden.”

Daár wenkte Ernhold: — — uit een duister gedeelte der hal trad Welf te voorschijn. „Hermingard! ik ben gewroken!” klonk het op een vreeselijken toon. — Op hetzelfde oogenblik wierp de Bard zijne speer met woedende kracht naar den boezem der schoone maagd, Hermingard gaf eenen gil en zonk in Marcella's armen.

„Wee mij vervloekte!” brulde nu de Usipeter als in wanhopige vertwijfeling. „Treffelijke Siegbert! . . . Ik uw moordenaar . . . onzienlijke Goden! waartoe dat gruwelbedrijf?”

Siegbert was het slachtoffer zijner blinde woede geworden. De edele jongeling had den Usipeter deszelfs speer naar Hermingard's hart zien richten, de woede in deszelfs grauwe oogen zien fonkelen, en de bloedgierige woorden gehoord: het denkbeeld van het oogenblik werd moedig volvoerd; hij dekte zijne Hermingard en beschermde haar, als borstwering, voor de noodlottige speer. Zoo offert zich de liefde op; wel hem, die zulk eenen dood mag sterven!

Siegbert was doodelijk gewond. Het bloed vloeide met breede stroomen uit zijn borst; de speer veroorzaakte hem onlijdelijke smart. Ernhold, Paulinus en Winfried ondersteunden den stervende. Met vlammende blikken zag de laatste den moordenaar aan, die naast zijn slachtoffer, in wanhopige droefheid knielde en hem strak in de verflauwende oogen zag.

„Uwe wraakgelofte is vervuld, Usipeter;” beet de vertwijfelende Winfried den Bard toe, „het Christenbloed heeft gestroomd.”

„Welf! ik vergeef uwe daad, dewijl het opzet verijdeld is,” stamelde Siegbert. „Verlaat mij nu . . . Nog weinige oogenblikken . . . Dat ik deze mijner Hermingard toewijde. Ga heen, Welf! uw gebieders vergeeft u alles.”

De smeekende toon van den jeugdigen held drong diep in des Usipeters ziel. Hij stond op. De grimmige blikken welke de omstanders in brandende droefheid op hem vestigden, waren hem onverschillig.

Hermingard verborg het hoofd nog aan Marcella's boezem. „Dochter der vervloekten!” sprak Welf, „verdiende ik om u zooveel Godenhaat! — Naechthilde! slechts uwe ontrouw is wreeder dan mijne daad. Ik ga, heer Siegbert! Gij hebt mij vergeving verleend, Walhalla kan zegen schenken. Het beheer der onzienlijken is duister.” — Hij verliet de hal en keerde nimmer weder.

„Dat Hermingard, dat zij alleen tot mij spreke —” steende Siegbert . . . „Vaarwel, Ernhold! . . . druk mij nog eenmaal de hand, Winfried! . . . eerlijke man! . . . neen, gij hadt niet . . . ach mijne stem sterft . . . vaart allen wel. — Ernhold!” fluisterde hij, „gij herneemt het gebied; wilt ge dat ik gerust sterve? . . . beloof mij dan Hermingard's leven en vrijheid te beschermen. Beloof gij zulks, Ernhold!”

De grijsaard weifelde; één blik in het stervend oog van Siegbert, en hij wankelde niet meer; met bange smart drukte hij de hand des ongelukkigen, deze knikte hem tevreden en gerust toe. Ernhold week nu eenige schreden terug en voegde zich bij den grijzen Landwyn, die ondertusschen Siegbert's diepverslagene onderhoorigen uit de hal verwijderd had. —

Hermingard naderde. „Dierbare Siegbert!” sprak zij en kuste des jongelings bestervenden mond en wischte met de schoone lokken het bloed af, hetwelk zijne handen bevlekte. „Mag uwe Hermingard niet hopen dat uw leven gered worde? — Almachtige Vader! . . .”

„Neen, dierbare!” antwoordde de stervende en poogde de handen naar haar uit te strekken. „Voor u te sterven is mij liefelijk en schoon, maar van u te scheiden zeer bang . . . Ver-

troost mij, lieve Hermingard! ach vertroost mij door uwe godsdienst!”

„Hemelsche Vader! ontvang de ziel des dierbaren!” smeekte de edele maagd, door de grievendste droefheid aangetast. Meer kon zij niet spreken.

„Laat ons den stervende in den naam des Heeren doopen,” sprak Paulinus. en naderde van vromen zin en diepen weemoed vervuld; hij bracht een aarden vat met helder water aan.

„Geliefde! zoo gelooft gij, dat de eeuwige en eenige God zich door Christus verkondigd heeft, dat een zalig leven ons door den Heiland verworven is, indien wij ons leven en sterven zijner verheerlijking toewijden?”

„Geloofd zij de eenige ware God!” fluisterde de stervende. „Uwe deugd en zielsgrootheid zag ik door het Christendom verhoogd en volmaakt, Hermingard! dat bewoog mij het dringendst, in deze oogenblikken... Ja, Christus leer is zaligheid. Doop mij in Zijnen naam, geliefde!”

En van droefheid en Christelijke kalmte vervuld, bevochtigde Hermingard hare vingers. Siegbert boog het hoofd; hij bedwong zich, maar de felle pijn deed hem kermen; toen zag Hermingard met teederen deemoed en liefde op hem neder, en sprenkelde het water op den zieltogende en bad. — Hare ziel was vervuld van grootsche en godverheerlijkende denkbeelden — maar hare mond had geene woorden. Hare vrienden baden met haar en zagen ten hemel, en zeiden Amen! toen Hermingard weder in een stroom van tranen uitbarstte en den stervenden Christen, haren Siegbert, in de armen klemde. Des jongelings pijn werd onlijdelijk. Paulinus moest de speer uit de wonde halen om zijn lijden te eindigen.

Met wijze liefde smeekte Marcella hare vriendin den stervende te verlaten; die laatste oogenblikken zouden haar te vreeselijk zijn. Hermingard moest van hem scheiden. Zij kon de smart van haren Siegbert niet langer gadeslaan. Het laatste vaarwel was een zeer donker oogenblik voor hare ziel; zoo veel alsem was der zwaar beproefde nog niet in den kelk des lijdens gemengd geweest; zij kon niet meer weenen, maar zag ten hemel en bleef onafgewend ten hemel zien, totdat Paulinus eindelijk in hare woning kwam en zijn gelaat met de handen bedekte en stamelend zeide: „Siegbert lijdt niet meer!”

Toen daalde er een zacht licht in de duisternis van Hermingard's doorwond hart. „Hij heeft volstreden”, zeide zij, „God zij gedankt, dat er in het land der ruste een wederzien is!”

En Marcella zag haar den blik naar omhoog slaan en las in: „Zal het spoedig, Vader!”

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

(Besluit)

God verhoorde Hermingard's bede.

Toen de lente hare kinderlijke bevalligheden over de Eikenterpen uitspreidde, vertrok Paulinus met Gisela en zijne moeder, door Timotheus vergezeld, naar zijn vaderland. Hermingard rustte in den koelen schoot der aarde. — Op een der eerste lentemorgens, had men haar zacht sluimerende op hare sponde gevonden; — zij sliep — maar de dag der eeuwigheid zou haar eerst wekken.

Eene verhevene rust had hare kalmte op de stille gedaante uitgegoten; Hermingard's oogen waren gesloten; een heldere traan schemerde op hare kaak, rondom haren mond zweefde een zoete lach; het was of de doodsengel het Heilig! Heilig! op hare lippen had doen besterven.

Het plotseling verscheiden der goede en edele gebiedster verwekte algemeene verslagenheid en deelneming. In weêrwil van zich zelve, waren de ruwe Heidenen gedwongen, de vrome gelatenheid en Christelijken rouw van Marcella en derzelver betrekkingen te bewonderen.

Gereed om voor immer de Eikenterpen te verlaten, bezochten de Christenen nog eenmaal den wilden terp, Siegbert's en Hermingard's grafheuvel. Op het graf van den jeugdigen held was door Ernhold een gedenksteen geplaatst; Paulinus en Timotheus hadden een dergelijk merkteecken voor Hermingard opgericht. Op een der grootste steenen werd beider naam gegrift, met het onderschrift:

GOD HAD HEN VEREENIGD.

Gisela's hand had roos- en leliestruiken bij het grafteecken

geplant, een knopje was ontloken; het was de eersteling der lente. Hier dacht het Christengezin nog eenmaal, met diepen weemoed, aan de ontslapenen; beurtelings weidde men in den lof van Hermingard's deugden uit. Marcella herinnerde zich nog levendig, hoe zij hier de herstelde maagd eens bewonderd had, toen derzelve vrome zin aan de schoone trekken eene onvergelykelijke bekoorlijkheid bijzette; juist die dag was van zooveel beslissenden invloed op hare latere geschiedenis geweest. Timotheus sprak van Hermingard's eerste ontmoeting met Caelestius; het geheugen van den knaap had alles nog getrouwelijk bewaard. Gisela dacht aan den offernacht; Paulinus aan Hermingard's verschijning in zijnen kerker. De zoele lentedag verteederde hen meer en meer; in kalme weemoed deelden zij elkander menig troostvol en Christelijk denkbeeld over dood en eeuwigheid mede. Eindelijk zwegen allen en weenden. De getrouwe Fides zat treurig aan de voeten van zijnen jeugdigen meester; het dier scheen in hunne smart te deelen, want het staarde, met zekere weemoedsuitdrukking, de bedroefden aan. Langzaam hadden witte wolken zich, als een zilver gaas, over het zonlicht verspreid: er vielen groote druppels die als zoo vele reine parelen op het frissche groen en het donker purper der ontlukende roos schitterden. Toen wenkte Paulinus de zijnen op te staan. Een breede regenboog welfde zich over den Rijnstroom en spiegelde in het helder water. Twee Batavische jongelingen waren gereed, om hen met een vaartuig een eind wegs de rivier af te zetten.

„Rust zij uwer asch, onvergetelijken!” snikten de vrouwen, en traden weenende in het vaartuig. Zij wischten de oogen af en poogden onafgewend den blik op het grafteeken gevestigd te houden, maar telkens schemerde het haar voor het gezicht, en niemand zag het meer.

Op den vaderlandschen grond wachtten Paulinus rust en geluk. Dagen van aarsche zaligheid doorleefde Marcella bij hare kinderen Gisela was eene uitmuntende dochter; derzelve karakter ontwikkelde zich door zedelijke beschaving en Christe-

lijken godsdienstzin, tot een eerbiedwaardig toonbeeld van vrouwelijke deugden.

Paulinus leefde met zijne geliefden eerst te Nicomedië en daarna in het nieuw gestichte Konstantinopolis; als burgerlijk ambtenaar door den Keizer aldaar in gewichtvolle betrekking geplaatst, stichtte hij zeer veel goeds. Onverwachts was een aanzienlijk vermogen zijn eigendom geworden, door het sterven van zijnen aanverwant Candidianus; deszelfs dood had zijnen altijd ontkenden rijkdom en geveinsde deugd aan het licht gebracht. Door wijs gebruik zorgde Paulinus, dat *dit overvloedig reisgeld hem op den levenstocht niet lastig werd*.

Timotheus had zich, op raad van Macarius, den vriend van Caelestius, onder de leerlingen van Gregorius van Nazianze geschikt. De bisschop van Jeruzalem toonde gedurig hooge belangstelling voor den pleegzoon van den grijzen boeteling te koesteren. Ook Konstantijn de Groote scheen zonderlinge zorg voor hem te dragen, immers door des keizers uitdrukkelijken wil werd hem het leeraarsambt, in de kerk welke nieuwelings in het dal Mamre opgericht was, opgedragen. Al de deugden, welke Paulus den Chtistenleeraar voorschrijft, betrachtte de jonge man met edele nauwgezetheid. Zijne kleine kudde beminde hem hartelijk, en geen Christenpelgrim bezocht het gedenkwaardig oord, zonder zijne gastvrijheid en godsdienstzin te bewonderen. Zelfs de rechtschappen Israëliet, die vader Abraham's woonstede kwam bezoeken, had voor den verdraagzamen Timotheus achting, en menig heiden bezocht Mamre's dalen, om als Christen *met blijdschap* huiswaarts te keeren. Zonderling was het echter, dat de geheimzinnige sluier, die zijne geboorte bedekte, nimmer voor het minste gedeelte opgeheven werd. Onzeker is het of hemzelve dat geheim bekend zij geworden. Hij stierf in den bloei van zijnen leeftijd. Een Egyptische monnik bracht aan Paulinus het kruisbeeld, hetwelk Caelestius aan zijnen pleegzoon had achtergelaten; dit geschenk van Timotheus werd door eene welgezegelde perkamenten rol en eenige regelen schrifts vergezeld, waarin Timotheus zijnen vriend dringend bad, die rol ongelezen te verbranden. Stervende schreef hij die laatste bede en eindigde het geschrift met de levendigste uitdrukkingen der vurige en geloovige hoop, zijne Christen-vrienden in den hemel weder te zien, tot

wiens zaligheid Hermingard van de Eikenterpen, aller teederlijk geliefde vriendin, door Gods genadigen wil reeds geroepen was.

„Dat geve de Heer, edele man!” zeide Paulinus, diep geroerd. „Heil u en heil ons! wanneer eene Hermingard ons ten voorbeeld is. --- Voorwaar, dan zullen wij in den grooten dag des Heeren niet beschaamd staan!” —

Drost is een gelukkige natuur geweest. Terwijl hij, als schrijver van *De Pestilentie te Katwijk* de eene hand reikte aan Bakhuizen van den Brink en Potgieter, vatte hij, als schrijver van *Hermingard op de Eikenterpen*, met de andere die van Groen van Prinsterer. Dat hij de twee zijns-wijzen: de algemeen-christelijke en de zeventiende-eeuwsch-vaderlandsche zuiver bezat, en ze toch zoo scherp van elkaar wist te scheiden, was zijn bijzonderheid. Hij heeft evenzoo de geloofshelden van Mevr. Bosboom voorgeteekend als de vaderlandsche gestalten van Potgieter. Dat hij het laatste deed met rijper kracht en bewuster kunst, komt overeen met het feit dat de negentiende eeuw een humanistische meer dan een christelijke worden zou, — maar dat hij ook het eerste gedaan heeft teekent de verhouding waarin neven, hoewel onder dat humanistische, het christendom in Nederland heeft voortbestaan.

DE NEDERLANDSCHE ARBEIDERS- VERZEKERING

DOOR

J. MOLENMAKER.

De Nederlandsche arbeidersverzekering is in wettelijken aanbouw. En zooals op een bouwwerk loodsen, schuttingen, steigers en opgestapeld materiaal, de onoogelijke onafgewerkte gevels in een omgeving plaatsen die het oordeel over de architectuur gemakkelijk afleidt en verwacht, zoo ook is het moeilijk om te midden van levendig getwist over onderdeelen, te midden van plannen en wetsontwerpen, zich rekenschap te geven van het gebouw der arbeidersverzekering, dat later een zoo belangrijke plaats in 't maatschappelijk leven zal innemen. Wanneer is die rekenschap echter meer noodig dan bij het ontwerpen der plannen en bij de uitvoering? Kunnen wij op onze politieke architecten en aannemers vertrouwen? Op dit oogenblik zijn meerdere regeeringsontwerpen bij een uitgebreide commissie van de Tweede Kamer in onderzoek.

Naast dat stille werk dient echter in het publiek meer openlijk gearbeid te worden. Want het is noodig dat zoo algemeen mogelijk geweten wordt wat er gebeuren gaat. De tegenwoordige werkwijze geeft geen waarborgen voor degelijken arbeid, neen meer zelfs, het systeemloos stuksgewijs ontwerpen van gedeelten eener wettelijke verzekering zal ongetwijfeld groote verwarring stichten en een volgend geslacht zal terecht aan het onze de fouten verwijten, die wij nu maken, maar waarvan zij de lasten zullen dragen. Voor alles is noodig zich zoo volledig mogelijk rekenschap te geven

van wat gebeuren gaat. Niet alleen door regeering en kamer, maar ook en vooral door het publiek, door de belanghebbers, arbeiders en werkgevers. En ook niet alleen voor elk ingediend wetsontwerp afzonderlijk, maar juist ook voor 't geheel der plannen in hun onderling verband.

Hieraan behoeft geen twijfel te bestaan, dat er in ons land een arbeidersverzekering georganiseerd moet worden. Dat daaraan gewerkt wordt is niet alleen toetschrijven aan politiek, om n.l. uitvoering te geven aan programpunten en beloften aan de kiezers. Het geldt een groot en algemeen maatschappelijk belang. Juist daarom kan geen politieke partij vreemd of vijandig er tegenover staan. Daaraan is ook toetschrijven dat om de eer van het tot stand brengen der arbeidersverzekering politiek gekibbeld wordt. Dat kibbelen en de lust tot vliegen afvangen is mede oorzaak van de slechte voorbereiding der plannen. Maar in elk geval is het verlangen naar wettelijke verzekering zoo algemeen, dat geen regeering op dit gebied werkeloos zou mogen en kunnen blijven. Daarmede is natuurlijk niet gezegd dat er eensgezindheid bestaat. Het tegendeel is juist waar en zou voor ons land nog scherper blijken, indien meer algemeen en met meer zaakkennis de betrokkenen voor hunne belangen opkwamen. Het onderwerp geeft ruimte voor een groote varieteit van strijdige opvattingen en met name het verschil in belang van werkgever en loonarbeider moet tot uiting komen.

Eensgezindheid is er dus stellig niet en kan er niet zijn. Maar toch is het algemeen belang zoozeer gebaat of geschaad bij het totstandkomen of uitblijven eener wettelijke regeling dat bij allerlei richtingen de neiging valt waar te nemen om zich te schikken, mits slechts iets gebeurt. Dit blijkt b.v. uit de bijzonder welwillende houding van het Volk tegenover de ziekte-verzekeringsplannen, en uit de rede die Mr. A. F. de Savornin Lohman op 21 Januari 1907 voor de Haagsche christelijk-historische kiesvereniging hield over de sociale verzekering, waarin hij na 't afkeuren van velerlei rechtsgronden er ten slotte toch één vond, die de conservatiefste staatspartij kon aanvaarden. En geen wonder, want wat valt er van de arbeidersverzekering te verwachten?

Niets minder dan de flinke opheffing uit den nood van en

arbeider in die veelvuldig voorkomende tijden van armoede, wanneer ziekte, ongeval, invaliditeit en werkeloosheid hem onverwacht en onverdiend overvallen; verlichting ook van zijn toekomst door de ouderdom te ontdoen van de armoedebedreiging die tegenwoordig nog als regel in vervulling gaat.

De lotsonzekerheid van den loonarbeider levert voor groote menigten de gegevens tot een felle aanklacht tegen de maatschappelijke orde; voor nog meerderen is de onverdiende armoede een tergende misstand.

Dat te verhelpen; voor goed en afdoende te voorzien in die tallooze dieptreurige gevallen van lijden en nood; wie zou dat niet wenschen? Er kan ook verder niets tegen zijn. De arbeiders, die in hun beweging strijdbaar opmarcheeren zullen 't moeten toejuichen, dat de kuilen in den weg, waardoor zoo menig makker struikelde tijdens de tocht, voor goed gedicht worden. En de burgerlijke politiek, die nog eenig vooruitzicht zoekt kan niet anders willen dan de ellendebron, waaruit in toenemend sterkere mate de ontevredenheid opwelt, voor goed te sluiten.

Geen wonder dus dat de arbeidersverzekering, die zulke verwachtingen wekt, ondanks verschil van meening en belang, gezien wordt als van zoo groot en algemeen nut, dat geen kleine politieke schermutselingen tot principieele en daardoor obstructionistische oppositie mogen verleiden. Zoo ging het dan ook met de Ongevallenwet in de Tweede Kamer. Ondanks de scherpe principieele bestrijding, stemde een groote meerderheid er voor. Dat de Eerste Kamer toch de wet verwierp is geen bewijs van het tegendeel der bewering, waar dat college zoo hoog en onafhankelijk zetelt, dat de deiningen van het volksgevoel de conservatieve beginselen niet hadden geraakt. Wel bleek weer de neiging om toch vooral iets tot stand te brengen, zij het ten koste van warm gekoesterde en vinnig verdedigde beginselen bij het toegeven van de regeering en later ook van de Tweede Kamer aan de koppigheid der Eerste Kamer. Die neiging is sedert 1901 niet afgenomen en zal ook niet afnemen. Zij is het beste bewijs, dat onze tijd voor ons land de organisatie der arbeidersverzekering dringend eischt. De kans om die tot stand te brengen is dus gunstig, maar zal het daarom op een goede en degelijke wijze geschieden? Het is zoo begrijpelijk, dat het schikken en toegeven juist ten

coste van de organisatievorm zal gaan. Want het voornaamste van de arbeidersverzekering is, dat zij helpt en afdoende steunt.

Al zal dat nu op een omslachtige manier gebeuren of op een andere wijze dan deze of gene wenschelijk vindt, niemand neemt de verantwoording op zich om die redenen tegentehouden, dat de arbeider en zijn gezin in nood geholpen worden, of zij 't ook niet geheel bevredigend, er beter aan toe zullen geraken dan voordien 't geval was. Daardoor ontstaat, en is in ons land ontstaan, een geringschatting voor de architectuur der arbeidersverzekering en wordt een al te lichtvaardige bouw zoo weinig streng afgekeurd, dat het bijna een aanmoediging is. De beteekenis hiervan zal ik in latere artikelen voor elk der takken van de arbeidersverzekering afzonderlijk trachten toetelichten.

* * *

Is de organisatievorm der arbeidersverzekering van zoo'n groot belang, dat er nadeelen van beteekenis te duchten zijn van omslachtige en onpractische wettelijke regelingen? Erkend is natuurlijk het directe belang vooral van de arbeiders om eenige voor hen gunstige bepalingen zoo spoedig mogelijk in werking te zien treden. Maar op zichzelf is het reeds onredelijk, dat terwille daarvan een onbevredigende organisatie moet aanvaard worden. Het een moet het ander niet uitsluiten. Bovendien is het van een groot algemeen belang — tevens ook voor de arbeiders*klasse* — dat de arbeidersverzekering goed en degelijk in elkaar wordt gezet.

Want om de tegenwoordige nooden, die gelenigd moeten worden, mag niet uit het oog verloren worden, dat de arbeidersverzekering te beoordeelen is naar hare toekomstige werking. Nu die verzekering nog komen moet en de uitkeeringen nog slechts in 't vooruitzicht bestaan, trekt het te ontvangen bedrag eenerzijds en de grootte der te bepalen premiën anderzijds de meeste aandacht.

Wanneer echter eenmaal zowel 't ontvangen van hulp als het storten van bijdragen ingeburgerd is en tot gewoonte geworden, zal er in de maatschappij een organisatie ontstaan zijn, die naar allerlei zijden met het gemeenschapsleven verbonden is en daarop invloed uit kan oefenen. Of die banden

gevoeld zullen worden als belemmerende boeien dan wel als versterkingen van onderlinge verstandhouding; of de invloed door de verzekering uitgeoefend levenwekkend, dan wel levenverstijvend zal zijn; dat alles is voor de toekomst van niet geringe beteekenis. Voor de arbeiders, die in hunne vakverenigingen de les duur genoeg betaald hebben, dat niet alleen het directe succes, maar vooral het toekomstige en blijvende vakbelang de vormen hunner organisatie moet beheerschen, kan dit duidelijk zijn, indien de analogie slechts tot hen spreekt.

Voor al echter in 't belang der samenleving moet ingezien worden, dat een regeling als die eener algemeene arbeidersverzekering niet is als een pak kleeren, dat zonder meer kan worden aangetrokken, en dat hoogstens leelijk en stijf kan zitten, doch dat het eigenlijk leven niet deert, mits het maar tegen koude en ongemak beschut. Die arbeidersverzekering zal een maatschappelijke organisatie zijn, waarin een leven is, dat zich naar allerlei zijden zal doen gevoelen, op velerlei samenlevingsvormen een versterkenden of afbrekenden invloed zal hebben; een organisatie die kracht zal moeten verkrijgen en die kracht alleen zal kunnen ontleenen aan de maatschappij, zooals een plant slechts groeit door zijn levenssappen te putten uit de aarde waarin zij wortelt.

Waarom wordt dit te weinig ingezien? Omdat de taak, die de arbeidersverzekering te vervullen heeft, vroeger, en gedeeltelijk ook nu nog, door armenzorg geschiedde. De armverzorging is reeds van zooveel jaren geleden in de maatschappij ingeburgerd, dat ieder daaraan gewend is. De arbeidersverzekering wordt nu gezien als een aanvulling en gedeeltelijke vervanging van die armenzorg, die de taak beter, vollediger en meer georganiseerd zal opvatten. Niet geheel ten onrechte.

De verzekering zal inderdaad de armenzorg voor de loonarbeiders vervangen, zij zal dit ten minste op den duur moeten doen. Daarmede is echter niet alles afgelopen. De maatschappelijke beteekenis van de arbeidersverzekering moet en zal een geheel andere zijn dan zelfs de meest volledige en gecentraliseerde armenzorg zou kunnen bezitten, en wel omdat de uitkeering van ondersteuning verbonden zal zijn aan een geheel gewijzigde verhouding van den ondersteunde tot de

gemeenschap. Moge dit oorspronkelijk niet zoo scherp in 't licht komen, op den duur zal het steeds duidelijker worden. De armenzorg is en blijft steeds een aanvulling voor de leemten in de zorgen der gemeenschap voor hare leden; als aanvulling onzelfstandig en lijdelijk. De arbeidersverzekering echter wordt een maatschappelijke organisatie van beteekenis, zooals het vakvereenigingswezen of de coöperatie, die ten slotte berusten op zelfstandigheids- en waardigheidsgevoel der deelnemers, en die tot initiatief, tot het uitoefenen van invloed instaat zal zijn; zoodat zij dan ook allerlei verhoudingen tot andere deelen der gemeenschap nieuw zal moeten scheppen.

Ook wanneer de kwestie eenvoudiger wordt gesteld en meer van uit tegenwoordige verhoudingen beoordeeld, is het duidelijk dat de verzekeringsorganisatie een maatschappelijk karakter heeft. Tegenwoordig worden de uitkeeringen van armenzorg in gevallen van directen nood gedaan door allerlei particuliere vereenigingen, door kerk of gemeente, maar steeds op angstvallig zuinige manier. De arbeidersverzekering brengt daarin een groote verandering. Allereerst doordat niet de nood afgewacht wordt, want zoodra de gewone verdienste ophoudt treedt de verzekeringsuitkeering ervoor in de plaats. Dan ook zal die uitkeering een redelijk bedrag moeten zijn. 't Is duidelijk dat daarvoor veel geld noodig is. Waar komt dit nu vandaan? De verzekeringsorganisatie kan dit niet verschaffen, zij voegt er integendeel haar finantieele eischen voor de kosten der administratie bij. De regeling tot dekking der onkosten kan slechts drie steunpunten vinden n.l. de verzekerde arbeider zelf, zijn werkgever en de Staat. De premiebetaling door den arbeider raakt onmiddellijk zijn levenswijze, waar elke nieuwe uitgave, een andere evenzeer noodzakelijke uitgave verdringt en beteekent dus slechtere bewoning, voeding of kleding van 't gezin. Zoo maar eenigszins mogelijk zal de arbeider trachten door loonsverhooging de nieuwe uitgave te dekken. Dit zal en kan op den duur de regel zijn, wanneer de verzekering bijdraagt tot de strijdbaarheid der vakvereeniging. Is dit het geval dan wordt dus de verzekering door den werkgever bekostigd. Deze zal ook trachten hetzij de eigen premie of de loonsverhooging te verhalen op den consument, door het in den kostprijs van 't product optenemen, tenzij — wat zeer

waarschijnlijk is – blijkt dat de voortbrengingskracht van den arbeider vooruitgaat, waardoor de kostprijs van 't product minder wordt.

De dekking der verzekeringsuitgaven door arbeider en werkgever hangt dus samen met hun economische verhouding en oefent daarop een invloed uit, die door geen wettelijke straf-bepalingen kan worden gekeerd of gewijzigd.

De bijdrage van den Staat in de verzekering wordt door de belastingbetalers opgebracht en is dus afhankelijk van het belastingstelsel. Hoe zeer dit innig verbonden is met de maatschappelijke verhoudingen, met de strijdige belangen tusschen landbouw, industrie en handel is bekend. Hoewel in ongeziene, bijna automatische werkingen is het betalen van premien voor de arbeidersverzekering dus te beschouwen als een nieuwe maatschappelijke kracht, die naar een nieuw economisch evenwicht zal zoeken tusschen loon en winst. Hoe dat evenwicht zal uitvallen hangt grootendeels af van een der groote veranderende factoren in onze tegenwoordige samenleving, n.l. van de kracht der arbeidersbeweging. Stellig is te verwachten dat de verzekering die kracht zal versterken, alleen reeds door het feit, dat de bedreigende machten van armoede zullen zijn verzwakt.

Maar in niet geringe mate zal de invloed der verzekering op de arbeidersbeweging afhangen van de organisatievormen dier verzekering. Het is n.l. van groote beteekenis, dat de arbeiders zelf bij die organisatie niet alleen zullen meespreken maar in 't bijzonder de richting zullen aangeven. En is dat het geval, dan is de verhouding der verzekeringsorganisatie tot de bestaande takken der arbeidersbeweging van niet minder gewicht. Op zichzelf verandert de arbeidersverzekering niets aan het welstandspeil der arbeiders. De loonen worden er niet door verhoogd, eer verlaagd. En toch kan de verzekering zeer veel bijdragen tot de materieele verheffing der loonarbeiders, mits de vakvereniging slechts gebruik weet te maken van dit middel. Bekend toch is hoe de Engelsche Trades-Unions het met hun eigen fondsen deden, hoe onvolkomen die fondsen en regelingen waren, door n.l. zelfs bij een groot aanbod van arbeidskracht het bereikte loonpeil te behouden. Hoeveel te beter kan het geschieden met een organisatie, die de gebreken van onvolledigheid en onsoliditeit

mist. Doch behalve door directe vakactie kan de verzekering loonsverhooging bevorderen, door n.l. het arbeidsvermogen te versterken. Dit is mogelijk èn doordat van de verzekering een betere gezondheidstoestand der arbeiders te verwachten is, en doordat bij minder stoffelijke zorgen het zedelijk en intellectueele peil zal stijgen.

In 't kort kan dus de arbeidersverzekering krachtig het evolutieproces bevorderen, waarin verkorte arbeidsduur en hooger loon samengaan met meerdere productiviteit, en daardoor ook met meer gevoel van zelfstandigheid en waardigheid. Dat evolutieproces is het ook wat de arbeidersbeweging zoekt aantemoedigen en waaruit zij haar krachten voor verdere ontwikkeling en strijd moet putten.

Is dit alles nu een uitsluitend arbeidersbelang en geen belang voor de gemeenschap? Kleinzichtigen en kleinzieligen, die dat kunnen meenen. Kleinzichtig, omdat een verhooging van levensstandaard door de arbeiders alleen bereikt kan worden, door vergroting van hun arbeidsproductiviteit, dat is door meerdere welvaart voor de geheele gemeenschap. Kleinzielig omdat de gezondheid, de kracht, de zedelijkheid en de ontwikkeling van 't grootste en achterlijkste deel der gemeenschap nimmer een exclusief klassebelang genoemd kan worden, kleinzielig ook, omdat alleen door vrees voor de arbeidersbeweging dergelijke meeningen rondspoken. Neen de gemeenschap heeft het allergrootste belang ook bij de verdere maatschappelijke werking eener arbeidersverzekering, die iets meer maar ook iets anders en beters is dan armenzorg.

Daarom ook heeft hare organisatievorm zoo'n bijzondere betekenis.

* * *

Betekent de wettelijke regeling der arbeidersverzekering dat de wet deze verzekering als iets geheel nieuws in 't leven roept? Waar getoond is hoe een sprekend maatschappelijk karakter de verzekering bezit, is het bijna ondenkbaar dat zoo iets uitgedacht en van bovenaf op de samenleving toegepast zou kunnen worden. De wet scheidt dan ook niet iets geheel nieuws. De verzekering is er reeds, geboren in de samenleving zelf, waarop zij haar invloed zal moeten uitoefenen. Deze

waarheid is te bekend om haar nader toetelichten. Ziekteverzekering, ongevallenverzekering, ouderdomspensioen, werkloozenverzekering, het is alles door particulieren, arbeiders en patroons reeds in toepassing gebracht voor de wet wordt ontworpen. Hoewel bekend is dit feit toch van zoo een bijzondere beteekenis dat het vooroptestellen is. Want het is een uitgangspunt voor de vraag: wat de wettelijke regeling wel kan en dus moet doen, en wat zij niet kan en daarom moet nalaten. Dat een wettelijke regeling noodig is behoeft weinig betoog. De oorspronkelijke arbeidersverzekering, die uit zich zelf is ontstaan, kan onmogelijk voldoen aan matige eischen en den groei der maatschappelijke verschijnselen op verre na niet bijhouden. Een betere, grooter opgezette, afdoende hulp wordt dringend noodig, en alleen de gemeenschap zelf, als staat of gemeente, kan die verleen.

Hoe moet dat geschieden? De taak zelf is duidelijk genoeg. Er moet n.l. aangewezen worden wanneer de arbeider een uitkeering zal krijgen en hoe groot die moet zijn. Verder ook wie de onkosten moeten betalen en voor welk gedeelte.

Hoe dit echter te organiseren? hoe n.l. te zorgen dat inderdaad ook gebeurt wat als regel is opgesteld. Daarbij komen allerlei principiële staatsrechtelijke kwestie's ter sprake, die zich ook in ons land onder allerlei vormen en in tal van schakeeringen voordoen. De voornaamste kwestie gaat over de verzekerings*plicht*. Het klinkt direct al vreemd, dat het helpen van den arbeider erom draait hem al of niet een plicht opteléggen. Heeft de staat daartoe het recht? wordt gevraagd, of m. a. w., wat is de rechtsgrond voor die plicht. De verschillende bij uitstek juridische antwoorden, die b.v. Mr. Treub en Mr. Savornin Lohman daarop geven, zijn kunstig van betoog en geven daardoor destemeeer grond aan de ontkenning der rechtmatigheid, zooals Prof. Fabius die met nadruk ontwikkelt.

Eenvoudiger maakte het Dr. Kuyper, die de zedelijke plicht kortweg tot een wettelijke maakte, eenvoudiger, doch daarom niet overtuigender. Voor de individualistische stelling, dat aan eenig burger bij uitzondering de plicht opgelegd kan worden zich te verzekeren, is nimmer een rechtsgrond te vinden, die verenigbaar zou zijn met de vrijheidsrechten in den tegenwoordigen Staatsvorm gewaarborgd. Aan den staat, die de

arbeiders patroniseert, komt dat recht niet toe. Maar zoodra de arbeidersklasse zich organiseert en van uit de noodzakelijkheid om haar belang voortestaan aan hare leden plichten oplegt, mag de gemeenschap dat streven der arbeidersklasse steunen door aan die plicht wettelijke sanctie te geven, want de verheffing der arbeidersklasse door eigen kracht is een groot gemeenschapsbelang. Niet uit bestaande rechten van den staat, niet onmiddelijk ten behoeve van het belang der gemeenschap, om zich voor pauperisme te vrijwaren, maar van uit het arbeidersklasse-belang is de verzekeringsplicht te rechtvaardigen. Juist de komende verzekeringsorganisatie, die een nieuw en belangrijk deel der gemeenschap zal zijn *vormt* het nieuwe recht om tot verzekering te dwingen. Daar echter de plicht om organisatorische redenen wordt opgelegd, moet die organisatie de waarborgen geven voor de vrijheid der arbeiders binnen de grenzen hunner verplichtingen, d. w. z. zij moeten ten slotte die plicht zichzelf uit eigen inzicht en in hun eigen belang opleggen. Dat is de consequentie van het instellen eener verzekeringsplicht.

Een ander punt dat bij de staatsregeling der verzekering tot breede discussie's aanleiding geeft is de verhouding der bureaucratie d. w. z. eener ambtenaars-hierarchie, tot het particulier initiatief. Terwijl sommigen de zorg voor het betalen der uitkeeringen en het innen der bijdragen geheel aan den Staat willen overlaten, die dit niet anders doen kan dan door een ambtenaarscorps, willen anderen daartegenover die zorg geheel overlaten aan corporatie's of instellingen, door 't particulier initiatief in 't leven geroepen. Dat wordt uitgesponnen tot een principieele tegenstelling, alsof een keuze tusschen die twee onvermijdbaar was. Toch is het één zoowel als het andere aftekeuren. Met verouderde individualistische rechts- en staatsbegrippen is het onmogelijk in den breede te overzien hoe de arbeidersverzekering door de gemeenschap te organiseeren is. Indien het juist is, dat de arbeidersverzekering een maatschappelijk verschijnsel is, en wel een, dat geheel nieuw zich in onze tegenwoordige samenleving vertoont, dan kan de verdere ontwikkeling van dat verschijnsel slechts bevorderd worden, door het naar zijn wezen en ontwikkelingswetten te onderzoeken. Zooals een tuinman die planten kweekt, of een fokker dieren

teelt, om fraaie of nuttige, en voor een bepaald doel geschikte exemplaren te verkrijgen, zich moet richten naar de groeiwetten en de variabiliteits-mogelijkheid der soorten, zoo moet op gelijksoortige wijze gehandeld worden met het maatschappelijk verschijnsel dat de arbeidersverzekering is.

In een vroeger artikel 1) heb ik getracht in groote trekken nategaan wat het wezen der arbeidersverzekering is, en naar welke richting haar ontwikkeling wijst. Dat scheen mij onontbeerlijk om te kunnen oordeelen over de toepassing in ons land; onontbeerlijk maar alleen nog niet voldoende. Wat verder noodig was, is het bestudeeren van de oorspronkelijke organisatie der arbeidersverzekering in Nederland, om daaruit te kiezen wat voor verderen groei bruikbaar en wat daarvoor schadelijk is. Alvorens dit geschieden kan is het echter noodig optstellen naar welke beginselen die studie geschieden moet, daar dit bepaalt aan welke eischen de oorspronkelijke organisatie's moeten voldoen, opdat daarop zal kunnen worden voortgebouwd.

* * *

De arbeidersverzekering kan niet zijn eene instelling, die eens en voor goed wordt ontworpen en uitgevoerd. Zij is een organisatie die moet gaan leven en zich ontwikkelen. Daarom moet haar ruimte en gelegenheid voor verderen groei gegeven worden. Dat is een allereerste fundamentele eisch. Die ontwikkeling moet niet alleen voor elke tak der verzekering afzonderlijk gewaarborgd zijn; er moet tevens gelegenheid en zelfs aandrang bestaan om zich te vereenigen, te centraliseeren waar dit doelmatig blijkt, of om zich te splitsen, te decentraliseeren waar dit noodzakelijk is.

Op den duur zal de arbeidersverzekering een deel der gemeenschap moeten zijn met een belangrijke taak. Het aantal deelnemers zal zich kunnen uitbreiden, de taak tenopzichte van elken deelnemer zich kunnen vergrooten. Maar wat het voornaamste is, die arbeidersverzekering zal eropuit moeten zijn om de oorzaken der nooden, tot wier leniging zij in 't leven geroepen werd, optesporen en te bestrijden. Dat wordt

1) Arbeidersverzekering. De Beweging, IIe jaargang, 12e aflevering.

een taak van ongemeen belang, en die toch als van zelf zich zal opdringen.

Te denken is aan bestrijding van 't ongevallengevaar, van ziekteoorzaken, van werkeloosheid. Resultaten hiermede bereikt zullen direct de som der uitgaven beperken. Maar bovendien wordt daarmede een zoo groote verbetering van den maatschappelijken welstand bereikt, dat uiterste inspanning geboden is. Natuurlijk zou die taak ook aan andere organen zijn opgedragen, zooals nu reeds gedeeltelijk geschiedt. Doch de verzekeringsorganisatie is als aangewezen om die taak over te nemen, daar zij èn de opsporing der oorzaken èn de middelen tot verdere voorkoming beter dan iemand anders kan ter hand nemen. Naast dit voorkòmen van den nood in het arbeidersgezin staat de taak om de gevolgen van ongeval, ziekte, invaliditeit, werkeloosheid, en ook van den ouderdom in omvang te beperken of zoo min mogelijk onaangenaam te doen zijn. Er zal gezorgd moeten worden voor goede verpleging, voor herstellingsoorden, voor het bezighouden van invaliden, ouden van dagen en van werkloozen.

Het is duidelijk dat dit alles werk is van grooten omvang en van langen duur, maar ook van zóo groote beteekenis, dat er noodzakelijk rekening mede gehouden moet worden.

Een arbeidersverzekering, die zoo iets later tot stand zal moeten brengen, mag niet verbrokkeld opgezet worden, maar moet de krachten van velen tot eenheid kunnen brengen. Beteekent dit nu dat de Staat alles aan zich dient te trekken? In theorie is het natuurlijk juist dat de hiërarchie van een ambtenaarscorps eenheid waarborgt.

In werkelijkheid schuilt er echter onder de ambtelijke hiërarchie verdeeldheid genoeg. Maar dit daargelaten is een zuivere ambtelijke organisatie voor de arbeidersverzekering om tal van andere redenen niet scherp genoeg te veroordeelen. De centrale eenheid is dus op een andere wijze te zoeken.

Want naast het duidelijk waarneembaar streven om voor groote doeleinden de krachten te concentreeren, staat een ander om toch vooral niet de direct belanghebbenden uit de organisatie uitteschakelen. Ook dat streven verdient volle aandacht en waardeering. Allereerst op rechtvaardigheidsgronden. De plichten die aan arbeiders en werkgevers opgelegd worden behoeven

uitzichzelf niet drukkend te zijn, omdat het belangrijke en groote resultaat wat ermee bereikt wordt voortdurend blijken kan. Drukkend worden zij pas, wanneer van bovenaf gecommandeerd wordt militaristisch, politieachtig, als de leus: „eerst gehoorzamen”. Maar rechtvaardig en billijk zal het vervullen van de plicht gevoeld worden, als het een uitvloeisel is van den gezamenlijken wil. Dan zal er geen bezwaar bestaan, nòch tegen een algemeene verzekeringsplicht, nòch ook tegen de verschillende opgelegde maatregelen, waarvan de vorm door onderling overleg is bepaald.

Maar bovendien is er een practische reden om de belanghebbenden te laten medewerken. Alleen dan is er leven mogelijk in de organisatie. De eischen der practijk kunnen zich dan direct uitspreken en waar strijdig met elkaar verstaan, waar dringend noodig, onmiddellijk tot uitvoering worden gebracht. Voorop staan natuurlijk de meest belanghebbenden, de arbeiders, doch daarna volgen ook de werkgevers en de ambtenaren, in dienst der organisatie. Want dit is duidelijk, dat medewerking der belanghebbenden niet moet beteekenen, dat al het werk door leeken als liefhebberij in vrije uurtjes verricht moet worden. Neen, dat werk moet geschieden door ambtenaren, die met volle bekwaamheid en toewijding kunnen uitvoeren, wat door den gezamenlijken wil der belanghebbenden is vastgesteld. Administrateurs, dokters, apothekers, ingenieurs kunnen hun taak evengoed vervullen onder een direct ter zake bekend bestuur, als onder een anderen hooger ambtenaar, verzekeringsdirecteur of minister. Medewerking van belanghebbenden behoeft evenmin te beteekenen, dat alle organisaties, door 't particulier initiatief ontstaan, gehandhaafd moeten worden. Integendeel zullen bekrompen instellingen opgeruimd en nieuwe in 't leven geroepen worden.

Met een dergelijke groote en breede voorstelling van de toekomstige verzekeringsorganisatie voor oogen moet de studie naar de oorspronkelijke verzekeringsinstellingen begonnen worden. Nategaan is dan wat er bestaat, hoe dit werkt en wat de bereikte resultaten zijn. Dan zal stellig blijken, dat er velerlei fondsen, corporatie's of stichtingen zijn, die onmogelijk bestaanbaar zijn met het tot stand brengen eener krachtige eenheid over 't geheele land voor de verschillende takken der

verzekering, of met een wezenlijke leiding van alle belanghebbenden. Maar ook zal blijken dat er voor de nieuwe organisatie krachtige steunpunten zijn te vinden; dat er door de ervaring bereikte werkmethodes in gebruik zijn, die nu reeds te aanvaarden en voor verdere ontwikkeling geschikt zijn, of wel door geleidelijke hervorming geschikt te maken. Op die kennis, maar ook alleen daarop wordt het mogelijk een plan te ontwerpen, eerst voor elke verzekering afzonderlijk, en ten slotte voor een samenwerking daarvan; eene samenwerking die plaatselijk of over 't geheele land niet gebonden is aan formules, maar zich richten kan naar de behoeften van practische werkzaamheid.

* * *

Waar de uitwerking van het voorgaande een opgave is voor latere artikelen, die achtereenvolgens over de ziekteverzekering, de ongevallenverzekering, de invaliditeitsverzekering, ouderdomspensioen en werkloozenverzekering zullen handelen, dient aan het slot van dit opstel nagegaan te worden hoe in ons land met den bouw der verzekering in groote trekken wordt te werk gegaan.

Deze beschouwing zou kort kunnen zijn door te zeggen, dat in 't geheel niet naar groote trekken wordt gehandeld. Toch is het nuttig dit toetelichten, door aantetoonen wat er aan de voorbereiding onzer verzekeringswetten ontbreekt. Hieraan gaat billijkheidshalve vooraf wat er goed aan is.

Allereerst is getracht de bedragen der uitkeeringen en de medische hulp zoo te regelen, dat de arbeiders ermede tevreden konden zijn. Wat dat betreft staan èn de ongevallenwet èn 't ontwerp ziekteverzekering op een hoog peil vergeleken bij 't buitenland. Verder is aan de wetenschappelijke finantieele grondslagen veel zorg besteed. Dat de berekeningen, zooals b.v. bij de ongevallenwet, toch verkeerd uitkwamen, is te wijten aan de buitenlandsche statistische gegevens, waarvan uitgegaan is, en die voor ons land onbraken. Tenslotte is met juridische scherpzinnigheid aan het stelsel der wetten een minutieuse detailuitwerking gegeven, die b.v. voor allerlei uitzonderingsgevallen tracht te voorkomen, dat de arbeiders van de voordeelen der wet niet zouden genieten. Doch ook deze deugden

kunnen te niet gedaan worden door fouten, die in grondslagen zijn gemaakt.

Te veel is door de regeering de verzekeringswetgeving beschouwd als een Duitsche wetenschap, wier resultaten kant en klaar overgenomen konden worden. Daardoor is bij de voorbereiding der wetten verzuimd wat wijder rond te zien naar Denemarken, Engeland, Frankrijk. En daardoor ook is te weinig breede studie van 't geheele onderwerp gemaakt. Geen wonder dat de wezenlijke diepergaande maatschappelijke beteekenis verborgen bleef onder het uitwendige, dat zijn de gewone uitkeeringen. Deze zijn wel het directe doel, dat echter niet strijdig is, maar moet samengaan met de algemeene strekking, om de arbeiderklasse te bevrijden uit de boeien van zorg en filantropische afhankelijkheid. Maar zelfs het nabouwen der Duitsche voorbeelden is systeemloos geschied. Een algemeen plan is nooit ontworpen en bestaat niet. Stuk voor stuk worden de wetsontwerpen klaargemaakt en aan hunne onderlinge ineenpassing is zoo goed als niet gedacht. De ongevallenwet ging aan de ziekteverzekering vooraf, ofschoon te voorzien was, dat deze laatste daardoor ongewone en onnoodige moeilijkheden zou opleveren. Noch bij de ziekteverzekering, noch bij de ouderdomsverzekering is er eenig verband met de invaliditeit gelegd. De ouderdomsverzekering staat geheel los van de Armenwet, ofschoon de voorbeelden van Denemarken en Frankrijk toonden hoeveel gunstiger resultaat te bereiken was, door in de armverzorging een nieuw steunpunt te zoeken, in den vorm van een klein pensioen. Er is tusschen ongevallen en ziekteverzekering een verband ontworpen dat zoo geheel systeemloos een oplossing zoekt voor praktische moeilijkheden, dat daarmee voor latere ontwikkeling een nieuwe en grooter moeilijkheid in den weg is gelegd. En dat alles is te wijten aan een zelfde gebrek, dat n.l. nimmer het geheele gebied der verzekering is overzien.

Dat ook aan de toekomst bijna niet is gedacht blijkt uit de stijfheid van de stelsels, die ontwikkeling en voortbouw zoo goed als uitsluiten, terwijl voor het bestrijden van ongevalleengevaar en ziekteoorzaken door de verzekeringsorganisatie zelf in haar eigen finantieel belang, geen weg is opengelaten. Zelfs het bestudeeren van die oorzaken zal niet eens goed

mogelijk zijn. De keuze van de stelsels voor de verschillende verzekeringstakken, die dus nòch goede samenwerking, nòch ontwikkeling, nòch het volvoeren van een bredere taak mogelijk maken, berust ook niet op studie en kennis van de oorspronkelijke in ons land reeds aanwezige organisatie's.

Bovendien is op de medewerking van en op het invloed toekennen aan, belanghebbenden zoo goed als niets gelet. De geheele organisatie is òf bureaukratisch met daarnaast het particulier initiatief in onbevoegde machteloze commissie's zonder amtelijke hulp, dan wel zoo vrije teugel aan 't particulier initiatief latende dat organisatie's van geheel tegengesteld gerichte werkzaamheid kunnen blijven bestaan en arbeid en kosten kunnen verspillen door te concurreeren.

Aldus zijn de twee uiterste kwaden gekozen, die elkaars fouten niet opheffen doch juist vergrooten. Ondanks al die tekortkomingen zijn de ontworpen stelsels zoowel in hun uitvoering als in hunne wettelijk geredigeerde uitbeelding zoo ingewikkeld, en ook op verscheidene punten zoo ondoelmatig, dat er inspanning en goed verstand noodig is om de bedoelingen te leeren begrijpen, waar toch eenvoud en duidelijkheid geboden zijn.

* * *

In 't voorgaande heb ik getracht aantetoonen dat het van groot belang, ja zelfs noodzakelijk is om bij den aanbouw eener Nederlandsche arbeidersverzekering nauwkeurig zich rekenschap te geven van de organisatie die ontworpen wordt, en zich daarbij niet te laten afleiden, nòch door de mate van de hulp die aan de arbeiders wordt aangeboden, nòch ook door principieele geschillen over verzekeringsdwang en individueele vrijheid of over staatsocialistische bureaukratie en stelselloos initiatief. De mate van aantebieden hulp kan geheel afgezonderd beschouwd worden van het organisatorisch plan. Ja zelfs is dat plan het meest te verkiezen, dat vooruitgang ook in de mate van hulp voortdurend mogelijk maakt. En de principieele geschillen bewegen zich op ander terrein en in andere begripssferen, dan waar grondslagen gelegd worden voor een toekomst der gemeenschap, die naast het gelijke recht van den arbeider op zelfstandigheid en waardigheid, de gemeenschap zal huldigen

boven het individu. Doch ook van uit individualistische staats- en rechtstheoriën is het van overwegend belang, dat de arbeidersverzekering naar vaststaande denkbeelden systematisch en volgens een groot gedachtenplan werd ontworpen. Niemand kan er belang bij hebben om aanzienlijk meer kapitaal en arbeid aantewenden dan voor het doel noodig is.

De voorbereidingscommissie in de Tweede Kamer zou stellig een verdienstelijk werk verrichten, indien zij de regeering uitnoodigde zoo spoedig mogelijk een plan in hoofdtrekken voor de geheele verzekering samentevatten, opdat de richting voor veel en omvangrijk werk duidelijk kon worden aangewezen.

UIT „IDYLLEN” 1)

DOOR

ALBERT VERWEY.

XI

EEN NIEUWE PEIS

Het middaglicht dat stil en grijs
Zeeft door een overdekte lucht
Brengt in ons hart een nieuwe peis
En went ons aan een nieuwe tucht.

Wij hebben ach zooveel begeerd
En altijd weer vergeefs gehoopt,
Wij hebben ons ternoô bekeerd
Omdat het leed 'tot keeren noopt,

Wij hebben ons benauwd gevoegd
Zooals in de asch een kool zich bergt
En haast te sterven zich genoegt
Zoolang geen wind haar gloeien tergt,

1) De „Idyllen” maken deel uit van den bundel „Het Blank Heelal” die in de loop van 1908 verschijnt.

Maar altijd als een adem kwam
Won toch ons smeulen weer in kracht,
Wij droomden van een heldre vlam
Wij droomden van een laaie pracht.

Totdat op 't laatst een blij verstaan
Ons leerde dat uit d'éenen dood
Het andre leven aan kan gaan
Gelijk een kind uit dooden schoot.

Uit harde kool wordt diamant,
Uit dor hout wordt een vlammend vuur,
Uit zoute zee wordt vruchtbaar land,
Uit tijd een leven zonder duur.

Toen stierven wij aan dag en licht
En zagen als een vreemde zon
Een binnenlicht, een droomgezicht,
Dat zich rondom ons kleurde en spon.

Daar waren we als in schoon verblijf
Waar alles was en toch niet scheen,
Alsof er menschen zonder lijf
Bestonden, en van ziel alleen.

Het was een wonderlicht bestaan
En ons geloof was stil en diep
Dat nergens onder zon noch maan
Een wonder als het onze sliep.

Tot de oogen open op een keer
Wij zagen weer den kalmen dag

En toch niet de oude dingen meer
Maar vormen als een kleurig rag.

De wereld die doorzichtig leek
In onvergankelijk bestand,
Maar wachtende of daarover streek
Een onberekenbare hand.

Gelijk een tijdelijke eeuwigheid
Die stond en stroomde en duurde en viel,
Een schaduw aan een stroom gevlijd —
Wie die ze werpt? —' Wie lijf-en-ziel? —

Het middaglicht dat stil en grijs
Zeeft door een overdekte lucht
Bracht in ons hart een nieuwe peis
En wende ons aan een nieuwe tucht.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

DE VERNIEUWING VAN DE OPERA

FREDERIK VAN EEDEN'S MINNESTRAL

„Wanneer de rechte componist voor dit werk gevonden wordt, zal het een voorbeeld kunnen zijn van het muziek-schouwspel.”

Met deze woorden geeft de schrijver-zelf aan, wat men in zijn werk te zien heeft. Het is niet een gedicht, waarvan de heele werking aan de woorden is toevertrouwd. Het is niet een drama, waarin de voor de verbeelding geschapen gestalten en omgevingen door acteurs en tooneel-dekor kunnen worden overgebracht op een menigte. Maar een schouwspel is het, wat zeggen wil dat het gespeelde voornamelijk voor de oogen gegeven wordt, en een muziek-schouwspel, wat beteekent dat het niet volledig is zonder een begeleiding voor het oor.

Het eigenlijke *Minnestral* dus, is op twee wijzen onvolledig. „De landschappen en tafreelen kunnen door de moderne tooneel-techniek fraai en zonder storende of lachwekkende onbeholpenheden worden weergegeven.” In deze onvolledigheid voorziet de schrijver door zijn tooneel-aanwijzingen die uitvoerig en in verzen zijn. „Daarbij behoort muziek, die de schoonheid van het geziene verhoogt en de beteekenis ervan verduidelijkt.” Voor deze muziek is de componist nog niet gevonden. Tegenover de bedoeling van zijn maker is *Minnestral* dus een tekstboek, en als zoodanig moet het verstaan worden.

Men denke evenwel niet aan het tekstboek van een opera. Dat bevat niets anders dan woorden *die gezongen worden*. Ten dienste van de muziek geschreven, bestemd zelf niet anders

te verschijnen dan in de flonkerende klankenwolk die hen omschemert, behoeven zulke hun povere „ongeveer” te toonen noch te versteken: als woorden bestaan zij eigenlijk niet. Juist als een kunstsoort die „meer recht van bestaan heeft dan de opera” wordt dit muziek-schouwspel door zijn schrijver aanbevolen. Hij wil dat het woord in de vertooning een *eigen* leven heeft. En het Wagneriaansche muziek-drama? Wat is dat anders „dan een meer serieuze opera?” vraagt hij. En „in de opera is het evenwicht, de harmonie tusschen de samenwerkende kunsten, tusschen schouwtooneel, muziek en dramatiek, verstoord”.

Wat daarover verder in het Voorwoord gezegd wordt, is zeer goed. „Een dramatische handeling tusschen personen, die niet mythische of fantastische wezens voorstellen, maar levende menschen, vereischt *het gesproken woord*, duidelijk, wel gearticuleerd, met de subtiële intonaties en inflecties, die in een hoogontwikkelde spraak zijn ontstaan en hun vaste beteekenis hebben. Ook het gesproken woord is klanken-kunst, met bepaalde eischen en rechten, en met een vermogen, dat niet door zang of instrumentaal-muziek te vervangen is. Een schouwspel of tooneelspel waaraan het gesproken woord ontbreekt, kan geen dramatische kracht hebben, het is als tooneelwerk onvolledig, evenals een pantomime.”

Merk op dat de schrijver onderscheid tusschen schouwspel en tooneelspel maakt. Het tooneelspel werkt op den heelen mensch, het schouwspel op het oog. Niet de verandering van het tooneel, maar die van de opera bedoelt *Minnestral*, en daarin voornamelijk de verhouding tusschen woord en muziek.

„Muziek en gesproken woord mogen elkander in het muzikale of muzikaal-geïllustreerde tooneelspel niet *vervangen*, maar behooren elkander *aftewisselen* in dier voege, dat de muziek van het onzichtbare orkest alleen dan klinkt, wanneer er niet gesproken wordt.” Alleen wanneer er niet gesproken wordt? Ja, soms ook als er wel wordt gesproken, maar dan zóó dat de muziek „nooit de dictie overstemt of onduidelijk maakt. Vóór het opgaan van het scherm bereidt de muziek den toeschouwer vóór, en zoodra het tafreel zichtbaar is, geeft ze het karakter van het geziene weer, de schoonheid en beteekenis ervan verhelderend en versterkend. Zoodra het spreken begint,

verstomt ze, of begeleidt zeer zacht," zoodat het gezegde goed verstaanbaar blijft.

Niet dus, zooals in de opera, woorden voor de muziek geschreven, ook niet, zooals in het Wagneriaansche muziek-drama, woorden en muziek in een huwelijk, dat den eersten zeker allermeest lastig valt, — doch muziek en woorden, in een harmonischen samengang, doch waarbij de voortred en de leiding blijft aan het woord.

Een opera onder leiding van het Gesprokene, dat is het muziek-schouwspel waarvan *Minnestral* een voorbeeld is. Mij dunkt dat een zoo duidelijke poging tot kunst-hervorming aandacht en bespreking verdient. Niet alsof hier, en met het enkel geschrevene vóór ons, die bespreking te geven valt. Het stuk moet gespeeld worden, dan eerst kunnen we zien wat het voor indruk maakt. Niet enkel over *Minnestral* in het bijzonder, maar ook over de vraag in hoeverre zulke schouwspelen voldoen kunnen, zal dan beslist worden. Wat wij nu mogen beoordeelen, is enkel het geschrevene: gesprek en tooneelaanwijzing.

De laatste is keurig in vers gebracht. Waar het stuk werd „geschreven om vertoond te worden” lijkt dat onnoodig. De bedoeling kan geweest zijn om door dat middel nog iets anders te vertolken dan de enkele aanwijzing: een zekere stemming, een zekere aandacht en getemperdheid van zin, die niet enkel voor den lezer, maar ook voor den tooneel-schikker van belang kan zijn. Ik geef toe, dat een diergelijk gebruik van het metrum verklaarbaar is 1), maar dat de schrijver het zoo bewust aanwendde geloof ik niet. Toen hij, veertien jaar geleden, zijn *Broeders* schreef, gebruikte hij denzelfden vorm: door uitvoerige tooneelbeschrijving in blanke verzen worden daar de gesprekken afgewisseld. En wat kregen we aan den ingang van het boek te lezen?

Met bonten schijn en ongelijke stemmen
zal ik doen gaan, fantastisch, voor den geest
een zonderling bewegend beeldenspel.

1) Hoewel het soms geen doel zal treffen :

Nu komen Joost en Rensje, hand in hand,
Joost zingt luid-op, al stromplend door het zand.

Merkt rustig op en laat uw zielen blank
waar ik wil schrijven, stil van eigen stem,
effen als spiegkend water, zoolang duurt
de wondre stoet, want in aandachtigheid
alleen ontbloeit hun diepre harmonie.

Voor den geest, voor de ziel, in aandachtigheid uitte zich de stemmelooze dichter. In de beschrijvingen van *Minnestral* doet hij wezenlijk hetzelfde. Is er ook wel verschil tusschen het spreken in het nieuwe werk en in het vroegere? Toch heet het eene even nadrukkelijk voor den geest geschreven als het andere om vertoond te worden.

Ik geloof dat schrijvers voeling met het tooneel niet verder gegaan is dan tot een onderzoek naar de theatermachinerie: „de landschappen en tafreelen kunnen door de moderne tooneeltechniek fraai en zonder storende of lachwekkende onbeholpenheden worden weergegeven.” Toen hij daarvan zeker was kon hij, niet minder vrij dan in *De Broeders*, zich overgeven aan het gedroomde muziek-schouwspel.

Ik zeg dit niet omdat ik er belang aan hecht of een werk dat zich aanbiedt om gespeeld te worden, daar inderdaad voor geschreven is. De vraag is of het speelbaar is. De auteur gelooft het. Welnu, moge de tooneelbestuurder gevonden worden die er de proef van neemt.

Voor mij is *Minnestral* een werk van verbeelding, in den trant van *De Broeders*, maar beter. Vooral doorzichtiger in iederen trek, evenwichtiger in zijn deelen, meer overzichtelijk van geheel. De auteur is meer bewust geweest. Hij heeft de beschrijvingen tot bescheidener afmetingen teruggebracht, hij is zorgvoller en rustiger geworden in zijn taalbehandeling, hij heeft — en hieruit volgde eigenlijk al dat lofwaardige — hij heeft den toon gevonden waarin alles duidelijk werd.

Van Eeden heeft zich dáárdóór onderscheiden van zijn tijdgenooten, de dichters en schrijvers van '80, dat hij meer dan zij eerbied had voor de *gevormde* taal. Hij voelde zich niet een taal-vernieuwer, maar eer iemand die de taal op de meest normale manier behandelde. Hij zag in de taal altijd het orgaan van een gemeenschap, en tot deze gemeenschap wenschte hij het woord te richten. Terwijl hij dus elders als hervormer optrad deed hij dat juist niet in de taal. Hij

was, van het begin af, een denker, die aan zijn tijd richting gaf, niet zoozeer een dichter die door zijn scheppingsdrang overal de voegen van de gevormde taal splijten deed. Het tragische in Van Eeden treft altijd daar waar hij, meenende te scheppen, zijn hartstocht stort in gestalten die tenslotte toch een tekort aan leven toonen. Hoe goed is hij, zoodra hij het waargenomene afbeeldt, of wanneer hij sprookjesfiguren een zin en een adem geeft, — en hoe faalt hij telkens weer, als hij zijn hevige of verheven hartstochten wil verwerkelijken in personen, die ons, of we willen of niet, zullen buigen en meesleepen. Zijn kracht ligt niet in den hartstocht die zich verwerkelijkt, maar in den geest die ons leidt en die met ons speelt. Zoodra hij dit doet, in sprookje, studie of schouwspel, is hij zeker dat we luisteren, zeker dat we ons gaan laten, zeker dat hij ons beheerscht.

Vergis ik me, of is er iets van het bewustzijn, dat zóó zijn kracht is, in dit *Minnestral*? De personen zijn geen geschapenen, in dien zin dat vleesch en bloed, ziel en zenuw aan hen zijn, maar zij zijn wat in deze vernieuwing van de opera noodig is: figuren die onze zinnen en ons verstand op de veelvoudigste manier in beweging houden, scherp te vatten, makkelijk te volgen, verrassend, vroolijk, ernstig en op de grens zelfs van het aandoenlijke, maar altijd zoo dat onze stemming van toeschouwers niet wordt gestoord. Evenals Van Eeden in zichzelf dit stuk heeft zien afspelen, doen wij het bij de lezing. Of bij het aanbrenge van muziek en als de tooneelaanwijzingen door een werkelijk tooneel vervangen zijn, de indruk dezelfde blijft, zal moeten blijken. Maar nu al is te zien dat de opeenvolging van tafreelen kijker zoowel als lezer boeien moet.

Een overzicht geve er een denkbeeld van: Tusschen twee verschijningen van Dante en Beatrice op 't duin, een boerenhofstede met Joost en zijn ouders, en een nacht waarin Woudvader en Elven verschijnen aan Joost en Rensje. Een villa aan een badplaats: de bankier Rolland met zijn vrouw, een prins, en twee makelaars. Joost, door Dante gewijd tot *Minnestral*, die een Koning zal kiezen die de wereld hervormen moet, komt en kiest den bankier. De trappen van de Beurs: temidden van de beursheeren die hun tegenslag aan Rolland wijten komt Joost met de werkelozen en stelt Rolland tot

hun Leider aan. Een koffiehuis aan de badplaats: de makelaars, een volksleider en twee werkeloozen maken een plan om door laster Minnestral en Rolland van elkaar te scheiden. Het duin eindelijk, waar, door makelaar en werkelooze, Joost, die met Rensje kwam aangewandeld, wordt vermoord. Woudvader met Elven en Geesten, Rensje, Joosts ouders, Rolland en vrouw komen ter plaatse en beklagen hem.

Het komt mij voor dat alleen door zien en luisteren de bezoeker voor zulk een schouwspel zal worden ingenomen. Zijn barokheid zelf is daartoe een voordeel. Iets anders zou het zijn als de schrijver verwachtte dat het stuk aangrijpend zou werken: meer als drama dan als opera. Door de gewichtigheid waarmee Dante zijn gedachten opstelt, dacht ik dat eerst; maar bij overweging lijkt het me dat al wat hij zegt tot motiveering van de handeling is bedoeld. Zoo ook in een gesprek tusschen Rolland en zijn vrouw Viola over het verkeerde van het bankiersbedrijf, in de toespraak van Rolland tot werkeloozen en beursmensen... men denkt soms: vergeten die personen niet dat zij deel uitmaken van een schouwspel? Maar ook een schouwspel is niet te schrijven zonder dat er een zin van ernst onder doorstroomt, die voor den dichter meenens is. Het is toch al een bijzonder vermogen zijn ernst zoo lachend te toonen, dat hij de vroolijkheid van den toeschouwer wint. En niet enkel zijn vroolijkheid, maar zelfs zijn ongeloof dat er achter die voorstellingen ernst wezen kan. Het is zooals ik zei: het stuk is voor oog en oor, en zelfs het verstand moet niet tezeer naar bewijs vragen. Daarvoor zijn de personen te onwonderlijk. Te beginnen met Joost Blootepoot. Vizioen en féerie zijn een goed deel van het eerste, ook een deel van het slot-tafreel. En den bankier Rolland zou men onrecht doen als men hem vraagde naar zijn wereldsche mogelijkheid. Toch is er en in de burleske uitverkorenheid van Joost-Minnestral en in de rake welsprekendheid van den bankier al wat noodig is om een vertooning vaart te geven. Alleen bij een vertooning zou het kunnen blijken of er hier of daar wat te schrappen viel.

ALBERT VERWEY.

BOEKBEOORDEELINGEN

DR. A. KUYPER. Om de oude wereld-
zee. I. Amsterdam, van Holkema en
Warendorf.

Behalve de naam van den schrijver is er veel in dit werk dat het tot een volksboek stempelt en er het tijdelijk succes van verklaart. Het is als een sprookje. Voortdurend leven we saam met de groote hooge wereld die de kleine luyden niet kennen, met koningen en pacha's, ministers en gezanten. Lunch en luncheon, collation en galadiner wisselen elkaar af. Wij reizen met een extra salonwagen, zooveel mogelijk op eerbiedigen afstand van de inheemsche bevolking. Waait er een hoed af, dan rukt de politie mijlen ver op verkenning uit om dien op te sporen.

Meer nog. De wereld van engelen en demonische machten heeft hier voor ons geen geheimen. Tot de allerhoogste realiteit van den Geest toe wordt ons ontsluit. En de mysteriën van het verleden blijken toegankelijk voor moderne formules als „atavistisch herleefd”, „subliminaal bewustzijn” of „Phasenlehre.” Wat de schrijver daaronder verstaat, mag men niet vragen: ze zijn alleen bestemd voor hen die een preek niet mooi vinden, wanneer ze alles hebben begrepen.

Ik wil hierover verder niet uitweiden, omdat ik me niet in staat reken dit populair karakter van het werk te waardeeren.

De voorrede begint met dit boekdeel geheel *anspruchslos* te noemen. Daarom, en wijl ik geen lust heb hier bewijsplaatsen af te schrijven, zal ik niet beweren dat het zonder wetenschappelijke en literaire waarde is. De waarde ervan hangt grootendeels af van de gebruikte bronnen. Want het is een werk van de bibliotheek en niet van de reis.

Maar één teleurstelling die het mij bood kan ik niet ver-

zwijgen. In de beschrijving van het Heilige Land had ik gehoopt eenig menselijk-religieus gevoel aan te treffen. Het begin belooft iets: de stille roeitocht over het meer van Genesareth, van Samack naar Tiberias. Daar, op en om dat meer, heeft volgens het Evangelie Jezus als „Zoon des menschen” gewerkt; daar heeft hij armen, zieken en ellendigen geholpen en getroost; daar, van een heuvel aan den oever, de Bergrede gesproken.

Onze reiziger is niet lang onder den indruk van deze dingen gebleven. Hoort hem over Tiberias:

„Een centrum van het Joodsche Synagogale leven als in de 6e eeuw kan men Tiberias niet meer noemen, maar iets van haar oude glorie leeft nog na. Den sterksten indruk kreeg ik hiervan toen de Groot-rabbijn met vijf andere rabbijnen zich in mijn hotel liet aandienen, om mij te komen begroeten. Ze waren vergezeld van een vice-consul als tolk, en maakten in hun sierlijke gewaden en met hun alleszins eerwaardige koppen een imponeerende verschijning. Ze meldden mij, dat ze uit Amsterdam van mijn komst verwittigd waren en behoefte gevoelden, in mijn persoon als gewezen minister, aan Nederland en zijn Koningin dank te komen betuigen voor de welwillendheid, waarmêe de Joden ten onzent steeds bejegend waren. Daar ik zelf in de Hebreeuwsche studie niet geheel vreemdeling ben, ontspan zich vooral met deze Rabbijnen een interessant gesprek, dat hunnerzijds besloten werd met de verzekering, dat ze in hun gebed voortaan ook Nederland en mijner gedenken zouden. Ook de Caimacam kwam mij in 't hotel verwelkomen, en toen ik hem een uur daarna zijn vriendelijk bezoek beantwoordde, vond ik ten raadhuize niet hem alleen, maar ook den Mufti Abdul Salam, met wien ik door den Caimacam als tolk een vrij lang gesprek had en uit wiens woorden mij, evenals bij de Rabbijnen, sterke sympathie tegenkwam. Na deze ontmoetingen spoedde ik mij de stad in, om iets van het volksleven te zien; maar hier was niets dat aantrok. Alles armoede en onreinheid, wat men in de sloppen en stegen zag. Zelfs staat Tiberias te boek als de door ongedierte meest geplaagde stad van heel Palestina, zoodat een uitstap naar de beroemde baden buiten de stad een ver van overbodige verfrissing gaf.... *(uitweiding over verleden en toekomst van Tiberias als badplaats).*

... En 't moet erkend, als de gegoede Romeinen er uit Italië heentogen, waarom zou de rijke Jood en de gefortuneerde Christen, die op Palestina zoo geheel andere betrekking gevoelen, dan niet

eerlang een badplaats in Palestina boven Karlsbad of Aken verkiezen."

Dit teekent den schrijver. Mufti en Rabbijn en Caimacam en een badplaats voor rijke Joden en gefortuneerde Christenen interesseeren hem, maar in het armoedige en onreine volksleven is niets dat aantrekt.

Ik had geen lust verder te lezen en heb de Evangeliën opgeslagen om werk en woord van den Zoon des menschen in datzelfde Galilea te volgen. En daar las ik o. a. dat Jezus, kort nadat hij te Kapernaum, aan het meer van Gennesareth, den dienstknecht van den Romeinschen hoofdman had genezen, discipelen van Johannes den Dooper bij zich kreeg met de vraag wie hij toch was. Zijn antwoord was volgens Lukas het volgende:

„Gaat heen en boodschapt Johannes weder de dingen, die gij gezien en gehoord hebt, namelijk dat de blinden ziende worden, de kreupelen wandelen, de melaatschen gereinigd worden, de dooven hooren, de dooden opgewekt worden, den armen het evangelie verkondigd wordt.

En zalig is hij, die aan mij niet zal geërgerd worden.

Als nu de boden van Johannes weggegaan waren, begon hij tot de scharen van Johannes te zeggen: Wat zijt gij uitgegaan in de woestijn te aanschouwen? Een riet, dat van den wind ginds en weder bewogen wordt?

Maar wat zijt gij uitgegaan te zien? Een mensch, met zachte kleederen bekleed? Ziet, die in heerlijke kleding en wellust zijn, die zijn in de koninklijke hoven."

T. J. DE B.

VAKOPLEIDING EN STUKLOON.

1. Het leerlingwezen in Nederland, door J. Bruinwold Riedel, in opdracht van de Nutscommissie voor onderwijs.

De „Nuts" commissie voor onderwijs doet moeite de vakopleiding in ons land te bevorderen. Twee wegen bestaan daarvoor n.l. vakscholen en opleiding in de werkplaats bij

een patroon. Dit laatste heet dan leerlingwezen. Er zijn daarvan zoo hier en daar voorbeelden, doch uitgebreid is het niet toegepast. Wanneer die vakopleiding bij een patroon op goede wijze gebeurt en de verhouding van den leerling tot den meester nauwkeurig is geregeld en verder gecontroleerd wordt, ligt in deze herleving van een stukje gildewezen niets dan goeds. De Nutscommissie tracht vereenigingen en particulieren op te wekken om langs dien weg de vakopleiding in Nederland te bevorderen. Voor dat doel heeft de secretaris, de heer Bruinwold Riedel een boekje geschreven dat veel nuttige wenken en voorbeelden bevat hoe te werk kan worden gegaan. Het „Nut” zal daarbij steun verleenen, terwijl van gemeente, provincie, en sedert de jongste staatsbegrooting ook van het Rijk subsidie verwacht mag worden. Naar dit doel behoort eigenlijk het boekje van den heer Bruinwold Riedel beoordeeld te worden, en dan is er niets dan gunstigs van te zeggen. De bestaande toepassingen van het leerlingwezen worden duidelijk uiteengezet en met warmte wordt voor de uitbreiding er van gepropageerd; op de groote nadeelen van den vakloozen arbeider, die in 't leven niet zal slagen en daarom „ontevreden” wordt, is met den noodigen nadruk gewezen. Hiermede zou deze boekbespreking kunnen eindigen, indien niet de lezing van dit rapport een soort onlust bij mij had gewekt, die weliswaar den heer Riedel niet ten laste gelegd mag worden, maar die het toch goed is uit te spreken. Waaruit kwam die onlust voort? Uit niets anders dan dat bij dit leerlingwezen gesproken wordt over een klein stukje maatschappelijk leven, terwijl omtrent het omgevende grootere stuk samenleving zoo bittter weinig licht opgaat. Dat er niet uitvoerig over gesproken wordt is begrijpelijk, maar men zou ten minste een uitkijk wenschen door de ramen van dat kleine huisje dat vakopleiding in de werkplaats heet naar 't breedere vrije buitenleven, doch 't is alsof met opzet de luiken dichtgetrokken zijn. Dat is het benauwende van 't boekje. En waarom? Omdat er niet uit blijkt hoe de tegenwoordige kapitalistische voortbrenging met de arbeiders en de arbeiderskinderen handelt. Want het is toch duidelijk dat het die kapitalistische productiewijze is, die de vroegere vakopleiding der gilden geheel in 't nauw gebracht heeft, en die een her-

leving daarvan slechts zal toelaten in de leemten en holtetjes der maatschappij, waar het groot-kapitaal zich nog niet heeft ingedrongen. Hoe toch leeren de arbeiderskinderen als regel hun vak? Na 't afloopen der lagere school staan ze zoo gauw mogelijk ter beschikking van industrieele en andere werkgevers, nog kinderen met lichaam en verstand, maar toch reeds werkrachten en wel goedkoope werkrachten. Wat is de leermeester die hen daar wacht, die hen geheel in zijn macht krijgt en africht tot stipte gehoorzaamheid? Het is de groote opvoeder in de moderne industrie, het stukloon. Hij maakt de arbeiders uitgeslagen om ... niet om uitstekend werk te leveren ... maar om zoo te werken, dat zij zooveel mogelijk verdienen. Hij maakt hen tot eenzijdige virtuosen in enkele handgrepen. Sedert Adam Smith de lofrede schreef op het beginsel der arbeidsverdeeling, sedert met Arkwright het groote voordeel van de machine boven het enkele handwerk is gebleken, gaat nog steeds de verdringing van de algemeene vakbekwaamheid uit de productie haar gang. Maar het stukloon leert den arbeider zijn nieuw vak. Is het wel een vak? Dikwijls wel, zooals van spinner, wever, aardewerker, maar hoe lang nog voordat meer automatische werktuigen opkomen. Dikwijls ook *niet* waar de geheele bekwaamheid schuilt in de snelheid en zekerheid van een paar handgrepen. In elk geval over de vakopleiding door het stukloon valt niet veel te klagen, dan misschien waar een altevoortvarend recordmaker in productiesnelheid bij zijn arbeiders stuit op het beruchte ca'canny, het systematisch, bij afspraak langzaam werken der arbeiders om stukloonverlaging te voorkomen. Buiten die industrie staat echter het klein-bedrijf. Is het daar anders? Gewoonlijk niet. De ervaring leert, dat het afjakkeren van kinderen, door 't stukloon de meest eigenlijke kinderexploitatie, in de kleine fabriekjes nog het meest voorkomt. In grootere werkplaatsen met minder scherp toezicht — door bazuen inplaats van door de patroons zelf — is gewoonlijk meer vrijheid. Verder zijn er sommige bedrijven, die 't midden houden tusschen groot- en kleinindustrie, omdat machine en arbeidsverdeeling er weinig of geen voordeel brachten, zooals de drukkerijen en sigarenfabrieken. Daar is het echter geen gebrek, maar een te omvangrijke opleiding van leerlingen, wat de

geheele standaard van het vak drukt. Maar er zijn ook nog tal van oude en ook nieuwe ambachten, oude zooals van timmerman, wagenmaker, kuiper, smid, koperslager, loodgieter, metselaar, stukadoor, behanger, kleermaker, schoenmaker, zadelmaker, en nieuwe zooals rijwielhersteller, gasfitter, electricien, enz.

Hoe staat het daar? Hier is, voor zoover het kleine patroons betreft, veelal economische achteruitgang door de concurrentie, en daardoor ook achteruitgang van — of chronisch gebrek aan — vakkennis. Hier, bij de ware middenstanders is het terrein voor de vakopleiding door 't leerlingwezen. Hier is nog een vak, waarin verbetering te brengen is, waarin het „prutsen” al te veel voorkomt. Maar zullen 't grootendeels arbeiderskinderen zijn, die onderwezen moeten worden? of patroons- en burgerzootjes? En wat zal hun toekomst zijn? Knecht bij een klein patroontje, of zelf zoo'n heel klein baasje? Dat van uit dit beperkt terrein niet gelet wordt op de groote leerlingkwestie's op 't gebied der eigenlijke moderne productie, (n.l. 1°. het tegengaan der exploitatie van kinderen, zonder dat zij eenig verder vooruitzicht hebben, en 2°. het overvoeren van werkkrachten in een vak door 't aannemen van te veel leerling werkkrachten) dit wekte bij lezing een gevoel van beperktheid. Want waar de kapitalistische industrie is, daar is ook arbeidersbeweging; daar is ook strijd en vooruitgang; en gevoel van een frischheid en breedte, die toekomstgedachten mogelijk maakt. Dat de heer Riedel daarover terloops sprekende alles vertrouwt van vraag en aanbod, wekte bij mij dat gevoel van expresselijke afsluiting der beperktheid, van een zekere dufheid als er in de kamertjes huist dier ambachtsmiddestanderen. Wat echter niet wegneemt, dat het brengen van goed vakonderwijs aldaar, een nuttig werk is, waarop van ganscher harte succes mag worden toegewenscht.

J. MOLENMAKER.

2. Arbeidersvertegenwoordiging en loonregeling in een machinefabriek, door C. F. Stork (in de Economist),

In de Economist van 't voorjaar 1907 heeft de technische leider der Hengelo'sche machinefabriek, de heer C. F. Stork, een uitvoerig verhaal gedaan over organisatiepogingen, die gewoonlijk worden ondergebracht onder den verzamelnaam „modelfabriek”. In dat woord ligt iets prijzends, alsof het den fabrikant alleen te doen is om een moreel betere patroon te zijn dan een ander. Afgezien van dergelijke deugd- of ijdelheidsbeoefeningen, zijn die z.g. modelfabrikanten toch aantezien als hervormers; hervormers n.l. van de organisatievormen in het groot-industrieel bedrijf. Is dit geheel nutteloos werk, ook dan als men b.v. met v. d. Goes aanneemt dat de modelfabriek precies hetzelfde kapitalisme vertegenwoordigt als elke andere groot-onderneming.

Dat ook de modelfabriek op winst, op hoog dividend zelfs uit is, wie die zijn wereld kent zal 't onbegrijpelijk vinden, en dat de modelfabrieken hemeltjes-op-aarde voor den werkmán zijn is toch een te zoetig praatje dan dat het niet buiten het gebied eener ernstige discussie valt. Uit het stuk van den heer Stork blijkt duidelijk dat hij over een proefneming schrijft die binnen het gebied der practische ekonomie valt. Zoo behoort dan ook het „modelfabriek-organiseeren” opgevat te worden. Is het dan alleen een poging om het kapitalisme hechter, en de grondslagen der vakorganisatie zwakker te maken, door „verlicht despoot” te spelen? Mogelijk is het soms zoo bedoeld of wordt het zoo gebruikt. Wellicht ook heeft het die gevolgen. Elk geval is daarvoor op zichzelf te onderzoeken, terwijl over sluwheid of goede bedoelingen niet generaliseerend te schrijven is, waar daarmede op 't gebied der individueele appreciatie's wordt gekomen. Er is echter in die hervormings pogingen in het groot-bedrijf een wezenlijke inhoud, die voor objectieve studie belangrijk moet zijn.

Niet een numerieke inhoud, n.l. voor wat betreft het aandeel van kapitaal en arbeid in de voortbrenging. De patroon geeft het loon wat hij noodig en voor zijn bedrijf nuttig

acht; de arbeider neemt wat hij krijgen kan, in welke vormen ook. Die hervormingen in 't groot-bedrijf hebben echter vooral een psychologisch-belangwekkenden inhoud omdat ze n.l. pogingen zijn om door de organisatievormen eener arbeidersvertegenwoordiging en allerlei uitgedachte loonvormen de gemoedsstemming van den arbeider te beheerschen. Dat gelukt niet altijd, en heel- of half mislukkend krijgt de poging iets weerzinwekkends, iets bedilachtigs en belachelijks. Maar toch is het streven zelf belangrijk. Want hoe men zich ook de toekomst denkt, het groot-bedrijf zal voor de voortbrenging noodzakelijk blijken; en in dat groot-bedrijf orde. Orde nu hangt ten nauwste samen met de geest onder een menigte, en deze ten slotte is weer direct afhankelijk van de regeling der onderlinge verhoudingen van gelijken tot gelijken en minderen tot meerderen, ook van de regeling der werkzaamheden over de menigte. Wie zich in deze problemen maar even indenkt begrijpt ook de beteekenis der hervormingspogingen, zooals die van den heer Stork. Wat heeft hij zich toch als opgave gesteld gezien? zooals hij vertelt. Zijn bedrijf van machinefabriek heeft een stukloonregeling noodig en wel een die herhaaldelijk herzien moet worden, in dezen zin dat de stukloonen te verlagen zijn. Alleen om de winst? Niet alleen, ofschoon natuurlijk winst doel der onderneming is; niet alleen, omdat het bedrijf moet kunnen bestaan, dat is concurreeren. Van elke machine die gemaakt wordt moet bekend zijn, hoeveel stukloon ervoor betaald zal worden, anders is 't niet mogelijk een concurreerende, dat is zoo laag mogelijke prijsopgave te doen. Die prijsopgave moet zoo laag mogelijk zijn, d. w. z. de stukloonen moeten telkens omlaag. Dit kan door invoering van arbeidsbesparende machines, waardoor het totaalloon der arbeiders 't zelfde kan blijven, tenzij de beterbetaalde vakarbeider door een „unskilled” wordt vervangen.

't Geheele verhaal is dood-gewoon modern-kapitalistisch, maar aan dit bijzondere Nederlandsche geval nogeens duidelijk toegelicht. Doch hoe ook te beoordeelen, die gang van zaken is voorloopig onafwendbaar. Nu komt echter de poging van den fabrikant om een regeling te organiseeren, waardoor geen enkel arbeider die noodzakelijke gang van zaken als onaangenaam en onrechtvaardig treft. Zoo'n regeling moet de goede

geest, de opgewektheid erin houden. Behalve daardoor reeds voordeelig, zal zoo'n regeling de moeilijkheden eener loontariefherziening zooals ontevredenheid en werkstaking met alle daaraan verbonden zorgen en nadeelen wegnemen, zoodat die herziening geregeld kan gebeuren en het bedrijf, beter in de concurrentie gewapend, er wel bij vaart. 't Is duidelijk dat het organiseren van zoo'n regeling de moeite loont, allereerst voor den fabrikant maar ook voor den arbeider. Maar ligt in zoo'n regeling niet tegelijkertijd iets dat ook voor de toekomst van belang is, omdat daaruit een methode van werken kan opgroeien waarbij het belang van allen in evenwicht moet gebracht worden met het belang van elk? De heer Stork vertelt hoe hij gedaan heeft. De arbeiders moeten in bepaalde looncommissies zelf de loontarieven verlagen. Wat zij daardoor te kort zouden komen — indien het niet door intensiever arbeid wordt ingehaald — vergoedt het aandeel in de winst, een winst die grooter kan zijn naarmate de stukloonen laag gehouden worden. Een soort participatie-stelsel, waaraan alleen nog ontbreekt, dat de arbeiders geen contrôle op de winstverdeeling hebben. Dat moeten ze maar aan de directie toevertrouwen. Zij hebben echter wel zelf te kiezen tusschen hooger stukloon of hooger winstaandeel.

't Stukloon is aldus tot een opvoeder gemaakt niet alleen tot goed, vlug en goedkoop werk, maar bovendien nog tot belangstelling in het al- of niet goedgaan der onderneming.

In die laatste opvoeding is een richting naar een bedrijf dat zoo beheerd zou worden dat alle deelnemers aan 't beheer deel hebben, en dat toch of liever juist daardoor nog sterker en productiever zou zijn dan de tegenwoordige kapitalistische onderneming. Ligt zoo'n bedrijf in de toekomst? Is voor een betere gemeenschapstoekomst zoo'n bedrijfsvorm noodig? Wie die vragen stelt moet ook een poging als van den heer Stork waarnemen met meer belangstelling dan om er alleen het winst maken aan te demonstreeren. In het economist-artikel zal hij er een duidelijke en onomwonden beschrijving van lezen.

J. MOLENMAKER.

AANTEKENING

Aug. Vermeulen, in het December-nummer van *Vlaanderen*, meent mijn opstel over *Het Beoordeelen van Gedichten* zoo te moeten lezen alsof ik alleen in het *feit* dat de kunstenaar zijn innerlijk uitdrukt belang stel en niet in den aard en de hoedanigheid van dat innerlijk-zelf. Ten onrechte: alleen erken ik in de kunst geen innerlijk dat niet is uitgedrukt.

Vermeulen meent dat we ook rekening moeten houden met dat wat *onvolkomen* is, dat wil dus zeggen: met goede bedoelingen. Dat zullen we: we zullen altijd doen opmerken dat zij het kenteeken zijn van slechte kunstenaars.

ALBERT VERWEY.

AMANIË EN BRODO

DOOR

NINE VAN DER SCHAAF.

EERSTE HOOFDSTUK

Langs de boschrijke, heide-geurende heuvels, welker groepen het oppervlak waren van een lagen bergrug, die het groote en oud-machtige Amanië aan deze zijde ten zoom diende, daalde een man, afkomstig uit het overzijdsche Brodo, naar Tarkos, een grensland van dat keizerrijk Amanië.

Hij leek zeer klein in het uitgestrekte, z'n tred was loom, van nabij bleken z'n oogen die van een droomer. Hij had zich het priesterschap van een nieuwen Broodschen godsdienst opgedragen en trok thans als zendeling naar den vreemde. Hij schouwde rond, in verwondering dat het hier, midden deze heuvels, zóó stil was.

Hij schreed lang, peinzensmoe en met die ééne verwondering in z'n brein, voort. Hij wist hoe Amanië en bovenal Tarkos den Broden zeer kwalijk gezind was, en het gaan daarheen dus een groot waagstuk. Krijgshaftig was hij niet, maar vreezen deed hij in 't geheel niet. Bepeinsd had hij enkel: hoe hij z'n vaderland den vorigen dag verliet en morgen, aan het einde van deze heuvels, de stemmen der onbekende Amanen zou hooren.

Toen het nog langer geruischloos om hem heen bleef, hoorde hij de stem zijner moeder. Hij luisterde en prevelde spoedig ten antwoord: „Moeder, het is wel waarlijk mijn roeping om als zendeling naar Tarkos te gaan. Ieder mensch moet zijn roeping volgen.”

Hij bereikte een hoogbloeiende struik met blauwe trosbloemen en plukte hiervan een paar frissche takken af. „Hier, mijn moeder,” prevelde hij voorts, „neem deze en versier er uw haar mee. Zij verwelken spoedig, maar één lange dag blijven ze toch wel levend en kleurig en dat is vreugd genoeg.”

Hij liep weer verder en vervolgde op dezelfde eentonige wijs: „Vraagt gij waarom ik geen bloemen geef aan mijn liefste die ik nooit weerzien zal? Mijn laatste gift aan haar was een fonkelende steen en haar oog heeft gefonkeld toen ze dien beschouwde. Maar toen wij over het meer voeren en ik mij zalig voelde, wierp ze den steen weg in vreemde scherts en lachte. Laat zij den steen weerom zoeken van den bodem van het meer en ik zal haar met bloemen versieren.”

Als een kind lachte hij. Na een pauze fonkelden ook zijn oogen. Hij begon weder: „Dat was een zoete dag toen de muziek fluisterde in de verte en de maan onzen weg verlichtte. Ik was alleen met mijn liefste, doch den weg droomde ik mij bevolkt met zingende, vroolijke wezens. En ik voelde mij blijde als nog nimmer. Doch eindelijk kwamen onze gezellen, zingende en vroolijk en schaarden zich voor en achter ons. Toen werd ik somber en twistte ik met mijn liefste onzen eersten twist.

Zij verliet mij en ik kwam laat in den nacht thuis en maakte u wakker, mijn moeder. Gij stondt schrikkende op en dacht in verwarring dat het 't morgenlicht was, dat zoo fel naar binnen scheen. Ik zei: 't is nog nacht, de maan bedriegt u. Ik trok snel 't gordijn in de hoogte en de groote, volle maan werd zichtbaar. Maar zij keek niet naar buiten, zij zag mij in 't gelaat en vroeg wat mij deerde en ik antwoordde: „Niets mijn moeder. Maar het is laat en ik ga slapen.”

Steeds voort wandelde de priester, recht naar het land Tarkos, doch dit was nog ver verwijderd.

„Bloemen, bloemen, bloemen,” fluisterde hij na een tweede poos zwijgens, starend langs de kleuriger struiken die hij dan voorbij kwam. „Heerlijke, geurende bloemen, ge zijt goed en ik min u, ik min u.” En onhoorbaar voegde hij toen een heideroos toe, naar wie hij zich overboog; „Wilt gij mijn bloed drinken, dat gij nog schooner bloeit dan thans en ik, levenloos, rusten mag, diep onder uw wortels?”

Nú weende hij als een kind. Niet weder werd zijn prevelen hoorbaar, doch innerlijk vervolgde hij nog lang zijn alleen-spraak: — „Bloemen, ik min u. Maar ik heb ook mijn leven lief dat geweest is en mijn leven dat komen zal en den dood, — 't alles dat ik niet begrijp. De heele aarde is mijn vaderland”

Eindelijk verscheen hem het sterke, strenge gelaat van een der priesters die hem tot den nieuwen godsdienst bekeerd hadden en hij hoorde de stem van dien priester die hem rekenschap vroeg. Hij richtte zich op en zei op fier-rustigen toon, als behoorde bij een die zich sterk genoeg achtte om een dienaar van God te zijn: — „Gister nam ik afscheid van mijn moeder, daarom ben ik nu ontroerd en week, doch ik beloof u dat dit niet lang zal duren.”

„Ge zijt een kind,” antwoordde de ander berispelend, „dat ge zoo om het verlaten van uw moeder treurt.”

De zendeling antwoordde: „Wees gerust, het was slechts een waan, die mij beheerschte. Veel, veel langer is het geleden dat ik mijn moeder verliet en ook mijn vaderland ligt veel, veel verder van mij dan één dagreis. Jaren reeds, lange jaren van peinzerij, zwierf ik moederloos en als vreemdeling rond, en ik had de kracht om te leven; ge kunt, ofschoon ik week ben, op m'n kracht vertrouwen als op die van een hard, sterk man.”

Toen zag de oudere priester hem met gansch anderen blik aan, met den meewarigen liefdeblik van een vroom mensch. „M'n arme jongen,” fluisterde hij teeder, „m'n arme zwerver! Het leven is mysterie.”

„Het leven is mysterie,” herhaalde de jongere vurig, „maar het nieuwe licht is ontstoken en bestemd de gansche wereld te overschijnen, en het leven zal ervan doorstraald zijn, het leven van alle menschen in het eene heelal!”

De oudere zei kalm-glimlachend; „Uw stem is vast en ik heb weer vertrouwen in u!”

In Brodo had kort geleden de nieuwe godsdienst snel wortel geschoten en werd daar met grooten ijver alom verspreid. Een lang begeerd voedsel waren de nieuwe, verrassende overtuigingen welke deze godsdienst bracht, — vroegere

dweperijen verloren zich erin, het woelige volk hereende zich waar het door twisten was verdeeld. Dwaze twisten, want wat kracht bleef over voor een arm verslagen volk, als het niet in eenheid kracht vond?

De Broden hadden vaak oorlog gevoerd tegen de Amanen die hen van ouds minachtten en immer versloegen. Hun laatste krijg was nu twintig jaar geleden, zij waren toen sterker geweest dan vorige keeren, — Amanië daarentegen was toen zeer verzwakt. Sterk hoopte men dan ook dien keer op de overwinning, de eerste en eindelijke.

Maar in Tarkos, voorheen een boerenland, door de Amanen zelf bijna geminacht als Brodo, voorheen in den krijg enkel een oorlogsveld waar ongestraft de akkers werden vertrapt, de huizen geplunderd door vreemde Amaansche en Broodsche legers, waren ze toen door de bewoners geweerd, was hun macht gebroken en werden ze tot vluchten gedreven. Hun nederlaag was even vernietigend geweest als vorige keeren, en aanmerkelijk meer teleurstellend.

En de verrassing was mede aan den kant der Amanen die buiten Tarkos leefden. De mannen van Tarkos werden plots als broeders ten volle erkend, de koning van Tarkos, die den krijg geleid had, onder wiens blik een overwinning, zoo schitterend, was behaald, werd in den roes gesteld boven den keizer van Amanië.

Voor de mannen van Tarkos was een schoon tijdstip gekomen. In het boerenland waren vele oude en hevige grieven: de grieven van een geminacht en verdrukt volk. Maar de verdrukten spilden geen woord aan klachten, geen gedachte aan wraak. Alleen wendden ze zich tot het keizershof dat Amanië beheerschte, met vermetelee woorden, die mee hunne wenschen inhielden. Het meest-gewichtige dat daar geuit werd, luidde:

— Dat zij, bewoners van Tarkos, bewezen hadden Amanen te zijn van het echte, en onverwinbare geslacht.

— Dat in Tarkos voortaan plechtigheden en feesten openlijk gevierd zouden worden op de zelfde wijze als in overig Amanië voor goed en heilig gold, — doch verwaarloosd werd. — Vroeger had Tarkos dit recht niet. —

Een Amaansche wet zeide: vreemdelingen en bovenal Broden werden niet geduld anders dan als knechten die het laagste

werk in onderworpenheid wilden verrichten. Iedere Broodsche man of vrouw mocht gedood of verbannen worden als een Amaan hem schadelijk achtte. — Dat deze oude en heilzame, doch vergeten wet opnieuw in de harten van alle landgenooten gegrift zou worden en elk zich verplicht zou rekenen den Brood te bannen of te dooden, die in zijn nabijheid eenig vermogen, of eenigen invloed, bezat of trachtte te verkrijgen. —

Heel Amanië beâamde, schoon zwak, 't geen Tarkos kloek deed hooren. Het land werd gansch gezuiverd van vreemdelingen, die er in menigte gevestigd waren en meest wegvluchtten vóór het geweld hen aantastte. Zij die draalden werden gebannen, — in Tarkos gedood. De eenige die men daar dacht te sparen was de vrouw van den koning, die een Brode was. Doch de koning zelf verbande haar naar haar geboorteland.

Hun zoon, den kleinen prins van Tarkos, een knaapje van slechts enkele maanden, behield hij. Maar toen later bleek dat het de Broodsche trekken zijner moeder had geërfd, verwijderde de koning ook zijn kind van zich en deed het voeren naar een streek, die zich bevond ver van de hofomgeving, en waar de menschen in afzondering leefden. 's Koning's uitspraak was, dat van dien af geen prins van Tarkos meer bestond en dit werd geëerbiedigd, zooals al wat de koning sprak of deed.

In de twintig jaren die sedert den strijd verloopden waren durfde zelden iemand uit Brodo naar Amanië gaan en naar Tarkos hadden alleen minwaardige, verstooten lieden zich begeven. En daar bij de Broden een oude lust, om te trekken naar de wereld buiten de grenzen van hun arm land, groeiende was, drukte het hen, van Amanië, het rijkste en meest beschaafde land der wereld, uitgesloten te zijn. En hun armoede was zeer vermeerderd door de lasten van dien laatsten krijg.

Als in Brodo later verzet- of wraak-geroep zich onvoorzichtig had dreigen te verheffen was het steeds neergevlijd door een gedruisch van meerdere stemmen die tot berusting maanden. Doch naar de vreemde en hoopvolle stem van den nieuwen godsdienst was men algemeen, zwijgend gaan luisteren, schoon deze nieuwe stem krijgshaftig was, als vorige, die men niet duldde.

Het vijandelijke land werd echter tot hiertoe niet genoemd,

krijgers werden nog niet gevormd, — als priester en zendeling begaf zich enkel de man met de droomersooogen naar Tarkos.

Toen deze in Tarkos aankwam, ving hij aan als een gewone Broodsche bedelaar en landlooper te leven, om, voor hij z'n taak begon, de vreemde menschen in vreemde taal te leeren verstaan en toespreken.

Nadat hij zoo eerst eenigen tijd eenzaam rondzwierf, levend van de gaven der goedhartigen en weerloos terugwijkend waar minachtende ruwheid hem dreigde, vond hij gezellen in een bende havelooze lieden, die in bezit waren van grove muziek-instrumenten, en, behalve 't bespelen van deze, nog ettelijke ambachten beoefenden, welke hun, samen met het bedelen dat hun aller vak was, een dagelijksch brood verschafften. 's Morgens verspreidden ze zich naar alle kanten en 's avonds vonden ze elkander weer in een armelijke herberg, dan hier, dan daar.

Zij namen den nieuweling in hun gezelschap op, daar hij, al zijn ijver aanwendend, vele hunner bezigheden zoo goed als zijzelf bleek te kunnen verrichten, maar, ofschoon ze hunne verdiensten gelijkelijk onder elkander plachten te verdeelen, werd hem dagelijks minder toegestaan dan den anderen, omdat hij een Brood was.

De rumoerige gesprekken die de zendeling nu voortaan 's avonds bijwoonde, moesten dienen hem de landstaal meer eigen te maken dan ze hem tot nog toe geworden was. Hij luisterde meestal zwijgend, niet beschikkende over veel Amaansche woorden en vreemd aan de gedachten dezer menschen. Hij leerde hen echter meer en meer nauwkeurig verstaan en zag soms, waar hunne stemmen rond hem gonsden, in nevelige verte wel, de eigen, waardevolle dingen van Amanië, van Tarkos, — en hij zag met begeerte en bewonderend, want Amanië met z'n roemvol verleden van macht en rijkdom, bezat, na een lang geleden eersten en schoonsten bloei die ééne macht volkomen: bewondering te wekken, ook bij den meest trotschen mensch, buiten zijne grenzen afkomstig. En wèl dus bij een ontvankelijk jonkman als deze. Doch de zendeling blikte daarna terug naar Brodo, hij zag een heilig vuur en mompelde in zijn eigen taal.

Toen hij eindelijk, schoon aarzelend, poogde tot z'n gezellen

te spreken over dat schoone weten dat den menschen in zijn vaderland was geopenbaard, was men zeer verbaasd over hem. Hij echter wilde veel meer dan verwondering, z'n aarzeling verwon hij en ervoer tot z'n vreugde hoe hij een welsprekend-vurig verkondiger werd, zijn grootsche roeping waardig. Hij zag ook hoe hij harten trof, — schoon men z'n woorden nauwelijks begreep, — en als hij zweeg, kwam een voldoening in hem als zijn priesterschap hem nog nimmer had gegeven, — hij verzonk in droomen, voorover gebogen, het gloeiend gelaat verborgen in z'n handen, schijnbaar rustend.

Langzamerhand herkreeg hij z'n kalmte en luisterde weer naar de gesprekken der anderen. Hij verstond minachting, Amaansche minachting voor wat uit Brodo kwam, en die de eerste getroffenheid van enkelen verwon. Hij was niet teleurgesteld, toch week z'n nieuwe blijheid en een vlaag van heimwee, als hij zoo hevig nog niet gevoeld had sedert hij in Tarkos was, overweldigde hem. Toen hij z'n houding liet varen en naar de aanwezigen opzag, liet men hem echter niet gansch alleen. Een vriend'lijke stem vroeg zacht: „Wilt ge onzen koning zien?”

De zendeling ontroerde van den toon dier stem; opziende blikte hij in naieve, thans dweepende oogen. De man voegde er levendig en met nadruk bij:

„Een groot man is hij, de koning van Tarkos, — en het is heerlijk hem te zien!”

Z'n stem sprak met grenzeloos vereeren en vroom geloof, als die van den zendeling gedaan had. Hij zag dezen vragend aan en de Brood antwoordde, zonder zich te bezinnen: „Ja, dat wil ik.” Daarna, toen hij hij zich bezonnen had, voegde hij er aarzelend aan toe: „De koning haat ons, Broden, zeer nietwaar?”

De ander zei goêlijk-glimlachend: „De koning haat geen landloopers! Misschien geeft hij u een goede gift.”

Op een namiddag, eenige dagen later, werd de zendeling doôr z'n nieuwen vriend meegevoerd naar de streek waar de koning woonde en die enkele uren gaans verwijderd was. Een tocht van eenige uren was niets ongewoons voor hen.

Komende avond en nacht zouden ze in nabijheid van het vorstelijk huis doorbrengen, eerst den volgenden morgen ver-

toonde de koning zich buiten zijne muren. Wantrouwig vroeg de zendeling aan den ander of hij wel zeker was den koning dan te zullen zien, deze gaf ten antwoord dat het morgen een goede dag was en dat het dan wel zou gelukken.

Bij nog een vraag van den zendeling lachte de Amaan en in z'n oogen was dweeplgloed als op den avond van hun tweegesprek. Hij zei enkel spottend: „Gij komt uit Brodo en weet niets!” Doch verder op den tocht hoorde de zendeling hoe morgen de dag was waarop, evenals andere jaren, feest zou gevierd worden rondom het huis van den koning en met den koning zelf als deelgenoot.

Daarna voerden ze nog een haperend gesprek over de bouwgewassen die ze voorbijkwamen, de Brood kende ook deze grootendeels niet, hij wist alleen, als kind reeds, dat Tarkos vruchtbaar was.

Tegen een glooiend veld, waar ze met den schemer aankwamen zouden ze slapen gaan. De Amaan, vermoeid, legde zich dadelijk neer, doch de ander overzag het landschap rondom hem en vroeg waar het huis van den koning was. De Amaan die, dommelig, de oogen reeds gesloten had, opende ze nauw; glimlachend hief hij z'n arm een weinig op en wees naar dicht geboomte. Dadelijk trok de glimlach weer van z'n gelaat weg, de slaap bemeesterde hem spoedig.

De zendeling, eveneens door den tocht vermoeid, legde zich nu in zijn nabijheid neer en viel in lichten sluimer, maar een bloemengeur, die de wind in z'n nabijheid bracht, deed hem weer wakker worden en lang lag hij daarna, met gesloten oogen, denkende, doch van gedachten zich flauw bewust, totdat ook hij eindelijk vast insliep.

Met het kriecken van den morgen ontwaakte hij, liet was hem vreemd te moede, hij geloofde zich dicht bij God, hoorende Zijn stem. „Priester van Brodo,” hoorde hij zeggen, herhalen, weer en weer, en hij sprak daarop tot zichzelf: „ge moet niet buigen voor Amaansche trots, geen hulde brengen aan een Amaansch koning zoolang Brodo en de Broden in diens rijk worden geminacht.”

Hij meende toen het gezelschap van dezen Amaan die zijn koning ging huldigen, te moeten ontwijken; hij stond op en sloop peinzende weg. Zoo verloor hij een metgezel en zou

met dezen ook de anderen verliezen, — echter bekommerde hij zich daarover thans niet. Doelloos richtte hij zich naar het koningsslot, het was doodstil; — toen hij bleef staan om zich te bezinnen waarheen hij gaan zou, zag hij, nog vrij ver, een grijze muur schemeren door 't geboomte, naar 't welk de Amaan den vorigen avond had geweest. Vlak bij hem bewoog iets en de zendeling zag hoe daar een man op den grond lag uitgestrekt; deze had de houding van een slapende, doch zijn rechterhand welke zich daareven bewoog, omklemde een wapen: hij was een schildwacht en van omlaag blikten zijn scherpe oogen naar den Brood, die zich, na een kort, verwonderd beschouwen, omwendde en in andere richting voortdwaalde.

Nu verraste hem 't zingen van meisjes. Zij waren achter veel koren en kreupelhout verborgen, hij liep langzaam en luisterend tot hij kwam waar hij haar lied duidelijk kon hooren, schoon ze onzichtbaar voor hem bleven. 't Lied was toen spoedig geëindigd; stilstaande hoorde hij enkel nog den schoonen slotregel, die in zoo zoete tonen verstierf, — hij hoopte: ze zouden opnieuw zingen!

Het werd morgen in zijn ziel, — hij herhaalde in zich de melodie van dien laatsten regel, hij voelde: het was een minnelied. En opnieuw weerklonk het lied helder, — van een fluitenden jongen thans, die dicht langs hem voorbijging. En nog eens daarna, weer van de meisjesstemmen, — hij volgde aandachtig de woorden nu, — ze waren die van een minnaar tot z'n bruid, en die bruid was Amanië.

De zendeling lachte dwendend. „Een schoone bruid”, fluisterde hij, „gelukkig de man die een groot rijk als zijn bruid kan beminnen!”

Hij hoorde nu aldoor de meisjesstemmen, eerst bij het zingen van nog andere liederen, daarna luid roepende, — zij riepen elkanders namen en drongen enkele onder haar tot ijver en eindelijk kwamen de zangsters te voorschijn, haastig voortschrijdende, naast en achter elkander, in nabijheid van den vreemden man zonder hem te bemerken, — hem voorbijgaande en dan verdwijnend. Hij zag van haar enkel haar bovenlijven die boven het koren uitkwamen, — wit gekleed waren ze en de haren droegen ze los, ze waren schoon en droegen in haar handen bloemenvruchten, die hij enkel zag als zij ze ophieven

om ze elkander te toonen: haar buit waarop ze trotsch waren.

Hij bleef haar, zoolang hij ze zien kon, naoogen, doch volgde haar niet, verwijderde zich ook niet, nu de plek, waar hij zich bevond, z'n bekoring verloren had.

Na een wijle hoorde hij andere tonen: die kwamen uit de verte en waren van de muziek der krijgers van Tarkos.

De vroolijke driestheid dier tonen die hij thans voor het eerst hoorde, dreven hem heen en voor 't eerst sedert hij in Tarkos was, wenschte hij een tempel binnen te gaan. Hij beklom een hoogte in de nabijheid, zocht vandaar met de oogen een torenspits, dorp of stad aanduidend en toen hij die gevonden had, richtte hij zich daarheen.

Doch de paden die hij daartoe beging, brachten hem soms in de nabijheid van het zich verbredende feestgedruisch en dan hoorde hij ook opnieuw de krijgsmuziek, de luidschallende metaalklanken, — zij waren van een schoone zuiverheid, — vroolijk en meeslepend. Meeslepend, — de droomende priester werd een krijgsman!

„Mocht ik, — o mocht ik”, fluisterde hij, — „als Broodsch krijger, met het vaandel van mijn vaderland en naar den wil van God, staan tegenover deze mannen van Tarkos! Dan zou ik niet eenzaam zwerven, dan zou ik makkers hebben, zooveel, zooveel, — in dood en in leven! Waarom maakte het lot mij tot priester en niet tot krijgsman?”

Zichzelf bemoedigend vervolgde hij: „Het is waar dat een priester een schoonen strijd voert, een waardig krijger is. Maar ik wil als een ander Broodsch krijgsman, Broodsche makkers hebben. Ik wil mijn verstooten landgenooten, die hier in Tarkos rondzwerfen, tot mij verzamelen, hen bekeeren tot onzen nieuwen, levensvollen godsdienst die hen de verloren Broodsche fierheid zal weergeven. Dan eerst kan mijn taak, mijn leven hier beginnen, — als een krijgslied van trouw om mij heen zingt, — als makkers met mij zijn in den strijd, — in leven en in sterven!”

Een zeldzaam-droevige stem sprak nu in hem: „Zoo begint een taak voor u nimmer. Gij zult geen gezellen vinden die u trouw zijn, — uw bestemming is: eenzaam en vergeefs te zwerven en te prediken!”

De Brood richtte zich weerstrevend op en zei: „Slechts

eenmaal heb ik gesproken en ik werd reeds door enkelen verstaan! Amaansche vreemdheid en Amaansche trots waren toen mijn vijanden, — hadden Broodsche zwervers toen mijn stem gehoord, zij zouden thans mijn gezellen, mijn broeders zijn."

De stem sprak, vreemd-lachende: „Broodsche zwervers zouden niet uw broeders zijn! Zoo zij u toen gehoord hadden, gij zoudt hen overtuigd en gewonnen hebben, — maar de volgende stonde reeds hadden ze u verloochend en zichzelf bespot. En allen, die gij waant te treffen door hen een oogenblik te ontroeren, zullen u de volgende stonde verloochenen en tot zichzelf zeggen, dat gij hen nimmer met uw woorden hebt ontroerd!"

Hij antwoordde: „Zóó was mijn leven in Brodo, mijn vaderland. Dààrom ben ik naar Tarkos gegaan!"

De stem zei lachende: „Het land is een ander geworden, maar gij..."

Hij ontroerde sterk en zei, nog weerstrevend: „God, God is meer dan noodlot!" En in den zacht-kleurigen schemer van een tempel wilde hij bidden.

Immer-schalde de feestmuziek in de verte. De richting, aan welke hij zich tot nog toe streng had gehouden, was hem thans ontgaan en hij moest opnieuw een hoogte beklimmen om zijn weg te vinden. Echter ontdekte hij daar in nabijheid een kleine kapel, stil en verborgen, — blijde spoedde hij zich daarheen en trad binnen. Hij zag niet om zich, knielde dicht bij den ingang neer, sloot de oogen en bad en fluisterde. Hij zei fluisterend weldra: „Een droomer noemden mij m'n bekenden van vroeger, en dan lieten ze me alleen, — in schimp of in eerbied, maar immer weken ze van mij, want hunne gedachten weken ver van de mijne, die ik in woorden bracht. Mijn God, — als dan mijn lieve droomen mij brengen tot de eenzaamheid en onmacht, die ik eindelijk verfoei, neem ze dan van mij! Ik zal u mijn laatsten droom biechten, die mij met angst vervulde. Ik zag mijzelf als Broodsch krijger in den strijd en kreten weerklonken, — kreten van haat en van trouw, haat aan den vijand, den Amaan, trouw aan den Broodschen broeder. Ook mijn kreten klonken strijdlustig — tot plots vóór mij werden wonderen der nieuwe wereld van verzoening en vreugde, die ons de boodschap Gods voorspelt; — met

mijn oogen zag ik, met mijn ooren hoorde ik, — zoo had ik geen vriend, geen vijand meer, mijn wapen viel, mijn mond verstomde, mijn oogen staarden naar den hemel. Doch slechts een oogenblik dat verschijnen, — daarna, als met ruwen slag, terugkeer van het woeste omringende, — alleen, ik had mijn kracht en wil verloren. Wapenloos sloeg geen Amaan mij neer, de Broden stieten mij uit en ik werd gedood door de ruwheid waarmee ze mij uitstieten. Als een lafaard viel ik. Velen sneuvelde, wèl stierven zij allen een begeeërlijker dood dan ik! Mijn God, ik wensch de nabijheid en de trouw van vrienden, de haat van vijanden, de gloed van den strijd, — van het leven!”

Toen lag hij stil, wachtend in vizioenen. Een welluidende lach in zijn nabijheid deed hem de oogen openen en hij zag naast zich een schoon Amaansch meisje, in rijke kleedij, met veel edelgesteente versierd. Haar aanstarend hief hij zich op.

„Waarom zijt gij hier?” vroeg ze hem dadelijk levendig, en zichzelf fluks het antwoord gevende, ging ze voort: „Ik dacht niet dat nog iemand anders dan ik op dit uur hier bidden zou! Ik kom hier steeds op feestdagen vóór ik op het feest verschijn en mijn koning begroet, — deze kapel is voor mij gebouwd, — wist gij dat niet? Ik heet Titarka, — ieder weet hoe ik een gunsteling van den koning ben, — maar gij zijt een vreemdeling. Mijn vader stierf een schoonen dood in dien laatsten krijg tegen de Broden, — ik heb hem nooit gezien! Doch van den koning ontving ik, toen ik groot was, voor zijn heldenmoed, die zooveel Broden versloeg, dit geschenk!”

En naïef-wreed, daar ze wel zag hoe hij zelf een Brood was, hief ze haar arm op en toonde den zendeling een schoonen kostbaren armband. Hij zag mede de gratie waarmee ze den arm ophief en genoot van de zuivere hooge klank harer zangerige stem, — van het heerlijk-onverwachte dat haar verschijning hem bracht. En zelfs haar wreedheid was hem zoet!

Zij lachte van opgewondenheid en zei: „Ik weet niet waarom ik u dit vertel, ik was verrast hier iemand te zien bidden. Ik moest liever zwijgen want gij zijt een landlooper, minder dan de minste in het land waar gij thans zwerft, — en ik, — ben zooveel meer dan gij! Hoort ge mijn naam Titarka? — naar mijn vaderland heet ik, — de koning zelf

heeft mij dien naam gegeven! Maar ga naar het feest, — op dezen dag is ieder gelijk die in Tarkos leeft en in Tarkos roemt! Gij roemt toch in het land Tarkos en in den koning, al zijt ge een Brood?”

Koelbloedig sprak daarop de zëndeling: „Ik roem in u, daar gij 't schoonste en begeerlijkste zijt van al wat ik tot nog toe zag in Tarkos en van al wat ik voor dien zag!”

Zij lachte even op, met schel zilvergeluid, hoogstverwonderd en vroeg: „Zijt gij geen landlooper, geen Broodsche arme? Wie zijt ge dan?”

„Ik ben een Broodsch priester,” antwoordde hij en zag haar aan met een straling van geluk en van waanzin beide.

Zij nam hem nog eens op met langen, verwonderden blik, lachte of sprak gansch niet meer. Haar oogen wendden zich dan van hem af; ze verliet de kapel, wenkte, zoodat een rijtuigje, 't welk op eenigen afstand wachtende gereed stond, vlug nabijkwam, steeg in en reed heen. Hij ook was naar buiten getreden, — hij voelde zich vreemd aan God en vreemd aan de menschen. „Wie ben ik?” prevelde hij, — „wie ben ik en wat is mijn leven?”

Hij legde zich willoos op den grond, voor uren. Hij hoorde daar het feestrumoer — eerst nauwelijks, als een ver gonzen. In die uren kwam het hem echter al nader, — langzaam. Hij hield 't gelaat gewend naar den kant vanwaar het kwam, — doch bewoog zich niet. De avond kwam eindelijk, — nog naderden de geluiden. Het joelen der menschenstemmen, — de onstuimiger klanken die volgden na elke stilte, De avond werd rijper, rijpte tot nacht. Toen kleurde vóór hem een vuurgloed den hemel, en een ontzaglijk juichen hoorde hij. Hij stond op, klappertandde, verkild in zijn lange onbeweeglijkheid.

„Zou 't warmte geven daarginds bij het feestvuur der Amanen?” dacht hij, wantrouwig, minachtend, dwaas starend met verglaasde oogen.

Na 't juichen volgde een lange stilte. En hoorde hij niet in die stilte, even, één klankrijke stem, waarnaar de duizenden luidruchtigen zwijgend schenen te luisteren, en moest dat niet de stem van den koning van Tarkos zijn, — maar kraakte ook niet het kreupelhout in zijn nabijheid, ten teeken dat tot dáár de feestvierenden reeds genaderd waren?

Nu werd met hevigheid de stilte verbroken, er joeg een wervel van stemgeluid heen en weer, — van verre tot nabij, — met den helderen roep: „Leef vreugdevol, koning!”

Dàn rosser, dàn flauwer bleef het vóór hem voortgloeien tot hoog in den hemel en vele tinten klommen in den gloed. Hij stond bevend te luisteren of 't gekraak in 't kreupelhout zich soms herhaalde en ten laatste school hij morrend weg tusschen zeer dicht en donker boomgewas. Hij bleef echter niet lang daar, — z'n onrust deed hem een hoogte zoeken en die beklimmen en zoo schouwde hij het rood der vlammen zelf van het feestvuur, niet meer hoorende de stemmen der menschen, schoon minderend nog zeer hoorbaar. Hij zag het schijnen der sterren toen de vlammen doofden en de gloed week. De oogen wijd-open, z'n gelaat somber, lag hij daar den ganschen nacht en hij had gedroomd van veel oude en schoone dingen voor de morgen kwam. Als een knaap, benijdend en geloovig, — van fiere ridders die genoten van de edelste minne.

Van den hemel, waar de sterren langzaam verbleekten, week in den morgen eindelijk zijn blik. Hij ontdekte hoe hij zich bevond op denzelfden heuvel dien hij gisteren beklommen had, — en herkende, nabij zich, de kleine kapel waar hij toen was gaan bidden en Titarka ontmoet had. „Vaarwel,” mompelde hij dwaas, en schor van schrik en spoedde zich weg.

TWEEDE HOOFDSTUK

Na eenige dagen van gejaagd, doch doelloos voorttrekken in eenzelfde, doch onbekende richting ontmoette hij op een eenzamen weg een oud man met zilveren haren en vriendelijk gezicht, — die hem scherp opnam. Deze hield hem staande, vragende: „Wie zijt ge?”

Hij antwoordde verstrooid en toonloos: „Ik ben een priester uit Brodo.”

„Wees dan voorzichtig,” voegde de oude hem toe. De koning heeft van u gehoord en heeft een prijs uitgelooft voor wie u vat en tot hem brengt, — bij ieder Amaan, dien gij zegt een priester te zijn, zal het plan opkomen u gevangen te nemen!”

De priester vroeg glimlachend: „Gij zijt toch ook een Amaan?”

„Dat ben ik”, antwoordde de oude, eenvoudig. — „en ik bied u voor enkele dagen een schuilplaats aan in mijn hut, omdat ge blijkbaar zeer vermoeid en ziek zijt. Keer daarna naar uw vaderland terug!”

De Brood volgde hem dankbaar, hij voelde nu ook zelf hoe hij ziek was geworden en zonder rust moeilijk zou kunnen voortleven. Een kleine wandeling bracht hen aan den rand van een uitgestrekt water dat in de oogen van den Brood leek op de meren in zijn eigen land, doch het was veel grooter dan deze. Het heette: de zee van Tarkos, ook wel het Kaldenmeer, en was de wijde mond eener groote rivier die het water van Amanië's bergen naar den oceanus voerde. Een stil meer: aan den overoever lag een visschersplaats, aan deze zijde stond de eenzame hut van den ouden man. Deze hut zag er van buiten zeer eenvoudig uit en bleek, bij het binnentreden, slechts van het allernoodigste voorzien. En daar het uiterlijk van zijn bewoner met die armoede niet overeenstemde, teekende zich daarover even verwondering op het gelaat van den Brood. Terstond trad hij echter naar het eene raam dat in de hut was aangebracht en dat z'n gragen blik uitzicht gaf op het wijde watervlak. De ander sloeg hem rustig gade en verklaarde toen glimlachend, nauw lettend of hij werd aangehoord: „Wat gij voor armoede aanziet, is juist mijn rijkdom! Ik behoor tot de Kalden, het visschersvolk dat aan de overkant woont, ik ben zelf een visscher geweest en mijn eigenlijke woning is dáár.”

Toen de Brood zich in bevreemd luisteren even naar hem toewendde, vervolgde hij: „Thans woon ik vaak hier in deze hut omdat van hier mijn vrienden en bekenden in Tarkos beter te bereiken zijn. Ik ben de eenige van mijn volk die met de overige Amanen meer omgang heb dan die welke voortkomt uit het ter markt voeren van de vischwaar. Hoe dat komt verneemt ge nog wel voor ge weer afreist. Maar leg u nu in dezen stoel, hij is zeer gemakkelijk, en rust en slaap hebt ge veel nodig. Wees ook niet beschroomd eenige dagen de gast van een vreemde te zijn, -- het weinige dat ik hier heb, is u gegund. Alleen mijn gezelschap kan ik maar zelden

geven, ook nu roept mijn arbeid mij. Wilt ge eten, ziehier den voorraad! Tot vanavond! — eerder zult ge mij niet terugzien.”

De Brood groette verward terug en bevond zich alleen vóór de goedhartige woorden van den ander geheel tot hem waren doordrongen.

De stoel stond verlokkelijk naast hem en zich neerlegend bemerkte hij hoe het schoone uitzicht over het effen-blauwe water hem bleef. Hij rustte, en, dankbaar ontroerd door de goedheid en zorg van den ouden man, kwam ook zijn innerlijk tot rust.

Hij geraakte in lichten sluimer. Toen hij na eenige uren ontwaakte bevond hij zich niet alleen. Een meisje was bij hem, een jong, vriendelijk schepseltje. Hij richtte zich met lichten schrik overeind en groette.

Wat verlegen door zijn schrik zei ze verklarend: „Ik ben de kleindochter en huisgenoot van den ouden man die u hier heeft gebracht. Ik heb reeds gehoord dat gij eenige dagen bij ons zult doorbrengen.”

En toen zijn starre blik nog vrees uitdrukte haar onwelkom te zijn, knikte ze hem vriendelijk toe, en scheen hem nog iets te willen zeggen, — echter kwam ze hiertoe niet. Hij brak nu de stilte af, wagens te vragen: „Ben ik ook u welkom?”

„Ja,” antwoordde ze, plots vertrouwelijk, „ge gelijkt op iemand, van wien ik zeer veel houd!”

„Een Brood als ik?” vroeg hij, doch zonder verwondering.

„Ja, hij is een Brood,” zei ze en verwijderde zich dan onder 't voorwenden van bezigheden.

De jonge priester geraakte opnieuw te sluimeren. In dien sluimer werden hem de goedheid dezer eenvoudige menschen, de schoone kalmté van het blauwe water tot droomen. Zoeter droomen dan hij in lange tijden gedroomd had. En voor zijn oogen vermeerderden de twee menschengestalten met één. Hij zag een jonkman naast het meisje en ze waren beide met den lach der liefde-verrukking op het gelaat en ze bewogen zich in vaarttuig over het water vóór hem. Niet ver was de oever, en het was de oever van een der Broodsche meren. Dat was een weerzien van huizen en velden en menschen. — O, dat die menschen nu zwijgen bleven! Maar ze riepen hem luid bij zijn naam en hij werd wakker.

Zacht-verheugd herkende hij, de oogen opslaande, de stille hut waarin hij lag, het watervlak met verren, bleeken oever. Hij peinsde, 't beeld van het meisje voor oogen: „En ben ik haar dus welkom om den wil van dien ander,” — doch verstond zichzelf nauwelijks. Hij bleef stil liggen, — zijn leden voelden loodzwaar. En eensklaps meende hij dat hij oud was, — een oud man als die ander die hem hierheen had gebracht. Doch hij werd spoedig van dien waan bevrijd, hij kwam tot meerder bewustheid. Hij bewoog zich, — hief een arm op om de kracht daarvan te beproeven en toen hij merkte dat deze zeer gering was, kwam een blij glimlach op zijn gelaat. — „Oud niet, — toch met het heil van den ouderdom, — een leven, afwaarts naar den dood,” was de gedachte die dien glimlach deed ontstaan.

Het jonge meisje kwam weer bij hem, neuriënd. Zij bewoog zich heen en weer en liet de deur open, zoodat geknetter van houtvuur hoorbaar werd. Uit een kast haalde ze eetgerei.

Hij sloeg haar gade, — beproefde zichzelf, om bij 't aanzien van haar jeugd en frischheid nu zijn vreemd geluk te behouden. Weemoed kwam over hem, doch kon dit geluk niet storen.

„Hoe heet ge?” vroeg hij eindelijk aan het meisje.

„Majore”, antwoordde ze en hun gesprek ging niet verder. Met den klank van dien naam, dien hij nafluisterde, vermeide hij zich lang.

Echter, de dagen die volgden brachten hem ook van dien waan zijner zwakheid terug. Hij was zeer afgetobd geweest, doch rust en verzorging gaven hem nieuwe krachten. Niet afwaarts, opwaarts ging z'n leven

Hij had een oogenblik gebeefd van diepe, stille ontsteltenis toen hij zich dit bewust werd. Maar daarna was een edele, machtige strijd-drift in hem ontwaakt. „Ik wil opwaarts en overwinnen!” kreet het in hem met den nadruk der wanhoop. Tegen die wanhoop, diep in hem geworteld, streed hij een geweldigen strijd. Het was zijn zwakheid zelf die hem redde uit dien strijd. Uitgeput zonk hij in doffe onverschilligheid neder, daarna tot ootmoed gekomen, bad hij. Hij bad eerst weifelend en afgetrokken als een zoekende, dan gaf een nieuwe drift, de drift zijner vroomheid, hem weder gloed. In z'n oogen

sparkelde deze en zijn lippen die fluisterwoorden prevelden, bewogen met haast. En de trek van kalmte die op zijn gelaat eindelijk verscheen was de uitdruk van een aan de aarde ontvloten ziel. In zijn vurige gebeden was hij God genaderd en deze had hem een heerlijke waarheid omtrent hemzelf geopenbaard.

Nu werd zijn leven van rust een geheimvol bestaan van stille plechtigheid en zoete voorbereiding. Van verre schouwde hij het doen der menschen die bij hem waren. Hij leerde den Brood kennen, die de minnaar was van Majore, hij zag hen vaak samen langs den moerassigen zeeoever wandelen, héél zachtjes tredend, hand in hand. Hij zag hen gaarne zoo, en, schoon hij hen soms zeer nabij was, waren ze toch alleen.

Doch eens, den jonkman beschouwend, werd z'n stil-glanzende blik levendig en vroeg hij hem: „Hoe komt gij toch midden die visschers daar? Wie zijt ge?”

„En gij?” vroeg de jonkman bruusk. „Hoe komt gij hier in de hut van een Kaldensch man? Ge zijt toch een Brood als ik?”

— „Door God”, antwoordde de priester met diepen ernst en was met deze woorden in zijn vreemde afgetrokkenheid teruggezonden, zoodat hij zijn eigen vraag niet herhaalde. De ander richtte even z'n vluchtigen blik verwonderd op hem. „Door God?” herhaalde hij dan spottend, doch zonder aandacht.

„Spot niet met vroomheid”, zei Majore, met verwijtenden blik naar hem. Terstond echter week uit haar blik dat verwijt, — ze zag hem teeder aan en zei tot den priester, doelend op diens vergeten vraag: „ik zal u voor hem antwoorden!”

Nu lachte haar minnaar en riep spottend-vroolijk: „Heeft ze u dan niet reeds verteld dat ik een verstooten koningskind ben? Dit is haar trots en haar vreugde en daarom, — daarom alleen bemint zij mij”, eindde hij met plagenden nadruk.

Dien avond met den priester alleen, vertelde Majore hem: „Hij gelooft het niet, — maar het is toch waar dat hij een verstooten koningszoon is: de zoon van den koning van Tarkos dien deze verloochende omdat hij een Brood was.”

De priester zag haar aan, terwijl ze sprak, en was getroffen: haar toon en blik zeiden hem hoe zij met deze woorden 't

wichtigste dat zij kende had geuit. Overigens twijfelde hij niet aan de waarheid van 't geen ze hem vertelde, de daad des konings, jaren geleden, wist men ook in Brodo en het toen verbannen prinsje van Tarkos moest thans wel den leeftijd en kon zeer goed het uiterlijk hebben van dezen jongen visscher.

Majore deed hem thans nog vele vertrouwelijke meedeelingen: over haar liefde, haar minnaar, haar vrees voor de toekomst. „Ik wilde dat hij als de anderen een gewoon Kaldensch visscher was,” zei ze en hij glimlachte om haar leugen, zoo groot en zoo onbewust.

„Ge kent hem zeer lang?” vroeg hij en zij antwoordde: „ik herinner mij niet den tijd dat ik hem niet kende. Maar als kind was hij voor ons kinderen gelijk als alle anderen, — eerst later hoorden wij van de groote menschen wie hij eigenlijk was. Wij geloofden het eerst geen van allen, doch nu is hij de eenige die 't niet gelooft. Wel weet hij dat de menschen, die hij vader en moeder noemt, niet zijn ouders zijn en dat hij naar uiterlijk een Brood is, maar hij haalt daar zijn schouders over op en zegt dat misschien verdwaalde Broodsche bedelaars hem hier te vondeling gelegd hebben en dat zijn pleegouders toen 't verhaal van dien koningszoon verzonnen.”

Toen ze nog sprak van haar vrees en de priester haar vroeg, waarom ze de toekomst vreesde, antwoordde ze hem eerst in onduidelijke woorden en sprak spoedig daarna levendig over haar aanstaande bruiloft. Hoe zij, visschersmeisjes, gekleed gingen als ze in 't huwelijk traden en wat er op haar bruiloftsdag gebeurde.

Weer glimlachte de priester en sprak niet meer, luisterde enkel naar haar vertellen dat voortduurde tot haar grootvader, die, in gedachte verzonken doch welgemoed de hut binnentrad, het door zijn verschijnen afbrak.

De korte tijd dien de Broodsche gast in de hut zou doorbrengen liep ten einde. Hijzelf voelde zich reeds krachtig genoeg om te vertrekken en het was op aandrang van den ouden man dat hij daarmee nog enkele dagen zou wachten. Bij dien aandrang was duidelijk dat nog andere dingen dan de gezondheid van zijn gast dezen bezorgd maakten, doch hij uitte zich daar niet over.

Een dier laatste dagen van samenzijn, legde hij den priester nauwkeurig, in een lange uiteenzetting, den kortsten en meest geschikten weg naar Brodo uit, en ried hem met nadruk dien te gaan.

De priester, hem meermalen zacht onderbrekend, betuigde hoe hij wel wist, spoedig na zijn vertrek in zijn vaderland te zullen aankomen, maar niet beloven kon, den aangegeven weg te zullen volgen.

De oude zei nu verstoord: „Ge moet aan uw priesterschap niet meer denken. Één onvoorzichtig woord, zoolang ge nog in Tarkos zijt, kan u doen sterven, want men zoekt naar u. En, — zoo ge anders al heil zoudt kunnen stichten, — wat bereikt ge met zulk priesterschap van één dag?”

De priester antwoordde niet. De oude ging voort te trachten hem van het dwaze en nuttelooze van zulke poging te overtuigen. De priester zei enkel dat hij 't gevaar niet vreesde.

Scherp nam de oude hem toen op, met een blik, bijna koel van verstoordheid. „Wilt gij den dood?” vroeg hij.

„Ik denk niet aan den dood,” antwoordde de ander kalm. „Ik denk aan mijn vaderland en aan mijn roeping.”

„Maar ge bereikt uw vaderland niet zoo ge nog aan uw roeping denkt!” riep de oude mistroostig.

Plotseling wenschte de priester een einde aan het gesprek, hij stond op. In z'n blik was kracht en jeugd, z'n toon was zeker en opgewekt, toen hij zei: „'t Baat niet. Ik wijk toch niet af van 'tgeen ik meen te moeten doen.”

Hij verliet de hut en ging wandelen in eenzaamheid langs het water. 's Avonds vond hij den ouden man veranderd, zijn verstoordheid was geweken, zijn goede, wijze oogen zagen hem klaar en droevig aan. „Het is mij nu duidelijk, van welk vaderland gij spreekt,” zei hij. „en dat ge u met volle bewustheid aan het gevaar blootstelt. Denk na, denk na en kom tot bezinning!”

„'t Baat niet,” herhaalde de ander. En na eenig stilzwijgen zei hij met innigheid: „Gij hebt goed begrepen.” En in z'n stem was een smeeking het onderwerp niet verder aan te roeren.

Lang zaten ze daarop zwijsend bij elkander, de oude man diep voorover, met het hoofd, gestut door de ellebogen, rustend op de knieën. Zoo zat hij dikwijls. Eindelijk opziende naar

den ander en diens blik ontmoetend, stamelde hij verrast: „Zijt gij — bezorgd over mij?”

De Brood veranderde van houding. Hij weende en de oude twijfelde of het was van droefheid of van zalige vreugde. Zijn stem echter bleek die ontroering volkomen meester toen hij met aandrang sprak: „Doe mij geen vragen meer. Wilt ge mij nog goedheid bewijzen zooals tot heden, laat mij dan deze enkele dagen in vrede doorbrengen.”

De oude deed naar zijn wensch.

Toen Majore hem een volgenden dag nieuwsgierig toesprak, vertelde hij haar veel van Brodo. Alleen een keer, toen ze dit in het gesprek als zijn vaderland aanduidde, zei hij: „Er bestaat nog een ander vaderland, een beter: dat, waarin wij komen na onzen dood.”

„Gij zijt zeer vroom”, antwoordde zij argeloos, en hun gesprek ging voort.

Half verlegen, half driest-vroolijk zei ze hem nog in 't zelfde gesprek: „Gij ziet er zoo jong en zoo krachtig uit na uw ziekte, — als ge in Brodo terug zijt, zult ge wel spoedig een meisje vinden dat met u trouwen wil. Dat zal u gelukkig maken!”

Hij lachte. „Ik vrees van niet”, antwoordde hij schertsend en sprak daarna: „Majore, ge zijt zelf nu zoo gelukkig, — maar als ge later eens leed moet dragen, dat u droevig maakt, denk dan aan mij. Ik heb heel veel leed gedragen en ben vaak zwak en ongelukkig geweest, doch nu ben ik zoo sterk, dat ik ieder, die troost behoeft, zou kunnen troosten.”

Bevreemd keek ze naar hem op en zooals ze zijn gelaat toen zag, voelde ze het nimmer meer te zullen vergeten.

„Wie zijt ge dan toch?” vroeg ze verward. Hij antwoordde: „Een Broodsch priester. In Brodo is een heerlijk licht ontstoken, gij ziet mij in dat licht. En vanuit Brodo zal het zich over de geheele overige wereld verspreiden. Onthoud: uit Brodo komt heil!”

Getroffen door zijn dweependen toon wachtte ze even, daarop zei ze ongeloovig: „Uit Brodo? Van onze vijanden?”

„Ben ik uw vijand?” vroeg hij.

„Neen, neen,” zei ze lachend. „Maar Brodo is toch wel een vijand van Amanië?”

Hij antwoordde niet. Hijzelf peinsde over die vijandschap van Amanië en Brodo. Doch spoedig greep hij Majore's hand, „Zoudt gij niet mijn zuster en ik uw broeder kunnen zijn?” vroeg hij, als in spel.

„Ik had nooit een broeder!” antwoordde ze. „Ik wenschte er wel een zooals gij!”

„En ik, ik leefde zonder zuster,” sprak hij. „Eenzaam, zeer eenzaam heb ik geleefd.”

„In uw vaderland?” vroeg ze. „Waarom zoudt ge dan niet hier blijven?”

„Neen, neen!” riep hij uit en op z'n gelaat was weer dezelfde uitdrukking, die daareven zulk een diepen indruk op haar gemaakt had. Zoo teruggebracht tot z'n vorig zeggen sprak ze, veranderend van houding en bij naïeve ingeving: „Als de Broden alle waren zooals gij en — die ander, dien ik liefheb, — dan zou ik bijna gelooven dat uit Brodo heil komt. Hoe zijn de Broden?”

Hij antwoordde weer niet. Hij zei slechts: „Geloof mij!” Majore ging voort: „Mijn grootvader zegt anders! Hij zegt dat Amanië het bevoorrechte land is en voor immer zal zijn, waar Gods wijsheden worden geopenbaard. Was dit niet zoo, Amanië zou niet steeds zijn vijanden overwonnen hebben en ook in de toekomst niet verwinnen!”

„Uw grootvader is zeker een wijs en goed man,” zei de priester en in zijn toon was eenzelfde eerbied als in den haren. Levendig vertelde ze: „Vele menschen, zelfs hooge krijgslieden vragen soms zijn raad in gewichtige zaken. Wij leven van het loon dat zulken hem voor zijne raadgevingen en voorspellingen schenken. Sommigen noemen hem een profeet, maar van dien naam wil hij niet hooren. Toch spreekt hij vaak van de toekomst, en waar hij zegt dat Amanië steeds het eerste land der wereld zal zijn, daar is het immers niet mogelijk dat Brodo door God boven Amanië begunstigd zou wezen?”

Hij herhaalde ernstig: „Uw grootvader is een wijs en goed man, — daarom wil hij den naam van profeet niet dragen. Een profeet is door God geheiligd tot het spreken van andere waarheid dan die wijze menschen kennen.”

Majore bleef ernstig voortpeinzen, terwijl ze zweeg. 't Was 't meest nu de nabijheid van 't afscheid, het trekken van dezen

vreemdeling, die haar een broeder was geworden, naar het vreemde, verre land, dat haar ernstig stemde en haar gevoelig hart voor 't eerst inleidde in de weemoed der scheiding.

Het was schoon nazomer-weer. Doch de hemel was niet wolkloos meer als deze en vorige dagen en er kwam wind. Majore ontroerde ook hiervan, zij was gewoon, met de visschersbevolking, te letten op de voorteekenen van 't weer. „Nog eenmaal moet ge hier wandelen, — als morgen de herfst komt, is 't te laat,” stelde ze voor, opgewekt doende. Zelf ging ze met hem, voor 't laatst, als ze beide dachten, door de stille kreupelboschjes en over de smalle wegen, door moerassige streken, waarvan Majore hem vertelde, dat ze voorjaars opgedroogd en velden vol frissche bloemen waren. En terug langs het wijde water, waarboven nevelwolken als witte rook zweefden.

Majore zei: hij moest hier in de lente terugkomen, „Of anders, — tòch hier blijven wonen,” noodde ze weer, de klem van zijn antwoord reeds vergeten.

„Hier blijven?” zei hij nu, als weifelend. „Maar ik ben hier een vreemdeling, een indringer.”

„Een vreemdeling? Nu ja, ge komt uit Brodo.”

„Een vreemdeling,” herhaalde hij, langzaam tot zichzelf nu, bekoord door den klank.

De nevelwolken over het water zweefden hen nader. De klare zonnescijn was in nevel opgelost. Tot Majore zei de priester, wijzend over het grijze meervlak: „Zoo kunnen ook de meren van Brodo er uitzien. Die wolken lijken omhulde, slanke vrouwen, weelderig en lieflijk, — als godinnen, — menschen zijn zoo schoon niet...”

Zij beschouwde, en zocht even, naief, de vrouwenfiguren. „Neen, dat is dwaas,” zei ze toen onbezonnen. Zwijgend traden ze een wijle voort. Als een kind vertrouwen zoekend, vroeg hij toen: „Kunt ge u denken, Majore, wat het is, een vreemdeling te zijn?”

Zij schudde van neen en vroeg: „Waarom zegt ge dit zoo dikwijls?” En liet volgen: „Ge zijt wel vreemd!”

„Nietwaar?” zei hij. „En wie, wie denkt ge wel dat ik ben? Wat zoudt ge raden, als ik 't u nimmer had gezegd? Maar neen, neen, geef mij geen antwoord, ik wil 't niet weten, — niet hooren van u!”

Zij meende hem door de wandeling vermoeid en koortsig en betoonde zich goelijk en zorgzaam. Toen ze van het water afweken, wuifde ze speelsch een groet naar den overkant. Blozend doch dartel, zag ze daarop schielijk haren gezelschap in de oogen, in vraag of hij merkte wat ze deed, of hij wist wien haar groet gold.

Smartloos wandelde hij naast haar. Hij was gelukkig. Maar dit was wel de laatste wandeling op deze schoone plek, dat voelde hij. Zijn roeping riep hem uit deze laatste rust. Te lang reeds duurde dit leven. Zijn wondere toekomst wenkte. Spoed! — ja hij wilde spoed!

Dien avond verder geheimzinnig zwiingend, maakte hij zich den volgenden ochtend tot heengaan gereed en wilde toen van zijne huisgenooten afscheid nemen. De oude man, verschrikt door dit plotselinge, zag hem onderzoekend aan en zei: „Er is koortsgloed in uw oogen! Gij moogt zoo niet gaan.”

„Nee, nee”, zei de priester, „wat ge ziet is geen koortsgloed! Weerhoud mij nu niet opnieuw, ik ben hier reeds te lang gebleven! — Waarom?” vroeg hij zichzelf dan, door een vlaag van angst bemeesterd. „Was het — zwakheid!”

De oude man, die hem gadesloeg, beefde. De priester had zich van zijn angst spoedig hersteld en sprak op kalmen toon afscheidswaard. Ook tot Majore die hem sprakeloos aanzag, daarna uitriep: „Wat houdt u dan toch bezig, wat gaat ge doen?”

„Ik ga sterven,” sprak hij lachend en zijn gelaat blonk.

In de oogen, op hem gericht, zag hij het woord: „waanzin”. Hij omklemde de deurpost en staarde. Nogeens „sterven” mompelend wilde hij de hut verlaten. Maar de oude man zei toen, zeer dringend: „Wacht uog één dag!” en na kort weifelen gaf hij ook dien keer toe.

Den volgenden morgen eindelijk heengaande, met gelaatsuitdrukking, onveranderd sinds den vorigen, stond Majore, als wilde ze hem nasnellen. Maar haar grootvader weerhield haar thans, somber en vast besloten. „Het is droevig”, zei hij, „maar wij moeten nu berusten.”

Doch nadenkend veranderde hij, en bezon hoe het toch

vreemd was dat hij, wiens raad zelfs mannen van aanzien en kunde niet versmaadden, op dezen jonkman zoo weinig invloed had, dat hij hem voor zoo zeker verderf niet had kunnen behoeden. En zoo nadenkend, toog hij op weg, het beeld van den jongen priester voor oogen, mistroostig dat deze, gister nog in zijn huis, nu misschien zeer moeilijk te bereiken zou zijn.

Van de wegen koos hij dien welke leidde naar het binnenst van Tarkos, schoon nog zeer ver daar vandaan. Vooreerst leidde deze naar volkrijke dorpen en kleine steden in zeer vruchtbaar land.

In het eerste dier dorpen, waar hij aankwam na een reeds langen tocht, besloot hij te overnachten. Het was daar stil en vredig; in de eene straat hoorde en zag hij slechts het rustige gebeuren der alledaagsche dingen, die hij daar zeer goed kende. Schoon hij 't wel wenschte, vroeg hij de menschen, die hij tegenkwam, niet naar den Brood, vrezend dat hij daardoor het gevaar, waarin deze verkeerde, zou vergrooten. Zelf was hij een weinig vermomd, om niet door de toespraak van lieden die hem kenden, gestoord te worden.

Den volgenden morgen toog hij verder en zijn weg, eerst stil als het dorp dat hij verliet, deed hem langzamerhand meer menschen ontmoeten.

Hij hield niet van die menschen. Het waren rijke boerenpronkers, opgegroeid in de welvaart hunner ouders, — o die ouderen wisten van de voorbijgegane slechte tijden en wellicht dachten velen er aan in ootmoed, doch hunne kinderen kenden niets dan welvaart en van hen was de ootmoed zeker ver verwijderd.

Hun boerenhuizingen waren weelderig, hun daglooners die in kleine huisjes woonden, waren vele, — maar dat zij hunne priesters behandelden alsof ze daglooners waren, dat was het ergste, dat te bemerken, verdroot den oude 't meest als hij in deze streek kwam.

Knapen en meisjes ontmoette hij. Hen beschouwend mompelde hij: „ze zijn wel schoon, — de vruchten der welvaart wel schooner dan die der armoede.” „Het spel der wereld is een vreemd, groot spel,” vervolgde hij, soezend voortgaande.

„Neen, dat is vreemd,” brak hij dan zichzelf levendig af, toen hij zag een dier bloeiende boerenmeisjes oogen naar hem

opheffen, ernstig en dwepend in hooge mate. Hij kende haar als een der rijkste en mooiste, een der meest begeerden van de meisjes hier in den omtrek, doch anders dan loszinnig vroolijk had hij haar nog nooit gezien. Naast haar liepen verbaasde kameraden, jonge mannen en meisjes.

Onwillekeurig hield de oude de troep staande en vroeg iets. Het opgewonden meisje antwoordde: „Een vreemd man heeft mij gezegd dat wij moesten bidden en hij is een Brood, maar ik voelde dat hij gelijk had! In de verte spookt het verderf, wij moeten het met bidden trachten af te weren.”

„Nietwaar? hoe durft een Brood hier spreken zooals aan een Amaansch priester hoogstens past!” gromde een der jonge mannen.

„Hij sprak anders,” viel het meisje haastig in.

Een ander jonkman zei, half naar het meisje gewend, trotsch en stug: „Ik heb hem wel gezien, prevelend ging hij mij voorbij en ik meende dat hij wel die Broodsche priester kon zijn, naar wien een tijdlang reeds gezocht wordt. Maar ik dacht: „laat een ander den prijs winnen die op zijn gevangenneming staat,” — had ik geweten dat hij op een onzer zulk een indruk zou maken, ik had hem zeker vastgehouden.” Gemelijk haalde hij de schouders op.

Waar hij was? vroeg nu de oude man. Een der toehoorders, — het meisje zweeg, — zei hem dat hij daarheen gegaan was, het dorp dat hij aanwees noemende. Dit was niet ver. Terwijl de oude zich dan voortspoedde, volgden hem langzamer de jongelieden.

Midden in het dorp, op een pleintje, vond hij, omringd van luisterende menschen, den Brood. Hoe rustig sprak hij voort door het gejoel der omstanders! Dat gejoel maakte wel zijn woorden onverstaanbaar, maar het leek dat hij niet sprak tot menschen, die hem verstaan moesten. Hij sprak tot God, — zijn woorden waren een belijdenis. Wel zou het goed zijn als deze menschen, zoo nabij, hem verstonden maar hij sprak voort. En eerst toen hij zweeg, grepen armen hem aan, van mannen die ook in hem den Broodschen priester vermoedden naar wien gezocht werd.

Nu echter kwam de oude man tusschenbeide. „Wacht! — wacht!” zei hij, niet luid, doch door het onverwachte, en den

nadruk waarmee uitgesproken, door ieder verstaan, — „hij komt uit de streek der Kalden! Wees voorzichtig!”

Allen begrepen de waarschuwing: dat hij de verbannen koningszoon zou zijn. De armen die hem gegrepen hadden, lieten verschrikt los. De priester, zich nu verwijderend zonder hinder, ging langs den vermomden oude, hem zacht toevoegend: „daar ik nog verder moet, neem ik uw hulp aan.” 't Vreemde was, dat, hoewel hij den ouden man in de oogen zag, diens stem gehoord had en dierfs toeleg raadde, hij hem toch niet herkende. Het dorp snel verlatend, werd hij door den oude ongemerkt gevolgd.

In het dorp bleef het joelen der menschen. Het schoone meisje, met haar gezellen daar teruggekomen, hoorde het nieuws: dat de Brood de koningszoon zou zijn....

Weg vaagde dit bericht de ernst van haar trekken. Wild lachend met haar vlammege oogen lachte ze de bedrogen lieden uit. Zij kende den koningszoon en was een tijdlang zijn minnares geweest, — doordat zij zich eens, feestend met anderen, had begeven op de zee van Tarkos, landde aan de kust waar de visschers woonden, hem ontmoette en met hem sprak, daarna een tijdlang door hem was bemind en gezocht. Haar lachen verging in een vleug van spijt, tegelijk werd haar blozend gelaat gesloten van mond en scholen haar oogen voor lang weg onder den neerhang der wimpers.

Er waren anderen, die, eerst verbluft, thans verzekeren konden dat deze Brood de koningszoon niet was. Nu wilde men den vreemdeling nazetten maar het: „laat een ander dien prijs winnen,” herhaalde zich en men bleef in het dorp.

„Hij trad op als een profeet, maar voorspelde hij goeds of kwaads?” deed iemand hooren. „Hoewel een Brood, betoonde hij zich niet onzen vijand.”

Het meisje met den nu neergeslagen blik en zorgvuldig verborgen innerlijk zei: „Hij heeft gezegd, wij moesten bidden om gespaard te blijven voor komend verderf.”

„Welk verderf?” riep men onwillig.

Het waren de rijke boeren, heeren der groote korenlanden, die dit riepen en een daarvan was de aanstaande man van het meisje. Naast hem zich plaatsend, zich tot hem wendend, sprak ze berispelend: „Gij weet toch, er was een tijd dat de

boeren van Tarkos keer op keer arm werden doordat legers hunne akkers vertrapten? Zou zulks dan in de toekomst niet weer kunnen gebeuren?"

Hij wist dit zooals zij, en zooals allen het wisten, doch ontevreden blikken richtten zich op het meisje. Wie had lust Tarkos', Amanië's grootheid en macht te verdedigen tegen een die zoogoed als zij anderen daarvan overtuigd moest zijn?

De verloofde mat zijn meisje met heerschzuchtigen blik, liet haar daarop wrevelig alleen. Zij hield nog immer de oogen verscholen. Stil beefde ze. Eindelijk knielde ze neer, midden in de straat, en bad, lang en in vervoering. Toen ze de oogen eindelijk opsloeg zag ze, op kleinen afstand, haar dorpsgenooten die haar gadesloegen en nabij de twee Amaansche priesters die tot de streek behoorden.

„Bidden is goed, — namen allen daarin een voorbeeld aan u,” nam de oudste het woord, „maar het is niet goed gevolg te geven aan den raad van een Broodschen man.”

„Wees gewaarschuwd,” zei de ander, strak en toonloos. Doch haar aanzieude ontstelde hij en riep uit: „Gij, gij ziet met den blik van dien vreemde.” Vreesachtig week hij achteruit en velen der nieuwsgierigen achter hem ontstelden mee van die plotselinge gelijkenis.

Doch de oogen van het meisje verloren dadelijk den droomersblik, — zij werden bruto en levendig als gewoonlijk. Den omstanders riep ze toe: „Zoomin als gij de woorden van dien Brood verstaan hebt, zoomin zult gij ooit weten wat ik gebeden heb, want ik, ik weet het zelf niet.”

Toen spoedde ze zich, langs de blikken harer dorpsgenooten, waarvan vele spotachtig, naar haar woning, met opgericht hoofd, — fierheid die haar goed stond.

Dien avond vond de oude man den Broodschen priester, slapende midden geurlooze witte bloemen. Zijn spiedende oogen hadden vanaf den weg, in een groot-donkere vlek, terzij in het schemerland, den jonkman vermoed; naderbij ontdekte hij de blinkende bloemen, en op het bleek-blanke gelaat met de gesloten oogen bleef zijn blik bewogen eenigen tijd rusten. Toen noemde hij den naam des slapenden, zacht en daarna luider. In den slaap vroeg hem de priester:

„Zijt gij daar, Majore?”

De oude ontroerde eerst, glimlachte daarna een lachje van innige wijsheid. Langzaam en met nadruk sprak hij:

„Majore zegt u dat ge terstond naar Brodo moet gaan en daar gelukkig zult worden.”

„Naar Brodo?” vroeg de slapende, en herhaalde dit nog eens, niet begrijpend. „Mag ik niet hier blijven? — met haar in een huis wonen?” vroeg hij dan.

De oude haalde diep adem en zei, na gevoerden strijd, zeer innig: „Dat moogt ge — en ge moet dan geduld hebben! De minnaar dien zij thans heeft, zal haar ontrouw worden als hij reeds menig andere werd; — dan zal zij hem moeten vergeten, en waar gij, hoe ook verschillend, toch een Brood zijt als hij, zult gij zijn plaats in haar hart gaan winnen en met haar gelukkig zijn.”

Een schok van ontroering doortrilde den slapende, hij prevelde, daarna werd hij wakker. Hij richtte zich traag op, opende zijn oogen die thans zeer groot waren, ontdekte den oude naast zich en bleef daarna staren over het stille veld, waar de bloemen tooverig lichtten. Tot zichzelf komend, bewoog hij eerst het hoofd in langzaam toestemmend knikken. „Ik koos het wit en vermeed het rood en al de kleuren daarginds,” sprak hij zwak, onbestemd wijzende.

Toen stond hij geheel op en zag den ouden man doordringend aan. „Ik herken u en ik begrijp u,” zei hij, „maar ik volg u niet. Mijn weg voert naar een der groote tempels in Tarkos, waar ik eenmaal wil prediken.”

„Voor welk heil?” vroeg de oude, somber en schamper.

Na aarzeling klonk het antwoord, zacht-wichtig als een geheim: „Voor het heil van degenen die moeten wijken voor krachtiger leven, zooals ik. Voor het heil van Amanië, het groote, oude Amanië, als daarvoor eens de tijd van sterven komt! — Maar stoor mij voortaan niet meer in mijn slaap, en laat mij overdag alleen trekken. En laat mij nu spoedig alleen met mijn witte bloemen, — gij weet niet hoe ik ze liefheb en hoe ze mij liefhebben!”

In onrustig verlangen wachtte hij dat de oude zou heengaan. En deze ging met gebogen hoofd, terug den weg langs welken hij gekomen was.

Twee vreemde mannen kwamen langs anderen weg aan het Kaldenmeer. Dicht bij de hut van den oude bemerkten ze deze nauwelijks en begaven zich langs het water naar de woonplaats der Kalden, het eenige dorp aan den stillen meerrand.

Zij waren arme lieden die, belust op geld, naar eigen wijze waren uitgegaan om den Broodschen priester te vangen. Zij hadden met veel slimheid het spoor van dezen, vanaf de kapel van Titarka, weten uit te vinden en zoo tot hier gekomen, oordeelden ze dat hij zich waarschijnlijk bij de Kalden zou ophouden: de ééne richting die hij aldoor gevolgd had, leidde daarheen, — zijwaarts waren bovendien de dorpen verder verwijderd en niet zichtbaar, en achter de visschersplaats lagen de leege woeste landen waar hier Tarkos en mee Amanië eindden, — eerst na een onbestemd lange reis zou men opnieuw menschen ontmoeten.

Terwijl de kleurige huisjes van het dorp langzamerhand grooter voor hun oogen verschenen, bespraken ze met gewichtigheid wie daar woonde, behalve de gewone Kaldensche visschers en zeiden elkander: „Wij moeten voorzichtig zijn, daar hij óók een Brood is.”

Nog verder beraadslagend, besloten ze het dorp niet geheel te naderen: zij zouden licht eenig opzien wekken bij de visscherslui die zoo afgezonderd leefden, en zulk gerucht zou den strafbaren mensch, zoo hij vreesachtig was en tot vluchten geneigd, zeker redden.

Vanaf een verscholen plek, waar ze bespiedend neerzaten, overleggend nu en dan wat ze doen zouden en hopend dat iemand voorbij mocht komen, die ze kans zagen met behendigheid uit te vragen, zagen ze langen tijd geen enkel levend wezen. Wel waren met het late najaar vele visschers in hun woonplaats aanwezig, doch geen enkel doel voerde hem uit de kom van het dorp, — hunne vrouwen en meisjes nog minder.

De eenige, die zich eindelijk liet zien, was de minnaar van Majore, die, wandelend langs den oever, op weg was naar de nog verre hut waar het meisje vertoefde.

„Een Brood in het pak van een visscher,” fluisterden de mannen verrast. — „Maar hij lijkt geen bevroese vluchteling, — hij kan ook die ander zijn!”

„Wij zullen hem aanspreken, en opletten,” besloten ze, en gretig, doch bezorgd, volgden ze den jonkman en haalden hem in.

„Gij zijt een Broodsch priester, nietwaar?” begon een hunner, overrompend.

De visscher wendde zich verbaasd om, nam de vragers eens op en antwoordde toen, daar ze als vreemden zijn nieuwsgierigheid opwekten, en hij 't gesprek wilde doen voortgaan: „Ik ben een visscher, een Kaldensch visscher, niet anders”.

Maar een der mannen voegde hem driest toe: „Wij zien heel goed dat gij geen gemeen Kaldensch visscher zijt.”

De jonkman antwoordde nu spottend: „Wel neen, geen gemeen Kaldensch visscher, een koningszoon ben ik!”

Vier oogen waren uitvorschend op hem gericht en om den spot die in zijn trekken bleef, waagde een der mannen hem forsch te zeggen: „gij liegt!” — schoon hij zelf twijfelde aan zijn woorden.

De visscher zag hen een wijle hooghartig en met afkeer aan. Doch daarna kwam de lust zijner nieuwsgierigheid terug en deed hem het gesprek weer voortzetten met de woorden: „Kunt gij dan leugen en scherts niet van elkander onderscheiden? Ik lieg niet, ik spot slechts.”

„Gij spot, ja, om uw vrees te verbergen,” voegde de man hem nu met grooter zekerheid toe. „Gij tracht een rol te spelen en vreest! Ge zijt een Broodsch priester en wij zullen u naar het hof van den koning voeren, waar men u berechten zal. Gij doet best zonder verzet met ons mee te gaan.”

— „Is dat een schoone, verre reis naar den koning?” vroeg de jonkman, met naïef verlangen, en zonder zich meer aan de kwetsende woorden der mannen te storen. Hij had niets geweten van 't zoeken naar den priester, al had hij ook dezen zelf gezien; — bij de Kalden drongen de berichten uit Tarkos traag door en Majore's grootvader had voorzichtig hem de zaak verzwegen. Hij begreep nu slechts ten halve wat gaande was, — doch het vooruitzicht dier reis nam heel zijn belangstelling, — om het vreemde en plotselinge bekommerde hij zich niet.

„Een schoone, verre reis”, antwoordde men hem spottend, „en aan het hof zult gij het schoonste meisje van Tarkos zien, — gij weet wel, — in een kleine kapel hebt ge haar laatst ontmoet! Ge herinnert u zeer wel nietwaar? — welnu,

ge zult haar weerzien, want niemand anders dan zij kan den koning zeggen, dat gij de rechte zijt. Kom dus mee!"

Tot hun verbazing ging de visscher werkelijk zonder verzet met hen mee. Niet dat zij verzet vreesden, want zij hadden zich goed gewapend, — desnoods konden ze hem dooden, en zoo de schuldige tot den koning gevoerd, zou hun toch de buit niet ontgaan.

Als onwillekeurig lieten ze hem een paar passen vooruitgaan, en dus met hun beiden gebleven, fluisterde de een: „Is dit niet dezelfde waanzinnige zorgeloosheid als welke hij toonde in de kapel van Titarka, waar hij zich tegenover haar verried? Het is zotte liefde voor dat vorstelijk kind, die hem beheerscht.”

De visscher, met zijn scherpheid deze samenspraak half verstaande, half begrijpend, lachte om het ongedacht avontuur dat dit worden moest. Hij blikte vroolijk naar de plaats waar de hut lag en fluisterde: „Nog wat wachten, dan zal ik veel te vertellen hebben!”

De mannen weer naast hem gekomen, sprak de eene spottend: „Ge hebt wel gelijk onbevreesd te zijn, gij ziet er zeer goed uit en moogt op Titarka's gunst zeker hopen! En zij heeft veel invloed bij den koning!”

De visscher, op lossen toon, antwoordde: „O, ik ben van die gunst zeker en ik verlang zeer de schoone Titarka te ontmoeten.”

DERDE HOOFDSTUK

In het koningshuis, in de diepte van een groote tuinzaal, — schemerig deze diepte, terwijl de namiddag nog blauw en blank en kleurig stil-lag tot aan de geopende deuren, — zat de koning van Tarkos. Hij was oud, doch zijn volk wist het niet. Kampend was hem de kloekheid zijner jeugd niet ontsnapt en de gloed, van driften, eens onbeheerscht geleefd, duizelig, kwistig van weelde, — in zijn strenge oogen niet gestorven. Reeds als jongeling droeg hij de koningskroon, spoedig was hij daaronder eenforsch man geworden, — onderscheiden van elk ander, — een echt koning! Het volk bewonderde zijn schoonen groei.

Behalve de koning was in den schemerhoek nog iemand

aanwezig, een nog jeugdig kunstenaar, bouwkundige en tevens vriend van den hoogen vorst, met wien hij thans sprak. Reeds van ouds was de koning met kunstenaars gaarne bevriend en deed, in gezelschap van hen, afstand van veel uiterlijke statie. Hij was nu bezig den ander te raadplegen over den bouw eener nieuwe bidkapel, die hij, nu de kleine, die heette naar Titarka zelf, door de stille gebeden en drieste woorden van den Broodschen priester was ontheiligd, aan zijne meestbeminde gunsteling wilde schenken. Doch de koning had geen haast en vroeg naar vele dingen die op deze zaak geen betrekking hadden. Eindelijk zei de jonge man, die tot nog toe niets anders gedaan had dan 's konings vragen en opmerkingen eerbiedig te beantwoorden: — „Verlangt gij niet dat uw geschenk, behalve door kunstvolle en kostbare bewerking volkomen, ook in zijn geheel iets nieuws zal zijn? iets dat schoon afwijkt van al wat op het oogenblik in Tarkos bestaat?”

De koning antwoordde: „Nee, dat verlang ik niet, maar welk nieuws zoudt ge mij aan te bieden hebben, als ik het wel verlangde?”

Een bevel van den koning ging ongemerkt naar een die dienst deed, en spoedig was de hoek, waar de twee menschen zich bevonden, van lampschijn helder verlicht.

In den tijd, dus verlopen, had de kunstenaar zijn eerste, onwillekeurige haast bedwongen en kalm ontvouwde hij nu zijn teekeningen om ze den koning te toonen. Van één, door den jonkman 't meest in de aandacht gesteld, zei de koning, na verwonderd beschouwen: „Dat is wel schoon. Maar is het wel gansch oorspronkelijk?”

Gretig klonk het antwoord: „Niet gansch oorspronkelijk, maar te meer merkwaardig! De grondvorm van dit bedehuis, — en deze zeer verminkt, vond ik op mijn laatste reis, toen ik diep Noordwaarts was gedrongen in geheel onbekende streken. Van de bevolking vernam ik: er hadden daar, lang voor hunne heugenis, Amanen een tijdlang gewoond en het kleine kerkgebouw gesticht.”

„In den tijd toen de Amanen nog vluchtelingen waren,” zei de koning dolend in de geschiedenis van het ver verleden.

De jonkman vervolgde: „Later was het eerst vervallen,

doch daarna heeft vrees en eerbied voor Amanië de bevolking er toe gebracht het verwaarloosde gebouw zoo goed het ging te herstellen en sedert werd het met zorg onderhouden en als een heiligdom beschouwd. Amanië's macht en aanzien reikt wel ver, dat men het daar zelfs eer bewijst . . ."

„Ja, het reikt ver,” zei de koning kort.

Na wat aarzeling sprak de kunstenaar zacht: „Ook uw macht reikt ver, mijn koning. Juist toen ik daar vertoefde, waren een paar laffe Broden er snuffelende en ik bemerkte dat ze mijn kostbare vondst, het kerkgebouw, in teekening gebracht hadden. Toen — heb ik hen door de bevolking laten dooden . . .”

„Hoe goed dat gij zoo doortastend waart,” prees de koning, met iets in den toon dier woorden dat den jonkman tot verdediging deed zeggen: „Gijzelf hebt het ons zoo geleerd, — bij halfheid in mijn handelen zou Brodo spoedig gepronkt hebben met het kunstschoon onzer voorouders!”

„Gij hebt zeer goed gehandeld,” herhaalde de koning. En, tot den jonkman niet gericht, voegde hij er bij: „Brodo heeft zelf zijn God gevonden, laat het ook zelf zijn tempels vinden om dien God te eeren.”

De jonkman sloeg den koning gade, — dat hij dezen niet begreep, was hem niet vreemd. Door de stilte tot spreken bewogen zei hij, meegaande in den spot-toon als hij meende dat die van den koning was: „Brodo's bouwkunst is zeer gering, hun tempels zullen de heiligheid van een nieuwen God niet kunnen bevatten.”

De koning, wiens aandacht terugkeerde naar zijn plan, viel plotseling, en met opzet barsch, tegen den kunstenaar uit: „Een der Broden kan u toch ontsnapt zijn zonder dat gij 't weet. Ik acht daarom uw teekening van geen waarde.”

De jongeling keek onthutst op. „Spijt het u?” vroeg nu de koning ruw. „Ga dan naar Brodo en wees de lieden daar van dienst!”

De jonkman antwoordde verwijtend en wat hoog: „Ik meende dat ik u van dienst zou zijn!”

„Ja, en dat zult ge.” antwoordde de koning, koeltjes, doch zonder meerdere norschheid. „Gij zult voor mijne Titarka geen bidkapel, doch een lustslot bouwen. Zijt ge tevreden met die verandering?”

De jonkman antwoordde zeer toestemmend en kon dan heengaan. In de nabijheid was geruisch van naderenden en een boodschap berichtte Titarka's komst.

De kunstenaar vroeg toen het vreemd verlof om, terwijl gaande, het schoone meisje nog bij haar verschijnen te mogen aanschouwen en dit was juist wat de koning wenschte.

„Zie haar en weet dat het lustslot dat ik u opdraag haar waardig zijn moet!” sprak hij aansporend, en zijn blik, wel vriendelijk, was op den ander strak gevestigd. Titarka verscheen; de kunstenaar, na 's konings woorden bevend van trots, van vrees, verdween in den donker.

Toen Titarka daar was, verwijderden zich de vrouwen die haar vergezeld hadden, want de koning wilde met haar alleen zijn. Inmiddels werden meerdere lichten in de zaal ontstoken en deze werd nu waarneembaar in heel zijn ruimte: een uitgestrekte en hooge hal, waar de forsche meubels niet groot leken. Na 't begroeten van haar vorst, zocht zich Titarka een zitplaats, terwijl luchtig en vergenoegd dwalende, — kleurig en ijdel, vlinderschoon thans haar verschijning was, in het wijde, donker, rijk.

De koning ving aan te vragen, haar scherp aanzierende, of zij nog nimmer den Brood had weergezien die zich priester noemde. „Het spel duurt lang,” voegde hij erbij, licht verwijtend, schoon dat verwijt tot haar niet gericht kon zijn.

Titarka schrikte onwillig op, donkerend antwoordde ze: „Het berouwt mij dat ik u gesproken heb over de ontmoeting met dien man. Begrijpt gij niet —? elken keer dat men mij waarschuwt: de Brood is gevangen! voel ik een lust in me hem te herkennen en ben ik teleurgesteld als opnieuw de vergissing blijkt! En toch — denk ik aan de straf, de dood die dien man wacht, dan huiver ik en moet schreien van medelijden en zelfverwijt. Ik wil niet bloeddorstig zijn! —”

De koning vroeg haar koutend of dan niet meer als vroeger 't bidden, 't lange bidden in eenzaamheid, haar tegen schrikbeelden hielp. Onrustig stond ze op, zei toen, als bij verrassing: „Niet door dien priester, maar door mijzelf is die kapel ontheiligd!” Haar oogen groot, zagen bang in die van den koning, dan vervolgde ze snel, antwoordend op zijn vraag:

„Neen, neen, ik kan niet meer zoo bidden, — maar waarom kan ik niet lang en ernstig bidden als vroeger, waarom...?”

Toen de koning niet antwoordde, haar zwijgend gadesloeg, bleef ze beweegloos en met neergeslagen oogen even staan, als was ze alleen, — in 't verscholen gloeide haar schoonheid tot meerder schoon. Daarna bewoog ze zich, zonder de oogen op te heffen, langzaam naar den koningszetel, — de beweging van het schoone kind, haar weeldige, wankele tred was den koning de vertolking eener geheime muziek. — weldra lag naast zijn arm haar hoofd op 't fluweel van den zetel. Hij streelde haar. „Geloof maar steeds dat ik u troosten kan,” zei hij zacht-vrolijk, „uw tijd van bidden is voorbij en in plaats van een kapel, heb ik besloten u een lustslot te doen bouwen, ver van hier, in een streek die mij in mijn jeugd zeer lief was, — een der heerlijkste streken van Tarkos...”

„En waarom?” riep ze luid, levendig en verschrikt. De koning ging glimlachend voort, immer haar hoofd streelend, en peinzend-ernstig toch: „Wees verheugd dat ik u zoo iets schenken wil, het kan een waar tooverslot worden, het zal u zeker bekoren.”

In luim herhaalde ze: „Waarom, waarom toch krijg ik zulk een kostbaar geschenk van u?”

„Waarom?” vroeg hij haar lachend na. „'t Is een gril van mij, en een andere gril van mij zal misschien zijn, dat ik het lusthuis niet aan u, doch aan een ander geef, en met dien ander u daar doe wonen!”

Zij begreep en een schok van angst doorvoer haar.

„Doet u dat vreezen?” vroeg hij vriendelijk.

Zij antwoordde: „Ja, want daar ik niemand, niemand liefheb van al de jonge mannen die mij hier omgeven, — met wien wilt gij mij doen wonen?”

„Een geheim zal ik u mededeelen,” sprak nu de koning. „Ik stel zoo groot vertrouwen in u, — daar gij van al de jonge mannen die u omgeven geen hebt liefgekregen! Ik stel vertrouwen in uw liefde en hoop dat die een man zal vinden, waard om uw meester te zijn en mee — dat is mijn geheim — mee waard om te worden verheven tot den hoogsten rang in het land, na den mijnen. Begrijpt gij mij?”

Titarka's oogen schitterden met bijna woesten gloed.

„Ik zal koningin zijn,” riep ze uit, — „en mijn man koning!” „Kroonprins,” zei ze dan, de oogen neerslaande in diep beschamen. De koning beschouwde haar met kalmen glimlach en duidde haar niets ten kwade.

Er volgde stilte. Toen Titarka die niet verbrak, sprak eindelijk de koning: „Onder de hofjonkers vindt gij dien man niet, maar mijn wilde Titarka beweegt zich niet enkel in dien nauwen kring en geen geringheid zal mij beletten een man, die waard is vorst te zijn, zoo hoog te verheffen Geboortig te zijn in Tarkos, dat alleen reeds is een adeldom!”

Het schoone meisje hoorde aan en zag niet op. Doch nimmer verzachtte zich haar stem tot zoo diepen ernst als toen ze nu antwoordde: „Ik kon het al lang weten en ik beloof het u nu: mijn liefde zal een gelden, die waard is koning te zijn, — en ik zal hem met eerbied liefhebben, — als ik kan, want ik ben zeer trotsch! Maar wat ik vrees, — zal ik in Tarkos zulk een ooit vinden? Maar zelden is onder de menschen een koning, nietwaar?”

De koning was opgestaan, zoodat ze alleen stond bij den leegen zetel. Zij wendde haar gelaat niet naar hem toe, hoorde aan zijn toon, toen hij verdere woorden sprak, hoe hij nu strak en streng was geworden.

„Misken Tarkos niet! — in uw ongeduld. Of, zoo het geen ongeduld is, het is toch dwaasheid!”

En voorts luisterde ze naar zijn langzame schreden door de zaal.

Toen kwam hij in zijn zetel terug; zij legde haar hand, verlokkend blank, op het donker fluweel en hij nam die en maande schertsend, schoon wat streng nog: „Zeg nu dat ge mij dankbaar zijt voor al 't goede dat ik u toedenk, — reeds wordt het lusthuis in 't brein van den bouwmeester voorbereid, ik ben daar zeker van.”

„Dankbaar?” vroeg ze peinzend, „ik weet niet of de toekomst mij wel heil brengt, — en dikwijls, met mezelf alleen, eisch ik van de toekomst veel, zeer veel geluk. Na jaren, na jaren zal ik u misschien zeer dankbaar zijn”

Lettend dat ze den koning niet mishagde, praatte ze voort: „Ik wenschte soms dat de wereld niet grooter was dan tot de muren rond uw groote woning. En dan weer wenschte ik de

wereld veel driester en verder te doortrekken dan ik doe... Men heeft mij in mijn vroege jeugd gezegd, dat ik moest veel bidden, — gij weet! Nu gij dan zegt: mijn tijd van bidden is voorbij, vreest gij dan niet dat ik u veel, veel last zal geven, om, — omdat ik ben zooals ik ben, — gij weet.....”

„Ik vrees niets kwaads van u,” brak de koning haar lachend af. Alleen, gij moet dat vangspel om dien Broodschen priester ernstig spelen en den rechten niet laten gaan!”

Zij huiverde even. Riep daarna vroolijk: „Gij moet ook uw belofte van een tooverslot ernstig nemen en mij niet teleurstellen! Mijn verwachtingen zijn groot!”

Hun gesprek was ten einde en samen verlieten ze de tinnzaal. De koning haar nog antwoordend: „Amanië's lusthuizen zijn schoone verblijven en het uwe zal koninklijk worden; — de tooverluister, — schenkt een koning niet, een kunstenaar niet, — en zal u toch geschonken worden.... Den kroonprins van Tarkos zullen wij nu samen zoeken.”

Zij sprak ten afscheid: „Ik zal tòch bidden, want ik vrees de toekomst!”

Ook de koning bad somtijds, maar geen uiterlijk teeken verried ooit zijn gebed en gunsten vroeg hij nimmer, nimmer ook was ontroering oorzaak van zijn bidden. Hij bad, als zijn ziel, tot diepe rust gekomen, was als wijde, plechtige kerkgewelven, waar zachtkens ruischten de droeve, gewijde koorzangen. Zoo was het nu geweest gedurende lange, lange jaren; — in zijn jeugd echter bad hij veelvuldiger, vroeg toen ook veel gunsten.

Weder een Brood, beschuldigd priester te zijn, werd in de eerstvolgende dagen bij monde van een rechter en naar Titar-ka's bevel, van deze beschuldiging ontheven. Hij was de jonge Kaldensche visscher.

Toen hij binnentrad in het uiterste van een zijvleugel van het koningspaleis, in een zaal die tot het verhoor diende, wist hij eindelijk dat hij de koningszoon was, dien men hem steeds noemde.

Reeds ver van zijn woonstreek gekomen, ver van den naieven sprookjesgeest der Kalden, in het woelige midden van Tarkos,

hoorende hoe lieden, nadat zij van zijn geleiders vernomen hadden, dat hij uit het dorp der Kalden kwam, waarschuwend fluisterden: — „Is hij dan niet de prins van Tarkos. . . . ?” — toen was plots, met geweldige ontroering, hij zich van de waarheid ten volle bewust geworden. Hij had zich tegenover zijne geleiders fel bedwongen en ook innerlijk werd hij, in trotsch pogen, zich zijn ontroering meester. Willig nog steeds meegaande, overwoog hij toen, of hij zich verraden en daarop teruggaan, of wel het avontuur voleinden zou, waartoe hem thans de oorspronkelijke lust was vergaan. Hij had het laatste gekozen.

Want, schoon die lust vergaan was, ontwaakte de sombere wensch het huis te zien waar hij geboren was en waar te wonen hij thans eigenlijk behoorde. En hij wilde ook de hooge jonkvrouw Titarka zien.

Hij zag haar. Had hij zich nog simpel visscher gewaand, hij zou haar niet zóó beschouwd hebben als hij nu deed. Somber en bruto was zijn blik, die lang op haar gevestigd bleef, en zij duldde dien blik, want de gereede pogingen tot strengheid van haar geleide, verwarde zij. Maar zij kon dit niet volhouden en zelf verward toen, hem wat naderend, snel, als met schuw-driesten ruk uit de banden waarin men haar knelde, sprak ze hem toe: „Waart gij steeds zoo somber — — — ?”

„Nooit nog”, antwoordde hij, kort en afbrekend, schoon de woorden kwamen uit het diep van zijn hart. En, zooals in de laatste dagen meermalen, lag ook nu een uitbarsting van zijn droeven toorn hem op de lippen, die hij toch wist te zullen weerhouden. Hij werd spoedig ontslagen en vertrok zwijgend. De oogen bij het heengaan gericht op Titarka, — tot het laatst toe.

Toen hij vertrokken was, volgde vreemde stilte en werden vreemde blikken gewisseld in de zaal. Ieder daar aanwezig, van hoogen of lagen rang, had, bij het kort verhoor, begrepen wie de jonkman was, behalve Titarka, die, onder de strenge en nabije hoede van den koning opgevoed, nimmer van het vroeger voorgevallene had gehoord. En thans merkte ze van het licht-ongewone der haar omgevende menschen niets. Van 't beeld van den jonkman meer dan een der anderen vervuld, verliet zij met haar geleide de zaal, die daarop plaats werd

van veel fluistering, in den korten tijd dat de overigen zich nog daar bevonden.

Titarka zeide tot den koning in droeven ernst: „Ik heb nu den man gevonden, dien ik gaarne mijn liefde zou geven, — maar hij is geringer dan gij vermoeden kunt. Beschuldigd van den Broodschen priester te zijn, werd hij in mijn bijzijn verhoord, — zoo zag ik hem. Hij is in Tarkos geboren en dus een Amaan, — maar zijn moeder was een Brode en hij heeft het uiterlijk van een Brood. Hij is een Kaldensch visscher”

Vervuld van eigen zorg, verslagen en met bang voorgevoel de oogen afwendend, zag zij het gelaat van den koning niet bij deze woorden. Hij sprak, na een wijle zwijgens: „Ik zal nu uw bruidegom en den opvolger van mijn troon zoeken,” en deze woorden gesproken als een koel bevel, wilden geen antwoord.

Treurig en moedeloos keek Titarka langs den koning heen, dwingend haar aandacht en zeer beschouwend de twee hooge, fijne vazen die nabij prijkten, — dus toevende, alsof haar zulks helpen kon Doch daar zij op ongelegen oogenblik hier was gekomen en het pijnlijk stilzwijgen haar dit herinnerde, verwijderde ze zich spoedig, schuw en haastig.

(Wordt vervolgd).

H. v. HOFMANNSTHAL: DE KEIZER EN DE HEKS

VERTAALD DOOR
MAURITS UYLDERT.

PERSONEN:

KEIZER PORPHYROGENITUS.

DE HEKS.

TARQUINIUS, EEN KAMERAAR.

EEN VEROORDEELDE.

EEN ARME MAN.

EEN STOKOUDE BLINDE.

DE OPPERSTE KAMERAAR, DE GROOT-VALKENIER, DE PALEISPREFECT
EN ANDERE HOVELINGEN; OFFICIEREN EN SOLDATEN.

(Een lichtung te midden der keizerlike wouden. Links een bron. Rechts zwaar woud, een helling, een hol waarvan de ingang door slingerranken bedekt is. De achtergrond het guldene rasterwerk van het fasanten-park, waarachterlangs een weg die heuvelopwaards leidt).

DE KEIZER (*in groene, met goud omboorde mantel; de speer in de hand; een smalle gouden kroonband in 't haar*).

Goed, ik jaag dan! ja ik jaag dan...!

dáár de ever, losgewoeld
schommelt nog het kreupelhout,
hier de speer! en hier de jager!

(*hij huivert; laat de speer vallen*)

Neen, ik ben het wild, mij jaagt men,
achter mij voel ik de honden,

en hun tanden in mijn vlees,
in mijn h ersens zijn hun tanden.

(tast zich naar 't hoofd)

Hier is een, hier binnen, in mij,
onophoudelik, een wonde,
wond door 't steeds gelijke beeld
harer open, witte armen,
en daarneven, scherp daarneven
steeds het voelen van haar lachen,
niet de kl nk, alleen het voelen,
een geluidloos warm doorsijplen . . .
Bloed? . . . Mijn bloed is v l van haar!
alles: hoofd, hart, ogen, oren!
door de lucht, om alle bomen
drijft haar glans, ik moet die aadmen.
Ik wil vrij! Mijn oren heb ik
met getier gevuld der honden,
en mijn ogen vest ik vast
op het wild, niets wil ik merken
dan het hijgen, dan het vluchten
van de herten, van de vooglen,
en een doodgelijke slaap
moet mij 's nachts met lood verzeeg'len
deze wereld . . . maar in mij, in mij
is de deur, door niets gegrendeld.
Nooit een nacht meer! deze nachten
breken wat de dagen zwoeren.

(hij grijpt zich in de borst)

Stil! er zal ook geen meer komen,
Zeven zijn geteld, voorbij . . .
Zeven? Nu, o n  niet denken!
Alles duizelt, alles wankt,
jagen en maar aldoor jagen,
slechts tot deze zonne zinkt
nog de duizeling verdragen!
Drieken, maar mij niet bezinnen.

DE HEKS (*jong en schoon, in een doorsichtig gewaad, met loshangend haar, staat achter hem*)

Niet bezinnen? niet op mij?
 niet op ons, op onze nachten,
 op mijn lippen niet? mijn armen?
 op mijn lachen, op mijn haar?
 niet op al wat vast en klaar
 leeft en dat, eenmaal verloren
 geen berouw terug meer brengt?

DE KEIZER

Nu, o nu is dan het einde!
 Schreeuwen wil ik in uw oor 't:
 'k heb u zeven jaar behoord;
 toen het aanving nog een kind
 zal ik mán zijn die 't verwínt.
 Wist gij nimmer van mijn weten
 wat voor macht mij was gegeven
 om te scheuren van mijn leven
 de omklemming van uw armen
 zekerder dan met een lemmet?

(*verward*)

Zie mij niet zo aan... ik weet niet,
 gij en ik, ... hoe kwam het zo!
 Alles loomt en leeft maar noô...

(*sich vermannend*)

Wist gij nimmer van mijn weten?
 goed dan, goed... ik wil niet denken
 welken kronkelweg het ging,
 schrikkelik als al het andre...
 ik sta hier! dit is het midden
 van een labyrinth, gelijk
 hoe ik kwam! ik weet den weg
 die er uit voert, in het vrije —

(*hij hapert een moment onder haar blik; dan plotseling zeer luid:*)

Als ik zeven dagen u
 niet beroerd heb! Nu de laatste!

Deze zon, in gindse boomkruin
 hangt zij als een gouden ei,
 slechts zo weinig moet zij vallen,
 van den boomtop tot den bodem,
 en in diepte van haar afgrond
 sleurt zij u, en ik blijf hier!
 Zeven dage' en zeven nachten
 heb ik aan uw lijf niet anders
 dan in droom geraakt — de droom
 en der waanzin wake-dromen
 staan niet in 't verdrag! — met handen
 en met lippen, niet uw lijf
 niet de toppen uwer haren
 heb ik aangeraakt in zeven
 dage' en nachten — Droom is niets! —
 Als de zon zinkt breekt uw wezen
 padde! stof! zie deze ogen
 worden slijk, uw haar wordt as
 en ik blijf gelijk ik was.

DE HEKS (*sacht, bezwogen*)

Haat gij dan mijn haar zo fel?
 hebt ge niet het einde van
 mijne vlechten met uw lippen
 vastgestrikt, toen wij daar lagen
 mond aan mond en lijf aan lijf,
 en één ademstreek ons beide
 hief en dalen deed, de wind
 boven ons door 't donker woelde,
 door de bomen?

DE KEIZER

Breken, breken
 wil ik deze helverblindings!

DE HEKS

Wen ge opwaakt in den nacht
 en vóór u het grote, zware
 Donker is, de diepe schacht
 die geen schreeuw doorijlt, waaruit

geen verlangen mij omhoog trekt,
als ge uw beide lege handen
uitstrekt, dat ik uit de lucht
neer zal zinken aan uw borst,
als ge zo uw handen bevend
ophoudt om mijn beide voeten
op te vangen, mijne naakte
voeten, glanziger en zachter
dan uw hermelijn, en niets
vleugelt uit het duister tot u,
en uw beide handen beven
leeg en koortsig? Niet de gouden
wereld-kogel uwer rijken
kan hen vullen, niet de wereld
vult de ruimte die mijn beide
naakte voeten glanzend vulden!

DE KEIZER

Wat een ding is deze wereld!
Sterren, landen, mensen, bomen:
een bloeddropje spoelt ze weg!

DE HEKS

Ieder deurkleed slaat gij op,
wringt u door de dichte struiken,
strekt de armen in de lucht,
en ik kom nooit meer! De uren
kruipen voort! de dagen leeg,
leeg de nachten! uitgereten
zijn de vlammen aller dingen,
dood in iedere ruimte en tijd
waar geen leefgloed koestrend glijdt!

DE KEIZER *(de hand voor de ogen)*

Moet ik hier alléén dan blijven!
Grote God, ik ben de Keizer!
mijne kaamraars wil ik hebben,
mijn soldaten, mensen, mensen!

DE HEKS

Hoeft ge wachters, u te schutten,
 arme Keizer, voor u-zelve?
 Dreig ik u, raak ik u aan?
 Neen, ik ga nu, en wie wil
 volge mij en kan mij vinden.
 Arme Keizer!

(zij buigt de struiken uiteen en verdwijnt)

DE KEIZER

Niet dat lachen!
 Zó heeft zij gelachen, eens . . .
 en wat toen — ik wil 't niet denken!
 Heks, o heks, o duivelin,
 blijf! Ik wil u zien, ik wil niet
 achter schermen staan als toen.
 Grote God, ik wil niet denken!
 Faunen, walgelijke Faunen
 kussen haar! de witte handen
 van uit 't graf gelokte dode
 heidnen raken haar en Paris'
 armen houden haar omwonden:
 ik verdraag het niet, ik zal haar
 wegrukken!

TARQUINIUS. *(uit de rechtse achtergrond opkomend)*

Mijn hoge heer!

DE KEIZER

Wat? ja wat? wie stuurt u hier?

TARQUINIUS

Heer, het was, als riept ge uwe
 kamerdienaren, uw hofstoet.

DE KEIZER *(na een lange stilte).*

Riep ik? en gij hoorde 't, goed.

(hij luistert naar de struiken)

Hier is alles stil — niet waar?

TARQUINIUS

Heer, de jacht trok daar het dal in,
ginds langs het fasantenpark.

DE KEIZER

Stil van jacht! Ge hoort hier niets?
niets van fluisteren, van lachen?
zeg?

(in gedachten verzonken, plotseling:)

Laat de jachtpartij uiteengaan!
Ik wil rond mij mijn gevolg
en mijn vrouw, de keizerin,
kome hier, hier ook mijn kind,
om mij heen heel mijn gevolg,
rondom moet de wacht zich stellen,
en zo wil ik rusten, rusten,
op mijn schoot het heilige vaandel,
toegedekt, zo, wil ik wachten
tot de zon... waar gaat gij heen?

TARQUINIUS

Heer, te doen wat gij bevaalt;
uwe hofstoet hierheen roepen.

DE KEIZER *(half voor zich)*

Als zij eer komt dan mijn hof,
naar mij toesluipt, zachtjes, fluistrend,
schaamte grijpt mij vast, ik moet
haren adem voelen, dan
zal het sterker zijn dan ik!
Blijf bij mij, er komen andren,
blijf gij hier. Ik wil met u
spreken, tot de andren komen.

*(Hij loopt op en neer, blijft ten laatste vlak
voor den kameraar staan)*

Zijt gij niet de jongste kaamraar?

TARQUINIUS *(op een knie gezonken)*

Niet te jong voor u te sterven,
als mijn bloed u dienen kan!

DE KEIZER

Naam?

TARQUINIUS

Tarquinius Morandin.

DE KEIZER (*streng*)

Niemands bloed kan niemand nutten,
het zij dan zijn eigen.

TARQUINIUS

Heer,
toorn niet, maar mijn lippen branden
eenmaal voor u uit te zeggen...

DE KEIZER

Wat?

(*Tarquinius zwijgt verward. De keizer. goedig:*)

Nu wat?

TARQUINIUS

Mijn hoge Heer,
dat ik diep voel hoe gij goed zijt,
zo met hoogheid en met goedheid
als een ster met licht beladen.

DE KEIZER

Kameraar, gij zijt een kind —
als ge niet een vleier zijt!
Jonge mensen zijn niet goed,
en, schoon ouder al dan gij,
ben ik jong. Neem u in acht;
ik weet niets van u, weet niet
hoe gij leeft, alleen uw ziel zie 'k
die zich zo uit uwe ogen
heft, als uit een kerkervenster
een gevangne naar de zon;
neem gij u in acht, het leven
heeft de raadselige kracht
ergens, als van een klein punt uit

dees gehele helle jeugdglans
te verderven, en blind roest
uit te strooien over dezen
spiegel Gods... hoe dat zo komt?

(half voor zich)

In den aanvang in een punt
schuift het zich dan als een sluier
tussen wereld oog en hart,
en het leven is doorsmart;
zijt ge in daden niet als in u,
zonder kracht u-zelf te zijn
dan dringt gif in uwe zinnen,
door uw adem trekt venijn
en met 't u-gelijke leven
zijt ge als een graf omgeven;
klank van waarheid kunt ge horen
als een horenroep uit verte,
maar uw antwoord smooit in 't herte;
wat ge zegt gaat weer verloren,
wat ge ziet is schaduwspel,
waar ge ook uw leven richt,
vindt ge leegte in de wereld,
en ge zwerft uw graf gelijk,
heksen zijn uw minnaressen...
stoor u niet aan mijn geraaskal,
goed als gij het niet verstaat!
Denk slechts dit: 't was voor uw bestwil!
Neem 't als kwam het van een, stervend
door u aan den weg gevonden
eenzaam, stervend; neem het tot u,
houd het dicht aan u, een lamplicht
als u duisternis omdreigt;
maar onthoud dit: iedre schrede
in het leven is een diepre!
Denk aan niets als dit, Tarquinius:
wie niet waar is, gooit zich weg!
... Maar misschien begrijpt gij dit
eerst, als het te laat is; denk

dit alleen: ook niet een enkel
 uur komt tweemaal in het leven,
 niet een woord, niet van een blik
 't ongrijpbare niets is ooit
 ongedaan te maken, wat
 eens uw daad was, moet ge dragen,
 zo de glimlach als de moord!

(na een kleine pauze)

En als gij een wezen lief hebt,
 zeg nooit meer, bij uwe ziel!
 dan gij vóélt. Voeg, bij uw ziel! niet
 ook maar zwaarte van een stroohalm
 daar met vals en mond aan toe:
 dít is zo een plek waar roest
 aanzet en dan verder vreet.
 Daar, de laan in, hoor ik stemmen:
 jagers zeker, die weerkeren,
 maar hier is toch alles stil . . .
 of soms niet? . . . Maar ga nu, ga,
 doe zoals ik zei, zo-even.

TARQUINIUS

Hierheen roep ik uw gevolg!

DE KEIZER

Ja, wat meer?

TARQUINIUS

Gij hebt bevolen.

(hij gaat heen)

DE KEIZER

Ergens leeft nog klank van waarheid
 als een horen-roep uit verte
 maar ik heb hem niet in mij;
 op mijn lippen wordt tot leugen
 wat nog waar scheen in gedachten.
 Dood en schande mijne ziel
 dat zij in de wereld ligt als een
 Basilisk, met honderd ogen

die zich draaien, naar de dingen
schelend! dat ik 't mensen-noodlot
zo gelaten aan kan zien
als het stijgen en verstuiven
van fonteinen! dat ik mijne
eigne stem voortdurend waarneem,
vreemd en duidlik als het krijssen
verrer meeuwen! Dood! mijn bloed
is betoverd! Niemand, niemand
kan mij helpen, en toch ben ik
sterk, mijn geest is niet gemeen;
jonggeboren droeg ik purper,
deze kroon nog voor mijn schedel
rond mijn hersnen zich verhard hard --

(hij rukt zich de haarband van 't hoofd)

en zij sluit de wereld in:
deze ganse weerld vol hoogheid
en vertwijfeling, vol graven,
akkers, bergen, wouden, zeeën,
alles sluit zij in . . . wat zegt dat?
wat raakt mij dit alles? wat voor
kracht heb ik, de weerld te dragen?
ben 'k mijzelf niet zwaar genoeg?

(hij breekt den band en werpt de stukken neer.)

DE STEM DER HEKS *(uit de struiken. De Keizer luistert
voorovergebogen.)*

Kom, om-ring mij met uw armen
'lijk gij mij zo vaak omarmde!
Voelt gij niet hoe mijne slapen
kloppen? voelt ge 't aan uw lippen?

DE KEIZER *(terugtreidend, met gheveen armen:)*

Spreekt zij nu tot mij? zo tot een
ander? O, ik dráág het niet!
Heeft zij 't alles zo met andren
als met mij? Dit is zoo vreeslik,
dat het mij tot waanzin brengt . . .
alles is een kluwen, rotten

en omarmen enerlei,
staamlen van verliefde lippen
als der dorre blaadren ritslen ;
alles kon er zijn, ook niet . . .

*(de armen laat hij vallen, en ziet star op den
grond. Hij richt zich op, en roept:)*

Mensen, mensen, ik wil mensen!

*(Drie soldaten, met een veroordeelde komen. De
Keizer loopt op hen toe)*

Dat lijkt al op mensen, hierheen,
komt! hierheen!

EEN SOLDAAT

Wat wil die man?

DE TWEEDE

Stil, dat is een heer van 't hof,
doe wat hij beveelt.

DE KEIZER

Maakt dien man hier vrij! die keetnen
Zijn voor mij! in mij is een
die daar in wil, en hij mag niet
sterker worden! geeft de ketens!

(geleidelik kalmer:)

'Schoon, het schijnt, nu is het stil . . .
en de zonne staat reeds laag! . . .
— Wie is deze man? waarheen
voert ge hem?

DE SOLDAAT

Ter dood.

DE KEIZER

Waarom?

DE SOLDAAT

Heer, 't is Lydus.

DE KEIZER

Lydus?

DE SOLDAAT

Heer,

weinig weet ge van wat in het
land, wat in de bergen voorvalt,
als gij niets van hem hier weet.
Hij is de verschrikkelijke
die een land te branden doemde,
gans een land en zeven steden,
die zich gods stadhouder noemde
en der ongerechten geessel,
zelf een rechteloos begeren
als een rad van bloed en vlammen
door het land des vredes wentlend.

DE KEIZER

Maar — de rechters dan?

DE VEROORDEELDE (*den blik naar den grond gericht*)

Een rechter

die het recht boog wilde ik hangen,
dit was het begin.

DE KEIZER

De Keizer?

die toch rechter is der rechters?

DE SOLDAAT

Heer, de Keizer, die is vér.

(*een korte stilte*)

DE KAPITEIN (*komt aanlopen*)

Dit is niet de weg, wij moeten
hier vandaan. Des Keizers jacht
komt straks hier voorbij.

(*herkennend*)

De Keizer!

(*hij knielt; onmiddellijk ook de soldaten*)

DE KEIZER (*tot den veroordeelde*)

Staat gij, man? de andre knielen.

DE VEROORDEELDE (*den blik naar den grond gericht*)

Deze spelen zijn voorbij nu,
morgen kniel ik voor het blok.

DE KEIZER

Mens, bij God, hoe het begin?
hoe de eerste schrede ervan?

DE VEROORDEELDE (*heft zijn hoofd op en richt zijn blik
vast op den Keizer*)

Mens, bij God, het eerst, een onrecht.

DE KEIZER

Dat gij deed?

DE VEROORDEELDE (*steeds den blik op den keizer gericht*)

Neen, dat ik dróeg.

DE KEIZER

En wat daarna kwam?

DE VEROORDEELDE

Het lot.

DE KEIZER

En de doden?

DE VEROORDEELDE

Goed gestorven.

DE KEIZER

En wat morgen komt?

DE VEROORDEELDE

Het einde,
het hoog nodige, gerechte
einde.

DE KEIZER

Toch gerecht?

DE VEROORDEELDE (*rustig*)

Nu wél.

DE KEIZER (*loopt heen en weer, eindelijk neemt hij zich den mantel af en hangt dien den veroordeelde om; wenkt dan de soldaten op te staan, en, tot Tarquinius, die terugkerend zich buigt:*)

Kaamraar, sluit dien man den mantel
en maak zijne handen vrij.

(het geschiedt; de veroordeelde ziet, met onafgewonden blik, in uiterste opmerkzaamheid, bijna met strengheid den keizer aan; dese wenkt Tarquinius tot zich)

De galeien voor Dalmatië
die zeeroovers moeten jagen
wachten, daar ik nog geen leider
heb benoemd. Ik geef hun dezen,
dezen Lydus. Wie zichzelf
doodlik trouw was, is vér van de
lagere aanvechtingen.
Toen ik in de wieg lag droeg ik
purper, en in halven kring
stelde men rondom mij mannen;
wien ik zo, in onbewustheid
met den vinger, kinderlik
aanwees, staamlend, was daarmêe
over legers, over vloten
over landen tot gebieders
uitverkoren. Een groot zinbeeld!
Op mijn ontzagwekkend amt
wil ik, Keizer, mij bezinnen:
mijne kamer is de aard'
en de duizenden der duizend
zijn in kring rond mij geschaard
om hun amten te ontvangen.
Amten! daarin ligt nog meer!
Kaamraar help den admiraal!

Lydus heet hij, Lydus, denk.
Anders is niets nodig, ga.

(Zij gaan heen terwijl de veroordeelde nog zijn ernstigen, bijna strengen blik op den keizer richt)

Toch — hoe ijdel is dit alles,
En hoe licht eraan te twijflen;
hoe zo licht het weg te werpen!
Dit gëadem lauwer lucht
zuigt het leven uit mijn ziel!
Nadert niet iets, ergens? zweeft
het niet, als van boven, neer
onbegrijpelijk zacht en sterk?
Heet wordt nu mijn bloed — en bang . . .
Hoe moet dit van uit mij weg?
Met mijn ingewanden eerst
want ik ben erin verwickeld
als een vis die al te gretig
diep den hengelhoek verzwolg.
Huurling! hond! wat sta ik hier?
'k wéét dat zij mij nemen wil,
'k sta voor haar aan 't kruispad stil!
Dit moet zijn! Ik wil mijzelve
aan de haren verder slepen
tot het zinken dezer zonne!
Jagen, jacht is alles! Sluipen
op de tenen, met de spies
eigen kracht, in van een vreemd
leven 't lijf, als bliksemschot
in te slingeren . . . een duive!
hoe zij langs de twijgen neerstrijkt.
dronken als een avondvlinder
kriegen trekkend rond mijn hoofd.
Waar mijn speer? Maar hier, de dolk!
Hier en zo!

(hij werpt den dolk naar de duif. De Heks, gekleed als een jager, wankelt naar voren. Zij drukt de handen op de borst en zinkt aan den rand van het struikgewas incen.)

DE HEKS

Wee! getroffen!

DE KEIZER

Wat voor stem? o hel en duivel!

Vogel was 't, de duive vloog!

(naderbij, bijna schreeuwend:)

Wat voor ogen! wat voor lippen!

*(Kruipt op de knieën dichtër naar de neergesunkene toe)*DE HEKS *(zacht als een kind)*

Lieve, slaat gij mij met ijzer

rode wonden, bloedig rode

nieuwe lippen? Daar waar uwe

lippen lagen, vaak, zo, vaak!

Weet ge van dit alles niets meer?

Is dan alles uit? Vaarwel,

maar wees uwe liefste trouwer

die mij opvolgt, als ik dood ben,

en vóórdát ge gaat en mij

op den grond hier sterven laat,

dek mij nog met mijne haren

de ogen toe, ik ben zo duiz'lig!

Alle bomen draaien rond

om mij heen en doen mij pijn.

DE KEIZER *(heft de handen op om haar aan te raken. Op dit ogenblik schudt de, haar ondergang nabije, zon de gehele woudzoom onder licht en roodachtige boomschaduwen. De keizer deinst terug, richt zich op, gaat langzaam, de ogen op haar gericht, van haar weg; zij ligt als dood)*

Dood! wat is voor deze wezens

dood? de zon is nog niet onder,

donker vlamt zij, schijnt te dreigen.

Moet ik haar hier zo zien liggen?

moeten mieren, torren, spinnen

over haar gezicht heenlopen

'wijl ik haar niet aanraak, ik!

die met tienmaal meerder kussen
 heel haar lijf bedekt heb, als
 al dit weefwerk harer kleedren
 draden telt, hoe? moet ik haar
 liggen laten, dat mijn hof,
 mijn bedienden haar gezicht
 voor mij raken met hun blikken?
 Ik verdroeg het niet, ik zou mij
 óp haar werpen haar te dekken!
 Daar! een man die stammen sleept,
 zware en ontschorste stammen.
 Hier! hier is een rijker last.

(hij treedt in een lichte en wenkt)

Gij! kom hier! kom hierheen! hier!
 'Schoon, waarmeê den man belonen?
 op de goud- en zilver-munten
 staat mijn beeld, toch heb ik geen!
 Maar de haarband dien ik brak:
 is de kroon al stuk, de delen
 hier en ginds uiteenverspreid
 zij zijn toch van goud altijd.

*(hij bukt zich, raapt een paar stukken op en
 beziet ze.)*

Zie, zolang ge nog een vorm had
 waart ge veel, uw zuiver schijnen
 kon de zwaarste, logste legers
 leiden als aan toverlijnen.
 Kroon, ge hoeft slechts te blinken
 slechts te dreigen met uw licht —
 nauweliks den geringsten dienstknecht
 loont uw stof, den vorm ontwricht.

(korte stilte)

Tussendoor kan ik nog denken,
 rustig denken — zonderling.

EEN ARM MAN *(in lompen, vastberaden jeugdig gezicht,
 houding klein en gebukt.)*

Heer wat riept ge dat ik doen moet?

DE KEIZER (*staat voor het lijk, afgewend*)

Deze dode . . .

DE MAN

Heer! een vrouw!

DE KEIZER

Vraag niet, neem haar weg!

DE MAN

Weg? Waarheen?

DE KEIZER

Mij gelijk! in 't woud.

Waar haar niemand ziet, waar ik
haar niet zien zal! later dan . . .

Hier is goud, loon voor uw moeite.

DE MAN (*als verstijfd*)

• Dit? daarvoor? voor niets dan dat?

DE KEIZER

Niet genoeg? kom later weer.

DE MAN

Niet genoeg? het waar' genoeg
mij mijn leven af te kopen.

Heer, wie zijt gij? voor dit goud
stoot ik, op klaarlichten dag,
wien gij wilt, uw felsten vijand
neer, wijl hij aan tafel zit . . .

voor dit goud verkoopt u mijne
zuster hare beide dochters!

(hij richt zich hoog op, met uitgestrekte armen)

DE KEIZER

Later dan, als 't donker is
komt gij hier terug, begraaft haar;
in het donker delft ge 't graf,
maar zó dat ook niet een wezel
ervan weet of 't ooit zal vinden;
hoed u!

DE MAN

Zó zal ik het graven
 dat ik zelf al morgen vroeg
 niet de plek wéérvinden kan,
 want met dit lichaam gelijk
 werp ik in de donkre groeve
 én mijn vader én mijn moeder,
 en mijn jeugd, geheel bevuild
 door de stank van bedelsoepen,
 door de schoppen van het noodlot!

DE KEIZER

Ga nu, ga, maar waak ervoor
 dat gij haar niet aanroert, niet
 meer als nodig, haar te dragen,
 Ik ervoer 't en achterna
 stuurde twee ik dan die groeven
 vlugger u een graf in 't zand
 sneller nog en heimliker
 dan gij deze zult begraven.

(hij wenkt hem haar aan te vatten; gaat op een boomstronk zitten; houdt de handen voor 't gelaat. De man sleept het bewegloze lijf in de bosjes. Lange stilte. De Keizer staat op 'en sict rond)

Is zij weg, voor altijd weg? ...
 en de zonne schijnt nog steeds ...
 wel niet dag, niet helder dag,
 veel meer nacht waarin nog zon is.
 En ik deed het werkelijk? deed het?
 Onze daden zijn de kindren
 van een damp, uit roden rook
 komen zij te-voor, een roes
 knoopt, een roes ontbindt de strikken.
 Mijne ziel heeft niet de kracht
 blij te zijn om deze daad!
 Deze daad, zij heeft geen afgrond
 tussen haar en mij gemaakt,

en haar adem uit de lucht
 heeft zij mij niet meê ontnomen,
 niet haar macht diep uit mijn bloed!
 Als ik haar niet eenmaal nog
 zien kan zal ik nooit geloven
 dat ik mij uit vrijen wil
 van haar losscheurde; nog éénmaal
 dít zien, dít, wat juist een hand
 toe kan dekken, van haar nek
 't smalle stuk waar naar de schouder
 toe het Leven zo trots-krachtig
 en zo zacht, zo onbegrijpelijk
 voortstuwt, slechts dit éne zien!
 zien en toch vrijwillig niet...
 niet... aanraken, niet... maar waar?
 Weg! hij droeg haar weg... mijn wil
 werd mij zelf een wel van smart.
 Maar daarginds, die groene ranken
 zie ik, zie ik goêd? zij beven!
 vraag ik nog? en twijfel ik?
 speur ik niet — daarachter — leven?

*(Hij rukt de ranken, die den ingang van het hol
 bedekken vancen. Een stokoude blinde komt,
 angstig, naar voren, met een dorre stok ver
 voor zich uit tastend. Hij heeft niets aan dan
 een oud, linnen hemd. De Keizer schrikt terug)*

Hoe, hier ook een mens! Dit vochte
 hol ruimte genoeg nog
 voor een leven? is het dáártoe
 opdat ik zal zien wat heet
 héérser zijn, dat zelfs het woud
 en de heerweg, ja het binnenst'
 van een berg mij niets dan mensen
 heden uitbraken? Heet dit
 Keizer zijn: niet kunnen aadmen
 zonder met de lucht een noodlot
 in te slikken?

DE GRIJSAARD

Was het storm die mij de deur los-
rukte? Wee, het is niet nacht!
Niet het zwakke licht der sterren
zippelt neder op mijn handen...
Zware zonne! zwakke wind!

DE KEIZER (*voor zich*)

't Voorhoofd, de reusachtige
machteloze leden, in mij
is het alsof ik dit alles
eens al heb gezien! Wanneer?...
... Kinderdagen!... kinderdagen!...
Hier is ergens een geheim
en ik ben erin verstrikt,
schrikkelik verstrikt...

DE GRIJSAARD

Daar! het staat! het ademt jong!

(*stilte*)

Als een dier dat jong is!

(*stilte*)

'n Mens!

(*hij beeft*)

Heb ontferming! ik ben blind,
laat mij leven! leven! leven!

DE KEIZER

Oude man, ik doe u niets.
Zeg mij hoe ge heet.

DE GRIJSAARD

Laat mij leven, heb ontferming!

DE KEIZER

Voel maar, ik heb lege handen!
Zeg mij, wie ge zijt.

(*lange stilte*)

DE GRIJSAARD (*zijn handen aanvoelend*)
Ring!

DE KEIZER
Uw naam, zeg toch uw naam!

DE GRIJSAARD
Wat voor steen?

DE KEIZER
Een groene.

DE GRIJSAARD
Groene?
grote groene?

DE KEIZER
Zeg uw naam!

(hij grijpt hem vast, de grijsaard zwijgt. Op den achtergrond verzamelt zich de hofstoet. Zij geven hunne speren aan de jagers af. Op den achtergrond links wordt een purpere tent opgeslagen. Temidden der anderen staat de veroordeelde. Hij draagt een roodzijden kleed, waarover de mantel van den Keizer hangt. In de neerhangende hand heeft hij een korte staf, van silver en goud.)

TARQUINIUS (*knielt*)
Heer! de allergenadigste
Keizerin laat door mij melden
dat zij zich teruggetrokken
heeft voor 't bad der keizerlike
kinderen.

DE KEIZER (*bezielt, zonder Tarquinius op te merken, den grijsaard; werpt een vluchtigen blik langs zijn hofstoet; alle buigen de knie*)

Kleden!

(men brengt purpere dekkleden en huiden, en legt ze in 't midden. De Keizer leidt den blinde

erheven en doet hem neersitten. Hij zit als een kind, de voeten recht voor zich uit. De zachte kleden schijnen hem te verblijden. De Keizer treedt van hem weg.)

Groot-valkenier! ik heb hier dezen man in 't keizerlike woud gevonden, wie is hij? Kunt gij mij zeggen wie hij is?

(diepe stilte)

Wie, Opperkamerheer, is deze man? Mij dunkt, ik zie hem heden niet voor 't eerst.

(stilte)

Opperpaleisprefekt! wie is die man?

(stilte)

Grootkanselier, wie is dat?

(stilte)

De officieren van mijn lijfwacht! Wie?

(stilte)

Gij, Tarquinius, zijt te jong om mij voor te liegen, help mij!

TARQUINIUS *(bij den blinde bezig)*

Heer, hij draagt een ring van ijzer om den hals gesmeed, een zware ring met inschrift.

(De Keizer wenkt hem te lezen, diepe stilte.)

Hij leest)

Ik, Johannes de Pannoniër was, vol drie-en-dertig dagen Keizer in Byzantium —

(pauze. Diepe stilte)

ben geblind nu en verstoten tot een aas voor wilde dieren op bevel —

DE KEIZER *(seer tuid)*

Lees verder, Kaamraar!

TARQUINIUS

— op bevel van het hoog-heilge, hoogst
wijze, onverwinnelijke, doorluchtigste
Kind —

(hij hokt)

DE KEIZER *(zeer luid)*

Kind . . . lees!

TARQUINIUS

Uw naam, o Heer!

(lange stilte)

DE KEIZER *(met sterke stem)*

Oppermaaraar! — hoe oud was ik, de Keizer,
toen dit geschiedde?

DE OPPERKAMERAAR *(knielend)*

Heer, drie jaar.

(lange stilte)

DE KEIZER *(met gebroken stem; alleen tot Tarquinius)*

Kaamaaraar, zie, dit was een Keizer!

Te betekenen is al! wat
overblijft is stof en slijk.

(na lang nadenken)

Ja, de plaats waar ik nu sta
maakte mij onzegbaar rijk
en van 't levens-noodlot vol
is de ruimte, ver en nâ.

Van nog bontre avonturen
als in sprookjes is vervuld
deze wereld: grote mantel
die mijn schouderen omhult.
Overal is noodlot, alles
voegt zich fonkelend ineen,
onontwarbaar als de mazen
van mijn gouden pantserhemden.
Want het onderst zijn de vissers
en houthakkers, die in wouden,

aan de kust van duistre zeeën
aadmen en hun armlik leven
voor een hand vol goud, den eersten
die hun pad betreedt verkopen.
En dán zijn de vele steden . . .
en daarin zijn tal van dingen:
heerszucht, wijsheid, haat en lust,
veil het een voor 't andre, soms
't ene met het andre 't masker
ruilend en dan zo met dronkne
ogen uit het gans verkeerde
aanzicht ziende. En daarboven
zijn de koningen, het hoogste
ik: van dees opperste vrucht
valt een schijn terug op alles
en verlicht zo iedre laagre
rang; iedre: op den moordenaar
valt een straal, dagloners, slaven
en de ridders en de groten,
mij is alles nâ, ik moet het
licht in mij dragen voor hem
die blindgemaakt werd mijnent-
wege, want ik ben de Keizer!
Wonderbaarlik is mijn leven,
schrikkeliker opgetorend
dan de ontzaggelike bouwen,
mausolea, pyramiden
zoals koningen vóór mij
hebben opgericht. Ik kan
op het noodlot dezer mensen
tronen zo als zij eens zaten
op gestapeld-dode stenen.
En zo schrikkelik bericht,
wie ik ben en wat ik moet,
heeft dit uur in mij gericht
want zijn stem riep op, een stoet
van gedaanten —

*(de grijsaard wendt zich, in hevige onrust, zacht
klagend geluid makend. naar den achtergrond)*

TARQUINIUS

Heer, het komt, hij ruikt de spijzen
die zij achter 't kamp bereiden,
hij heeft honger.

DE KEIZER

Brengt dan eten!

(Drie bedienden komen, met gouden schotels. Op den eersten en tweeden slaat de grijsaard geen acht, maar toont een hevige begeerte in de richting van den derden. Tarquinius neemt dezen den schotel uit de hand, knijpt voor den ouden man neer en reikt hem dien toe)

TARQUINIUS

Hij wil slechts van dezen schotel,
't is iets zoets.

(Tarquinius wil den schotel weer terug trekken; de grijsaard weent. Hij geeft hem weer)

DE GRIJSAARD *(wenkt met de hand dat allen terugtreden moeten, verzekert zich ervan dat hij den schotel heeft, richt zich hóóg op en met de hand waaraan 's keizers ring, gebiedend uitgestrekt — de arm beeft — roept hij zwak)*

Ik ben de Keizer!

(Dan zet hij zich weer, als een kind, en eet)

DE KEIZER *(raakt hem zacht aan)*

Gij, gij hebt uit mijnen schotel
nu gegeten, kom, ik geef u
ook mijn bed, om in te slapen.

(De grijsaard knijpt. De Keizer steunt hem, en voert hem in den tent. Het hof trekt zich op den linksen achtergrond terug. Men ziet ze tussen de bomen gelegerd eten. Rechts, achter, een wacht, heen en weer lopend. De zon staat nu in het open verschiet, zeer nabij de heuvelrand)

DE KEIZER (*uit de tent terugkerend, naast hem Tarquinius*)

Immer nog dezelfde zon!
 't Gaat mij zoals eens den herder,
 die, het hoofd in 't watervat,
 meende weerlden te doorvliegen.

(hij zet zich op een stronk, links vooraan)

Ik ben opgewekt, mijn lieve,
 meer dan 'k zeggen kan — hoe 't zij,
 denk niet na!... Het is de nieuwe
 admiraal die mij verblijdt.

Zie, een noodlot uit te vinden
 is reeds schoon, maar noodlot zijn,
 dat is meer; uit werkelijkheid
 dromen bouwen, streng gerechte
 dromen en daarmee de heuvels
 hier, de vele, verre landen
 tot beneên aan zee, bevolken,
 en ze voor zich weiden zien
 als de herder 't rustig rund —

(een kleine pauze)

't Huiwingwekkende dat héén is
 geeft het blijvende een eigen
 leven, als een vreemde schoonheid
 en verhoogt den gloed der dingen
 als door ingezogen schaad'wen.

TARQUINIUS

De Keizerin!

(Hij springt terzij. Van uit den achtergrond is, met zachten tragen tred de heks naderbij getreden. Zij draagt het kleed der Keizerin; in den ondersten zoom daarvan zijn grote saphieren geweven. Over haar gelaat valt een dichte, gouden sluier. In de hand draagt zij een langgesteelde lelie)

DE KEIZER (*zonder op te staan*)

Dus komt gij
 toch! Men heeft mij iets gebodschapt —

Maar gij komt, dus zijn de kindren
al gebaad nu, Helena.
Laat ons van de kindren spreken!
'Schoon, gij spreekt nooit van iets anders --
in de kamer, waar zij slapen,
woont de zon, de regenboog,
maan en mooie klare sterren,
alles hebt gij in die kamer,
niet? Mij dunkt, gij glimlacht niet!
Toch lacht gij zo licht: somtijds
ben ik bleek van toorn geworden
als ik zag hoe licht u deze
glimlach was, als ik bedacht,
dat bedienden die u bloemen
brengen 't zelfde loon verwerven
als ik zelve... het was onrecht!
Nu begrijp ik 't. Boven alle
woorden uit begrijp ik 't nu:
wat een kind ge zijt, hoe gans
uit uzelf dit kinderlachen
vloeit. Ik ben zo blij, te denken,
dat... ik meen, dat gij het zijt,
die mij kindren brengt, ter wereld.
Mijne kindren, Helena...
als van uit een kleine bronne
opgespoeld, als saamgezocht
uit de jonge groene weiden,
broertjes, zusjes van gedachtloos
uit het nest geval'ne kleine
vogels zijn zij, Helena,
wijn zij uwe kindren zijn!
Hoe? geen antwoord? en de sluier
ook niet weg? Wij zijn alleen!

*(de heks slaat den sluier op. De Keizer
opspringend)*

Heks! heks! heks! duivelsboeleerster!
staat gij immer weder op?

DE HEKS (*terwijl zij zich half tersijde wendt, als om hem
weg te leiden*)

Kom, Byzantium! laat ons deze
herdersspelen nu vergeten
en weer bij elkander liggen
in den gouden palankijn,
waar de stangen van, uw vaadren,
Julius Caesar en de andren,
dragen

(*De Keizer lacht. De heks, met uitgestrekte
armen*)

Ik kan niet léven
zonder u!

DE KEIZER

Ga wég van mij!

DE HEKS

Zeven jaren!

DE KEIZER

Droom en leugen!
Zeven dagen braken alles!

DE HEKS

Hóór naar mij!

DE KEIZER

Voorbij! voorbij!

DE HEKS

Nog geen uur! en uwe lippen
beven nog.

DE KEIZER

God heeft gericht!
Iedre schrede uwer schreden
tegen u! Uit alle kloven,
van den heerweg, uit de wouden,
uit de luchten, uit de aarde

sprongen englen, mij te redden!
 Waar ik greep, ú dacht te speuren
 deden zich in 't werkelijk leven
 open mysterieuse deuren,
 mij mijzelve weer te geven.

DE HEKS (*slingert hare gouden lelie op den grond, die
 meteen in slijk en walm vergaat*)

Toch hingt gij door zeven jaar
 vastgetoverd aan dees' ogen
 en verwickeld in mijn haar!
 Gans mij in u op te nemen
 en met mij geheel de wereld;
 heks dan! goed! en duivel gij!
 kom, ons past hetzelfde leger!

DE KEIZER

Wilt gij dreigen? zie, ik stá hier!
 Zie mij leven! zie mij lachen!
 Deze vlamme geeft geen licht!
 maar een grenzenloze zwaarte
 legert zich in uw gezicht,
 wangen zinken naar beneden
 en de wondervolle leden
 worden rimpelig, een waanzin
 en ontzetting aan te zien.

DE HEKS (*incenzinkend, als door onzichtbare vuisten ge-
 grepen*)

Zonne! Zonne! — ze verstikt me!

*(Zij sleept zich voort naar de struiken, schreit
 schel, en valt in donker op den grond. De
 zon is onder. De Keizer staat star, de ogen
 op de struiken gericht. Een onduidelijke gestalte,
 als van een oud wijf, strompelt door het
 woud weg)*

DE KEIZER

Grote God! dáár! houd haar! houd haar!
 Wachters, kaamraars! daar! daar! daar!

TARQUINIUS

Grote Heer!

DE KEIZER

De wachters, daar!
...houden! grijpen!...

(lange pauze)

TARQUINIUS *(terugkomend)*

Heer, de wachten
zwoeren: niemand ging voorbij
dan een rimpelig oud wijf,
zo een zeker die dor hout
raapt, of bessen zoekt.

DE KEIZER *(hem vastgrijpend, met een verschrikkeliken blik:)*

Tarquinius!

*(trekt hem tot zich, denkt na, zwijgt een poos,
wenkt hem heen te gaan, knielt)*

Heer, der onbevleete zielen
schoonste erfgoed is een leven.
een ook is aan de verdwaalden,
en aan die ook, Heer, gegeven,
die den duivel zich ontwonden
en den weg naar huis hervonden.

(gordijn)

OVERBECK EN NIETZSCHE

DOOR

T. J. DE BOER.

CARL ALBRECHT BERNOULLI, Franz Overbeck
und Friedrich Nietzsche, Eine Freundschaft.
I. Jena, Diederichs, 1908.

Bernoulli, een jonge zwitsersche dichter die wat belooft, blijkt hoog genoeg te staan om mannen als Overbeck en Nietzsche in hun onderlinge betrekkingen te begrijpen. Maar de kunst het zelfbegrepene overzichtelijk te groepeeren en anderen duidelijk te maken is nog niet de zijne en het pleit daarom voor zijn zeltkennis dat hij er zich in hoofdzaak toe bepaalt, de Overbeck-traditie weer te geven op een wijze die den lezer tot eigen oordeel in staat stelt. Of hij niet meer bedoelt? Dat zal ons het tweede deel leeren. Dit eerste is meer een verzameling dan een bewerking van materiaal. Het brengt ons allerlei nieuws, hoewel niet alles. De brieven van Nietzsche aan Overbeck moeten voorloopig nog onuitgegeven op de Bazelsche bibliotheek blijven liggen. Soms, bij het lezen van dit eerste deel, dacht ik dat de samensteller beter had gedaan met wat te wachten en ons dan alleen brieven en oorkonden te geven, ingeleid door Overbecks studie over Nietzsche en verder van een kommentaar voorzien. Afgezien echter van wat het tweede deel nog voor goeds kan brengen is er in dit eerste reeds stof genoeg om er een dankbaar gebruik van te maken. Om Nietzsche's persoonlijkheid vooral is het ons te doen. Maar meer nog uit wat Bernoulli weglaat of moet weglaten dan uit wat hij meedeelt zien we dat de

tijd er nog niet is voor een biografie, onafhankelijk van de eerbiedwaardige maar niet altijd vertrouwenwekkende voorstelling die uit Weimar komt. Er moet nog veel meer, van verschillende zijden, worden gedaan tot beter begrip van Nietzsche's polyfone natuur.

1

Die wirkliche Grösse ist ein Mysterium: het is een woord van Jacob Burckhardt, den ouderen ambtgenoot en vriend van Overbeck en Nietzsche. De laatste had van dit mysterieuze meer dan Overbeck, misschien ook meer dan Burckhardt. Beide waren ze geleerden, beide historici zonder toekomstgeloof en zonder dadendrang. Hun leven lang zijn ze echter Nietzsche vriendschappelijk gezind geweest, en deze heeft dat gewaardeerd, heeft tot op zekere hoogte hun wetenschappelijke verdiensten erkend, maar heeft ze ook als modellen gebruikt, wanneer hij zijn heftigste satiren schrijft op de wetenschap der geleerden. De vrienden merkten dat, beter dan iemand anders natuurlijk, en ze wreekten zich, Burckhardt met een ironischen lach, Overbeck met bewondering van Nietzsche's kunst en vriendelijke zorg voor zijn persoon. Het is wel eigenaardig dat deze geleerde theoloog van alle oudere vrienden hem het trouwst heeft gediend. Gediend ook met de scherpste kritiek. Want hierdoor hebben we een bewijs te meer, dat vriendschap en waardeering niet onafscheidelijk zijn van blind geloof in den *Uebermensch*. Een bewijs dat er tusschen menschen andere banden bestaan, dan die waarvan hun filosofie droomt.

Het schijnt wel een bijzonder groote tegenstelling: de Antichrist en professorenhater tegenover zijn bescheiden collega van de theologische faculteit. Maar Overbeck was ook een zonderling theoloog. Hij was het *invita Minerva*. In theorie de radikaalste van alle, maar de praktijk aan anderen overlatend. Hij had eenige verwantschap met de Lagarde, maar zonder diens paradoxie en beleedigende scherpte van uitdrukking. Hij was veel meer een man van taktvolle eerlijkheid en beminnelijke openheid. Zelfs ouderen vonden het natuurlijk hem hun geheimen toe te vertrouwen: hij begreep en zweeg. En hij kende geen eerzucht. Hij genoot van poëzie en van

Wagners muziek. Maar ook in de wetenschap was hij meer receptief dan produktief. Hij was een uiterst conscientieus geleerde, die het versmaadde zijn fantasie te hulp te roepen, om van een historisch landschap een levendige voorstelling te geven en een karakteristiek van historische personen alsof hij intiem met hen had verkeerd. Alles te zamen een fijne beminnelijke geest, die eigen grenzen kende en toch gelukkig was.

Toen hij privaat-docent te Jena was en zijn collega's op een Shakespeare-avond Julius Caesar met verdeelde rollen zouden lezen, werd hem de rol van Cassius toebedeeld. Een blik op zijn portret, in de uitgave van Bernoulli, is voldoende om ons de reden daarvan te doen inzien. Men denkt daarbij onmiddellijk aan Caesar's woorden:

Let me have men about me that are fat;
Sleek-headed men, and such as sleep o' nights;
Yond Cassius has a lean and hungry look;
He thinks too much: such men are dangerous.

En men zou een toespeling op zijn kritisch-historisch werken kunnen vinden in wat hij tot Brutus zegt:

I, your glass,
Will modestly discover to yourself
That of yourself which you yet know not of.

Zoo heeft hij zijn taak als kerkhistoricus opgevat: met de strengste objectiviteit een beeld te geven van het verleden, geen van zich zelf onbewuste traditie, maar kritische waarheid.

Men zegt dat Nietzsche, in zijn tweede *Unzeitgemässe Betrachtung*, voor den kritischen historicus zijn vriend Overbeck als model heeft gebruikt. Nietzsche onderscheidt daarin drie soorten van geschiedenis: de monumentale, de antiquarische en de kritische. De handelende mensch heeft de monumentale geschiedenis noodig als voorbeeld tot leering of troost. Zoo vinden wij haar bij Polybius, bij Schiller. Het is de geschiedenis van en voor groote menschen, die het verleden gebruiken voor zoover zij er behoefte aan hebben. Wie echter gaarne bij 't oude, eerbiedwaardige blijft, doet aan antiquarische historie. Het verleden is een deel van zijn eigen leven, dat

hij daarom zorgvuldig tracht te bewaren. Met dit gevoel stond Goethe voor het standbeeld van Erwin von Steinbach, toen hij de middeneeuwsche duitsche ziel ontdekte. Beide beschouwingswijzen hebben haar verdienste, maar ook haar gevaren doordat ze, het verleden idealizeerend, nieuw leven verstikken. Daarom is er een derde soort geschiedenis noodig, de kritische. In onzen tijd meer dan ooit. Ook deze heeft in de eerste plaats het leven te dienen, het leven namelijk van hen die lijden onder den druk van het oude en behoefte hebben aan bevrijding. Er moet met het verleden worden gebroken. Het verleden moet op de pijnbank van het kritisch onderzoek en veroordeeld worden. Elk verleden is waard veroordeeld te worden, daarin heeft Mephisto gelijk. Gewoonlijk nu heeft het leven de goede eigenschap van te kunnen vergeten, maar soms, als het niet vergeten kan, is kritiek, is revolutie noodig. Dan wordt het verleden kritisch beschouwd, dan wordt de bijl aan den wortel gelegd, dan stapt men wreed over alle piëteit heen. Het is een gevaarlijk werk: want wij zijn nu eenmaal afstammelingen en erfgenamen van vroegere geslachten en we kunnen ons daarvan niet geheel losmaken. Kunstmatig geven we aan ons zelf een nieuw verleden, als wij breken met het oude; een tweede natuur, maar die meestal zwakker is dan de eerste. Er is slechts één troost: dat nl. ook onze sterkere oude natuur eens een nieuwe is geweest.

Tot zoover Nietzsche met zijn kritische antithese. Overbeck zal er zichzelf maar gedeeltelijk in hebben herkend. Hij was de rustige toeschouwer, die van alle dingen de eigen waarde erkende, die in elk geval, wanneer hij het verleden beoordeelde, niet onbepaald veroordeelde. Maar we moeten dat modelzijn niet te ernstig opvatten. Nietzsche is, al vergelijkt hij zich met zijn vrienden, altijd zijn eigen model. Onder den kritischen historicus verstaat hij ook zich zelf. Als reformator van de moderne kultuur wil hij een nieuwe waardeering der dingen plaatsen tegenover de oude en de weg daartoe is de kritiek van het verleden, die hij zoo scherp mogelijk wil. Maar hij voelt ook van het begin af, dat hij daarbij zich zelf in het leven snijdt. Zijn hand trilt bij de operatie, omdat hij onder-tusschen nog het voor en tegen overweegt. Het accent van zijn machtspreuken verraadt eigen twijfel en zwakheid. Nooit

heeft hij daarom die mannelijke houding gevonden, die de moed van eigen daad of eigen schuld bepaalt. Uit zijn eigen werken en uit de biografie van de zuster liet zich dit alles vermoeden, maar uit de mededeelingen van Overbeck en zijn vrouw zien we 't duidelijker worden. We zien daar, hoe hij in de worsteling met eigen zwakheid het ideaal van den sterken mensch schept.

II

In 1859, te Leipzig waar hij juist zijn studie voltooid had, sloot Overbeck vriendschap met den drie jaar ouderen privaatsdocent Heinrich von Treitschke, den lateren konservatief-christelijken geschiedschrijver. Treitschke was toen reeds gewonnen voor de idee van een duitsche eenheid onder leiding van Pruisen. Evenals hij was Overbeck protestantsch en anti-Oostenrijksch gezind. In de brieven van den laatste, die Bernoulli ons meedeelt, hooren we, wat het politieke betreft, een echo van Treitschke's ideën. Maar we vernemen er meer, langzamerhand ook het verschil van ontwikkeling tusschen die twee. Ik bepaal me hier tot Overbeck. Deze ging steeds verder in de richting, waarin hij zich aanvankelijk met Treitschke een, ja als zijn leerling beschouwde, de richting van de kritische historie, zonder daarbij te letten op de belangen van troon en altaar, en zonder dat hij het pathos van den redenaar te hulp riep. Hoewel theoloog had hij vrede met het feit dat de moderne beschaving geen kerkelijke is en dat het Christendom niet meer uitsluitend den nieuweren tijd beheerscht.

Toen Treitschke in Berlijn en Overbeck te Bazel was, werd de verhouding tusschen die twee allengs anders. Treitschke had den vriend gevraagd om medewerking aan de *Preussische Jahrbücher*. Hij bedankte, schreef alleen in geleerde vaktijdschriften, maar was zoo naief, in zijn plaats den jongen collega en vriend Nietzsche aan te bevelen. 't Was in 1871, toen deze bezig was met de *Geburt der Tragödie*. Men denke zich Nietzsche in de *Preussische Jahrbücher*! Overbeck had hem warm aanbevolen en heeft hem, in zijn brieven aan Treitschke, steeds verdedigd. Men kan zeggen dat de vriendschap met Nietzsche hem die van Treitschke heeft gekost. Het is goed

dit vast te stellen, omdat van zekere zijde wordt geïnsinueerd dat zijn verhouding tot Nietzsche nooit bijzonder innig is geweest. Juist naarmate hij zich inleeft in de gedachtensfeer van den jongeren, verwijdert hij zich van den ouderen vriend. Zij verstaan elkaar niet meer. Wat Treitschke vreugde over een gezonde en krachtige ontwikkeling van het staatsleven vindt, noemt men in Bazel een ijdele of barbaarsche machtsroes. Wat volgens Treitschke onvruchtbare klachten uit een akademischen pruilhoek zijn, 't zijn volgens de vrienden te Bazel roepstemmen van den profeet tot een hoogere kultuur die meer waard is dan politieke macht.

De laatste brief van Overbeck aan Treitschke, dien Bernoulli hier laat afdrukken, is van 19 Dec. 1880. Het was de tijd van het aangroeiende anti-semitisme in Duitschland, en Treitschke had over deze kwestie een brochure geschreven, die de ergernis van zijn vriend wekte. Een hartelijk *dissentio* drukt hier het gevoel van de verwijdering uit. Maar 't is niet alleen het joodsche probleem dat de vrienden scheidt. Er is een antithese, die door Overbeck tot de scherpste uitdrukking wordt gebracht. Als merkwaardig dokument voor de kultuurgeschiedenis neem ik hier een gedeelte over uit dezen brief, merkwaardig vooral omdat de schrijver professor in de christelijke theologie was:

„Peinlicher noch und, um ganz offen zu reden, da ich es einmal tue, abstossender ist mir ein anderer Ton, der aus Deinen letzten Veröffentlichungen immer unverzagter herausklingt, ich meine den „christlichen“. Hier nun zunächst kein Missverständnis. Ich meine nicht ein persönliches Gefühl, welches ich bei jedermann im höchsten Grade achte, und es mir also bei Dir als meinem Freunde, wenn es Dir gekommen ist, anzutasten nicht in den Sinn kommt. Ich meine den öffentlichen Gebrauch, den Du im politischen Streit von diesem Gefühl machst, und in welchem ich Dir immer mehr die alte, bei Dir mir immer besonders wertvolle Scheu verloren gehen sehe, Fragen der Religion in den Streit der Politik hineinzuziehen. Nur gegen diesen Verlust drücke ich meinen Widerwillen aus, weil ich allerdings für diesen Respekt nicht habe, und insbesondere auch der Meinung bin, ein Mann mit Deiner Vergangenheit setze sich bei Deiner heutigen Redeweise der Frage aus, welchen Beruf er habe, mit seinem Christentum so herauszutreten. Denn so leicht wird es doch damit immerhin nicht zu nehmen sein, dass man eines Tages so tun dürfte und

wäre doch sonst, für das Publikum wenigstens, in allen Stücken der alte Adam, wobei sich das Christentum wie ein politisches Expediens neben anderen ausnimmt. Entschuldige meine Grobheit, es handelt sich hier um einen Punkt, bei welchem ich keinen Spass verstehe und, wenn Du willst, unverträglich bin. Ich habe in meinem Leben Veranlassung gehabt, mir alle Vermischung radikaler kirchlichen Tendenzen mit politischen vom Leibe zu halten, und habe so getan, ganz gewiss nicht weil ich an konservativer Mengerei derart grösseren Gefallen hätte. So empfinde ich, und so lerne ich aus der Geschichte, dass, wenn es *einen* Punkt gibt, an welchem man inne wird, dass das Christentum etwas in der Menschheit verrenkt hat, dieser in allen Verbindungen zu finden ist, die das Christentum mit der Politik eingegangen ist, wie ich denn auch gar nicht zweifle, dass hier der Punkt ist, an welchem es noch einmal allgemeiner Geringschätzung erliegen wird, wenn mit ihm dieser Bereich nicht noch sauber zu halten ist. .

.
 Meine eheliche Mitheidin lässt Dich und die Deinen herzlichst grüssen. In allen Fährlichkeiten des Lebens, auch den inneren, in treuer Erinnerung der Deine

FR. OVERBECK.

Men vergeve het lange citaat! Het is karakteristiek voor den schrijver. En het verwondert ons nu niet meer, dat hij zulk een trouw vriend van Nietzsche kon zijn.

III

Ik denk dat Nietzsche, toen hij den „guten Europäer” zijn ideaal noemde, zijn vriend wel zal hebben benijd om diens kosmopolitischen stamboom. Grootvader Overbeck was als koopman uit Frankfort naar Engeland gegaan en had zich daar gevestigd. De vader, in Engeland genaturalizeerd, trouwde een fransche katholieke en ging te Petersburg wonen. Daar is onze Franz O. geboren en hij is te Parijs op school geweest. Eerst in zijn twaalfde jaar verhuisde de familie naar Dresden. Hij sprak toen engelsch, russisch en fransch, nog geen duitsch. Met het laatste heeft hij altijd moeite gehad en zijn duitsche stijl — men vergelijke het bovenstaande citaat — is verre van onberispelijk. Hij is geen stijlkunstenaar zooals Nietzsche, die weinig fransch verstond en het nog minder sprak —

mevr. Overbeck heeft veel voor hem vertaald — maar die er de eigenaardigheden van opmerkte en in zijn eigen Duitschen stijl navolgde.

Overbeck was zeven jaar ouder dan Nietzsche en had reeds eenige jaren geprivatiseerd te Leipzig en te Jena, toen hij als collega te Bazel kennis met hem maakte en spoedig vriendschap sloot. Het was in 1870. De barometer stond daar toen op liberale wind. Men had een stedelijke universiteit waaraan elk patriciër graag een neef als professor zag. Maar nu haalde men jong kritisch bloed uit Duitschland: na Nietzsche Overbeck. De bedoeling was in hem een voorvechter te hebben van de modern-theologische beweging, doch het bleek een vergissing: want de jonge professor was niets dan een geleerde.

Vijf jaar — O. was nog ongetrouwd — hebben de beide vrienden in 't zelfde huis gewoond. De vriendschap is dus wel beproefd en de herinneringen aan dien tijd hebben groote waarde. Aan de goede verstandhouding kan geen twijfel zijn. Overbeck heeft een scherp verstand, een zeer verfijnde receptiviteit, daarom behoefte aan een man die machtig voelt en sterk begeert. En die man spreekt tot hem in het nieuw en krachtig geluid van Nietzsche. Dien vereert hij als zijn meerdere, maar hij voelt zich in staat hem te volgen. Hij heeft hem niet altijd begrepen, heeft later eenige teleurstelling zelfs niet verborgen, maar ten slotte toch dankbaar erkend dat de omgang met Nietzsche het grootste was, dat het leven hem gaf.

Nietzsche moest heerschen. Aan kleiner en minder bescheiden geesten dan Overbeck liet hij dit ook blijken. Een derde in hun vriendschapsbond te Bazel was de privaats-docent in de filosofie Dr. Romundt, een studievriend van Rohde en Nietzsche. Hij was transcendentiaal idealist en dacht zelfs een oogenblik aan overgang tot het Katholicisme, wat hem geduchte tegenwerking en minachting van Nietzsche bezorgde. Deze nam de dingen gewoonlijk veel te tragisch en als tegen zijn persoon gericht. Soms echter, later meestal, vond hij den lichtereren toon. Zóo in een brief aan zijn vriend Rohde: ik vermoed ten minste dat daar met de sterretjes vriend Romundt is bedoeld.

„Nur der gute treffliche *** macht uns einige Sorge, er wird zum unerfreulichen Mystiker. Klarheit war nie seine Sache, Welterfahrung auch nicht; jetzt bildet sich ein wunderlicher Hass

gegen die Cultur überhaupt in ihm aus, — nun wie gesagt, wir (Overbeck und ich) sorgen uns etwas. Er grübelt in unheimlicher Weise über den Anfang der Empfindung, synthetische Einheit der Apperception — dafür behüte uns unser Heiland Jesus Christ."

Nietzsche is hier nog niet geheel zonder humor en niet geheel de vernietiger van de moderne kultuur. Overbeck, die hem in dezen tijd dagelijks zag, getuigt dat hij vroolijk kon zijn en schertsen zonder bitterheid. Maar met zijn gezondheid ging het slecht en zijn beroep begon hem meer en meer te drukken. Hij vond weinig gehoor: het was soms dicht bij de grens van het meervoud. Roerend is wat Bernoulli ons hier uit de aantekeningen van von Scheffler meedeelt. Omdat het hem zoo goed karakteriseert neem ik het over.

"... einmal hat er mir allein seinen Vortrag gehalten!!... Der Professor wartete schon in dem Hörsaale! Ich war höchst betroffen, ihn so zu sehen, und gefasst auf eine empfindliche Bemerkung. Statt dessen wurde ich mit der grössten Freundlichkeit, ja mit einer mir an ihm ganz neuen Heiterkeit empfangen. Er reichte mir lächelnd die Hand und schwang sich dann elastischer denn je zum Katheder hinauf: Er habe es gehaut, dass wir heute nicht unserer drei sein würden. Darum wollte er auch nicht mit seinem gewohnten Vortrage fortfahren, sondern mir ein philosophisches Intermezzo bieten. „Etwas,, — er zog ein Manuskript aus der Brusttasche und zauderte ein wenig mit der Stimme — „etwas, das ich Frau Wagner einmal vorgelesen!"

Nietzsche gab eine Art Einleitung zur platonischen Philosophie. Er liess die sogenannten Vorplatoniker in einer Reihe fesselnder Gestalten an meinem inneren Auge vorüberziehen. Da er sie zugleich redend einführte, las er langsam, um ihre gedankentiefen Sätze um so eindringlicher in mein Gemüt zu senken. Wie eine schimmernde Wolke (und Nietzsche selbst gebrauchte so gern das Bild der Wolken!) wälzte sich das gross und prächtig dahin. Aber eines jener erhabenen Gebilde löste sich mit deutlicheren Umrissen aus jenem zerfliessenden Gewoge. Hier überkam auch die Stimme des Lesenden ein leichtes Beben, hier sprach sich ein innerster Anteil an seinem Stoffe aus: Heraklit!! Es wird mir unvergesslich bleiben, wie Nietzsche ihn charakterisierte....

Mich aber überläuft stets ein Schauer der Ehrfurcht, wenn ich an den ergreifenden Schluss der Vorlesung denke. Worte Heraklits! Sie fassten nach Nietzsche den innersten Beweggrund des Denkens und Trachtens des jonischen Philosophen (und seines

eigenen?) samen. Er holte Atem, um den Satz auszusprechen. Voll ertönte dann dieser in dem Wohlklang des griechischen Urtextes. Tonloser und doch verständlich in Deutsch. Nietzsche faltete dabei die Blätter seines Manuskripts zusammen: „Ich suchte mich selbst!! Das Rauschen des Rheins war wieder allein nur hörbar, als wir beide enige Augenblicke ergriffen schwiegen.“

IV

Overbeck zag in hem den sterkere, die geheel zich zelf moest zijn om zijn kultuurmissie te vervullen, den vrijen geest die een boodschap had aan de menschheid. Hij en andere vrienden hebben er mede voor gezorgd dat Nietzsche, na zijn professoraat te hebben opgegeven, zich aan eigen werk kon wijden. Dat dit niet geheel aan de verwachtingen van de vrienden beantwoordde — het blijkt uit Bernoulli's publikatie — toont op nieuw hoe weinig zelfs de intiemsten elkander verstaan.

De aforistische werken van Nietzsche's tweede periode, waardoor hij vele oudere vrienden van zich vervreemde, waren juist Overbeck het meest sympathiek. Hier geen troebele hartstocht, geen pathetische voordracht, geen stormloop op het menschelijk gemoed. Alles scheen hier koel en helder gedacht. Zoo scheen het Overbeck en zoo schijnt het sommigen tegenwoordig nog. Ten onrechte. Zooals Nietzsche vroeger en later zijn passie overschreeuwde, zoo heeft hij ze in dezen tijd met geweld onderdrukt. Er is iets krampachtigs in zijn houding van deze jaren, die door Burckhardt, maar ironisch, *souverän* wordt genoemd. Hij is rustig, maar onder den invloed van het gif, dat hij zich zelf toedient.

Overbeck en zijn vrouw, die wedijveren in bewondering en liefdevolle zorg voor Nietzsche's persoonlijkheid, noemen dat wat hun in den vriend niet bevalt eerzucht. Anderen noemen het groothedswaan. Ik zal me hier niet begeven op psychiatrisch gebied. Ik geloof nog altijd dat Möbius, bij zijn behandeling van het geval-Nietzsche, ongelukkig is geweest en dat zijn werk herziening eischt, indien er ten minste materiaal is dat ze mogelijk maakt. Houden we ons nu aan de eerzucht. Als Overbeck en zijn vrouw over Nietzsche's eerzucht spreken, doen ze dat alsof dit een eenvoudig en bekend verschijnsel ware. Zij zelf bezitten

de deugd der bescheidenheid en kunnen eigenlijk over eerzucht niet oordeelen. Wij weten dat alle menscheijk kunnen zijn grenzen heeft. Wie nu nooit met zijn willen die grenzen overschrijdt, zal zeker geen ongelukken begaan: maar of hij geluk zal vinden is twijfelachtig en of hij anderen gelukkig zal maken is meer dan onzeker. Eerzucht, die iets wil bereiken, die tot groote daden aanspoort, is daarom op zich zelf niet af te keuren. Het is slechts de vraag waarop die eerzucht zich richt. Welnu, Nietzsche's bedoeling was goed, al heeft hij zijn krachten overschat. Zijn eerzucht stoot ons eerst af, wanneer ze in persoonlijke ijdelheid overgaat, wanneer ze niet tot daad, maar tot onvruchtbare zelfbespiegeling leidt, wanneer de held als martelaar pozeert. En dat laatste doet hij soms. We wisten het reeds en uit Bernoulli's publicatie blijkt het nog duidelijker.

De stemming van den asketischen heilige, den martelaar van zich zelf, vinden we reeds in het Dagboek van Nietzsche. Toen hij als student te Leipzig Schopenhauer leerde kennen, begon hij al met nuttelooze aanklachten tegen zich zelf te richten. Zelfkennis was bij hem verbonden met zelfkastijding. Zelfs aan den lijve strafte hij zich door, opzettelijk en met een asketisch doel, veertien dagen lang slechts vier uur te slapen. In 1880 schreef hij aan zijn moederlijke vriendin Malvida von Meysenbug: „. . . wir hoffen für die Menschheit und bringen uns selber als bescheidenes Opfer, nicht wahr?“ Dat idee, offer te zijn en te moeten zijn, heeft hem veel geplaagd. Offer van de omstandigheden en van de laagheid der menschen. Indien er bij hem van grootheidswaan sprake kan zijn, zal men dien wel uit vervolgingswaan hebben af te leiden.

Het gevoel een offer te zijn heeft hij nooit zoo sterk uitgedrukt als in brieven aan mevr. Overbeck, hier voor 't eerst door Bernoulli uitgegeven. Het was na de geschiedenis met Lou Salomé, nu mevr. Andreas, in 1882. Tegenover deze Finsche dame heeft de bijna veertigjarige filosoof zich met al de idealistische naiveteit van een nog geen twintigjarige gedragen. Zijn platonisch geluk duurde geen half jaar, de scheiding was vooral het werk van zijn zuster en toen alles afgehoopen was, beschouwde hij zich zelf als het reine offerlam. Dat hij, in plaats van het dood verleden te begraven er een jaar mee rondsleepte tot zijn schoonste herin-

neringen bedorven waren, dit is hem door mevr. Overbeck kwalijk genomen. Zij kon die zwakheid niet verdragen in een man, dien ze lang als een held van den geest had vereerd en drukt dat ook zoo sterk mogelijk uit:

„Manche Frau mag es nun einmal nicht leiden, dass der Mann Opfer ist, und gar Zarathustra der Mächtige, dessen Stärke über allem Menschlichen steht, wollte hier Opfer sein.“

Het oordeel van een man zou hier zachter luiden dan dat van de vrouw. Nietzsche had, zoo meende hij, een profetische roeping ontvangen en als eerste discipel Lou Salomé. De teleurstelling was groot. Maar zoowel het geluk als het lijden van die dagen hebben hem een zoon geschonken, zijn zoon Zarathustra. Kritische geleerden als Overbeck zijn niet de meest geschikten om zulk een werk te verstaan. Daarvoor zijn ervaringen noodig als waaraan Verwey eens uiting heeft gegeven in deze woorden:

Want dit is wetenschap van wie veel leden,
 Wijsheid, waar weingen worden heengeleid,
 Dan die altijd langs duistere trappen treden
 En proeven 't brood der bitterheid.

Het werk van Bernoulli, uit welks eerste deel ik hier enkele grepen deed, is uit den aard der zaak polemisch, gericht tegen de overschatting van Nietzsche als mode-filozoot. Als zoodanig is het een kritische aanvulling van de monumentale geschiedenis die de zuster van zijn leven schreef. Kritisch maar toch vol pieteit in den filozofischen zin dien Aristoteles ten opzichte van zijn leermeester Plato deed schrijven: indien ons de keus gelaten is tusschen de waarheid en een mensch, zoo gebiedt de pieteit, de waarheid het hoogst te eeren.

DE ZANG VAN DEN WORDENDE

NAAR HET SPAANSCH

DOOR

ALBERT VERWEY.

O mijn vrienden die mijn jeugd-tijd begeleidde, hebt gij dan nooit meer nagedacht over wat ons vereenigde?

Gij kleine knaap wien het leven zoo lief was, — die uw zwarte oogen den dag lang deedt fonkelen, en 's avonds onder het lamplicht, — die de vrouwen verwarde met het raadsel van een hartstocht die een-en-al spot leek, — wist ge niet, o wist ge niet, aldoor, en zonder lust om het te loochenen, dat ik u een ernst bracht waar uw spot stil voor werd en uw hartstocht verkoelde, en een blijdschap, witter gloeiend dan beide?

Als wij 's avonds zaten voor uw hooge venster en spraken van de vreugde iets schoons te doen, was het dan niet of de stad, of uw geheele leven, verzwolgen lag in de laagte en nevel, terwijl vóór u, in een hooge helderheid, de vruchtboomen bloeiden die straks dragen zouden, wachtend dat er uw hand naar greep?

Hoe zijt gij gedaald waar de gasbrand gloeide in het straten-smeur! Hoe zijn uw voeten gegleden in het slik op het asfalt!

Als een vleezen bloem stond zij op den steeghoek onder de straatlantaarn, en die in heur haar waren *papieren* rozen; maar de bloedstroom sprong in uw lijf dat er vonken spatten voor uw oogen, en verdronken laagte ge, omkneld door twee armen, in het doorvlamde zwart van uw ondergang.

Wat baatte het u, dat ge uw spot tegen uzelf wendde: uw eigen hekels werden de braadvorken die u wentelden: uw eigen Euvelen stieten grimasseerende u te roosteren in uw hellevuur.

Blonde gelukkige die in tonen leefde. Zij zwollen op me aan uit den hoek waar uw vleugel stond. Ze omspoelden me: zang van uw ziel die rees uit dat donker. Wieken bedeeden zij mijne die geruischloos rees.

Maar ook was in u het onverschillige water. De plas die maar spiegelde en niet bewogen werd. De poel die verdofte van te lang stil staan.

Wij traden de stad uit op avondpaden. Het vijfstarrige beeld fonkelde. En gij treurde aan mijn oor over ouders die gij niet liefhadt, over lauwe vrienden, over het tijdelijke van al uw vreugde. Of het goed of kwaad heette, leven was leven, en het eene te leven of het andere, wat bracht het dan eindelijke walging van zoetigheid, dan ervaring die bitter was. Bittere ervaring was dikwijls de begeerlijkste.

Zoover als die sterren, zei ik, die schoon zijn, — zoo ver staan van mij mijn schoone begeerten. Levenslang zal ik gaan, wetende ze niet te bereiken, maar altijd zal hun licht over en voor mij zijn, altijd, en levenslang zal ik het najagen.

Waarheen reisde ge? Hebben de zaken u bevredigd? Een vrouw naamt ge, kinderen verwekte ge, en ge verkocht uw tijd voor wat voedsel en weelde: droge, doode uren wijst de klok van uw dienst-vertrek: droge doode diensten bewijst ge, opdat ge zijn moogt wat ge niet waard te wezen vindt.

Zal ik u ook oproepen, meisje dat mij liefhad? Kort was de straal van mijn glimlach op uw teere haren, — een twijfellicht. Maar nu woont ge in de gewichtigheid van uw luuwelijk en huiszorg en maar zelden als ge wakker ligt van kleine beslommering blinkt een manestraal door het venster u als een verre groet.

Komt nu een grootere, zwaar, als op wolken, en denkt zich een god te zijn? Maar in troosteloos duister laafde mijn lied dien god.

Was er dan niet één ding, vrienden, dat ons vereenigde? — Ernst van mijn hart, blijdschap van mijn ziel, schoone begeerten, mijn glimlach en mijn lied! — Deze waren het, deze die één zijn.

En nu gij, krachtige geesten, brandende gemoederen, scherpe verstanden, teergevoeligen van zin en zenuw, — wat zijt gij zonder dit ééne.

Want wel zegt gij dat ik veranderd ben, en zoo maakt ge *mijn* schuld dat dit ééne u verloren ging. Maar niet eens, maar zes, zeven maal ben ik veranderd en altijd was in mij dat ééne dat gij niet herkennen woudt.

Zes, zeven maal ben ik veranderd, en dat ééne dat bleef was niet ik, maar het blijvende. Zes, zeven maal heeft het blijvende u willen vereenigen en gij hebt het niet herkend.

Maar zes, zeven maal moge ik weer anders veranderen en u aanlokken; zes, zeven maal moge ik nog worden opdat gij zult zijn . . .

SOCIALE HYGIËNE

Het onderwijs in de Bedrijfshygiëne, door L. Heyermans, Arts, bij W. L. en J. Brusse. Beroepsziekten, besproken bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1908 in de Tweede Kamer.

De „Gewerbehygiëne” op het XIVde Internationale Congres voor Hygiëne en Demographie (Sept. 1907) te Berlijn.

Internationale Übersicht über Gewerbehygiëne. Nach den Berichten der Gewerbeinspectionen der Kulturländer bearbeitet von Dr. E. J. Neisser. Verlag Gutenberg.

Een volk, dat zich in ontwikkeling bevindt, heeft een open oog voor alles wat de gezondheid kan bevorderen, want gezondheid beteekent levensvreugde en kracht. Zoo moet ook de vernieuwing onzer maatschappij door de verheffing der arbeidersklasse tot betere levensvoorwaarden, gepaard gaan met een krachtige belangstelling voor de gezondheidstoestanden onder de arbeiders. Inderdaad is dit het geval. Onder invloed der sociale beweging is een levenskrachtige sociale hygiëne ontstaan. Herhaaldelijk worden de gezondheidsgevaaren opgespoord en bestudeerd, wordt tevens aangewezen door welke middelen ze te keeren zijn. Voor allerlei hygiënische maatregelen in school, woning en fabriek zijn bewegingen gaande, die reeds op aanvankelijke resultaten kunnen wijzen.

Toch is de sociale hygiëne pas in haar begin en ligt er nog een breed arbeidsveld voor haar open, een arbeidsveld dat te gelijkertijd ook een gevechtsterrein is, omdat nuseenmaal elke lotsverbetering voor de arbeiders en elke vernieuwing onzer samenleving hardnekkig moet worden veroverd.

Over gebeurtenissen op dat arbeidsveld en dat gevechtsterrein, die een algemeener belangstelling verdienen of behoeven dan in vakkringen alleen, stel ik mij voor van tijd tot tijd in „De Beweging” te schrijven.

* * *

Wat is onder sociale hygiëne te verstaan? De hygiëne wordt sedert Pettenkofer en zijn school een wetenschap genoemd. Doch reeds vóór Pettenkofer bestond zij, en was zij de samenvatting van allerlei maatregelen om de gezondheid te bevorderen en ziekten te voorkomen. Gezondheidsleer heet ze dan ook.

Wetenschap werd de hygiëne door het systematisch en nauwkeurig onderzoek van alle invloeden die op het welzijn van het menselijk organisme inwerken. De juiste kennis van die invloeden zou het mogelijk maken om de gezondheidsvoorschriften naar hunne doelmatigheid rationeel te beoordeelen en te verbeteren. Ongetwijfeld is op dit gebied reeds veel verricht. Bovendien kan door een wetenschappelijke beoefening der hygiëne, het toepassen van allerlei gezondheidsmaatregelen naar wetenschappelijke methodes en onder controle van fysieke, chemische of bacteriologische proeven geschieden.

Is nu de sociale hygiëne een andere of nieuwe wetenschap? Het behoeft geen lang betoog dat dit formeel niet het geval is. Onderwerp en methode zijn onveranderd dezelfde gebleven. Het woord sociale hygiëne beduidt minder een wetenschap dan wel een beweging. Feitelijk wil het niet anders zeggen dan de hygiëne, waaraan een sociaal karakter eigen is, of m. a. w. de samenvatting van gezondheidsmaatregelen tot het brengen van de zoo hoog noodige verbeteringen in het stoffelijk en in 't bijzonder lichamelijk bestaan der arbeiders. Dat ook voor die maatregelen gelden moet, wat voor de vroegere meer algemeene hygiënische voorschriften door Pettenkofer is betoogd, dat zij niet alleen empirisch op verzamelde ervaringsfeiten

moeten berusten, maar te toetsen zijn aan rationeele wetenschappelijke inzichten en te controleeren door geschoolde proefnemingen, dat spreekt eigenlijk van zelf.

Sociale hygiëne zou dus eigenlijk niets anders zijn dan de hygiënische wetenschap in dienst gesteld der sociale beweging om steun te verleen en bij het bewerken eener betere gezondheid, als onderdeel en voorwaarde van een hooger en levensstandaard, voor de arbeidersklasse.

Zoo is het naar den vorm. In wezen echter heeft die hygiënische wetenschap, eenmaal geroepen om in de sociale beweging den vooruitgang te bevorderen, zoowel naar den inhoud als ook naar haar beoefening belangrijke veranderingen ondergaan. Allereerst naar den inhoud. Want wel waren door Pettenkofer de groote lijnen getrokken, die het gansche gebied omspannen van allerlei invloeden die op het menschelijk organisme op eenigerlei wijze konden werken, zoodat ook de invloeden van voeding, woning en werk, die het arbeidersleven in hoofdzaak beheerschen, daaronder opgenomen waren, doch beteekenis kreeg dit pas toen het onderzoek zich wezenlijk met het organisme, niet van een mensch in 't algemeen, maar speciaal met dat van den ondervoeden, slecht behuisden, stoffig en slopend werk verrichtenden arbeider ging bemoeien. Verandering in den inhoud der hygiëne dus omdat andere dan zuiver physiologische, n.l. sociale omstandigheden, als van invloed op den gezondheidsstandaard moesten worden onderzocht. De normale gezondheid bleek daarbij vooral onder arbeiders uit heel iets anders te bestaan dan het niet-ziek-zijn, zoodat zelfs de taak der hygiëne van „ziekten te voorkomen” nog een kleine nuance werd verscherpt tot „het bewerken van een zoo gezond mogelijk levenspeil”.

Verder onderging ook de *beoefening* der hygiëne als sociale hygiëne wijziging. Vooral omdat de sterke aandrang naar voorlichting op allerlei gebied tot veelomvattende en dieper gaande hygiënische studie's moest opwekken.

Ofschoon deze aandrang door een bezielenden werklust van velen beantwoord is, bleef toch de hygiënische wetenschap nog ver achter bij de uitgebreide behoefte van het maatschappelijk leven aan gezondheidsvoorschriften.

Bij den aanleg van steden, straten, riolen en waterleidingen ;

bij den bouw van scholen, ziekenhuizen, woningen en fabrieken, bij het uitvoeren van allerlei industrieele processen en het gebruiken van onderscheidene machines moesten de technische uitvoerders ter behartiging van gezondheidsbelangen allerlei moeilijke problemen oplossen, zonder dat zij van de theoretische hygiëne voorlichting konden verkrijgen. En zoo ging het ook den ambtenaren, aan wier zorg hygiënische belangen voor woningen, scholen, gestichten of fabrieken waren toevertrouwd. Zij hadden te handelen, met of zonder wetenschappelijke aanwijzing om desnoods uit eigen daden, door ervaring en door mislukking, te leeren hoe de gezondheid het beste gediend werd. Daardoor is naast de wetenschappelijke hygiëne, dat is die welke uit algemeene kennis door afleiding en proefneming haar resultaten zoekt te bereiken om zoo te zeggen de universiteitshygiëne, een verspreide kennis ontstaan, waarin de bouwstoffen aanwezig zijn voor een nieuwe, een zoogenaamde toegepaste wetenschap, de technische hygiëne. Deze zal zooals elke technische wetenschap de noodzakelijke verbinding moeten vormen, tusschen de al te empirische practijk, waarin echter ongekende rijkdommen van technische ervaring zijn opgehoopt, en de theorie, die te ver van het dagelijksch leven stond om spoedige en duidelijk aangewezen hulp te kunnen verleen. De technische hygiëne opgebouwd uit enkele groote onderdeelen waarvan de bedrijfshygiëne en de woninghygiëne de voornaamsten zijn, doch waarin ook de techniek der gemeentelijke gezondheidsdiensten, der verwarming en ventilatie, der schoolhygiëne e. a. te noemen zijn, komt dus op uit het maatschappelijk leven. En waar zoowel de bedrijfshygiëne als de woninghygiëne bij uitstek sociaal genoemd kunnen worden is het begrijpelijk dat de sociale hygiëne voor een groot deel de vestiging eener technische hygiëne als wetenschap zal bevorderen. Dit nu brengt de groote wijziging in de beoefening der hygiëne.

* * *

De wetenschappelijke hygiëne en waarschijnlijk ook de hygiëne die alle voorzorgen tegen ziekten van uit lange ervaring samenvat, is van medischen oorsprong. Vandaar dat

veelal de hygiëne beschouwd is als een onderdeel of een vertakking der medische wetenschap. Vandaar ook dat geneeskundigen de vertegenwoordigers der hygiëne in 't praktische leven waren, en als bij uitstek deskundig beschouwd werden.

Voor de vòor-wetenschappelijke hygiëne is dit juist 'en begrijpelijk. Sedert echter na Pettenkofer de hygiëne een eigen en van de geneeskunde zeer onderscheiden studieveld betrad, kon de arts onmogelijk meer vanzelfsprekend als *de* hygiënist aangewezen worden. Afzonderlijke studie alleen kon hem dit maken. Maar waar de hygiëne hoogstens aan de universiteiten haar vertegenwoordigers had en, zoolang er geen ambtelijke hygiënische diensten bestonden, niet in het maatschappelijk leven practisch optrad, bleven toch de geneeskundigen de dichtstbijstaande deskundigen of de minst onkundigen, die dan van uit zuivere kennis omtrent den lichaamsbouw, hetzij op 't gezond verstand af, dan wel op goed geluk zich een oordeel over allerlei gezondheidsmaatregelen hadden te vormen. Daarin nu brengt de sociale hygiëne wijziging. Niet in dezen zin dat de geneeskundigen terzijde moeten gaan, doch alleen dat naast hen andere kategorien personen òok als hygienisten optreden, in 't bijzonder de technici.

Bovendien echter wordt door die samenwerking een soort controle uitgeoefend, mede ook door de arbeiders wier belangen bij de toepassing der hygiëne zoo zeer zijn gemoeid. Die noodzakelijke samenwerking en de zeer begrijpelijke controle, en ten slotte de strijd die aan de sociale hygiëne eigen is, maakt hare beoefening van een geheel anderen aard. Waar de strijdlust voor sociaal-hygiënische belangen slechts in geringe mate of niet aanwezig is, daar doen zich allerlei gevoeligheden en moeilijkheden bij de samenwerking voor, of wordt de controle bezwarend en ongepast gevonden, en is de onlust van 't vechten voor noodzakelijke maatregelen niet altijd te overwinnen door overtuiging en plichtsbesef. Waar echter de verdere beschavingsresultaten van een recht-op-het-doel-afgaande sociale hygiëne scherp gezien worden, en tegelijk de zedelijke verantwoording zich krachtig doet gevoelen, zoodat het niet aan strijdlust ter bereiking van betere en gezonder toestanden ontbreekt, daar zal juist de ruimere beoefening der sociale hygiëne, ook de wetenschap ten goede

komen; ten goede omdat zij aan die wetenschap studie-materiaal en nieuwe studie-onderwerpen bijbrengt. Niet alleen dus als een belangrijk deel der sociale beweging van onzen tijd, maar ook als een jonge wetenschap wier beoefening nog door samenwerking van theoretisch onderzoek en technische ervaring vele beloften bevat, is de sociale hygiëne de aandacht van meerderen dan de directe beoefenaars waard.

* * *

In ons land is door een kring van jongere technici, ingenieurs, scheikundigen en architecten gevoeld hoe bij hun werk de verantwoordelijkheid tegenover het lot der arbeiders hen nieuwe plichten oplegde. Tot die plichten behoorde ook de zorg voor de gezondheid der arbeiders. En tegelijk hebben zij gevoeld hoe de tegenwoordige technici te weinig op hygiënisch gebied zijn voorbereid voor die taak, om de gezondheid der arbeiders te behartigen.

Toen door de wijziging der Hooger Onderwijs de opleiding der ingenieurs werd hervormd is onder de nieuwe studievakken ook de technische hygiëne opgenomen. Om vooral duidelijk te doen uitkomen, dat hiermede niet alleen de techniek der algemeene hygiëne, d. i. de techniek eener openbare gezondheidszorg, kon bedoeld zijn, dan wel de gewone theoretische hygiëne aan technici gedoceerd en voor hen pasklaar gemaakt, is door die jongere technici — de Sociaal-technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs — gevraagd te spreken van technische *en sociale* hygiëne. Ofschoon aan hun wensch niet is voldaan, is het bijna ondenkbaar dat de technische hygiëne, b.v. de bedrijfshygiëne en woningshygiëne niet zou omvatten; vooral omdat aan voorbereiding van technische fabrieks- en woninginspecteurs een dringende behoefte bestaat. De namen „technische hygiëne”, zoowel als „sociale hygiëne” zijn nog vaag, doordat verschillende opvattingen ervan mogelijk zijn en inderdaad ook voorkomen. Doch dit staat toch vrijwel vast, dat zij elkaar niet uitsluiten. De technische hygiëne is niet over haar geheele gebied sociaal, evenmin als de sociale hygiëne in haar vollen omvang technisch is, maar een groot deel van beiden valt toch samen.

Waar dus de technische hygiëne het nieuwe — echter nog niet gedoceede — studievak aan de Technische Hoogeschool zal vormen, mag worden verwacht, dat dit onderwerp ook voor een groot deel sociale hygiëne zal zijn.

En dit is voor die sociale hygiëne van een groot belang, dat zij namelijk aan een universiteit een vast punt, een soort centrum krijgt, waar allerlei beoefenaars, zoowel ambtelijke als niet-ambtelijke, zich naar kunnen richten om steun en voorlichting, waardoor een geleidelijk, maar natuurlijk onderling verband zal kunnen ontstaan, terwijl bovendien van uit die universiteit nieuwe krachten voor de maatschappelijke toepassing der gezondheidsmaatregelen zich vlugger en beter dan thans zullen kunnen ontwikkelen.

De beteekenis van het onderwijs in de technische hygiëne is daarom voor hare toepassing en verdere ontwikkeling niet te onderschatten. Begrijpelijk is het dus, dat de Sociaal-technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs ongeduldig werd, toen de benoeming van een hoogleraar in 't nieuwe studievak voorloopig achterwege bleef 1) en dat zij een anderen weg volgde om toch tot dat onderwijs te komen. Zij vond den Amsterdamschen arts L. Heyermans, die reeds bekend was door zijne ijverige pogingen om de arbeiders op hunne gezondheidsgevaren te wijzen, bereid een cursus in Delft te gaan geven, en wel een cursus in „de sociale en technische hygiëne”. Die cursus is in Oct. 1907 geopend met een voordracht genaamd „Het onderwijs in de Bedrijfshygiëne”, waarop de aandacht hier gevestigd wordt.

* * *

Waar het voornamelijk enkele kritische en wel principieel kritische opmerkingen zijn, die ik over de voordracht van den heer Heyermans wil maken, dient vooraf de indruk voorkomen alsof ik zijn ijverige en nuttige pogingen tot verspreiding van meerdere kennis op het gebied der bedrijfs-

1) Bij de jongste overdracht van het rectoraat sprak prof. Hoogerwerf de wensch en verwachting uit dat spoedig de benoeming van een docent in de technische hygiëne zou geschieden.

ziekten niet zeer zou waardeeren. Want inderdaad verdient dit werk nog te meer geprezen te worden omdat de geneeskunde in ons land daarmede zoo verregaand achterlijk is gebleven. Arbeiders, werkgevers en verder ieder die er mee te maken heeft, te waarschuwen voor de gezondheidsgevaren die in het werk of in verwerkte stoffen dikwijls zoo geheimzinnig zijn verborgen; het is een lang verwaarloosde taak in ons land; een taak van de medici, die deze vooral hierom niet vervulden, omdat zij van den invloed van het beroep op de gezondheid, in 't bijzonder van beroepsziekten veel te weinig notitie genomen hebben. Het bijna totaal ontbreken van eenige studie op dit gebied in ons land zal ieder getroffen hebben, die daarnaar wel eens in de litteratuur nasporingen deed. Alles wat te vinden was, waren buitenlandsche gegevens.

Het was dan ook in zekeren zin een teleurstelling dat de heer Heyermans in Delft weidscher werk ging beproeven, waar op zijn gebied, dat der beroepsziekten, nog zoo veel viel te bereiken. Tegen die uitbreiding van zijn taak is kritiek gepast, juist in het belang van een goede ontwikkeling der „sociale en technische hygiëne.”

* * *

Het zou onbillijk zijn, ofschoon toch ook zeer begrijpelijk, van den heer Heyermans te verwachten dat hij als medicus, dus in zekeren zin als theoretisch hygiënist bij den aanvang van zijn cursus zijn meening zeide over de beteekenis van het „sociale” en „technische” der hygiëne zijner voordrachten. Het zou onbillijk zijn, omdat hij in zijn inleiding een meer begrensde onderwerp heeft gekozen, n.l. het onderwerp van de „bedrijfshygiëne.” Deze naam echter geeft ons het recht de principieele opvattingen van den cursusleider iets nauwkeuriger te bezien. De bedrijfshygiëne is inderdaad gebleken het omvangrijkste en ook het belangrijkste deel van de technische zoowel als van de sociale hygiëne te zijn. Gebleken?

Misschien nog niet aan een grooter publiek, maar dan toch wel aan hen, die van de toepassing en resultaten der bedrijfshygiëne nader kennis namen. En dit was vooral te danken aan de hygiënische fabriekswetgeving. Deze dwong tal van

kwestie's aan de orde te komen, te veel om in dit betoog op te sommen. De bedrijfshygiëne was dan ook stellig een belangrijk onderwerp voor de inleidende voordracht; vooral ook omdat een zeer groot aantal der studenten, voor wie de cursus bestemd was, daarmede later te maken zouden krijgen.

Wat nu echter in de rede van den heer Heyermans gemist wordt is juist een beeld, natuurlijk in groote omtrekken, van die bedrijfshygiëne, een beeld dat om den omvang aantegeven, ook de wording der bedrijfshygiëne moest aanwijzen.

Want de bedrijfshygiëne is in 't bijzonder een technische hygiëne, in dezen zin, dat zij uit de techniek zelf is voortgekomen en door die techniek geworden wat zij is. De heer Heyermans weet dit wel waar hij b.v. zegt „Als wij vergelijken de fabrieken van een halve eeuw geleden met de huidige toestanden als wij modelfabrieken bezoeken, fraai en ruim gebouwd, met keurig werkende toestellen voor stofafzuiging, uitnemende trekkasten die de giftige gassen afvoeren, als wij bedenken dat vroeger giftige stoffen bewerkt werden zonder eenigen voorzorgsmaatregel, dat van ommantelde glasovens geen sprake was, dan kan de *technische hygiëne* op een roemrijk verleden bogen.” Maar juist omdat de bedrijfshygiëne grotendeels technisch is, behoeft het toch geen betoog dat in haar eigen bestaan en in haar eigen ontwikkeling, en niet in haar vrijwel formeel verband met de theoretische hygiëne haar beteekenis is te zoeken. En waar nu de heer Heyermans juist betoogen wil „het bestaansrecht van de bedrijfshygiëne als afzonderlijke wetenschap, naast de algemeene gezondheidsleer,” daar had hij niet mogen verzuimen een beeld te schetsen van den tegenwoordigen omvang der bedrijfshygiëne.

Trouwens de hier geschetste verhouding heeft hem niet helder voor oogen gestaan. Eenerzijds moest hij uit eigen aanschouwing der industrie erkennen, hoeveel reeds was geschied, terwijl de studie en 't onderwijs der bedrijfshygiëne zoowel bij de medici als bij de ingenieurs zoo was verwaarloosd, maar daarnaast hield hij toch vast aan het boekenschema der algemeene hygiëne, waarvan de bedrijfshygiëne nu eenmaal steeds een hoofdstuk vormt.

Dit is dan ook ons verwijt aan den eersten inleider voor 't onderwijs in sociale en technische hygiëne, dat hij zich veel

te weinig van beginselen heeft rekenschap gegeven, dat hij grondslagen leggende voor een nieuwe wetenschap, het bestaansrecht ervan bepleitende, niet minder verzuimde dan den wezenlijken inhoud ervan aan te geven en de grenzen ten opzichte van naast liggende gebieden te trekken. Wat niet wegneemt dat het pleidooi zelf hem tot eer strekt en zijn goed inzicht aantoont. Dat verzuim heeft verder in zijn gedachtengang ernstig storend gewerkt. Twee sprekende voorbeelden kunnen dit bewijzen.

Allereerst waar hij de behoefte aan onderwijs in bedrijfs-hygiëne tracht aan te toonen. Dat was betrekkelijk zoo eenvoudig. De geheele geschiedenis der bedrijfshygiëne en van de toepassing der fabriekshygiëne is niet anders dan zoo'n bewijs. Wat al foutieve proefnemingen, wat al misslagen en misverstanden, wat een verkwisting van geld, arbeid en... gezondheid zijn er te vermelden bij het tot standkomen dier door den heer Heyermans geprezen modelfabrieken en inrichtingen. De strubbelingen en zorgen der techniek bewijzen de noodzakelijkheid van technisch onderwijs, ook op 't gebied der technische hygiëne. Maar de redenaar had dit alles niet voor oogen; hij zag meer in 't bijzonder wat de medicus zien kan, de beroepsziekten en meende hieruit de noodzakelijkheid van 't onderwijs te kunnen aantonen. Stellig is het nuttig en noodig dat de a.s. technici door algemeene kennis van beroepsziekten weten dat de industriele gevaren niet denkbeeldig zijn, maar 't is geheel onjuist te meenen, dat die kennis zoodanig zou kunnen zijn, dat door 't onderkennen van ziektesymptomen aan een arbeider, de maat der gezondheidsgevaren ware te bepalen. Dat kunnen zelfs ervaren artsen niet, die de diagnose van beroepsziekten gewoonlijk pas na langere waarneming van een patient, laat staan van een werkzaam arbeider kunnen stellen. Evenzeer is 't onjuist dat de technici rekening kunnen houden bij het maken van nieuwe machines of 't ontwerpen van nieuwe werkwijzen met kennis van beroepsziekten die... toch pas als een gevolg daarvan kunnen optreden.

Zoo zijn bijv. de arbeiders die Röntgenapparaten maken blootgesteld aan ernstige huidontstekingen. Doch dit bleek pas, nadat de techniek reeds was ontworpen en uitgevoerd. Aan de beroepsziekten de noodzakelijkheid van het onderwijs

in de technische hygiëne te demonstreeren, was den heer Heyermans dan ook alleen mogelijk door de bedrijfsleiders voor die beroepsziekten moreel aansprakelijk te stellen. Dat nu is als een algemeene stelling niet houdbaar, evenmin als fabrikanten voor alle ongevallen moreel aansprakelijk zouden zijn. 1) Moreele aansprakelijkheid kan er alleen zijn, indien bekende technische voorzorgsmaatregelen zijn achterwege gebleven. Kennis *daarvan* is dus *wel* dringend noodig, maar deze kennis staat slechts in een verwijderd verband met *kennis* der beroepsziekten, hoezeer practisch een direct gevolg van het *feit* dier ziekten.

Een ander voorbeeld van nadeelige gevolgen op de Delftsche voordracht veroorzaakt door 't ontbreken eener juiste voorstelling van de technische hygiëne is het al te oppervlakkig omgaan met technische kennis. Dat aan den „bouw” van een stoomketel wat al te veel aandacht besteed wordt, en beweerd dat zorg tegen warmteuitstraling alleen dan zwaar zal worden overwogen, „wanneer goed in onze hersenen is opgenomen het nadeel dat het werken bij hooge temperaturen met zich brengt” moge als een ongelukkig maar op zichzelf weinig verwarrend voorbeeld worden aangemerkt, waar toch de hygiënische zijde dezer technische kwestie al te eenvoudig is, en het tegengaan der warmtestraling zoo zeer technisch noodzakelijk is dat er gewoonlijk hygiënisch niet veel te eischen overblijft. Ernstiger is het echter waar een hygiënisch zoo belangrijk onderwerp als de loodwitfabricage ter sprake komt, belangrijk ook voor den heer Heyermans, die toch van de loodvergiftiging een der draaipunten van zijn betoog maakte. Wat toch staat in de voordracht te lezen? „Wat de loodwit-

1) De aansprakelijkheid van het bedrijf, voor de finantieele vergoeding der gevolgen, staat hier geheel buiten.

Dat trouwens ook de heer Heyermans de vergedreven aansprakelijkheid van een bedrijfsleider voor: „loodvergiftiging, miltvuurbesmetting, frekwente longtering” niet kan volhouden, blijkt uit de volgende zinsnede. (pag. 10) „Het kan van den leider niet verwacht worden, dat hij zich rekenschap gegeven heeft van de juiste oorzaken, waardoor arbeiders uitvielen, omdat „het werk te zwaar bleek”, „de werkman zich te zwak voelde” etc. Onder die oorzaken zijn vaak de manifestatie's verborgen der nadeelige inwerking van het bedrijf, manifestatie's dikwijls onbekend èn aan den leider van het bedrijf, èn aan den arbeider, èn aan den behandelenden geneesheer.”

fabricage zelve betreft, zoo zal het u bekend zijn dat het technisch mogelijk is een fabriek zoo interichten, *dat geen stof in de atmosfeer zweeft*, dat loodwit gezuiverd, gewasschen, gezeefd, gemalen wordt in automatisch werkende machines, welke eene bemoeiing van de zijde der arbeiders onnoodig maken." Deze bewering moet dan ook tot de conclusie leiden, dat het niet alleen „in de toekomst", maar ook reeds nu „niet buitengesloten is, dat in de moderne loodwitfabriek, bediend door goed geïnstrueerde, „skilled labourers", welke nooit verslappen in waakzaamheid en zorg voor hunne gezondheid, die gesteund worden door eene nooit verzuimende tactvolle contrôle, geen loodvergiftigingen meer voorkomen." Maar deze conclusie, die b.v. door de Duitsche loodwitfabrikanten in hun verweer tegen 't verbod van loodwit voortdurend wordt opgeworpen, is in strijd met de ervaring en berust trouwens op oppervlakkige waarneming en bestudeering of wel onvolledige voorstelling van de werkzaamheden in de loodwitfabrikage. Vandaar het bedenkelijke dat ze op deze plaats is gegeven. Er zijn stellig zeer gevaarlijke werkzaamheden in 't loodwitbedrijf vervangen door machinaal en automatisch werk, maar voor enkele waaronder *de gevaarlijkste* is dit nog niet mogelijk, n.l. voor het uithalen der kamers, waarin het loodwit ontstaat, en voor het drogen van het natte loodwit. Bovendien is de omgang met het natte of in water gesuspendeerde loodwit, en het gieten der loodplaten verre van ongevaarlijk, terwijl, om nog iets te noemen, het schoonmaken van die automatische werktuigen en van allerlei gereedschappen buitengewoon te vreezen is. Ten slotte is nog in geen loodwitfabriek het absoluut stofvrij zijn van de atmosfeer geconstateerd. Een ernstige waarschuwing zij dit voor den heer Heyermans, om vooral op technisch gebied voorzichtig te zijn met zijn oordeel. Kennis van beroepsziekten is op zichzelf geen brevet van bekwaamheid ten opzichte van de techniek der hygiënische middelen, om te trachten beroepsziekten te voorkomen. Zelfs in de schijnbaar voor 't leekenoog uitstekend ingerichte fabrieken kan aan die middelen nog veel ontbreken. Proefneming en ervaring onder wetenschappelijke methodische leiding, in 't kort de technische hygiëne alleen stelt in staat om een goed oordeel te vormen.

Trouwens de heer Heyermans erkent het in 't slot van zijn

voordracht hoe groote moeilijkheden de bedrijfshygiëne op haren weg ontmoet en hoe noodzakelijk het is dat technici vertrouwd met de techniek en medici bekend met de gezondheidsgevaaren samen werken. Daarom te meer is het een teleurstelling, dat in zijn voordracht zooveel gewicht is gelegd op het bijbrengen van hygiënische kennis, als iets dat reeds bereikt is en pasklaar meetegeven, terwijl het zoo voor de hand had gelegen het onderwijs in de bedrijfshygiëne te doen strekken tot een opwekking om zooveel als in ieders vermogen lag die bedrijfshygiëne te beoefenen en te bevorderen.

* * *

Hoezeer de belangstelling voor de bedrijfshygiëne ook in ons land toeneemt, blijkt uit de aandacht aan beroepsziekten bij de behandeling der Staatsbegroting besteed. Loodvergiftiging in de aardewerkindustrie, in diamantindustrie en bij schilders, longziekten bij steenhouwers vooral door 't verwerken van zandsteen, wormziekte bij mijnwerkers en steenbakkers, besmettingsgevaaren bij 't lompen sorteeren, en beroepsziekten van de spoorwegarbeiders zijn ter sprake gekomen.

Dit is een belangrijk en heuglijk verschijnsel. Want veel te lang is verwaarloosd op beroepsziekte acht te slaan, alsof men in Nederland zoo gelukkig was daarvan verschoond te zijn. Een dergelijke struisvogelpolitiek is gelukkig niet meer mogelijk, en er is trouwens geen enkele reden om aan te nemen, dat de verschillende beroepsziekten, waarover Duitse, Fransche en Engelsche rapporten en handboeken zoo uitvoerige mededeelingen doen, in ons land niet zouden voorkomen.

Waarom nu is het zoo goed dat door onderzoek en door voorlichting kennis omtrent de beroepsziekten in ons land wordt verkregen? Worden er nu dan reeds geen gezondheidsmaatregelen genomen? Stellig is dit het geval doch de vraag is of het op voldoende wijze geschiedt? Dit nu kan bijna zeker met neen beantwoord worden. En in elk geval is de juiste kennis omtrent beroepsziekten een zuivere en wetenschappelijke maatstaf om de werking der genomen maatregelen te controleren. In de sociale hygiëne komt daarom aan beroepsziekten een voorname plaats toe. Wat is echter onder kennis van

beroepsziekten te verstaan? Het preciseeren van het antwoord is hier van bijzondere beteekenis, omdat het een gewichtige taak der sociale hygiëne is kennis der beroepsziekten te verzamelen. Tweeerlei kan onder die kennis worden verstaan. Allereerst de zuiver medische kennis van de ziekteverschijnselen, en de genezing. Wie de litteratuur over dit onderwerp eenigermate volgde kan weten hoeveel op dit gebied nog te onderzoeken valt, zoowel om het ziektebeeld zelf nauwkeurig vast te stellen, diagnostische kenmerken op te maken, geneesmethoden aan te geven, alsook om de physiologische werking van den bedrijfsinvloed (gift, stof, warmte, koude, vermoeienis, enz.) na te gaan. Veel van vroegere kennis is grootendeels hypothetisch gebleken, toen doorgevoerde toepassing der sociale hygiëne steeds meer zieke of halfzieke arbeiders onder de aandacht der geneeskundige wetenschap bracht.

Maar er is nog een andere kennis van de beroepsziekten, die voor de sociale hygiëne van grooter beteekenis is. Die kennis betreft het verband tusschen het bedrijf en de beroepsziekte. Waar? in welke werkzaamheid en door welke oorzaak, wordt de arbeider door zijn ziekte overvallen? is de eerste vraag, maar dan verder hoeveel komen beroepsziekten voor, in welke frekwentie en tot hoe 'n hoog percentage van 't aantal arbeiders? Het antwoord op deze vragen moet beslissend zijn voor de voorzorgsmaatregelen die te nemen zijn. Een onderzoek naar beroepsziekten moet niet in het minst op de tweede soort kennis gericht zijn. Zonder hierop thans dieper integaan zij vermeld dat bij de discussie's in de Tweede Kamer het genoemde onderscheid niet duidelijk in 't licht kwam, anders ware stellig meer op een blijvend onderzoek naar beroepsziekten aangedrongen, zooals dat b.v. wel voor ongevallen geschiedt. Alleen daardoor zal de bedrijfshygiëne voldoende gegevens verkrijgen om wetenschappelijk en afdoende de beroepsziekten te bestrijden. In de Kamer liepen de discussie's uitsluitend over de wijze waarop het onderzoek naar het aanwezig zijn van beroepsziekten gebeurde of niet gebeurde. Kritiek daarop was betrekkelijk licht omdat duidelijk bleek dat geen systeem werd gevolgd, maar naar omstandigheden gehandeld werd. Doch de kritiek, zooals die door Dr. Blocker werd gegeven zou in staat zijn om nog meer verwarring

te stichten. Uit de gegeven beschouwing omtrent den aard der verlangde kennis van beroepsziekten, volgt duidelijk dat bij de eerste soort kennis de medicus, doch bij de laatste soort vooral de kenner van het bedrijf voor een onderzoek de aangewezen man is. Dat daarom zoo'n onderzoek moet geschieden door arts en ingenieur gezamenlijk ligt voor de hand. Trouwens de ervaring omtrent zulke onderzoekingen wijst dit onmiddellijk aan. Toen bij de parlementaire enquête van 1887 aan de toenmalige geneeskundige inspecteurs werd gevraagd, waarom zij zoo weinig wisten van- en zoo weinig hadden gedaan aan de fabriekshygiëne, was hun antwoord, dat zij daarvoor technische hulp noodig zouden gehad hebben.

Dr. Blooker was echter van andere meening. Het feit alleen dat ambtenaren der arbeidsinspectie technici waren was voldoende om bij hen gemis aan hygiënische kennis aantenemen, „zoodat aan hen niet met vertrouwen de zorg voor de belangen „der gezondheid van de arbeiders in de fabrieken kan worden „toevertrouwd. Daarvoor moet men in de eerste plaats hebben medische deskundigen.”

De aldus geformuleerde stelling geeft geen blijk van waarneming van den groei der sociale hygiëne, ook in ons land, eer van de oude — blijkbaar nog niet verouderde — onderschikking van de hygiëne aan de geneeskunde, en van een onverstoorbare medische zelfgenoegzaamheid. Of is de heer Blooker vergeten waarom bij het tot standkomen der sociale wetgeving deze niet aan het medisch staatstoezicht werd toevertrouwd. Dat de technische ambtenaren, die de uitvoering der fabriekshygiëne ter hand namen, de samenwerking met medici noodig hebben geacht en gezocht, daarvan zijn meerdere bewijzen bij te brengen, maar ook van weigeringen en soms tegenwerking door de geneeskundigen. Trouwens de technische fabriekshygiënische dienst heeft medische hulp gekregen.

Toch meent Dr. Blooker dat voor beroepsziekten, en in 't algemeen voor de geheele bedrijfshygiëne, aan de technische arbeidsinspectie niet de leiding mag blijven, doch dat deze behoort overtegaan op de medische Centrale Gezondheidsraad. Hierbij komt dan nog een tweede verwarrende opvatting naast die omtrent de beweerde onbevoegdheid van den technicus voor de hygiënische practijk en de van zelfsprekende be-

voegdheid van een medicus ook op technisch-hygiënisch gebied. Zoowel de gezondheidsdienst als ook de arbeidsinspectie zijn lichamen ter toepassing eener grootendeels technische hygiëne 1). Afgezien van allerlei vragen omtrent ambtelijke verhoudingen en ambtelijke bezwaren tegen samenvloeiing dezer twee diensttakken, afgezien ook van het feit dat de gezondheidsdienst naast de hygiënische taak een zuiver geneeskundige controle uitoefent, en de arbeidsinspectie een toezicht op sociale wetgeving tot *eerste* plicht heeft, afgezien van dit alles, wat voor Dr. Blocker blijkbaar weinig beteekende, moet de vraag, van hygiënisch standpunt gesteld, luiden: Is het wenschelijk dat een zelfde diensttak met de toepassing der openbare hygiëne (daaronder de woninghygiëne begrepen) en met die der bedrijfshygiëne is belast? Nu is het merkwaardig, dat de zelfstandigheid der bedrijfshygiëne als wetenschap wordt bepleit, voornamelijk ook door medici, die zich met studie van beroepsziekten bezig hielden. Dit is slechts een terugslag uit de praktijk waar de noodzakelijkheid eener gescheiden toepassing van bedrijfshygiëne en openbare hygiëne overal is gebleken. In alle beschaafde landen is dit dan ook ingezien. Nergens zal Dr. Blocker samenkoppeling der beide diensten aantreffen, noch in Engeland, noch in Frankrijk, noch in Duitschland. Zonder twijfel zal hij bij nauwkeuriger studie van de taak der technische hygiëne, zooals die hier en in andere landen wordt opgevat, tot het inzicht komen, dat de toegepaste splitsing zeer doeltreffend is, en dat zijn centralisatie-gedachten alleen naar het begrip, niet naar de werkelijkheid eenvoudig en logisch zijn. Vooral echter voor een krachtige ontwikkeling eener sociale hygiëne is de splitsing hoogst gewenscht.

Dat ook de fabriekshygiënische dienst hulp van medici noodig heeft, en dat samenwerking van de twee verschillende hygiënische dienstvakken beide ten goede kan komen, zijn zoo van zelsprekende waarheden, dat het gemakkelijk genoeg valt deze toe te geven, ja zelfs krachtig meetebepleiten.

* * *

Behalve onderzoek naar beroepsziekten is ook de wettelijke verzekering van beroepsziekten ter sprake gekomen. Na de

1) Onder de woninginspecteurs komt geen medicus voor.

voorbeelden van Frankrijk en Engeland, en na de moeilijkheden, die zich in de practijk der Ongevallenwet over het onderscheid tusschen ongeval en beroepsziekte voordeden, lag het voor de hand tot deze verzekering overtegaan.

Een onderzoek hiernaar is door den Minister opgedragen aan den Centralen Gezondheidsraad. Dat daarbij de scheiding tusschen openbare en bedrijfshygiëne in 't oog gehouden is valt moeilijk te beweren. Integendeel is daarmede feitelijk erkend dat de Centrale Gezondheidsraad ook op 't gebied der bedrijfshygiëne het raadgevende college voor de regering is. Het ware minder verwarrend, eenvoudiger en meer recht op het doel af geweest, indien de Minister voor 't gewenschte doel een afzonderlijke commissie had benoemd, zooals ook in Frankrijk en Engeland is geschied. Het onderwerp is er belangrijk genoeg voor, omdat de verzekering noodzakelijk medebrengt, wat hiervoor reeds is bepleit, een blijvend onderzoek naar beroepsziekten, en omdat dit voor de sociale hygiëne van overwegend belang is. De instelling van zoo'n commissie ware minder verwarrend geweest, omdat de Centrale Gezondheidsraad door deze opdracht zich op het vreemde bedrijfshygiënisch gebied moet begeven, waar, voor nog zulke deskundige medici, voetangels en klemmen liggen. Verder eenvoudiger, omdat toch de Gezondheidsraad de taak aan een commissie moet opdragen, die nu door dien Raad inplaats van door den Minister wordt aangewezen. Meer recht op het doel af ten slotte, omdat in een rijkscommissie de verschillende dienstvakken vertegenwoordigd hadden kunnen zijn, naast de autoriteiten op verschillend medisch gebied, om een regeling voor de verzekering der bedrijfsziekten in eens in elkaar te zetten.

* * *

Dat de scheiding van Openbare hygiëne en Bedrijfshygiëne niet denkbeeldig is, maar feitelijk reeds bestaat, bleek duidelijk op het jongste, het XIVde Internationale Congres voor Hygiëne en Demographie, dat in September 1907 te Berlijn is gehouden. De krachtige en uitgebreide beoefening en toepassing der bedrijfshygiëne in Duitschland maakte het begrijpelijk, dat er veel moeite was gedaan om op dit congres, ter voor-

bereiding waarvan bijzondere voorbereidingsmaatregelen getroffen waren, ook de Gewerbehygiëne tot deelname aante-moedigen opdat de groote vooruitgang der hygiëne des te schitterender zou blijken. En met succes. De namen der sprekers en de onderwerpen getuigden ervan.

Toch is op dit Congres onmiddellijk gebleken, dat de bedrijfshygiëne er niet thuis behoorde, doordat zij te sterk en te omvangrijk was, en vooral ook hare beoefenaars te zeer in beslag nam, dan dat er van een innig verband met andere takken van hygiëne iets kon komen. En het waren de medische hygiënisten, zij het ook warm door de talrijke technische hygiënisten ondersteund, die het plan opmaakten om voortaan een afzonderlijk bedrijfshygiënisch congres te gaan vormen, alzoo reeds de eerste keer dat de bedrijfshygiëne eenigszins volledig was vertegenwoordigd.

Werd aldus algemeen ingezien, dat de beoefening der bedrijfshygiëne een afzonderlijken persoon eischte; eenige strijd was er of dit naar opleiding een arts of een ingenieur behoorde te zijn, of liever of niet meer dan tegenwoordig artsen bij de toepassing der bedrijfshygiëne, dat is in de fabrieksinspectie behoorden betrokken te zijn. Want van de samenwerking van medici en technici waren allen overtuigd. Het ging slechts om het aantal der artsen en hunne positie tegenover de technische fabrieksinspecteurs, waarbij echter duidelijk bleek hoezeer de blijvend leidende rol slechts goed door den technicus te vervullen was.

* * *

In dit jaar is een boek verschenen 1) onder den titel: Internationale Uebersicht über Gewerbehygiëne, waarin alle bedrijfshygiënische bijzonderheden uit de verslagen der fabrieksinspecteurs van Duitschland, Oostenrijk, Zwitserland, Engeland, Frankrijk, Nederland, België en Amerika zijn verzameld. Het behoeft nauwelijks gezegd wat een moeilik en

1) Als no. 1 van de Bibliothek für soziale Medizin, Hygiene und Medizinal-Statistik und die Grenzgebiete von Volkswirtschaft, Medizin und Technik herausgegeben von Dr. Rudolf Lennhoff, de redacteur van het weekblad „Medizinische Reform“.

tijdroovend werk dit verzamelen en systematisch rangschikken geweest is. Voor zoover dit b.v. voor Nederland is nategaan, werd dit werk door Dr. E. J. Neisser, gesteund door enkele deskundigen, nauwkeurig verricht, zoodat een verzamelwerk is verkregen, dat een beeld geeft van het practisch werk op het gebied der bedrijfshygiëne over de voornaamste landen in één jaar. 1) Wie weleens voor het verzamelen van gegevens de inspecteursverslagen van verschillende landen doorzocht, gewoonlijk met veel moeite, maar toch ook dikwijls met verrassende resultaten, zal dankbaar zijn, dat dit werk eens voor goed, nauwkeurig en toch uitvoerig is geschied, en we in Dr. Neisser's boek een uitstekend handboek bezitten, uitstekend ook vanwege de wetenschappelijke beoordeeling en rangschikking der gegevens.

In de voorafgaande beschouwingen over de sociale hygiëne, in 't bijzonder over de bedrijfshygiëne, vormt de inhoud van dit boek een merkwaardig slotbeeld, waar het zoo'n duidelijke voorstelling van den tegenwoordigen stand der bedrijfshygiëne geeft.

Het feit dat een ekonoom, onder leiding van een medicus en in samenwerking met technici, bekenden op 't gebied der practische bedrijfshygiëne, zich de moeite getroost hebben om een ontzaggelijke massa verspreid materiaal bijeentebrengen en te rangschikken, wijst erop hoezeer de behoefte gevoeld wordt naar eenheid, naar de vorming eener wetenschap, de technische hygiëne, die zal kunnen gebruik maken van de krachten van vele practische werkers, om daardoor aan die zelfde krachten voorlichting en leiding te verschaffen. Maar tegelijk wijst het boek erop, dat hoezeer verspreid, chaotisch, zonder veel regelmaat, toch overal in de beschaafde landen krachtig gewerkt wordt, en hoezeer dus aan de sociale hygiëne een levende werkelijkheid toekomt.

IS. P. DE VOOYS.

1) Het zij hier terloops vermeld, dat Nederland daarin niet achteraan komt.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

DE DICHTER BOUTENS

STEMMEN 1)

De vraag was maar of de dichter die beurtelings in zinnenverfijning en in spanning van den geest bevrediging gezocht had, een andere macht in zich zou voelen opkomen, die de twee vereenigde. Ik ken maar één zulk een macht, namelijk het hart. Hij had in zijn jongelingsjaren een schoonheid bewonderd die, alleen voor zichzelf zijnde, op anderen den indruk van niet te zijn moest maken. „Uw water-klare wijs van niet te zijn” zegt hij nu nog in bewonderende herdenking tot den Hermes van Praxiteles. De gevolgtrekking ligt voor de hand dat, indien zijn wezen Verlangen was, hij niet allereerst, in zijn behoefte aan zielegemeenschap, het gemoed van dezen of dien mensch zou zoeken, maar over de hoofden van de enkelingen heen, de heele zichtbare stille dingen-schoonheid, om, wanneer deze op zichzelf hem niet houdbaar bleek, haar op te heffen en te verheerlijken in de schoonheid als Idee. Vertaler van Plato werd hij, en ook in zijn poëzie. Maar dit nam niet weg dat deze zinnelijk zoowel als geestelijk zoo verfijnde dichter de blijken droeg van een onontgonnen gemoed. Al zijn teerheid, zijn weemoed, zijn hartstocht en zijn onmiskenbare zieletoon, klank van verdriet en vreugd, van moed en deernis, zich bespiegelend, zich uitstortend, in honderd vlakken zich slijpend om het heelal onder honderd hoeken te vangen en te kaatsen, — al dit felle zoowel als fijne leven

1) Uitgaaf van P. N. van Kampen & Zoon. Zie het opstel over „Preludiën” in *De Beweging* van Juli 1907.

flikkerde rondom de spil van zijn eigen Zelf. Waar was er de gulle toon waarmee hart op hart bonst? Waar de stroomende dreuning waarmee de ziel niet in woorden, maar in daden, sprakeloos zich overgeeft aan het heeal? En dat niet enkel: maar zijn de dingen zonder hart gezien de dingen wel, en is de Idee zonder hart aanschouwd, wel waarlijk idee? Neen, de dingen zonder hart gezien zijn gewaarwording, en de Idee zonder hart aanschouwd blijft gestalteloos. Wat is de schoone wereld anders dan Zijzelve, het eene dat men beminnen moet, en dat ding en idee beide is. De reeks „Stemmen” in den nieuwen bundel opent met een gedicht dat „Afvaart” heet. Het begint met de voorstelling van een bom die vertrekken gaat. Er is liefde in de zorg waarmee de dichter zijn verscheidene gewaarwordingen bij elkander voegt:

De maanlicht-overvloeide vloed
 Heft 't ranke spook van vlotte bom
 Boven den zwarten menschendrom
 Die vlekt het zilvren zand als roet.
 De ketting waar zich 't schip aan windt,
 Kreunt eenzaam als nacht-wakker kind.

Het beeld is voortreffelijk; laat ons verder gaan.

Geen andre klank begint of duurt,
 Het koele klokken langs de kiel,
 Nu 't schip in voller water stuurt
Reikt niet tot hier. Het slank profiel
 Verbreedt onhoorbaar-onverwacht
 Zich met der zeilen effen pracht.

De woorden: „Reikt niet tot hier” hoeven weinig te hinderen, mits men niet uit hen verstaat wat ze zeggen, dat we namelijk het geluid *niet* hooren, maar, juist omgekeerd, ze de aandacht van ons oor er meer op vestigen. Het kon zijn dat in de breede en schoone voorstelling dit de bedoeling was. Maar we zetten onze lezing voort.

Van duistre plecht *onzichtbre* hand
 In driemaal-op-en-neder-zwaai
 Wuift licht vaarwel aan vriend en land
 En heel de manelichte baai.

En donker wuift de kust weerom
Van rijke vangst en wellekome ...

Hoe is het mogelijk? vragen we. Bedoelt dit „onzichtbare hand” dat de *arm* wel zichtbaar en daaraan de beweging te kennen was? maar dan is de mededeeling al heel onnoozel; — of schrijft ge nu wat ge weet en niet ziet? Het laatste, geloof ik. Met de woorden:

Ik blijf niet langer op mijn plek
In 't avondduin.

wordt de afstand waarop het schip ligt ten overvloed aangegeven. Onmiddellijk daarna verplaatst de dichter zich op dat schip, op een schip tenminste:

Mijn voet
Voelt onder zich het weifel dek
Van schip te deinen op den vloed.

en wij worden ons bewust dat het hem, al scheen het zoo, niet om de afvaart maar om zijn gewaarwordingen bij de afvaart te doen is geweest. Door het woordje „weet” in de slotregels van deze strofe begint hij ons opzettelijk van de voorstelling los te maken:

En met nabije schaduw weet
Ik lichtste licht bekleed.

Niet geheel nochtans:

De breede ronding van de kust
Deinst lamp-bezet, maar doodsch.
Met geen sinjaal durft donkre loods
De stranden roepen uit hun rust ...
Waar schuilt de stille school van buit
Waar vol mee keer de leege schuit?

Geheel in de volgende:

Of wordt in 't verre land en voor altoos
Ons wild verlangen schoon en stil?
De zee is diep en eindeloos
Zooals vertrouwen wil
En wilde toen 't aan 't veilig strand
Te droomen zat van de overkant.

Het schip is hierin niet langer een bom die ter vischvangst vaart. Het is het dichter-, het levensschip, dat hem naar „'t verre land" voert.

De wind bolt uit het ruime wak.

Het schip helt op zijn breeden streek.

Nog even maar is de einder strak

En van kustlichten bleek . . .

En nu — niets meer dan heem'l en zee . . .

De zeilen over! Reê!

Met name in de regels:

Of wordt in 't verre land en voor altoos

Ons wild verlangen schoon en stil?

stelt de gedachte zich op zichzelf. De zichtbare werkelijkheid waarin het scheen dat ze zich belichaamd had, verlaat ze en leeft zoo goed als gestalteloos. Of nu ook niet zóó, als gedeeltelijk beeld en gedeeltelijk gedachte, een gedicht bestaan kan? Ja, maar dan moet er een derde zijn waarin hun eenheid ligt. Indien niet zoo duidelijk, zoo sprekend, de scheiding van die elementen zich opdrong, maar het gevoel stroomde en klopte, de verbeelding betooverde, zoodat geen oogenblik het besef hetzij van werkelijkheids-voorstelling of van gedachte in ons kon opkomen. Maar dat is hier niet het geval: de dingen zijn er, zoozeer dat ze op zichzelf schijnen, en de gedachte is er, zoo bewust dat ze ons aan het denken brengt. De dingen, de werkelijkheids-gegevens zijn in dit gedicht hoofdzaak en zoo hadden we gehoopt dat *in* hen de idee zich geven zou. Vandaar dat we nu mijmeren: heeft de dichter zijn werkelijkheid wel genoeg liefgehad? is het voldoende haar te kennen in de gewaarwording? moet zij niet bemind worden, niet alleen met zinnen en geest, maar ook met het gemoed? En de idee — is ze niet meer dan gedachte? vragen we; — is ze niet altijd alleen werkelijk in haar zichtbaarheid? — en is háár zichtbaarheid niet de schoonheid die ons hart bemint? Niet door, hoe ook verfijnde, gewaarwording, en niet door, hoe ook bezielde, gedachte, — denken we — ontvangen gedichten hun eenheid, maar door het Hart, dat van alle dingen in hemel en op aarde de verwant en de verkonder is. In zijn „water-klare wijs van niet-te-zijn" leek het wel of Boutens

den harteklop van zijn kunst niet vinden zou; maar het Leven is een goed leermeester: ook in de nadering van het „niet-zijn” bergt het ontroeringen voor hem die tegenover het „zijn” roerloos bleef. In den dood vond deze afgekeerde de ontroering waardoor leven leven is.

Goede dood wiens zuiver pijpen
 Door 't verstilte leven boort,
 Die tot glimlach van begrijpen
 Alle jong en schoon bekoort,

Voor wien kinderen en wijzen
 Lachend laten boek en spel,
 Voor wien maar verkleumde grijzen
 Huivren in hun kille cel, —

Mij is elke dag verloren
 Die uw lokstem niet verneemt;
 Want dit land van most en koren
 Is mij immer schoon en vreemd;

Want nooit beurde ik hier te drinken
 't Water dat de ziel verjongt,
 Of van dichtbij hief te klinken
 't Verre wijsje dat gij zongt:

Alle schoon dat de aard kan geven
 Blijkt een pad dat tot u voert
 En alleen is leven leven
 Als het tot den dood ontroert.

Alleen in de ontmoeting met dat wat niet wijzelf zijn, vinden wij die maatvolle bezonnenheid, die de rust van de Schoonheid is. Hart en hoofd zijn één in dit uitgaan tot het Andere, dat tevens een breidelen is van het eigene. Niet vreemd is het daarom, maar vanzelf-sprekend, dat de dieper dan tevoren ontroerde dichter in deze „Stemmen” tevens klaarder en rustiger is. Zeg het hem, hem den zanger die in een lange lijn zijn ziel wenscht uittestorten in het Oneindige: Rust, klaarheid, evenwicht; — en luister naar zijn antwoord:

Omdat leven,
 Dit wellend bloed, dit eenig klimmend water,
 Niet wezen kan dan in verlangen,
 Verlangen tot verlangenloozen dood —
 Is alle rust die 'k heb gekend
 En weet en weten wil,
 Dit oogenblikkelijk kristal,
 Dit vlakgevljide vuur:
 De rust van 't zeker onvervuld verlangen.

Luister daarnaar en zeggen we dan op onze beurt: Maar hier zagen we u komen, o Dichter, want dit *is* rust, dit *is* klaarheid, dit *is* evenwicht.

„Aan de Schoonheid” heet een gedicht dat ik geheel zal afschrijven. Dat *is* zijn Idee, maar levend, maar zichtbaar, en toch zonder dat ook maar ééne poging gedaan werd om éénige werkelijkheid te teekenen, zonder dat ook maar één oogenblik de gedachte in ons het van de Verbeelding wint.

Kom niet, Schoonheid, eer we u zijn bereid,
 In ons huis, in ons te ontvangen;
 Kom niet vóór de wereld openleit
 Breede bedding uwer heerlijkheid;
 Kom niet eerder: ons verlangen
 Is sterker dan de tijd!

Niet zoolang aan aardes blonde brood
 Wij ons vloek en smaadheid eten;
 Niet zoolang met maat van veler nood
 De overloed der enklen wordt gemeten;
 Niet vóordat ons aller jeugd den dood
 Om het blijde leven kan vergeten!

Als een zuivre zelfverlichte
 Zegenzware wolkkolon
 Doemt gij in de diepe vergezichten
 Achter zeeën, maan en zon:
 Geen gedachte die met felste schichten
 Ooit uw glans bereiken kon,
 Maar geen hart dat zich naar simple blijdschap richtte
 En uw milden dauw niet won!

Van al tempelen u gebouwd
 Uit de marmeren gedachten
 Van de schooner levende geslachten,
 Is er geen die u besloten houdt:
 Als voor steen en goud
 U de volkren offer brachten,
 Vond en zong u 't eenzaam smachten
 Van een kind in lentewoud!

Alwier oogen smartverklaard
 Aan den einder hunner dagen
 Uw bestendig weerlicht zagen,
 Vreugdes morgen over schemeraard,
 Hebben vrij en onbezwaard
 't Donker menschenhart gedragen: —
 Al hun lijden is melodisch klagen
 Dat gij niet voor allen waart.

Bidden niet en handenwringen
 Lokt de goôn; —
 Waar een hart het uit moet zingen
 Daalt het ongebeden loon,
 Neigt de naaste van de hemelingen
 Zich tot haar bestemde woon.

O wij weten wel wat lentedag
 Al de stille sneeuw die gadert,
 Van uw bergen dooien moet;
 Dat zijn uur door de eeuwen nadert,
 Dat geen hart ontbreken mag
 Tot zijn gloed!

Vochte koelte zoekt door 't bruine riet;
 Sappen gisten in het dor geraamte —
 Overval ons niet in onze schaamte:
 Schoonheid, kom nog niet:

Zijn hierin niet al de elementen die we aan Boutens kennen leerden? Gewaarwording en gedachte; behoefte aan zielsuitstorting: verlangen in hoogste uiting, stroom van zang en verscheidenheid van strofen en verzen? En toch: welk van

die alle is er op zichzelf? Zijn zij niet alle onscheidbaar opgenomen in die eene aarzellooze schoonheid, die ge zijn Idee moogt noemen, maar die — wat dan anders is als het gedicht-zelf? Noem dat eene, wat hij vroeger niet en in deze uiting zoo onmiskienbaar heeft: de hartetoon, en het geheim is u opgelost.

Behalve het bekende „Zwervers-lied” heeft het uitmuntende „De Gast” al de genoemde voortreffelijke eigenschappen. De verbinding van dieper gemoeds-toon en inniger rust moge de poëzie-lievende in menig andere bijdrage tot den nieuwen bundel erkennen en smaken. Kritiek, waar hij zwak bleef en faalde, zij voortaan den dichter-zelf toebetrouwd.

Hoezeer hij ook in kleinere gedichten — altijd dezelfde minnaar van de schoonheid — zich weet gelijk te blijven, toone ons één ervan:

ZIJ

- „Gij hebt haar gekend als kind?
- „Gij als jongen haar bemind?
- „Gij hebt haren mond gekust?
- „In uw arm heeft zij gerust?
- „Gij hebt haar in 't graf geleid;
- „Als een jonge bleeke meid?
- „Met u was zij jaren saam;
- „En zij droeg uw eigen naam?
- „U heeft zij een zoon geboren?
- „Allen hebt gij haar verloren? . . .
- „Wel ik zweer u, al dien tijd
- „Heeft zij hier met mij gebed.
- „Ieder dag- en avonduur,
- „In den tuin en hier bij 't vuur.
- „In de buurt is ze altijd en
- „Vindt mij waar ik eenzaam ben;
- „En zoo zit zij uren daar
- „In haar lijst van blonde haar
- „Met de blank besneden handen,
- „Met de zuivre lipperanden
- „Door haar stillen lach bewogen,
- „Met de heemlën van haar oogen
- „Waar de lichte droom in drijft,
- „Juist zooals gij haar beschrijft . . .

„Maar wat zijn mijn rechten dan,
„Die ik niet bewijzen kan?
„Geene, — toch, van heel de rij
„Bleef zij enkel trouw aan mij.”

ALBERT VERWEY.

BOEKBEOORDEELINGEN

Mr. J. H. JONCKERS NIEBOER. — Geschiedenis der Nederlandsche Spoorwegen. Haarlem, Tjeenk Willink 1907.

Het herhaald uitstellen van de behandeling der sedert 1902 bij de Tweede Kamer aanhangige motie in zake de Staats-exploitatie der spoorwegen heeft althans dit voordeel gehad, dat het aan een deugdelijke voorbereiding van het over dat onderwerp te houden debat, niet heeft ontbroken. Alleen in den loop van 1907 verschenen niet minder dan vier gedocumenteerde betoogen vóór Staatsexploitatie (van de Sociaal-Technische Vereeniging, van de heeren J. Th. Gerlings, W. G. Schilthuis en T. Sanders), terwijl de motieven der tegenstanders herhaaldelijk in het licht werden gesteld door den secretaris der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, Jhr. Mr. H. Smissaert. Buitendien maakte het Ministerie van Waterstaat zich verdienstelijk door de uitgave van een tweetal objectieve bijdragen tot dezen strijd, n.l. een literatuur-overzicht betreffende de quaestie en een overzicht in den vorm van tabellen en graphische voorstellingen van de uitkomsten van het bedrijf der beide groote spoorwegmaatschappijen gedurende de jaren 1891—1905. En het eenigen tijd geleden verschenen werk van Mr. Jonckers Nieboer, hoewel niet bedoeld als strijdschrift in de ééne of de andere richting, geeft eveneens een waardevolle bijdrage tot den te verwachten strijd om onze spoorwegen, juist omdat het een zuiver objectief historisch overzicht geeft van de totstandkoming dier verkeersmiddelen.

Uit den aard der zaak is de vraag door wien de spoorwegen zouden worden geëxploiteerd vóór en tijdens den aanleg herhaaldelijk ter sprake gekomen, in ons parlement zoowel als

daarbuiten. Van 1836 dagteekent dan ook reeds de strijdvraag: Staatsexploitatie of particulier bedrijf?

Is de meening van vroegere staatslieden ook thans voor de beantwoording dier vraag niet van belang ontbloomt, van meer gewicht nog voor de afbakening van de taak van den Staat in deze is de wijze waarop het particulier initiatief gedurende drie kwart eeuw zijne roeping tegenover de spoorwegen heeft vervuld. Ook daarom is het boek van Mr. Jonekers Nieboer juist in dezen tijd een welkome aanvulling van de groeiende spoorweg-literatuur. Vooral de eerste twee hoofdstukken, welke de tijdvakken van 1830—'45 en 1845—'60 behandelen geven in goed leesbaren vorm een duidelijk beeld van de lijdensgeschiedenis van ons spoorwegwezen in die perioden. Enkele grepen uit die geschiedenis mogen hier volgen.

Reeds in 1836 kreeg ons land zijn eerste... spoorweg? — neen, zijn eerste Staatscommissie in zake de spoorwegen. Deze deelde niet het pessimisme van vele Nederlanders van die dagen omtrent het nieuwe vervoermiddel. Zij adviseerde tot aanleg van den spoorweg Amsterdam—Arnhem, doch was van meening, dat spoorwegen niet anders dan in hoogst zeldzame gevallen van staatswege moeten worden aangelegd. Maar — o zonderlinge speling van het noodlot — zoodanig zeldzaam geval was bij den genoemden spoorweg juist aanwezig, wegens de concurrentie met België in zake het transitoverkeer. De Tweede Kamer bleek van den spoorweg evenwel nog niet gediend en stemde een desbetreffend wetsontwerp af. Koning Willem I, ondernemend kapitalist, verder ziende dan vele zijner tijdgenooten, teekende een Kon. Besluit, waarbij werd bepaald, dat de spoorweg niettemin zou worden aangelegd. Tot bestrijding der kosten werd een leening uitgeschreven, waarvan de rente à $4\frac{1}{2}\%$ uit 's konings particuliere fondsen werd gegarandeerd. Met zulke balken onder het ijs durfden de Nederlandse kapitalisten zieh wel te wagen: de leening werd onmiddellijk geplaatst. De spoorweg Amsterdam—Utrecht werd 18 Dec. 1843 geopend en onder den Minister van Binnenlandsche Zaken beheerd door een ingenieur van den Waterstaat als directeur. Staatsexploitatie van een particulieren spoorweg derhalve. Die Staatsexploitatie zou evenwel niet lang duren: de aanlegkosten vielen tegen en het geld voor

de voltooiing van de sectie Utrecht—Arnhem was niet te krijgen; den 16en Mei 1845 werd de Rijnspoorweg overgedragen aan concessionarissen, die, grootendeels met Engelsch kapitaal, de Ned. Rijnspoorweg-Mij. oprichtten. Daarmede werd een stap teruggedaan en sedert de exploitatie door den Staat niet weer ter hand genomen.

Inmiddels was op 20 Sept. 1839 geopend de spoorweg Amsterdam—Haarlem, welke was aangelegd door de in 1837 opgerichte H. IJ. S. M. In de volgende jaren werd deze lijn verder doorgetrokken, zoodat in 1847 het geheele traject Amsterdam—Rotterdam, en daarmede een goed rendabele lijn, die een aantal op korten afstand van elkaar gelegen groote plaatsen verbindt, in exploitatie kwam. Maar daarmede had voorloopig het particulier initiatief haar uiterste gedaan. In de nu volgende jaren kwamen nieuwe spoorwegen in ons land zoo goed als niet tot stand. „Concessies waren er genoeg en concessie-aanvragen niet minder; eerst druppelsgewijs kwamen zij weldra bij stroomen tegelijk binnen; in 1860 was het aantal aanvragen reeds tot bijna honderd geklommen. Bijna alle liepen op niets uit (blz. 79).”

Ook in dien tijd prefereerden de Nederlandsche bezitters het gokken in vreemde papieren boven „het bevorderen der nationale verkeersbelangen.”

„Met buitenlandsch geld waren de bestaande spoorwegen grootendeels tot stand gekomen, de Rijnspoorweg was bijna geheel in Engelsche handen. Duitsche aandeelhouders oefenden bij de H. S. M. grooten invloed uit, in het Zuiden waren de laatsten en de Belgen de baas, de Nederlandsche kapitalist was voor het nationaal belang van een goed aaneengesloten spoorwegnet niet te vinden en hield den geldzak krampachtig gesloten, wanneer een beroep op zijne offervaardigheid werd gedaan. Toen Rusland met zijn spoorwegaanleg begon, werd hier meer dan het tiende gedeelte der aandeelen genomen; voor het eigen land bleef niets over.” (blz. 80).

Het schijnt echter niet billijk den Nederlandschen kapitalisten daarvan een verwijt te maken. Hoe kan men verlangen, dat iemand, die met „secure” vreemde papieren een half per cent meer van zijn geld kan maken, aandeelen neemt in een Nederlandsche spoorweg-onderneming om à raison van

dat half percent, het welzijn van zijn land te bevorderen!

Ingrijpen van den Staat werd dus meer en meer onvermijdelijk; direct ingrijpen wilde men echter eerst, nadat herhaaldelijk indirecte pogingen (door rente-garantie en rentelooze voorschotten) waren mislukt. Eindelijk bracht in 1860 een wet, waarbij tot den aanleg van een groot aantal spoorwegen door den Staat werd besloten, uitkomst. De meest noodzakelijke verbindingen kwamen nu tot stand; bij de wet van 10 November 1875 werden aan dat net wederom een aantal spoorwegen toegevoegd.

De consequentie van spoorweg-aanleg door den Staat: Staatsexploitatie, durfde men echter niet aan. De toen nog fleurige liberale doctrine verzette zich tegen een zoo volledige uitschakeling van het particulier initiatief. De Staat kon de risico van den aanleg op zich nemen, eventueele winsten van de exploitatie behoorden ten bate van de particuliere nijverheid te blijven. Zoo kwam men tot de gekunstelde oplossing een maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen te scheppen aan welke in 1863 de exploitatie werd opgedragen. Deze oplossing werd in latere jaren bestendig door de exploitatie van nieuwe lijnen of aan deze Maatschappij of aan de H. IJ. S. M. toe te vertrouwen.

Al achtte men den Staat niet capabel om de spoorwegen te exploiteeren, dit neemt niet weg, dat de spoorwegmaatschappijen gaarne bij den Staat aanklopten om steun voor buitengewone werken, of in buitengewone omstandigheden. Een merkwaardig voorbeeld daarvan levert de geschiedenis van de spoorversmallingen.

Oorspronkelijk waren zoowel de lijnen van de Rijnspoorwegmaatschappij als van de H. IJ. S. M. met een spoorwijdte van 2 M. aangelegd. Toen de Rijnspoor aansluiting zou krijgen aan het Deutsche net, dat met normaal spoor (1.43⁵ M) was aangelegd, was het voor haar van het hoogste belang haar spoorwijdte tot de normale te reduceeren, ten einde een behoorlijke aansluiting te verkrijgen. De schatkist onderging in 1852 een aderlating van niet minder dan f 1.360.000 om aan de Maatschappij dat voordeel te bezorgen en de gelegenheid te geven later 6—8 % dividend uit te keeren.

Later toen de H. IJ. S. M. haar isolement, tengevolge van haar breed spoor, begon te gevoelen, trachtte men hetzelfde

spelletje te herhalen: de regeering stelde in 1859 voor een subsidie van f 1.420.000 voor gelijksoortig doel aan de H. IJ. S. M. te verleen. De invloed der aandeelhouders bleek echter niet sterk genoeg in de volksvertegenwoordiging; het subsidie werd (en in 1862 ten tweeden male) door de Tweede Kamer afgestemd. Toen de maatschappij zich deze som had zien ontglippen bleef haar weinig anders over dan de wijziging op eigen kosten uit te voeren, hetgeen dan ook in 1864 geschiedde. Desniettemin is haar dividend in de volgende jaren nooit gedaald beneden $4\frac{3}{4}\%$. Commentaar overbodig!

Toen in 1866 de S.S. haar betalingen moest staken en aan den rand van een faillissement was, was het alweder de Staat, die moest bijspringen, ditmaal slechts met een voorschot van $2\frac{1}{2}$ millioen gulden. Twee jaar later trachtte de Regeering de Kamer een overeenkomst te doen slikken, (waarbij het aandeel van het Rijk in de bruto-opbrengst werd vermindert; tevergeefs: het desbetreffend wetsontwerp werd verworpen. Wat niet wegnam, dat de aandelen der Maatschappij in twee jaar tijds stegen van $18\frac{3}{4}$ tot 80% !

Deze en dergelijke staaltjes werpen een schel licht op de verhouding tusschen Staat en spoorweg-maatschappijen. Voor wie in het actueel vraagstuk der spoorweg-exploitatie belang stelt is kennismeming van het boek van Mr. Jonckers Nieboer van veel belang.

Een volledige geschiedenis geeft de schrijver geenszins. Voornamelijk is het de geschiedenis van de tot-standkoming der lijnen, welke hij behandelt. En ook op de motieven welke hebben geleid tot de veelal politieke stemmingen in de Staten-Generaal over de wetsontwerpen betreffende den aanleg, gaat hij niet diep in. Wat betreft de exploitatie wordt slechts hier en daar een greep gedaan. Zoo worden van de tarieven alleen gegeven eenige cijfers betreffende de lijn Amsterdam—Haarlem bij de opening. Over de arbeidsvoorwaarden van het personeel, de ontwikkeling van het wagenpark, de uitkomsten van de exploitatie, enz. enz., geeft de schrijver zoo goed als niets. Van de geschiedenis van de personeel-organisaties b.v. wordt geen woord gerept; de staking van 1903 en de daarop gevolgde

enquête worden ternauwernood aangestipt. Toch kan men bezwaarlijk ontkennen, dat deze zaken voor de geschiedenis der Nederlandsche spoorwegen van onberekenbaar belang zijn.

Intusschen, de schrijver heeft blijkbaar niet de bedoeling gehad te geven wat de min of meer pretentieuze titel „Geschiedenis der Nederlandsche Spoorwegen” zou doen vermoeden. Ware alles behandeld wat in een dergelijk werk zou thuis behooren, het ware een boek van geheel anderen aard en omvang geworden dan het thans gebodene. Ook het werk zooals het daar ligt echter, heeft, in zijn beknopte vorm, alleszins reden van bestaan.

Aan het einde van het laatste hoofdstuk vat de schrijver den tegenwoordigen toestand aldus samen (blz. 227):

„Dat bij de steeds toenemende bemoeiing der overheid ten opzichte van het verkeerswezen, ingrijpende wijzigingen te wachten zijn in de verhouding tusschen den Staat en de spoorwegondernemingen, valt, indien men op de teekenen des tijds let, niet te betwijfelen.

De spoorwegovereenkomsten van 1890 hebben het spoorwegvraagstuk niet opgelost, maar zijn slechts het begin geweest van een overgangperiode, waarin meer en meer is gebleken, dat het in 1890 door de regeering gekozen systeem in vele opzichten aan de verwachtingen niet heeft beantwoord en in het bijzonder de regeling van het financieel beheer dringend wijziging behoeft.

Ook op een ander terrein zijn door de in 1903 gehouden enquête, waarbij in verband met de in dat jaar uitgebroken spoorwegstakingen een onderzoek werd ingesteld naar de „rechtsverhoudingen en de voorwaarden, waaronder het personeel bij het spoorwegbedrijf in dienst is en naar de grieven die bij het personeel bestaan”, leemten aan den dag gekomen, die de noodzakelijkheid van een afdoende reorganisatie van het spoorwegbedrijf duidelijk hebben aangetoond.”

Deze onomwonden erkenning, dat de overeenkomsten van '90 een vergissing zijn geweest en dat de personeeltoestanden een afdoende reorganisatie noodig maken, zijn merkwaardig uit de pen van dezen schrijver, die, als adj.-inspecteur van een der spoorwegmaatschappijen, niet geacht kan worden voorin-

genomenheid tegen den tegenwoordigen toestand te bezitten. Het schijnt, dat men ook aan de zijde der maatschappijen inziet, dat het getij gaat verloopen.

P. BAKKER SCHUT, c. i.

De socialistische opvoeding der jeugd, door
H. Roland Holst bij H. A. Wakker en Co.
Rotterdam.

„Wij willen u leeren, in een paar woorden gezegd, de *beginselen der socialistische wereldbeschouwing*” zoo is de kern en de geest van de voordracht door H. Roland-Holst, eerst in Stuttgart voor een internationaal congres van socialistische jongelieden-organisaties, later voor de afdeling Amsterdam van De Zaaier gehouden. De bemoeiing van sociaal-demokraten met opgeschoten jongens en meisjes, die onder den invloed van 't socialisme opgroeien of er door worden aangetrokken kan zich ook moeilijk een ander doel stellen. Versterking van de socialistische beweging, door uit de arbeiderskinderen een stroom van nieuwe strijdkrachten op te wekken, is een taak die zich aan de leiders opdringt. En H. Roland Holst zou de laatste zijn zich aan die taak te onttrekken. Zij geeft er in haar voordracht een breede omlijning en degelijken inhoud aan.

't Is een belangwekkend verschijnsel haar dit te zien doen, belangwekkend omdat zij aan haar gloeiende socialistische overtuiging een kinderlijk begrijpelijken vorm tracht te geven, zonder iets van de groote revolutionnaire warmte te willen inboeten, terwijl zij tegelijkertijd de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht neemt om de schade van dit gevaarlijke werk reeds bij voorbaat aftewenden. Want gevaarlijk is dat werk om aan die jonge hersens het zware voedsel toetediene van de Marxistische geschiedenis- en maatschappijleer, en die jonge harten op te wekken tot opoffering voor een grooten strijd tegen de machten van patroon en staat. Het belang van het kind, van den jongen mensch, niet van de partij, zou toch het allereerste doel, ook van deze opvoeding moeten zijn, en

is het dan niet gevaarlijk om te zeer op het verstand beslag te leggen, te hooge eenzijdige verwachtingen te wekken of tot maatschappelijke daadkracht aantevuren, waar zooals zij zelf erkent het spel voor de ontwikkeling een weg opent? Doch de taak is er eenmaal. Er zijn grootere of kleinere groepen jongens en meisjes, die door ouders of anderzins zeer nabij de sociaal-demokratie staan, en niet aan hun lot overgelaten mogen worden. Vereenigingen zijn daarvan gevormd, die geleid en bezig gehouden moeten worden, een soort sociaal-demokratische vrije scholen. In het leer-program dat H. Roland Holst daarvoor ontwikkelt, met inzicht en beleid, teekent zij tegelijkertijd zichzelf in een omgeving, die scherpe omlijning niet duldt, en die dus haar beeld eenigszins wazig doet afsteken. Duidelijker wordt daardoor te zien de zachtheid van haar vrouwelijk gevoel, dat zoo breed en sterk is om met gratie de uitingen van haar socialistisch denken door allerlei levensvormen heen te dragen. Zoo ook tot in de zaal, „waar tusschen de donkere kleeding van de jongens al die meer kleurige blouses en hoeden van de meisjes maken, dat het er uitziet als een perk met bloemen”. De takt van haar praten, en de ingehouden maar daarom niet minder zwierige gang van haar verre wenschen en droomen, vormen een gevoelsstrooming, die zoo zeer meevoert dat bijna vergeten wordt wat voor pedagogisch werk zij staat te verrichten en aantekondigen. Niet voor ons, die haar plannen gaarne in zulke vormen aanhooren, maar voor de jongelieden spreekt zij. En deze wil zij leeren: „de beginselen der socialistische levensbeschouwing”. Dat er bij bedenkende komt mij telkens de figuur eener juffrouw van een Zondagsschool voor oogen, eener juffrouw, die zoo mooi preekt dat zij bijna een dominee kon zijn, maar te hoog en te wijs voor de kinderen is. Doch al hebben de zaaierij maar heel weinig van de voordracht begrepen, het gevoel waaruit gesproken werd zullen zij wellicht ondergaan hebben. En de lezers van 't gedrukt exemplaar danken er een belangwekkend en bekoorlijk portret van de spreekster aan.

IS. P. D. V.

Feiten en Cijfers betreffende het vraagstuk van Verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkeloosheid in Europa, in het jaar 1906, door I. G. Keesing. (Uitgave Em Querido Amsterdam.)

De werkeloosheid waart rond als een soort geesel, gelijk vroeger besmettelijke ziekten. Zoo bij eenig maatschappelijk noodverschijnsel, dan zeker bij dit, voelt ieder burger dat geholpen moet worden. Werkeloosheid over een eenigszins uitgebreid aantal arbeiders en dan in een kouden winter, roept overal commissie's in 't leven om het ergste kwaad te keeren. De voornaamste taak wordt dan geldinzamelen en zoo rechtmatig mogelijk verdeelen. In een plotseling opkomenden noodstand is er ook niets anders te doen. Maar al is in 't eene jaar de werkeloosheid omvangrijker dan in een ander, geheel verdwijnen doet deze maatschappelijke ziekte niet. Geen wonder dus dat naar meer afdoende geneesmiddelen wordt gezocht. Het zijn voornamelijk de dichtst bijstaanden, die dit ondernamen, en wel de vakvereenigingen en de gemeenten. De vakvereenigingen hebben er een overwegend groot belang bij, om op doelmatige wijze werkeloze leden te ondersteunen. Allereerst vormt het een sterke band tusschen de leden en de vereeniging, zoodat ieder lid zich hecht aan zijn vakbond. Doch tegelijkertijd voorkomt de ondersteuning onderkruiperij, werken onder het loonpeil, en degeneratie, dat is vermindering van strijdkracht.

De gemeente heeft eigenlijk alleen een noodbelang bij de zaak. Want is er eenmaal een uitgebreide werkeloosheid dan wordt van haar allereerst de hulp verwacht, en kan zij zich er niet aan onttrekken om onderdak en de allernoodigste voeding te geven tegen 't gevaar dat de gezinnen der werkelozen dood gaan door honger of vorst.

Het is echter duidelijk dat niet alleen de gemeente, maar stellig ook de Staat middelen te beramen heeft, om de ergste gevolgen van werkeloosheid te voorkomen, en in elk geval de gemeenten moet steunen bij hare pogingen tot eenigszins afdoende verbetering. De Staat heeft echter nog niet veel gezocht en dit aan de vakvereenigingen en gemeenten overgelaten. Is daarbij al zooveel verkregen, dat zich een

uitzicht tot oplossing der kwestie opent? Deze vraag te beantwoorden eischt een grooter kader dan van deze boekbespreking. De schrijver van Feiten en Cijfers heeft ook nergens de pretentie om de gestelde vraag te beantwoorden.

De Diamantbewerkersbond, die zoo juist tot uitkeering aan de werkelooze leden heeft besloten, had reeds lang de noodzakelijkheid ingezien om zich met de werkelooze leden te bemoeien. Het opvatten dezer taak eischte ernstige voorbereiding en de heer Keesing heeft eens rond gezien wat er op 't gebied der werkeloozenverzekering reeds was verricht. Een zeer uitgebreide hoeveelheid gegevens heeft hij daartoe verwerkt en gerangschikt. De overweging dat nog menig een na hem hetzelfde werk zou moeten verrichten en dat daarbij veel arbeid gespaard kon worden, wettigde de uitgave zijner verzamelde en gerangschikte gegevens.

Waar niets meer dan dit bedoeld is, kan niet een studie om tot inzicht in dit ingewikkelde verschijnsel te komen, verwacht worden. Integendeel is het juist een verdienste van het boekje dat het tot zoo'n studie uitlokt. En dat is een goed ding, want overal beginnen de geesten op dit braak terrein aan het werk te trekken. Bij den eersten opbouw eener voorziening doen zich al belangrijke geschillen gelden, zooals b.v. in de gemeente 's-Gravenhage, waar gemeentebestuur en vakverenigingen scherp tegenover elkaar kwamen te staan inplaats van samentewerken. Maar vooral wanneer het erop aan gaat komen meer centraliseerend te werken, wanneer de arbeidsbeurzen in 't geding geraken, en de taak van den staat moet worden aangewezen, dan doen zich tal van vragen voor, die niet alleen door „feiten en cijfers” zijn optelossen. Wel wijzen die feiten en cijfers aan, dat die vragen reeds aan de orde zijn, zoowel in Duitschland als in Zwitserland, in Noorwegen en België. En ook in ons land is door het toestaan eener rijkssubsidie aan gemeenten voor de werkeloozenverzekering een begin gemaakt dat „vervolgen” zal moeten hebben. In elk geval zijn de feiten en cijfers van I. G. Keesing welkom aan allen die zich met het onderwerp der werkeloozenverzekering bezig houden, wat voor den samensteller een aangename voldoening kan zijn.

J. MOLENMAKER.

STICHTELIJKE LEKTUUR

Het Geloof van den Nieuwen Mensch,
door Dr. M. H. J. Schoenmaekers,
Hollandia-drukkerij, Baarn.

Hoe lang is de tijd voorbij sinds „Stichtelijke Lektuur” een belangrijk onderdeel vormde van de letterkunde en beoordeeling van de fijnste pennen vroeg. Schrijver en beoordeelaar van dat soort geschriften kwamen vijftig jaar geleden in Cd. Busken Huet samen; maar de laatste bleek krachtiger dan de eerste: het nieuwe christendom dat hij begonnen was te prediken kromp weg, slonk weg onder het skalpel van den scherpzinnigen ontleder: de predikant verdween in den letterkundige en den journalist. Zoo bleef het, en niet aan het geloof, maar aan de wetenschap heeft het proza van later dagen zich opgericht en voortgeslingerd, en aan de theologische wetenschap minder dan aan die van literatuur en kunst. Langzamerhand eerst, in onzen tijd, zoekt een nieuw gevoelsleven, nadat het de Poëzie bezielde, ook door het proza die draden van verwantschap te spinnen die menschen tot gemeenten binden. Stichting blijkt een andere vorm van dichterlijke ontroering te zijn, en een meer algemeen aandoende. Maar welk een verschil bij vroegere stichting. Voor het middelijk en kerkgeloof van voorheen het onmiddelijk geloof in de heerlijkheid van het leven. Voor de instellingen en gebruiken van het vorige de ervaringen en de daden van wie met zijn heele hart die heerlijkheid erkennen wil. En, in overeenstemming met dit onmiddelijke en werkelijke van de gevoelens, welk een verandering in den stijl. Vroeger de kanselstijl; plechtig, deftig in elk geval, hoewel langzamerhand dialektisch toegespitst. Thans het woord dat van mensch tot mensch gaat, luchtig bijna in zijn bewogenheid, sierlijk bijna in zijn wendingen. Het is zelfs het zeer kenbare in de geschriften van Dr. Schoenmaekers, dien nieuwen „stichtelijken” schrijver, dat zij eerst hun ware werking kregen nadat zijn stijl zich die besliste sierlijkheid veroverd had. Dat was in een vorig boekje *Het Evangelie der Aarde* (De Beweging Dec. 1906):

de sierlijke stijlform was daarin bijzonder in 't oog vallend. Men voelde onmiddelijk dat hier niet enkel een stichtelijk opstel, maar een — voor Nederland tenminste — nieuwe vorm van kunstig proza werd aangeboden; dat door dit opstel het stichtelijk proza een nieuwe plaats vroeg in onze letterkunde, een nieuw recht kreeg op onze belangstelling. In *Het Evangelie der Aarde* lag de nadruk zelfs haast te zeer op dat sierlijke, en het is eerst in het volgende werk, *Het Geloof van den Nieuwen Mensch*, dat de overeenstemming tusschen gedachte en voordracht schijnt bereikt.

Het treffende van een goed prediker is altijd dat hij woorden vindt voor wat omgaat in zijn hoorders. Hij is niet een éénling, die zijn bijzondere wezen uitdrukt, schoon, bewonderenswaardig voor wie het bevatten kan, maar in den beginne juist door zijn eigenheid duister. De prediker *moet* weten, dat hij uit het hart van zijn hoorders spreekt. Hij *moet* weten, dat zij slag op slag *hun* gedachten zullen herkennen in *zijn* volzinnen.

Hij vangt aan met die zekerheid. Hij is één met zijn hoorders, één in gevoel, één in denkwijze, één in de mate van snelheid en helderheid die hun denken heeft.

In de gedachten-zelf ligt die eenheid niet zoo zéér. Ik geloof dat wie zich hartgrondig één voelt met de menschen, zijn tijdgenooten, *alles* zeggen kan zoolang hij in het gevoel van die eenheid blijft.

Het is als een geheimnisvol huwelijk van dien eenen met velen.

Het feit is dat een zekere mensch-tijdgenoot met wien Schoenmaekers zich in gemeenschap weet, in zeer velen van de onzen is. Zeer velen van ons begrijpen hem, volgen hem, hebben het besef dat hij tot ordelijke rede ontbindt en samenbrengt wat als kluwen in hen aanwezig was.

Tot ordelijke rede, niet tot beeld. Beeldend kunstenaar is Schoenmaekers alleen voor zoover zijn stijl een zekere gestalting en schakeering noodig heeft. Overigens blijft hij terecht de woordvoerder die licht en gemakkelijk begrijpen doet, en toont geen beelden waarin zij die luisteren, zouden moeten verzinken om ze te verstaan.

Van den beeldenden dichter afgescheiden, houdt hij het rijk

van den verbindenden redenaar. In het vermogen waarmee hij de eene gedachte aan de andere schakelt, bezit hij een soortgelijk machtsmiddel als waarmee de kunstenaar dwingt tot blijven en zich verdiepen in zijn beelden. Hij dwingt niet tot blijven, hij dwingt tot gaan. Wie hem aanhoort gaat, van de eene gedachte tot de andere, totdat eindelijk als een heele kring doorloopen en hij tot zijn uitgangspunt is teruggekeerd, een volkomen geestesleven in hem gewekt is en leven blijft.

Door dit vermogen van opwekking heeft Schoenmaekers een belang voor onze samenleving en een beteekenis voor onze literatuur.

ALBERT VERWEY.

AMANIË EN BRODO

DOOR

NINE VAN DER SCHAAF.

VIERDE HOOFDSTUK

Niet in de rechterzaal des konings, doch in een tempel werd enkele dagen later de Broodsche priester ontdekt en hij zelf was het, die verklaarde, die lang gezochte te zijn . . .

Zoo begon hij. Op een bidbank staande, was hij voor de meeste aanwezigen zichtbaar en wie hem daar zag, dacht of zeide: hij is een waanzinnige! De goeden, die, om dien waanzin, hem meelijdend beschouwden, vonden hem wonderlijk jong en zijn oogen wonderlijk bekorend, — juist in dit omgeven van heiligheid. Doch dit: zijn verschijning en die enkele woorden, — de naam Brodo en die getuigenis van priesterschap, — zou het eenige geweest zijn, dat men hem had laten uitspreken op deze gewijde plaats, als niet een mensch, door vriendschap met den koning aanzienlijk, het anders gewild had.

Deze, een der beroemde dichters van Amanië, gebood: men zou den jonkman althans eenige woorden laten uitspreken, — en zeker was deze wensch van den getroffen dichter, eene voor een Amaan vreemde.

Hij alleen ook luisterde nu met aandacht; voor de anderen was, 't geen volgde, niets dan de verwarde praat van een door waanzin bemeesterde.

Meer echter dan hij luisterde, beschouwde hij. Hij zag dat jeugdig gelaat, open naar den hemel, uitdrukkend in al zijn trekken een geheimvollen vrede, en het boeide hem sterker

en sterker. — De woorden, een gebed tot God, dien de jonkman noemde: God van het stralende licht der zon en die het duister en de moedeloosheid haat...

Een vuistslag op het hoofd van den jonkman, die daarop bewusteloos neerzonk, maakte een eind aan het zonderling gebeuren. De tegenzin van vrome Amanen was onder het gedwongen luisteren hoog gestegen en deze daad ontving veel bijval.

Eenige uren later, toen de Brood zijn oogen opsloeg, was hij in een kerker, doch hij bemerkte het niet. Zijn oogen gleden, nog zonder bewustzijn, langs de hem omringende dingen, alleen toen die blik eindelijk een paar andere oogen ontmoette, voer een lichte schok door zijn op een harde matras uitgestrekt lichaam.

Deze eerste schok bracht echter den verdoofde niet tot leven. Zijn oogen keerden langzaam terug naar de grauwe beweeglooze voorwerpen van zijn kerker, toefden en vergleden, tot ze eindelijk ook weder die andere oogen ontmoetten, zonder dat dit hem dezen tweeden keer zichtbaar ontroerde. Alleen bleef hij nu daarheen zien in lichte verwondering.

De persoon, bij den gevangene aanwezig, was in de lange poos, dat deze roerloos lag, bezig geweest hem te schilderen; zoodra de Brood echter de oogen opsloeg, was hij geëindigd en hield daarna de zijne onafgewend op hem gevestigd. Hij was de dichter en vriend des konings, — hij was, als bleek, ook schilder.

Hij achtte nu het oogenblik gekomen, om, zoo mogelijk, een onderhoud met den gevangene te voeren en hij begon met zachte stem, langzaam en duidelijk: „Ik, die hier bij u ben, ben een dichter. Ge ziet mij wel hier aan schilderen bezig, doch schilder werd ik alleen ter wille van mijn vriend, den koning van Tarkos; — en dit is een geheim dat ik u enkel zeg om u dien roemvollen naam te noemen. — Mij zal overigens mijn schildersarbeid niet den roem geven, die mijn dichtingen mij brachten. Zeg mij, kent men in Brodo de schoone dichtingen van Amanië, — kent gij ze? — mij dunkt, gij weet van liederen veel...”

De Brood antwoordde met zwakke stem en in zijn moeder-

taal: „Ik heb van de schoone Amaansche dichtingen veel gehoord, doch de taal van Amanië is ons Broden vreemd, — alleen aan de aanzienlijken in ons land gegund te kennen! — daarom besloot ik reeds als knaap, om, als ik groot was, naar Amanië te gaan en dit lachte mij zeer toe, maar het is nu daarvoor te laat, — de dood komt nu voor mij”

De dichter, die de Broodsche woorden zeer wel verstond, zweeg nu en schouwde toe hoe de ander zijn oogen weer langzaam in 't rond liet glijden, tot ze zich zachtjesaan sloten opnieuw.

Geen angst voor den dood was te bespeuren op het gelaat van den jonkman en bij het roerloos gadeslaan dat de dichter deed, dankte hij God dat de wreede strengheid van Tarkos' wetten dezen mensch niet deed lijden!

Hij bleef in den kerker en vatte na geruimen tijd zijn penseel weder op om den vorigen arbeid te hervatten: het vreemd Brodengelaat lokte hem, die zichzelf liefst als enkel dichter gelden deed, toch te zeer daartoe.

Spoedig echter trad een bewaker binnen en waarschuwde den dichter, koel en ernstig, om heen te gaan. „Hoed u voor het volk,” zei hij, „gij hebt het zeer beleedigd door den Brood te laten spreken in onzen tempel en thans wachten spiedende lieden vergeefs dat gij, na zoo lang bezoek, den gevangene verlaat!”

De dichter begreep den ernst der waarschuwing en verliet den kerker en de gevangenis. Zijn laatste blik op den slapenden Brood was echter geen afscheid. Den volgenden morgen, toen deze naar het gerechtsplein werd geleid, bevond hij zich in nabijheid en wist tot hem door te dringen. Tot den dood toe vergezelde hij den Broodschen droomer.

— Toen dan de terechtstelling gebeurd was en hij terugging, merkte hij, dat de woede van het volk jegens hem, sedert gisteren nog zeer was gestegen en dat alleen de macht van zijn aanzienlijken naam hem beschermde tegen aanvallen, die, als hij waarnam uit blikken en sissend gefluisterde woorden rondom hem, doodelijk zouden zijn, zoo ze losbarstten. In schijn koel en gesloten zich voortbewegende langs dien haat, voelde hij zich, den doode gedenkende, zeer bedroefd, — eenzaam in zijn aanzien en macht, die hem van den dood gescheiden hield.

Doch midden de menigte ontdekte hij plots een ander machtig en aanzienlijk Amaan, een vriend. Deze stond daar,forsch midden forsche Amanen, onopgemerkt, het gelaat bijna geheel verscholen in baard en hoed; hij wenkte den dichter voorzichtig, verwijderde zich daarop uit den drom, niet omziende, maar op een afstand door den ander gevolgd. Eindelijk gekomen op een van menschen ledige plek, vertraagde hij zoo zijn tred, dat de dichter naast hem kwam. Toen reikte hij dezen vriendelijk de hand, en de dichter zei eerbiedig:

„Het volk toort, maar mijn koning toort niet?”

De toegesprokene antwoordde zacht: „Was ik niet koning van Tarkos, doch slechts wat gij zijt, ik zou met mijn wapen dien beul hebben aangevallen, die een mensch, zoo zacht en weerloos als deze Brood, kon dooden! Ik dank u dat ge zulks niet deedt en vergeef u het andere van harte.”

De dichter zei peinzend: „Neen, ik deed zùlks niet, maar sterven met hem had ik wel gewild! — en dat ik van de strafplaats ongedeerd terugkwam, 't was voor u mijn koning! — voor de taak die mij aan uw belang verbindt, ofschoon ik dit niet zeg om dank daarvoor te ontvangen.”

„Ik weet uw trouw,” antwoordde de koning, met innigheid, zooals hij ook voortging: „Verlaat mij nu spoedig, opdat men ons niet ontdekt, — hoed u voor de woede van het volk en blijf mijn vriend, mijn schilder!”

„Mijn diensten gaarne aan u, als steeds, mijn koning!” sprak heengaande de dichter.

De taak, waarop de dichter doelde, volbracht hij, reeds gedurende vele jaren, in de streek der Kalden. In het voorjaar, de tijd, dat de visschersvaartuigen nog niet, door de nauwe geul, welke de Zee van Tarkos met den Oceaan verbond, zich voor weken in het wijde verloren, doch slechts dienden voor de geringere vangst op het meer zelf, en de visschers, te morgen uitvarend, gewoonlijk te avond in hun dorp terugkeerden, bevond zich vaak, midden de bruine visschersschuiten, drijvende op het meer, een lichtkleuriger en meer kostbaar zeilvaartuig, dat den Kalden langzamerhand welbekend was geworden. Het behoorde aan een vreemdeling, dien ze niet anders kenden dan als een rijk man, die, om

welke gril ook, schilderend in deze omgeving, zijn modellen welke hij koos uit menschen, woningen of vaartuigen hier, ruim betaalde; — zij wisten zijn naam niet en hadden ze dien geweten, hij had hen nog in dien vreemdeling niet den beroemden dichter en vriend des konings doen kennen. Maar om die mildheid was hij de bevolking zeer welkom, en vooral de jongeren deden vaak veel moeite zijn aandacht tot zich te trekken, opdat hij soms besluiten mocht hun uiterlijk te gebruiken tot zijn wonderlijken arbeid, die hun een zoo goed loon bezorgde.

Behalve van dienstlui, die, veel minder vriendelijk dan hun heer, aan de Kalden nooit eenige aandacht besteedden, was de schilder soms vergezeld van eenforsch man, die er even voornaam als hijzelf uitzag, die echter niet schilderde en zelden tot de visschersmensen sprak. Diens valsche baard, zoo wel aangebracht, dat bij niemand opkwam aan de echtheid ervan te twifelen, en een hoed, die mede tot vermomming diende, zorgden dat het eigenlijk gelaat van dezen man voor nieuwsgierige blikken onbekend bleef, schoon dat gelaat hem daar waarschijnlijk evenmin verraden zou hebben als koning van Tarkos, als de dichtersnaam den dichter.

Zoo was, eenige maanden na de terechtstelling van den Brood, de schilder met zijn vaartuig weder verschenen op de zee van Tarkos, nog onverzeld, en een der volgende middagen wandelde hij langs den oever, waar de Brood het vorige najaar meermalen gewandeld had. Hij schreed langzaam en was geheel verdiept in liederen, in zijn jeugd door hem gedicht, en werd eindelijk tot zulke ontroering gebracht, dat hij, luid in de stilte, die liederen uitsprak.

Dit was een ongewone zang, die over het water van't meer een weinig heendreef, zooals anders vrijersliedjes van Kaldensche meisjes en jongens daarover klonken en verstierven. Zijn stem, vaak geoeffend in vroegere jaren, was de melodieën volkomen meester en van klank zuiver, en geen stoornis verbrak hem, zelfs niet toen achter hem meisjes naderden, wier half ingehouden gelach, nu en dan, hem toch reeds een tijdlang wel bereiken moest. Maar hij ging voort en eerst toen hij eindde, bemerkte hij de meisjes, die thans op kleinen afstand van hem gegroept stonden en hem snel geheel inhaalden, nu hij

eindelijk naar haar omkeek. Hij had nu weder de rol te spelen, die zijn verblijf hier van hem eischte, en wendde zich vriendelijk tot haar.

Zij zagen vrijmoedig tot hem op, of ze gaarne met hem spreken zouden en toch geene voor de andere beginnen wilde, — maar in haar gezichten blonken ook nog de half weerhouden lachjes van spot, en eene zei plots, uit aller mond: „Wat zingt gij vreemd!” waarop ze allen hardop lachten, doch niet luid, en kort, en vervolgens, door verwondering bemeesterd, om zijn antwoord blikten.

Hij antwoordde glimlachend: „Zoo zingen de dichters van Amanië, — een daarvan heb ik van zeer nabij gekend en het was met diens liederen, dat ik mij daareven bezighield; — hij is nu dood.”

En hij voegde er, na *kleine pauze waarin de meisjes zwijgen bleven, nog aan toe: „Wist ge 't niet? dichters sterven vroeg!”

Nog duurde het, eer de meisjes, verlegen geworden bij 't aanhooren van dingen die ze niet begrijpen konden, woorden vonden; eindelijk zei een harer, een jong deerntje, met neergeslagen oogen en wat blozend, daar ze zich op dat oogenblik zeer ijdel wist: „Wij weten hier heel weinig, wij leven buiten de wereld en zijn heel dom.”

Nu zag de schilder naar haar en dit juist wenschte ze. Ze wist de oogen snel op te slaan en vervolgde: „Maar wij kwamen hier om u te vragen of ge ons zoudt willen schilderen en ons een bruidschat wilt laten verdienen! Wij, vier, gaan spoedig trouwen!”

De schilder glimlachte nog steeds goêlijk en zei iets, dat de meisjes wel hoop gaf.

„'t Vorig jaar zag ik onder u vaak eene die Majore heette?” vroeg hij verder, schijnbaar achteloos.

„Zij heeft geen bruidschat noodig!” zei haastig een der meisjes, — te haastig, als ze zelf vond en ze brak schielijk af. Doch door omzichtig vragen deed de schilder zich meer vertellen omtrent Majore en den Brood, met wien zij de vorige lente, toen hij, schilder, ook hier was, reeds omgang had, en dien hij dezen keer, vergeefs tot nog toe, onder de andere visschers had gezocht. Door de mededeelingen, welke de meisjes hem nu gretig en op wichtigen toon deden, werd hem dit wel verklaard.

„Hij was zulk een bekwaam visscher, maar sedert hij op reis is geweest, waarheen weet niemand, voert hij niets meer uit! Hij heeft ook Majore verlaten en zij is daar zeer bedroefd om.”

„Toen hij die eerste maal zonder eenige boodschap uit het dorp verdween, is veel naar hem gezocht geworden, maar na eenige dagen kwam hij plotseling terug en was geheel veranderd. Hij vertelde toen: hij was ver weg geweest en wist nu dat hij eigenlijk in een koningspaleis, inplaats van in het huis van een visscher behoorde te wonen. Hij was bitter en somber en toen zijn kameraden hem veel vragen deden, verliet hij hen driftig en verdween nog dien zelfden dag voor veel langeren tijd. In het dorp is hij ook later niet terug geweest, maar een van zijn bekenden heeft hem toevallig weergezien, — aan den overkant van 't meer ontmoetten zij elkander, — hij groette toen zelfs niet en liet geen vraag toe!”

„Sedert is Majore in het zomerhuisje van haar grootvader gaan wonen, dat ook aan den overkant van 't meer staat en men zegt dat ze alle dagen uitgaat om hem te zoeken! Want na dien eenen keer is het niet meer gebeurd, dat iemand hem zag.”

Doch deze gezegden afbrekend, riep een der deernen plotse-ling uit: „Kijk daar eens! wie is het, die daar aankomt?”

De andere meisjes, verschrikt opziende naar iemand, dien ze weldra ontmoeten zouden, zonder dat ze hem, in de bezigheid van haar verhaal, eerder hadden opgemerkt, dachten mede aan den verdwenen visscher; de schilder echter had den naderende reeds langer opgemerkt. Onmiddelijk ook ontdekten de meisjes, hoe ze zich vergist hadden: deze man was veel ouder, droeg andere kleederen en had een baard. Hij was de vriend van den schilder, die, vermomd en ver van zijn hof verwijderd, afstand deed van alle koninklijke praal. Geheel genaderd begroetten zij elkander, doch terloops, als was de pas aangekomene reeds langer de metgezel van den schilder.

Kort daarna van het gezelschap der visschersdeernen ontslagen, moest hem de schilder zeggen, hoe hij niet als vorige keeren kon aanwijzen het vaartuig waar des daags, of de plaats der verstrooiing, waar te avond de verstooten zoon, voor den vader alleen in de geheimnis der vermomming bereikbaar, zich

bevinden zou. Ook 't geen hij pas omtrent den visscher vernomen had, vertelde hij, bezorgd lettende op de uitwerking van die kwade tijdingen bij den ander. Deze, ontstellend eerst, welke ontsteltenis op zijn verscholen gelaat alleen merkbaar was voor den vriend, die dat gelaat kende en nauwlettend gadesloeg, dacht daarop zwijgend en overlegde niet, zooals steeds bij zaken die hij wichtig achtte. Hij droeg na een wijle den schilder op, Majore te bezoeken en ook haar vragen te doen omtrent den visscher, — en wel dienzelfden middag, want slechts korten tijd was het den machtigen koning van Tarkos vergund, in deze streek te vertoeven.

Met den eersten lichten schemer vond de schilder Majore in nabijheid van de hut, poozende, en als een schuwe vogel opschrikkend bij zijn nadering. Daarop hem herkenkend en gerustgesteld, dat geen der dorpsgenooten haar kwam verstoren, beantwoordde ze vriendelijk, schoon verlegen, zijn groet. Hij zag hoe haar voorheen frisch en bloeiend gelaat thans een kommerlijk leven uitdrukte, en vrijelijk noemde hij haar: „arme Majore!” terwijl hij haar vroeg, of ze niet wist waar de Brood was, die bij de visschers in zoo langen tijd niet meer werd gezien

Den blik van haar afgewend, voegde hij er verklarend bij: „Ik wilde hem zoo gaarne schilderen, — ook vorige jaren gelukte 't mij niet hem daartoe te bewegen, zijn woelige aard had steeds van stilblijven een afkeer, en hij was te trotsch om zich door geld te laten verlokken. Toch geef ik de hoop nog niet op, als ik slechts wist”

Hij zag schuw op, daar ze weende, en voleindde zijn zin niet. Ook zij sprak niet, weende slechts onhoorbaar voort, en hij, droef geworden met haar, en weldra angstig voor de stilte der droefheid, praatte nu de weinige troostredenen, die hij te verschaffen wist, en herhaalde en was eentonig doch goedmeenend, en zijn stem zacht.

Hij herhaalde zijn wensch niet, — toch vertelde zij hem eindelijk alles wat ze van den visscher wist.

Deze had, hier in nabijheid, doch in boomgewas verscholen, een verblijfplaats voor zichzelf gemaakt: slechts wat stroo voor een nachtleger en daarboven eenige beschutting van gevlochten

riet. Doch daar kwam hij alleen 's nachts en niet eens alle nachten. Overigens zwierf hij rond, zij wist niet waar, zij wist ook niet waarvan hij leefde, of het moest van veldvruchten zijn, die wel hier en daar in den omtrek te vinden waren. Het eten dat zij geregeld naar die nachtelijke verblijfplaats bracht, raakte hij gewoonlijk niet aan, — slechts eenmaal moest hij door honger gedreven zijn het te nemen, en den dag daaropvolgend vond zij hem nog daar en zei hij haar in 't voorbijgaan: „ik dank u Majore!” schoon hij haar gansch niet meer liefhad en door haar niet gestoord wilde zijn.

Ook lag hij sommige dagen uren lang tegen gindschen heuvel stil te peinzen, — het was een fraaie plek, die naar alle kanten wijd uitzicht bood! Vaak sloeg ze hem daar van nabij gade doch durfde hem niet naderen. Maar ze zou nu de eerstkomende dagen zeer goed opletten, en zoodra ze merkte dat hij zich weder daar bevond, naar het dorp gaan en den schilder waarschuwen . . .

Kalm en berustend zei ze dit alles en toch scheen haar pas gewekte droefheid onverminderd, haar tranen gleden nog immer langzaam en stil langs haar wangen. De schilder had geen troostredenen meer, hij nam enkel haar hand toen hij zou heengaan en drukte die. Zij hield die hand vast, schoon zonder drift en ze sprak, hem aanziende: „Nietwaar, gij stelt belang in hem en zult hem van dit ellendig bestaan wegvoeren, want gij zijt rijk en vermoogt veel! En misschien is dat goed en noodig, maar ik, ik weet dat ik hem dan verliezen zal, — voorgoed, en dat te weten doet mij nu zooveel leed. Ik wist zelf niet dat zijn nabijzijn, hoewel het mij geen vreugde geeft, mij nog voor zooveel smart behoedde. Maar gij moet hem toch meenemen en hem helpen!”

Haar toehoorder was het, alsof het schemerige, vlakke meerwater terzij hem den droeven inhoud veler gedichten, die hij dezen middag in vervoering uitzeide, thans teruggaf in een lange zoet-roerende klacht. Hij antwoordde Majore: „Ik ben niet rijk, niet machtig, gij vergist u, ik vermag niets. Ik kan slechts medelijden hebben, — misschien den zwerver raden tot het versmadede visschersleven terug te gaan.”

Argeloos zei ze toen: „Dan hebt gij toch zeker vrienden, die rijk en machtig zijn? Uw raad behoeft hij niet, daar hij

van niemand raad wil. Maar ik weet, gij zult hem mij ontrooven en dat is goed en ik zal u waarschuwen."

Zij merkte heengaande niet meer het treurig „neen”, dat hij haar in zwijgend hoofdbewegen nog antwoordde. In avonddonker keerde hij terug naar zijnen metgezel.

In zwijgend ongeduld wachtte nu de koning van Tarkos de boodschap van Majore, — toch minderden de teekenen van dit ongeduld, naarmate het meisje langer wegbleef; — zijn tijd spoedde heen, maar hij bleef op het speel-vaartuig toeven en zag rustig het gedoe der dienstmannen aan, als zij roerig het zeil spanden voor tochten, hem ten grieve, over het wijde meer. Dan hield, ergens bij den oever, de schilder trouw de wacht.

Doch het verbeide bericht kwam eindelijk en naar de plek, hen met zorg aangeduid, begaven zich de twee mannen met haastige schreden.

„Ik vrees rampen”, zei gejaagd de eene, „rampen voor u mijn koning en mèt u voor het heil van Tarkos, — voor-gevoelens plagen mij, — laat mij alleen gaan, — ik zal welsprekend zijn en den verdwaalde pogen terug te voeren tot zijn zorgeloos visschersleven, waar zooveel geluk hem is weggelegd! Maar laat mij alleen gaan . . . —”

„Vrees weerhield mij nimmer en zal mij ook nu niet weerhouden!” sprak de ander fier. „Gij moogt welsprekend zijn, als ge wilt en kunt, — ik wil hem mee zien, zijn stem hooren! Dit zal Tarkos niet schaden.”

Geruimen tijd spraken ze niet weder. Nader bij de plek gekomen, vertraagden ze hun tred. De man met den baard maande den ander tot heldere kalmte, koelbloedigheid. Daarna lette hij op diens onrust niet meer.

Zij kwamen bij heuvels, waar het pad gaandeweg smaller werd en langs kreupelhout kronkelde. Zij naderden nu versholen. Zij bereikten een punt, vanwaar, door een kleine opening in het dichte boomgewas, degeen, dien zij zochten, voor hen zichtbaar werd. Toen fluisterde hij, die op het smalle pad thans vóórging: „Wat wilt gij doen, mijn koning? Hij is uw zoon, — zie dat gelaat, zoo somber, zoo verbitterd, — hij wenscht, — hij wil iets groots, — hij begeert macht, vorsten-

macht! Laat mij alleen gaan! — of met u terug . . . bespaar uzelf smarten . . . gevaar . . .”

Doch de ander fluisterde terug op spottoon: „Is hij thans niet óók een Broodsche dreamer en zijt gij niet verlangend, nu die ander u door den dood ontnomen werd, deze te schilderen?”

De vriend des konings, verzekerd nu dat al zijn pogen om de ontmoeting die hij vreesde, te verhinderen, vergeefs zou zijn, verwon zijn onwil en schreed voort, tot hij den visscher bereikte. Deze sprong op met donkerdriftigen blik, zoodra hij de mannen gewaar werd, doch ziende dat het vreemdelingen waren, bedaarde zijn drift. In het volgend oogenblik herkende hij ze echter als zeer bekende gestalten en zijn blik herkreeg niet de peinzende, dreamerige uitdrukking van daareven, maar duidde levendige gedachten aan, terwijl die blik scherp op de mannen gericht bleef. Deze groetten hem; de schilder ving het gesprek met hem aan, zeggende: „Het verheugt mij u hier te ontmoeten, want ik zou u gaarne in deze dagen, dat ik hier vertoef, schilderen, — gij weet, ik deed u dat verzoek reeds vaker, maar tot nog toe vergeefs!”

De visscher antwoordde langzaam: „Ja, gij deedt reeds vaak moeite daartoe, reeds toen ik nog een kleine knaap was, — ik herinner mij dat zeer goed. En steeds waart gij vergezeld van een ander, — en steeds van denzelfden!”

Toen tastte hij in zijn zak en wierp, bijna woest, een beeldtenis naar den zwijgenden metgezel. „Kent gij dien?” vroeg hij.

De toegesprokene raapte het vale voorwerp op, beschouwde, en antwoordde rustig: „Ja het is de beeldtenis van den koning.”

Koel vervolgde de schilder: „Nu uw aard zoo rustig is geworden, dat gij hier roerloos kunt liggen op uren afstand van uw vrienden, zult gij mij wel den tijd gunnen, dat ik u op 't doek breng, nietwaar?”

„Gij betaalt goede prijzen, nietwaar?” vroeg de visscher en zijn oogen schitterden hel.

„Ik betaal goede prijzen, maar gij kunt te veeleischend zijn,” antwoordde op den vorigen toon de schilder. „Hoeveel wilt gij?”

De visscher antwoordde eerst niet. Opgewondenheid omfloerste zijn oogen, naar zijn door de zon verbrand aangezicht steeg een blos, die, hoe gering merkbaar, plots iets meer jeugdigs en edels gaf aan dat, door 't lange ruwe leven,

vergroofde gelaat. Hij sprak daarop, zich nu richtend, niet tot den schilder, maar tot diens metgezel: „Ik zou eischen, prins van Tarkos te zijn en de jonkvrouw Titarka te bezitten, — gij vindt dat toch niet vreemd, doet ge wel?”

De schilder verbleekte, trad bevend terug. De koning naderde den jonkman met langzame schreden en antwoordde kalm en vast: „Arme visscher! — zoo ik als vader dezen wensch van u niet weerstond, en u prinsenrechten gaf, — ik zou u als koning van Tarkos moeten dooden! Ik maakte u tot visscher en gij waart gelukkig, — keer tot het vorige leven terug!”

De jonkman antwoordde, geestdriftig en toch zijn geestdrift meester, en somber, schoon vol overtuiging: — „O, maar ik wil wel sterven, als ik daarvoor bereikt heb, dat Titarka mij toebehoort! Ik beloof u zonder wrok den dood in te gaan, als gij mij dien wensch vervult!”

Hevig bewogen en ternauw bedwongen was nu ook de koning, terwijl hij zwijgend heen en weer trad. Een oogenblik lagen hem daarbij overredingen op de lippen, vermaan van alledaagsche wijsheid, maar opziende naar den jonkman, zag hij klaar in diens tot nog toe hem onbekende ziel als in de eigen, en hij zweeg en peinsde. Toen hij onwillekeurig dichter bij den vriend kwam, week deze nog verder terug.

„Ik zal uw wensch dan vervullen”, luidde eindelijk 's koning's besluit, — „doch niet nu, — over een jaar eerst, als ge dan nog wenscht als nu”

De jonkman ontving met een bitter lachje dit besluit: het jaar wachters krenkte hem meer, dan de belofte der vervulling hem vreugd gaf. De koning beval hem nog, dat hij dit jaar zijn vorig leven opnieuw zou leven. En hij ging heen, de vriend met hem, tot wien hij onderweg bewogen-schertsende sprak: „Een betere taak wacht u nu! — als dichter moogt gij mij nu dienen! Schoone zangen van dood en leven wensch ik van u te hooren — zooals ze daareven klankloos rezen in mij zelf.”

„Jongeren zullen die zangen dichten, mijn koning”, sprak de vriend. „Toen ik jong was en dichtte behoorde mij verleden en toekomst, — nu durf ik niet leven dan in de engte van het heden en daar kan ik niet dichter zijn!”

Een jaar later verspreidde de tijding zich door het land: dat de koning den eens verstooten zoon plotseling tot zich nam en als prins van Tarkos weder erkende. „Den Brood?” fluisterde men verbaasd en onwillig tot elkander en in alle steden en dorpen van Tarkos liepen de menschen bijeen en overal ontstond veel gerucht van verbazing.

De koning wilde, hoorde men mee, dat de dag der plechtige inhuldiging overal door zijn onderdanen zou gevierd worden door een kerkgang, een eeredienst voor den koninklijken jonkman. „Voor den Brood?” vervolgde zich het gefluister, en in spanning en rumoer wachtte men de groote gebeurtenis af. Op den dag, daarvoor bestemd, gaven allen zich en hun huis den tooi dien men gewoon was bij feesten, en de kerkdienst werd door wie konden deelnemen, niet verzuimd, want niemand, ver of nabij 's konings omgeven, wenschte zóó dezen tegen te zijn, of den schijn daarvan te hebben. En menig eenvoudige was dit gebeuren ook werkelijk iets verblijdends, als de simpele geboorte van een welkom kroonprins.

's Morgens gebeurde in de grootste zaal van het statige koningshuis het gewichtige feit: dat de nieuwe kroonprins in 't bijzijn van vele aanzienlijken uit alle oorden van het land, den eed van trouw aan Tarkos en Amanië aflegde en daarop, bij monde van een grijs priester, in zijn koninklijke waardigheid en titel werd bevestigd. 's Middags verspreidden zich die aanzienlijken weer naar alle zijden en voor zoover zij in de nabije, woelige hoofdstad woonden, verzamelden zich te avond voor hunne huizen groote massa's, door 't feestvieren opgewonden menschen, joelende en vaag hopen op de gunst van berichten.

Een dier lieden was de vriend des konings, de dichter. Vanuit een groot bovenraam, schouwde hij eerst, zelf onzichtbaar, de volksmassa, de bewegende, veelkleurige, rumoerige massa, verlicht door veel feestelijke, flikkerende lichten, als alleen bij dagen van groote plechtigheid in de stad brandden, — geschaduwd door den te donkerder avondhemel. Eindelijk een dubbele deur openslaande, verscheen hij op het balkon, en uit de wijde opening achter hem, stroomde het licht der lampen uit de aangrenzende kamer mee. Hij droeg nog het kostbaar,

blinkend feestgewaad van dezen morgen, vervaardigd in de kleuren van Tarkos, en een gejuich begroette hem, als was hij een der vorstelijke personen zelf. Lang duurde het stemgedruisch, dat werd na den eersten luiden juichklank een wirwar van tallooze, onderscheidene geluiden, maar zij minderden gestadig en verstierven al wijder tot gegons, terwijl men zich al dichter naar het huis drong, spitsende de ooren op de woorden, die nu welhaast uit den mond van dien schouwenden, zwijgenden man zouden moeten weerklinken. En de vorsten hoorden van hem eindelijk den bewogen uitroep: „De kroonprins zwoer dezen morgen trouw aan Tarkos en Amanië, — hij is de echte zoon van onzen roemrijken vorst, — bidt voor het welzijn van koning en kroonprins!”

„Voor koning en kroonprins, — heil aan den koning en den kroonprins!” galmden degenen, die hem verstonden daarna, en de rijen daarachter herhaalden den kreet en deze vervolgde zich tot de uitersten der verzamelde massa.

In vizioen zag de dichter hierbij de stil-hevige gebeurtenis van dezen morgen weer. Hij zag den jonkman met de edele gestalte en den vasten, koenen blik van den koning, — zijn gelaat, tijdens de plechtigheid meermalen bleeken en donkeren van ontroering, ondanks de trotsche geslotenheid zijner trekken. Hij zag den koning, wiens gelaat aandachtig, ernstig, gansch onbewogen. Hij hoorde weer diens koele fluistering tot den jonkman, toen deze gereed stond voor den verlangden eed: „Gij kunt veilig zweren, — uw dood zal dien eed bekrachtigen!” Hij zag Titarka, in gindsche omgeving van strakke, eerbiedige vrouwen, stil en blij schitteren als was ze reeds een bruid. Hij hoorde de eerste, zacht doordringende tonen der gewijde muziek, die bevrijdend aanruischte na de huiver-wichtige oogenblikken van weerzijdsche groote beloften.

En uit dat vizioen zag hij zichzelf: gehuld in zijn sprekend gewaad, pronkende met de kleuren van Tarkos. Uit dat gewaad hief zich nu langzaam zijn trillende hand tot vreemd, groot gebaar. Daarop herhaalde zijn stem de woorden: „Bidt voor het welzijn van koning en kroonprins!”

Een zwakkere echo dan de vorige herhaalde hem, nog toefde hij even op het balkon, dan wendde hij zich traag af en ging naar het aangrenzende vertrek terug. Hij verdween

geheel uit de oogen der massa menschen; toch bleef hij in dat nabije vertrek en liet de wijde deur naar het balkon open. Soezend luisterde hij naar de stemmen buiten, zijn blik gleed langs de eenvoudige wandtapijten binnen, waarachter een rijkdom van geliefde geschriften scholen, wier gulden stemmen nu zwijgende waren en wachtende, en zijn onrustig verglijdende hand vormde zich opnieuw tot gebaar. Dan verzonk hij in gedroom, dat hem deed glimlachen: in zwakheid geloovig, droomde hij van God's wonderen, die de stoeve daadkracht der menschen zouden wegvagen, en de toekomst verhelderen zouden met nieuw, weldadig licht.

Doch een zeggen daarbuiten, niet luider dan het veelsoortig-andere, verschrikte hem en deed de uitdrukking van zijn gelaat veranderen, — haastig sloot hij de geopende deur en trok zich vervolgens in een verder gelegene kamer terug, waar de geluiden daarbuiten slechts nu en dan, als een dreuning zonder woorden, zouden doordringen en voedsel geven aan een effen zwaarmoedigheid, die vaker dagenlang de stemming des dichters was.

Het zeggen, dat hem dus getroffen had, was geweest: dat hij een Brodenvriend zou zijn! Deze uiting kwam van iemand, die, wantrouwig, en bemerkende iets vreemds in de bewogenheid des dichters, zich het gebeurde in verband met den priester herinnerde, — zich nu met onbestemde lust naar tumulten tot deze uiting waagde.

Toen de dichter zich reeds verwijderd had, wies dan ook een vijandig gerucht onheilspellend aan, — echter niet voor hem gevaarvol. De naam „Brood” weerklonk met dreigenden nadruk weldra overal onder de verzamelden en van degenen, die hem uitspraken, dachten de meesten niet aan de flauwe schim van den gestorven priester, noch aan hem, dien slechts als vriend der Broden schimp kon geworden, maar enkel aan dien ander, te wiens eere men feest vierde. En door de van licht tintelende straten en pleinen der stad, verspreidde zich, met de zich verspreidende menschenscharen, de gevaarlijke gloei van twistzin en opstandigheid.

Er ontstonden hier en daar groote botsingen van geluiden: van de jubelklanken, roepende heil aan den kroonprins, en

de minder luide, doch met meer hartstocht gesproken woorden, die geen verwensching zijn durfden, doch er naar zweemden.

De overheid echter, toen die het gevaar hoorde dreigen in die kreten van de door feestdrank verhitte stedelingen, wapende zich en stelde zich met beleid te weer. In pronkkleedij, schitterender dan die der feestvierende burgers, doch zichtbaar van goede wapenen voorzien, zond zij haar dienstmannen op hunne paarden door alle woelige stadsstraten en waar deze mannen stilstonden, hieven ze hun luid-strengen kreet: „Schande over hen, die den gevloekten naam onzer vijanden durven noemen! In Tarkos is de zoon des konings geboren, een Amaan is hij!”

En nieuwe lustige groepen verzamelden zich dan ook om de forsche dienstmannen en riepen dezen levendig hun bijval en weken in zoeten eerbied voor hun wild-krachtige paarden: de strijdrossen van Tarkos! Verwonnen zwegen spoedig de opstandige stemmen.

Vaderlandsche zangen en een vroolijk geschal van straatmuziek, luid en zuiver, vervulde dieper in den avond de stad. Rondom kleine vuren, die een kleurigen gloed langdurig en ver verspreidden over wijde pleinen, voerde het volk losse dansen uit. Overal was de lust stijgende, daar het hoogtepunt van het feest nog komen moest. Dan hier dan daar verdichtten zich de mensscharen, telkens waar men meende, dat de verbeide stoet in aantocht was, die de koning uit zijn omgeving zenden zou, geschenken van hem meevoerende. En eindelijk werd een nieuw, met frissche hoop gejubeld vermoeden van de nadering, bewaarheid. Er kwam een stoet van statige hofjonkers op prachtige paarden, dragende een donker-eenvoudige kleedij, alle streng gelijk, — zich bewegende zwigend en waardig, den gul-geestdriftigen, lossen groet der volksrijen terzij, beantwoordend met hoofdbuigingen, hun strakke oogen van geheimzinnige belofte vol. Tot ze ergens kwamen, waar het hun goed dacht de taak die hen naar hier voerde, te vervullen: men zag plots een helle schittering van gouden munten en juweelsteenen, door een der ruiters in vasten worp hoog boven de hoofden der menschen gebracht en als een ijle, fonkelende regen neerdalende. Enkelen, den buit nabij, kreten blijdschap of teleurstelling, doch duizenden zagen, en die

duizenden riepen verrast den lof van hunnen milden koning.

De statige ruiters vervolgden hun tocht, verdwenen uit het gewoel en nu eindde langzamerhand het feest.

VIJFDE HOOFDSTUK

Naar een kleine groene korenweide, die lag neven de donkere dennebosschen van den koning verscholen, kwamen op een vroegen morgen van de rijpe lente, Titarka en de pas verheven koningszoon.

Zij kwam in de jool harer listen, doorschrijdend lachend-snel, peinzend, blozend-beschroomd de lanen midden de hooge, rechte naaldboomen. Zij had haar wakende dienstvrouwen, wier zorg zij voor dezen tocht moest ontkomen, alle bedrogen en onder het gaan stuwde vroolijk de lust in haar, om ook hem te bedriegen, door van de plek hunner samenkomst, zoo hij niet reeds dáár was, bij zijn nadering te ontvlieden.

Doch hij was reeds dáár, toen zij kwam. Hij ging met haar naar den eenzaam-bloeienden loofboom in het midden der kleine weide, en voerde haar daar, zwijgend met trotschen lach, voor langen tijd in het groot geluk zijner eerste drift-volle omarming. Zij lagen op het bezonde groen, midden de verstoven bloemen van den boom, het was een morgen zonder wind of wolk, er gebeurde alleen dat langzaam enkele meerdere bloemen den boom ontvielen en de groote schaduw van dennebosch met den rijperen dag van de weide verdween. Zij bevrijdde nu en dan haar handen om te spelen met de schoone, goudgele boombloesem; zij fluisterde, maar hij hield haar zwijgend omklemd. Zij genoot dan schertsend en lachend en streefde, met wakkerenden ijver, naar de ontmoeting hunner oogen, die hij ontweek.

Zij rees op eenmaal grillig overeind en wenschte met hem te gaan, uit het overvloedige licht dezer weide, wandelen in de lommerige lanen der dennebosschen. Hij sprak toen ook een schertsend, plagend woord achteloos, weerhield haar en trok haar opnieuw tot zich. Kort daarop waarschuwde ze hem dat hun tijd voorbij was. En schalk telde ze hem haar laatste kussen toe.

„Nog niet voorbij!” antwoordde hij, donker-huiverend.

Toen wilde zij hem in haar schalkheid streelend troosten en beeldde hem met zoete stem en schitterende oogen de toekomst! Het wonen samen, ver van het hof, in het nieuwe, gereede lustslot, dat de koning bij hun huwelijk zeker schenken zou!

Maar met nieuwen hartstocht dwong hij haar mond tegen den zijnen en zijn blik, die zij nu niet zocht, vestigde hij eindelijk zonder wijken op haar. En de toover van dat oogenvuur stroomde in haar, en vernieuwde haar tot gevoelens, die waren onuitsprekelijk en wonderlijk verrassend. Lang stoorde geen beweging, geen woord dit inniger samenzijn.

Hij was nu de eerste die bewoog en sprak. Hij vroeg, of ze nog heengaan wenschte en droomen van toekomst.

Zij antwoordde met zachte stem, die nauw de hare was: „Ik wensch niets nu, niets dan wat nu is.”

Toen richtte hij zich op en haar met hem. Nog roerden haar zijn kussen. Zij stond, in weelde verloren tegen hem aangeleund en ontwaakte door zijn stem. Deze trof haar met vreemd, schokkend geluid; zich onwillekeurig losmakend uit zijn omarming, wankelde ze echter en duizelde van zon. Hij greep en steunde haar nog eens. Toen gingen ze eindelijk, langzaam heen, in de richting van de heimelijk verlaten woning.

Onderweg namen ze afscheid om afzonderlijk die woning te bereiken. Maar haar was het, als kon zij zonder hem niet verder gaan. Zij hield zijn hand vast, die hij haar ten afscheid reikte en vroeg stamelend en zich van haar bedoeling nauw bewust: „Wanneer huwen wij?”

Hij antwoordde lachend: „O, zeker spoedig!” en verliet haar. Zij ook deed nu als zou ze zich heenspoeden, doch bleef weldra staan en zag hem na. Toen hij omkeek wuifden zij beide, maar terstond daarop ijldde ze, terzij van haar pad, tusschen de slanke stammen van het dennebosch voort, hopenoed daar spoedig voor zijn blik verscholen te zijn. Toen ze zich omwendend hem niet meer bemerkte, bleef ze opnieuw toeven.

Het kwam even in haar op terug te gaan, hem na te snellen en hem dan smeeken haar bij zich te houden dezen heelen langen dag, — hoe dwaas het ook zijn mocht. Maar toen werd het haar een zekerheid, schoon ze vergeefs zocht waarom, — dat zij het niet moest doen! Zij tuurde nog wat in

de richting, waar zij dacht, dat hij zich bevinden zou, en wandelde dan traag onder het dennenloof voort, in een duisteren droom.

„Is liefde altijd zoo?” dacht ze, en ze vroeg zich eentonig af: „Waarom is hij heengegaan en heeft mij alleen gelaten en waarom snel ik hem niet na en blijf smeekend bij hem?”

Doch meer dartele gedachten verjoegen dit gepeins. Zij wilde vóór hem den ingang van den koningstuin, waar hij moest binnengaan, bereikt hebben en verborgen hem daar weerzien!

Zij ijlde nu met vlugge sprongen, als een kind, door de paden, die haar voerden langs den kortsten weg naar dien ingang. Op 't laatst kruiste haar pad een weg, waarlangs zij stellig dacht dat hij komen zou, zij hoopte: hij was nog ver! schoot als een pijl dien weg over en lachte dan, hijgend even stilstaande. Ze had hem gezien, meende ze, en nu tuurde ze nogmaals, voorzichtig, schuilblijvend achter een dennestam, — doch een niets, de schaduw van een boom had haar in dien waan gebracht. Nabij was niemand en in de verte bemerkte zij geen bewegen. Zij ijlde echter spoedig weer voort zoo hard ze kon, — door zeer enge paadjes nu, daar ze vreesde zich anders onverwacht aan hem te zullen vertoonen. Weer wat mistroostig om die vrees bereikte zij den ingang, trad binnen en vroeg aan een tuinknecht, die daar dichtbij werkte, of hij soms den prins van Tarkos had zien binnenkomen. De knecht richtte zich bij haar verschijnen en haar woorden verbaasd op, daar deze ingang steeds enkel door de minderen van het hof gebruikt werd, groette eerbiedig en verlegen en antwoordde op haar vraag ontkennend.

Toen beval zij hem haastig, schoon vriendelijk, dat hij op een andere plek in den tuin zou gaan werken, — zich terstond zou verwijderen, en de knecht moest wel zich nog meer verbazen, terwijl hij gehoorzaamde aan het vreemde bevel van het schoone, grillige kind, dat hem, ondanks de gebiedende toon harer woorden, schier vertrouwelijk en smeekend aanzag.

Schielijk verborg zij zich nu achter heesters en wachtte; ze wachtte lang te vergeefs, sprak zich zelf toe dat hij zeker een anderen weg had genomen, en toch verveelde ze zich niet en evenmin bekommerde ze zich om de ongerustheid, die haar lang wegblijven onder haar dienstvrouwen moest veroorzaken.

Eindelijk begreep ze, dat men haar zocht. Ze zag op een afstand gestalten van lieden, die hier anders nooit kwamen en die spiedende rondblikten. Toen kon ze niet meer rustig in haar schuilhoek blijven en kwam ze te voorschijn, om zich eindelijk naar huis te begeven. Zij werd op haar wandeling nu weldra bemerkt en benaderd door enkele harer vrouwen, die uitingen van verbazing en vermaan nauwelijks bedwongen, ofschoon dit het eerste was wat Titarka haar bevelend vroeg. Daarop vertelde ze overmoedig: „Ik heb mij verloofd met den prins van Tarkos”, doch geen der stroeve vrouwen wenschte haar geluk, daar het de koning was, die een tijding als deze plechtig zou moeten melden.

Titarka minachtte haar vrouwen, en haar geluk nu als een tastbaren schat bewakend onder nukkig zwijgen en koele bitsheid, vluchtte zij er mee, zoo gauw ze het gezelschap kon ontwijken, tot diep in haar verblijf: een kleine kamer, die grensde aan het werkkabinet des konings. Bij haar gang daarheen, sloot zij behoedzaam een voor een de deuren van haar vertrekken achter zich toe, om te veiliger, te meer in zoete afzondering, dien schat, dien ze schier angstig meedroeg, te mogen bejubelen.

Wel fluisterde ze den eersten kreet van blijdschap, die luid op haar lippen lag, want de nabijheid van dat andere wichtigste vertrek des konings, waar zij soms 't geluid van diens voetstappen hoorde, en die haar, in haar groote aanhankelijkheid en eerbied, deze eigen kleine kamer zoo lief deed zijn, dwong haar, luidruchtige en zorgelooze, tevens immer tot zorgvuldige vermijding van geluiden.

Ook nu hoorde zij, toen ze even luisterde, den bekenden, langzamen en gelijkmatigen stap in het naburige, die haar, als altijd, vermoeden deed 's konings diep denken over zwaarwichtige dingen, welke hij zeker goed deed haar nooit mee te deelen. Zij drukte nu haar mond tegen het houtbeschoot van den wand en fluisterde in tranen: „mijn koning!”

Zij luisterde voort naar het zwakke geluid der schreden en een ongewoon-ernstige trek kwam op haar gelaat, dat zij ophief als richtte zij den blik naar een zichtbaar iemand. Zij wilde gaarne de raadsels van 's konings leven weten en hoe dat was, dat zij immer aarzelde en van haar voornemen afweek,

wanneer zij, koutende met hem als gewoonlijk, hem te vragen wenschte, waarom hij zijn zoon, den prins van Tarkos, eens verstiet en na zoo lang wachten weder tot zich nam? Als gebleken was, had hij zelf een Brode tot zijn vrouw gehad en dus bemind en zij, Amaansche, minde nu een Brood, en toch moest men de Broden haten en waren in Brodo zeker de Amanen gehaat!

Maar zij voelde: zij zou den koning nimmer over deze dingen durven spreken. Zij wist ook: het was schooner, fier en vroolijk te ontberen wat een mild koning als hij, haar niet vrijwillig gaf, — dan met onbeholpen vraag hem te ontstemmen en te verdrieten.

Bij die gedachte verhelderde zich haar eigen stemming. En ook: „wat zullen wij schoone feesten vieren!” dacht zij en ze had nu genoeg van de stilte en afzondering; bijna beschaamd haastte zij zich, om zich uit de zelfgekozen gevangenschap te verwijderen, — waarheen te gaan was een dwaas bezinnen, zoo de weg naar den verren vleugel, waar haar minnaar woonde, haar slechts open was!

Met schuwe behendigheid en groot heimelijk vergnoegen spoedde zij zich door de vele gangen en zalen, die haar van dat andere verblijf scheidden. Doch zij hoorde dat de prins van Tarkos van den tocht, waarvoor hij reeds in de vroegte was uitgegaan, nog niet hier was weergekeerd.

Dit stelde haar teleur en veel trager begaf zij zich nu terug en naar de vertrekken van den koning, wien te bezoeken zij toch ook verlangde, om hem de gebeurtenis der verloving te melden, die hij zoo zwijgend had afgewacht en toch stellig wel wenschte en voorzag.

Bij den koning werd zij toegelaten en toen hij, zwijgend bij het bericht, zich afwendde, dacht zij dat hij haar vrijmoedigheid wat euvel nam, — zij vertelde nu tot afleiding, hoe de kroonprins, zooals hij haar gezegd had, haar vanaf die eerste dwaze ontmoeting had liefgehad, evenals zij hem, — en hoe wonderlijk en heerlijk dat was!

„Waar is hij?” vroeg met forsche stem plots de koning.

Zijn vreemde toon verschrikte haar, en haar eigen antwoord: dat hij blijkbaar niet, zooals hij bij hun afscheid zei, naar zijn woning teruggegaan was, ontstelde haar toen mee. Het vol-

gende oogenblik leek haar die ontsteltenis een dwaasheid, — de koning echter lachte om haar onrust niet, zooals zij verwacht had. Vorschend keek zij naar diens gelaat. Doch die gesloten trekken, tot hevige ontroering ontspand, zoodat zij een oogenblik meende iets dreigend-gewichtigs te zullen hooren, sloten zich spoedig tot somberen ernst, die slechts beschouwend haar gadesloeg. En eindelijk ging hij met haar spreken, kalm, trachtend al het ongewone met zijn stroeve woorden te verdrijven, zoodat zij over haar vreemde gewaarwordingen zich wel schamen moest. Zij meende hem nu weer, als daareven, verstoord over haar vrijmoedigheid, maar ofschoon het haar anders bijna steeds gelukte, zulke verstoordheid te verdrijven, deed zij nu daartoe geen poging meer, zij verwijderde zich stil en was het verdere van dien dag met haar groot geluk heimelijk zeer bedroefd. Want elken keer als ze door een vertrouwde vernemen deed, of de prins was thuisgekomen, luidde 't antwoord dat ze kreeg, ontkennend.

Laat in den avond echter bezocht haar, op last van zijn meester, een van 's konings hooge dienaren, die haar op koel beleefden toon de boodschap bracht, dat, naar een bericht, 't welk de koning pas ontving, de prins van Tarkos zich bevond op een der vorstelijke jachtverblijven en enkele dagen daar wenschte te blijven doorbrengen.

Een oogenblik voelde zij zich door dit bericht verruimd en gerustgesteld, — maar den nacht doorwaakte ze vol bitterheid over de krenkende willekeur van 's prinsen handelen.

En den volgenden ochtend stond ze als den vorigen zeer vroeg op met het plan tot een tocht naar haar minnaar, — thans echter niet met het blijde voorgevoel dier eerste minnarij, maar met het doel hem rekenschap te vragen, hem te zeggen dat zij aan zijn liefde niet meer geloofde, er niet meer van hooren wou, als hij, na eenige dagen, soms terugkeerde naar het verblijf waar zij ook hare woning had . . .

Maar toen zij zich gereedmaakte om uit te gaan, niet als den vorigen dag met slim vermijden van gerucht en schalke misleiding, doch openlijk en hooghartig tartend het vermaan harer vrouwen, — schoon ze deze van haar doel alleen meedeelde dat het haar meer dan enkele uren afwezigheid kosten zou, — werd haar van den koning het ernstig bevel gebracht,

om zich deze en volgende dagen niet verder dan den tuin te verwijderen.

Zij liet geen teleurstelling blijken en zag in zwijgend gehoorzamen van haar reis af. Even bekommerde haar de ernst van 's konings verstoordheid, die ze meende dat haar uit deze ongewone strengheid bleek, doch in haar hart de woeling van wat zij meende dat geen liefde meer heeten kon, verdreef dit. Zij zon op plannen om, tot welken prijs ook, haar gekrenkten trots bot te vieren en riep haar ondergeschikten van de hoogste tot de laagste tot zich, hen gelastend te paard te stijgen en zich met een boodschap naar den prins van Tarkos te spoeden, — tegen veel belooning! Doch alle weigerden zij haar, bij het gewicht dier boodschap, dat hun ontstelde, hunnen dienst, daar zij meer dan aan haar, aan den koning ondergeschikt waren en deze alleen 't recht had, hen zulk een zending op te dragen.

Maar zij zocht gezwind andere hulp. Zij stuurde om twee jonge officieren van een ruiteregiment, dat in een nabije stad gelegerd was en haar vaandel voerde, — zij verheugde zich, na eenigen tijd van noodzakelijk wachten, in de spoedige en snelle nadering dezer jeugdige mannen, waarvan zij zeker was dat zij den wil en den moed hadden om haren last te volbrengen.

Zooals hun bevolen was, vermeden zij, nadat zij in den tuin zonder belet waren toegelaten, alle ingangen van het gebouw, begaven zich rechtstreeks naar den hoek van Titarka's vertrekken en stonden stil tot dicht onder haar balkon, waarnaar zij, wat blozend in de verheuging dezer ongewone gunst. eerbiedig-wachtend opzagen. Titarka kwam terstond op het balkon te voorschijn, ook op haar gelaat was een blos, van driftig verlangen, en zij begroette hen zonder meerderheidsbetoon, vriendschappelijk en opgewonden. De jongelieden waren van haar leeftijd en kwamen veel aan het hof, — zij kende hen reeds van haar kindertijd af en ontmoette hen dikwijls. En de gedachte aan de langdurige en, zij was daar zeker van, oprechte hulde, die haar bij dien omgang geschonken was, voelde zij nu als reeds gedeeltelijk een vergoeding voor de grove veronachtzaming van dien ander, — was hij dan ook, — prins van Tarkos — al was hij koning!

Zij zeide tot hen, met vaste, opgewekte stem, daar zij zich

plots bijna verheugd voelde in de zekerheid van haar macht, — met ongedwongen openhartigheid tevens, die te kennen gaf, dat zij hun allereerst de eer van haar vriendschap en vertrouwen schonk, — hoe zij, sedert kort heimelijk verloofd met den prins van Tarkos, die verloving wenschte af te breken, en hen naar het jachtslot zond, om zoo spoedig mogelijk dit den koninklijken jonkman te verwittigen. Wel waren zij verwonderd, een oogenblik zelfs ontsteld als de huisbeambten, door deze gewichtvolle zending. Maar zij beschaamden toch Titarka's verwachting niet, zij aarzelden niet haar den gevraagden dienst toe te zeggen. Zij ook werden toen, door haar voorbeeld, driest-openhartig, zij zeiden het toe te juichen dat zij een Brood niet ten huwelijk wilde.

„Wij haten hem, het gansche volk haat hem!” fluisterde een hunner met groot gebaar.

„Gaarne hadden wij den koning weerstreefd bij de verheffing van dien kroonprins, en menigeen staat op 't punt den koning om zijnentwil te weerstreven”, klonk de lichtzinnige praat van den ander.

Titarka stond stokstijf te luisteren naar deze taal en antwoordde niet. Nauwelijks verborg zij haar onverwacht sidderen, — haar plotselinge bleekheid kon zij niet verbergen. Om zich te redden stiet zij een vreemd lachje uit en trad een paar schreden terug, — de ruiters echter verwonderden zich niet, dat zij toornig was of ontroerd, zij beloofden zich: zij zouden met de smadelijke boodschap, den Brood hun eigen haat brengen!

Met eenige, verlegen en haperende woorden ontsloeg Titarka de ruiters, die met gullen groet snel vertrokken, — een waarschuwend stem hoorde zij toen achter zich met nieuwen schrik. Het was die eener goede vertrouwde, een harer kamermeisjes, dat haar zeggen kwam: een paar bedienden hadden blijkbaar de komende ruiters vernomen en bevonden zich in de leege benedenzaal, spiedend en luisterend. Zij vreesde al, haar waarschuwing kwam te laat... voegde zij er bij met een blik naar de plek vanwaar de ruiters vertrokken waren.

Titarka antwoordde slechts met een angstigen blik. „Luister en spied thans voor mij”, beval ze daarna, haar zelfbeheersching herwinnend en zocht voorts haar troost in een der geurige, stille streken van den grooten tuin, waar ze zich op een bank

zette en in de lange poos, die ze daar doorbracht, slechts eenmaal door iemands nabijheid gestoord werd: die van een tuinknecht, en weinig was deze stoornis, want het had niets vreemds dat zij alleen in den tuin werd gezien, daar zij 't gedurige gezelschap harer vrouwen haatte en de koning haar veel vrijheid gaf.

Zij zat en weende ten laatste: de uren van dezen dag waren haar een kwelling. Hoe benijden deed zij de ruiters, die nu in vollen draf langs den weg snelden! O, het was dwaas geweest van den koning haar van dien rit terug te houden, dwaas, zeer dwaas. . . .

Haar gedachten weken niet van de spokige bediendengestalten, die ze zich voorstelde zooals ze daar luisterend gestaan hadden, — hoorend die dolzinnige woorden! Eindelijk ging zij naar huis terug, — doorliep vele gangen en zalen, ontmoette veel dienaren, en overal meende zij gefluister, dreigend gefluister, dat bij haar verschijnen verstomde. Zij vluchtte in haar eigenste kamer, riep het meisje, dat zij bevolen had te spieden en te luisteren, ondervroeg haar, doch bekwam weinig bericht: het opgedragene was haar een nieuwe en te moeilijke taak geweest. Doch ook zij sprak van fluisteren dat stilde bij haar verschijnen

Toen kwamen de statige dienstvrouwen, die alles wisten, daar zijzelf de bewuste bedienden tot het spionnenwerk hadden aangezet, en zij vervulden nu het vertrek met verwijt en geklag! Het geheele huis liep vol gerucht van den smaad, den zoon des konings door de ruiters aangedaan, en de voor hem zoo gevaarlijke Brodenhaat won al aan, — vertelden ze Titarka en deze geloofde. In haar verbeelding zag zij fel het gevaar, door haar eigen handelen veroorzaakt, en berouw en angst maakten haar week en hulpeloos als een kind. Zij ontliet hare vrouwen, wier gezelschap zij meer dan ooit haatte en wist slechts één redmiddel: den koning te zeggen al wat was voorgevallen! Want ondanks haar berouw en angst had zij het voorgevoel dat een enkel, zij het ook bestraffend woord van dezen, haar tot rust zou brengen, haar schrikbeelden van gevaar zou doen verdwijnen.

Maar bij 's konings vertrekken gekomen, werd den toegang haar geweigerd: twee der hoogste dienaren van het hof bevonden

zich daar en zeiden haar koel, dat voor niemand heden deze deuren, die zij bewaakten, geopend mochten worden.

Doch dat afwijzen en die koelheid, die haar eerst wanhopig droef maakten, brachten haar in een volgend oogenblik tot hevig verzet. Zij gelastte met zooveel aandrang dat men den koning berichten zou, hoezeer zij wenschte tot hem toegelaten te worden, dat een der mannen, schoon weifelend, den post verliet en naar binnen ging. Met even langzame schreden, en met een simpele herhaling van het streng besluit, kwam hij terug.

Echter verbleekte hij bij den plots van woede fonkelenden blik van Titarka. Luid verweet zij hem: het moest zijn dat hij den koning onkundig had gelaten van den ernst van haar verlangen! En de gedachte aan het gevaar, in haar drift even terzij geschoven, deed haar er aan toe voegen: „Gij zijt 's koning's dienaren niet, als gij hem zóó dient.”

De verwachting: dat de koning wel haar luide woorden moest gehoord hebben, deed haar dan snel zwijgen en bedaren in schaamtevol afwachten, — doch geen bericht kwam tot haar. Stom stonden de twee mannen bij dit wachten, doch Titarka bewoog onrustig, in gebaren en half gesproken woorden haar wisselende aandoeningen uitend, tot zij, stil, en met opmerkzaamheid, de anderen gadesloeg. Blikken van verstandhouding en overleg wisselden deze, zij had het gezien! — en nu, door haar, weldra argwanend, vorscheen te meer gedreven kwamen zij tot besluit en deelden haar een geheim mee. Zij vernam: dat de koning zich niet achter deze deuren bevond, doch enkele uren geleden in alle stilte, alleen was uitgereden, hen op dezen post latend. Het was vrees voor noodlottig tumult dat de dienaren er toe bracht haar aldus in te lichten, — zij legden haar dringend op dit geheim, slechts aan zeer enkelen van het hof bekend, strikt te bewaren!

Titarka staarde hen eerst aan, als begreep zij het bericht niet. Het bracht haar gansch uit de beroering van dezen dag en trof haar, na een wijle van onmachtige verbazing, met diep ontzet: het was de schemering van gebeurtenissen, — zij wist niet welke, — maar stil en schrikwekkend als 's konings verdwijnen! — die zij zag in verte.... Toen was een belofte van haar geheimhouding den mannen vlug toegezegd; ijlend naar haar eigen dienaren deed zij terstond voor zich zelf en

een hunner, paarden zadelen en deelde haar vrouwen de vlug verzonnen logen mee van 's konings toestemming, haar verleend tot een onverwacht bezoek, dat zij nog heden aan naburige lieden van hoogen, bevrienden adel brengen wilde; — haar haastige woorden besloot zij met een schamper lachje. De vrees voor mogelijken hinder hield haar echter koortsig van onrust, — totdat zij met haren eenigen metgezel buiten den koninklijken tuin voortsnelde. Met den rit weken ook de dreigende vizioenen van rampen verder van haar. Aan het lentelandschap rondom haar, het tooverig en lief verschijnen van telkens nieuwe bloemen, lichtende in het veld of feestelijk hoog in de takken der vele vruchtboomen, uitte ze nu haar zacht-bange kreten, haar vraag-vol gemompel, — ook daarna 't tintelende lachen van 't zoet herdenken, — terwijl de metgezel haar eerbiedig op vele meters afstand volgde, dus in haar vrijheid haar niet belemmerend. Snel deed ze immer haar paard over de bebouwde heuvels voortdraven, — doch droomerig tuurde ze eindelijk naar die rijke, besneeuwde boomen, waarvan telkens gaarden vol nieuwe, verrukkelijk opdoonden tegen het late blauw van den hemel. Vruchtbaar en schoon was Tarkos, — „Heil Tarkos! — land waarvoor mijn vader willig stierf,” — peinsde ze, en dwepende fierheid verdreef geheel haar vreemde angsten.

De metgezel naderde haar eenmaal dichter en zij hield, dit bemerkend, haar vaart wat in, zoodat hij haar spoedig waarschuwend vragen kon, of zij wist dat de weg, dien zij nam, niet meer leidde naar het doel van dezen tocht „Ik weet mijn weg!” antwoordde ze met ouden overmoed en noodde hem dan vleiend haar een vriend te zijn. Daarop liet ze den dienaar, die, door aarzeling gekweld, geen antwoord wist, spotlachend opnieuw achter zich.

De dag eindde, terwijl zij hun tocht voortzetten. De landelijke weg werd al minder begaan. Eerst den nacht zou hun het jachtslot, dat het doel harer reis was, doen bereiken.

Zij ontmoetten in den avond de jeugdige officieren, die zij dezen morgen had uitgezonden. Zij spoorde bij hun nadering haar paard tot den snelsten draf, — ook de ruiters schenen met het late uur groote haast te hebben, en zij renden elkander voorbij zonder woord of groet. Alleen hoorde Titarka, toen

ze reeds voorbij was, haar naam verbaasd en vragend uitroepen door een der ruiters, — doch vast zou de ander hem wel die ontdekking als een waan bestrijden en zij verdween reeds. Haar metgezel, die voor dezen tocht de kleeding der gewone burgers droeg, verried hen ook niet de herkomst van het hof. Hij hoorde hun hoefslag onverstoord wegsterven en wenschte daarna in de stilte vurig het einde van den rit. Zij liet den dienaar eindelijk naast zich rijden en ving met hem een gesprek aan, doch zijn antwoorden waren kort en gedwongen. Even was haar toen die nabijheid ondragelijk, — maar zij bedwong zich, zweeg voorts, doch duldde. En in de uren van den nacht luisterde zij verwonderd naar dien tweeden hoefslag, die eentonig, als de echo van de hare, mee-ijlde. Angstig werd haar het zwijgen, zonder dat zij er toe kwam het opnieuw te verbreken. Eenmaal, ondanks haarzelf, kwam een geluid over haar lippen dat was als een snik of zucht, — lang hield zij daarna zelfs haar adem in. „U moet niets deren”, klonk het toen, na die pauze, aarzelend, doch goedig, neven haar. En haar tranen vloeiden rijkelijk over haar wangen.

Te middernacht gekomen nabij het slot, wilde zij den metgezel terugzenden om haar vrouwen de geruststelling van haar aankomst hier over te brengen. Doch hij weigerde te keeren, voor hij haar veilig had zien binnegaan.

Zij bloosde om het plan, dat zij bij die weigering zonder tegenweer opgaf: te blijven toeven tot den ochtend op een goede plek hierbuiten. Nu werden echter de wachters bij den ingang van het koninklijk gebied, nog ver van het schuilende gebouw, door den dienaar van haar komst verwittigd, en met uitingen van verbazing, haastig door verschuldigd eerbetoon vervangen, openden zij Titarka het zware hek. Zij vroeg terstond of de prins van Tarkos hier aanwezig was en het antwoord luidde bevestigend. Toen vroeg zij hen ook naar den koning en hun ontkenning nu, na stilte van draling, hoe kort ook, vol beteekenis, ontving zij met een huivering.

Zij liet zich in alle geheimheid voeren, niet naar het gebouw zelf, doch naar het tuinmanshuis terzij, waar zij zich haastig een vertrek tot verblijfplaats voor dezen nacht koos en dan degenen, die toegeschoten kwamen haar in dit ongewone uur van dienst te zijn, spoedig verwijderend en het licht doovend, —

bleven haar, met het rustig donker en de, na vermoeienden rit, kostelijke legerstede, de raadsels, die oorzaak genoeg waren, dat zij ook dezen nacht wakende doorbracht.

Doch met het zien komen van het eerste morgenlicht waren wel haar onbestemd-bange gedachten heengegaan, en, stil op haar legerstede, keek zij met flauwe, omrande oogen naar buiten, waar de nachtschemer al minderde, en zij hoorde flauw 't gefluit en 't tijlpen der drukke vogels. Hoewel van slapen ver, rustte zij zoo een lange poos, doch met een zucht van onrust rees ze dan overeind, stond op en kleepte zich, kalm weder, doch doelloos. Zich daarna traag monsterend en klaar bevindend, bette zij nog een keer vergeefs haar ziekstarende oogen, schoof de gordijnen verder van de geopende ramen terug en beschouwde, leunend naar buiten, de omgeving waarin zij een vreemde was. Haar blik gleed op langs de begroende muur van het jachtslot, waar alle vensters nog gesloten waren en niets bewoog; — zij ontving met een klagend kinderwoord de boodschap van nachtrust en morgenkoelte en niet troostte haar 't vroolijk vogel-alarm en 't blinken der kleuren in den dauw-vochtigen tuin. Doch dat woord geuit, bemerkte ze met ontsteltenis den lachenden jonkman, die, niet ver van haar raam, stond, wachtende op haar blik en wiens gestalte zij, in haar droomerig schouwen, ongemerkt was voorbijgeleden. Hij kwam nu, snel naderend, haar meelijend warmen met zijn kussen en omhelzing; zij was plots hooggekleurd, doch haar oogen bleven als ze waren, starende en ze schoof hem spoedig van zich af, dat hij anders niet kon dan gehoorzaam wijken. Hij stond dan, vragend en glimlachend neer te zien op haar, en terwijl verhelderde zich zeer de uitdrukking van haar gelaat; koortsig-opgewonden werden haar oogen.

„Een koning, — wel een koning!” riep ze dan zacht uit en liet roerend volgen: „Dan, dan wil ik niet meer lijden door mijn trots, dan wil ik stil verdragen; — en dan, dan zal ik mijne eigene geheimen hebben, die mij vermaken zullen, als ik alleen ben!” eindde ze vroolijk en zij fluisterde hem in nieuw omhelzen ernstig toe: „Vergeef die boodschap, die ik in mijn drift zond en herneem mij, — wees niet boos:”

Met zijn lachen, doch snijddend-langzaam, terwijl zijn streelende

handen háár voor pijn behoeden trachtten, sprak hij: „Ja, — zij brachten met uw boodschap mij hun haat, hun Brodenhaat!”

„Ik wil graag deelen met u de krenking van dien haat”, beloofde ze, en, dicht tegen hem aangevleid, opziende, bepeinsde zij voor het eerst hoe hij zoo streng een Brood was, — schoon, en vreemd aan haar, Amaansche; — weende zij van weemoed-vol geluk: dat haar leven nu vervloeien ging in dat van dezen vreemde! En slechts flauw betreurde ze haar eigen lustige Amanentrots, bij 't diep besef: dat die nu zwijgen moest voor immer!

Eindelijk liet hij haar haastig los en vroeg haar naar buiten te komen en met hem mee te gaan voor een wandeling. Kort daarop begaven ze zich in richting, die hij aangaf, door het park, rondom het stille slot. Zij wendde zich, met invallende gedachte nog even naar dat slot om en zei zacht: „De koning!” — „Is hij hier niet?” voleindde zij haar zeggen, toen hij haar vragend aanzag.

„Nee”, antwoordde hij en zij wist, dat dit vreemd was, doch verschoof die gedachte, — raadde dat hooge, schoone bergen, de roem van dit landschap, aan 't einde van deze parklanen voor hen zouden verrijzen en deed hem ondanks haar moeheid opgewekt het voorstel daar dezen morgen heen te gaan. Hij vertelde, dat hij den volgenden dag daar een verren rit ging maken, met vrienden die hem de wegen konden aanwijzen, — „jonge Amanen, zooals ze mij door u gister gezonden werden”, zei hij spottend, doch zijn toon had niet de losheid die hij bedoelde.

Zij wist geen antwoord, daar zijn woorden weder dien donkeren Brodenhaat aanroerden; — verstoord was zij niet en zij glimlachte bij zijn blik.

„Deze dag is voor mijn liefde”, zei hij dan schertsend en zij vroeg schertsend: „Als ik niet hier was gekomen, — zou dan ook deze dag voor uw liefde zijn?”

„Nee”, sprak hij, — „maar ik hoorde wel 't gerucht van uw komst dezen nacht, want ik was wakker en keek naar buiten.”

„Waarom?” vroeg ze, doch hij sloot haar mond met nieuwe scherts.

Toen zij langen tijd voortliepen, verwonderde zij zich, dat hij haar vermoeidheid zoomin als zijzelf acht gaf, schoon hij

die toch wel zien en weten moest. Zij wachtte zich wel te klagen en hield vol met haar gewonen tred naast hem voort te loopen. Zij rustten eerst toen zij aan een snelle rivier kwamen, die hij haar vertelde dat uitmondde in het Kaldenmeer, — welk zeggen haar tevens, wonderlijk ernstig, deze plek als het doel van den tocht aanduidde.

Droomerig-vragend lachte zij even en dan, zich niet meer weerhoudend, leunde zij zich met gesloten oogen tegen hem aan; zoo rustend was een matte glimlach blijvend op haar gezicht. Doch na een korte poos veranderde eensklaps haar stemming, een schok doorvoer haar en zij zou zijn opgesprongen, had zijn arm haar niet weerhouden. „Ik hoorde gerucht,” verklaarde zij haar schrik, en haar nu wijd-open en in de diepte doodelijk-ontstelde oogen zochten troost in de zijne, tot zij bij dat zoete blikken langzaam bedaarde, den vredigen glimlach herkreeg en de oogen opnieuw sloot. Zij hoorde het water klotsen en dacht aan zijn melding van zooeven: hoe dit water stroomde naar dat gindsche meer! Zij vroeg zachtjes of hij soms terugverlangde naar zijn visschersleven daar? Hij zeide dat het leven van Kaldensch visscher hem wel liever was dan dat van prins van Tarkos, maar dat hij voor haar met blijdschap dat leven geofferd had. Zij meende, dat hij in scherts slechts zijn visschersleven boven 't andere prees en vroeg, schertsend ook, of hij nog voor zijn liefde offeren zou. Hij antwoordde teeder en vol warmte.

Speelsch-verwijtend mokte zij dan, hoe hij, ondanks zulk vurig lieven haar zoo onverwacht en ver had kunnen verlaten, na dien ochtend?

„Koninklijke plichten riepen mij hierheen”, antwoordde hij in dienzelfden toon, dien zij voor scherts hield. „Het is niet weinig om van gemeen visscher prins van Tarkos te worden.”

„Gij zijt een koning”, fluisterde zij dwepend-lachend, en van zorgen gansch ontheven zich voelend, kwam zij den eindelijken slaap, dien ze nog ontwijken wilde, zeer nabij.

Hij maande haar dringend tot dien slaap en zij gaf toe, terwijl ze nog plagend van hem de belofte dwong, dat hij niet heengaan zou, al duurde ook haar slapen zooveel uren als zij om zijnentwil doorwaakt had! En zij sprak nog waarschuwend voor zij in zijn armen sliep, over dien rit van

morgen, wetend vele wegen in die bergen gevaarlijk en hem nog geen ervaren ruiter.

Zij zag den blik niet meer, waarmee hij haar waarschuwing beantwoordde: den vreeselijken blik van doodshuivering. Want morgen zou hij sterven en het gevaar van den tocht zou dienen om dien zelfmoord te versluieren.

Ruim een uur slechts bleef zij slapen, haar slaap werd spoedig een zichtbare kwellung van angstig droomen en toen zij daaruit ontwaakte, zag zij hoe het gelaat van den geliefde bleek en ontroerd was, als ze hem tot nog toe niet gezien had. Zij greep hem krampachtig vast en vroeg wat hem deerde; — hij kon zich voor dit antwoord niet volkomen meester worden en zei haperend, dat het aanzien harer bange droomen van zijn ontroering oorzaak was. Zij herinnerde zich levendig den vreeselijken angst harer droomen en riep verwijtend, doch meer nog bang-verwonderd, waarom hij niet haar gewekt, en hun beiden dus bevrijd had!

Hij gaf dadelijk geen bescheid, worstelde om zich tot kalmte te herstellen, maar opnieuw greep ze zijn arm en riep sidderend:

„Daar, daar hoor ik opnieuw, — 't vreemde, verre gerucht! — toch in onze nabijheid. . . . hoor!”

Maar het gerucht meerderde nu tot duidelijk-naderende schreden, — iemand vertoonde zich aan hun ontstelde gezichten en was in 't volgend oogenblik met hen op de verscholen plek: het was de koning, een door leed verwonnen, grijscharig man bij de twee jeugdige verliefden. Hij groette bedarend Titarka, die met een kreet in zijn armen kwam en zei: „Verwijt mij niets, — uit liefde spiedde ik, — en ik breng geen gevaar. . . .”

Tot den ander gericht, schoon hij Titarka bleef aanzien, vervolgde hij: „Ik ontsla mijn zoon van zijn gelofte, — hij is vrij!”

Na deze kalme, wichtige woorden echter beefde hij. Hij schoof langzaam nu het schoone kind terug naar den jonkman, die haar ontving en gretig thans, met zijn liefde, 't blij-bruisende geluk indronk, zooals hij 't vroeger kende, toen hij nog Kal-densch visscher was. En dezen keer was zijn geluk meer waardevol dan in 't verleden, — schooner en geduchter. . . .

(Wordt vervolgd).

SOCIOLOGIE IN DICHT EN ONDICHT

METHODISCHE BEZWAREN

VAN

TH. VAN AMEIDE.

De heer van Eeden heeft in den laatsten tijd van zich en zijne practische ervaringen laten hooren in tweeërlei vorm: zijn Gids-artikel van October l.l. en het ongeveer gelijktijdig verschenen schouwspel „Minnestral”. Waar nooit duidelijker dan thans de schrijver, als zoo dikwijls reeds, in een sterk persoonlijk getint, half wetenschappelijk, half profetiseerend artikel zich in de kaart van zijn literaire kunst heeft laten zien, kan de vraag niet uitblijven of dit schouwspel, in zijn didactische bedoeling beschouwd, naast het artikel reden van bestaan heeft. En waar aldus een vraag omtrent de wijze van gedachten-uiting zich opdringt, is de gelegenheid schoon, om tevens, ditmaal in het artikel, waar die gedachten zonder poëtischen tooi in hun naaktheid te aanschouwen en te analyseeren zijn, de denkmethode zelf van de nieuwe leer eens nader te toetsen.

Gevoegelijk kan het laatste voorafgaan. De voorgeschiedenis is bekend. De heer van Eeden heeft met zijn Walden een proeve genomen, die in haar laatsten vorm, naar de eigen beschouwing van den proefnemer, te omschrijven is als een poging tot directe omzetting in de practijk, op kleine schaal, van de christelijke moraal naar Tolstojaansche opvatting. Dat deze omschrijving juist is, blijkt uit het artikel zelf. De uitslag is geweest, dat de onderneming spaak liep door innerlijke onmacht en gebrek aan strijdbaarheid naar buiten. De con-

clusie was deze: in het huidige bedrijfsleven is de christelijke moraal onbruikbaar, het krachtig en onbekommerd handelen op egoïstische motieven noodzakelijk, en voor de soort ten slotte heilzaam, derhalve ook niet ethisch te veroordeelen.

Ik meen in dit weinige de hoofdzaak volledig gegeven te hebben. Men zal zeggen, dat het resultaat gering is, en niet bepaald verrassend door nieuwigheid. Ziet nu echter, wat Van Eeden van de mededeeling daarvan weet te maken.

Het artikel heeft een deftige, methodologische inleiding, waarin gepoogd wordt de onderneming Walden, na haar jammerlijk einde, afdoende te releveeren door haar voor te stellen als iets geheel nieuws en uiterst gewichtigs: de invoering van het wetenschappelijk experiment in de sociologie. Men zal, meen ik, goed doen deze poging onverbiddelijk af te wijzen. „Zelfs van de fraaiste en klemmendste sluitredenen is de bewijskracht belachelijk zwak. Alleen feiten, en die dan nog zeer nauwkeurig en zorgvuldig gestaafd en gewaardeerd, kunnen eenigen indruk maken.” Twee echte Van-Eedensche zinnen. De theoretisch ongeschoolde lezer moet wel den indruk krijgen, dat het er met de wetenschappelijke zekerheid in de sociologie tot dusver maar bedroefd voorgestaan heeft. Niets dan redeneering, speculatie, zonder feitelijken grondslag of bewijs. Immers, nimmer nog hebben de heeren sociologen, die stumperts, aan experiment gedacht.

Die lezer gelieve echter te bedenken, dat niet alleen het experiment, de „actieve waarneming”, feiten vermag te verschaffen. Er is ook de directe waarneming van de werkelijkheid, zooals zij zich aan ons voordoet, zonder voorafgaande inrichting van een bepaalde, voor onderzoeksdoeleinden opzettelijk gevormde casuspositie. Van die „passieve waarneming”, door statistiek, enquête, studie van primitiever samenlevingen e.d., leeft de sociologie. Zij trekt geen andere conclusie dan de inductie uit dat feitenmateriaal veroorlooft. Haar zekerheid is, zonder twijfel, geringer dan experimenteele wetenschap bereikt, maar daarom niet te versmaden. Dat zij het experiment niet gebruikt, heeft zijn zeer goede, methodische en praktische, redenen. Om niet te lang te worden: kan de heer van Eeden

in ernst volhouden, dat zijn „experiment” voldeed of voldoen kon aan de eischen, aan een wetenschappelijk experiment te stellen? En hoe staat het met de practische mogelijkheid, een voldoende menschenmateriaal voor een experiment beschikbaar te krijgen? Om van de ethische toelaatbaarheid maar niet eens te spreken, al ware het verleidelijk, den sociologischen padvinder te vragen, hoe hij tegenwoordig, na dit voorgewend experiment in corpore vivo der menschheid, over de vroeger verafschuwde vivisectie op dieren denkt.

Waarlijk, de zaak is eenvoudig deze: de heer van Eeden heeft iets beproefd, heeft een experiment achter den rug in den gewonen huiselijken zin, waarin men ook, en beter, „pro-beersel” zeggen kan, en nu verleidt hem de gelijkheid der woorden, om daarin iets hoog-wetenschappelijks te zien.

Dit over den weg, waarlangs het tegenwoordig standpunt werd bereikt. Bij zijn uiteenzetting stuit men op gelijksoortige gebreken. Als hoofdzaak wordt een onderscheid opgesteld tusschen „instinctief” en „redelijk” handelen, welke termen worden verklaard in dezen zin, dat bij het eerste niet, bij het tweede wèl de voorstelling van het doel der handeling aanwezig is, waaraan zich dan vanzelf doelmatige keuze der middelen door eigen rede vastknoopt. In tweeërlei opzicht is dit begin verrassend. Vooreerst omdat het onderscheid tusschen deze twee wijzen van handelen, blijkens de omschrijving, niet gelegen is in het handelen-zelf — waarop het in de sociologie, die met het effect naar buiten te maken heeft, toch aankomt — maar in het aandeel dat de rede eraan genomen heeft. Maar in de tweede plaats, en vooral, omdat de gemaakte onderscheiding niet zuiver blijkt te zijn, wat duidelijk wordt, zoodra men zich de psychologie van het handelen te binnen brengt. Tweeërlei processen zijn bij elke handeling te onderscheiden: de *voorstelling* van een doel en de *aanvaarding* daarvan 1). De eerste treedt op door gewone associatie, en kan verschillen in klaarheid naar mate het individu, door ervaring en geheu-

1) Een doelvoorstelling is altijd aanwezig. In zoover is v. Eeden's omschrijving van het instinctief handelen ook onjuist. Alleen kan men zeggen, dat over het individueele doel heen een doel van de soort in beschouwing kan komen.

gen, beter in staat is zich wezen en gevolgen der in beschouwing genomen handeling vollediger en juister voor te stellen. Het is hier dat het intellect, de rede, zich in het wilsproces vertoont. Werkt deze factor mede, dan worden alle in aanmerking komende elementen behoorlijk gewaardeerd en tegenover elkander afgewogen, en is de keuze tusschen al dan niet aanvaarding alzijdig gegrond en de uitdrukking van den ganschen mensch. Is hij in meerder of minder graad afwezig, dan is de voorstelling onklaar en onvolledig, en de kans groot, dat de keuze zus of zoo zal uitvallen door het toevallig reageeren van één met de onklare voorstelling overeenstemmende neiging.

De aanvaarding van het aldus voorgestelde doel is een proces, waarbij alleen de wilsrichting, het karakter, de persoonlijke neigingen in aanmerking komen. Men aanvaardt de voorstelling al dan niet als doel van handelingen, naar mate onze aard dat doel begeerlijk acht of niet. Bevredigt het een sterke, overheerschende neiging — een *instinct* wordt door het individu niet anders dan zóó waargenomen — dan wordt het zonder meer geaccepteerd.

Derhalve: *instinctief* handelen is een bepaling van het tweede, *redelijk* handelen een bepaling van het eerste deel van het wilsproces. Het tweede is een zuiver formeel-psychologische bepaling; het eerste zegt, in zoover daardoor toevallige neigingen uitgesloten, en alleen de groote, algemeen menschelijke motieven worden geïmpliceerd, ook reeds iets omtrent den *inhoud* der handelingen.

Het is na het voorgaande duidelijk, dat men op grond van volkomen volledige redelijke overweging kan handelen naar een instinct, zoodat de onderscheiding onbruikbaar is als punt van uitgang in de sociologie, daar het materieel resultaat van beide handel-wijzen hetzelfde zijn kan.

Het blijkt nu echter al spoedig, dat iets anders, en wel een zuiver materiele onderscheiding naar de beslissende neigingen bedoeld is. Dat blijkt, als men eerst bemerkt dat niet *alle* instinctief handelen, maar alleen handelen uit het ééne instinct van zelfhandhaving en eigenbaat, het „economisch motief”, bedoeld is, en vervolgens, (men kan zijn oogen haast niet gelooven,) in den loop van het artikel het woord „redelijk” langzaam

aan ziet gelijkwaardig worden met „zedelijk”, en vervolgens „zedelijk” met „christelijk”. Zoo blijkt dan ten slotte eigenlijk bedoeld een onderscheiding in handelen op zuiver economische en op altruïstisch-christelijke motieven, zoodat de geheele sociologische vondst van de tot dusver onbekende verhouding tusschen instinctief en redelijk handelen vervalt. Er blijft alleen de opmerking over, dat het bedrijfsleven niet geschoeid is op de leest der christelijke moraal, die toch in woorden beleden wordt.

Dit nu, hoezeer het de verwondering van den schrijver blijkt gewekt te hebben, was bekend en ook niet onverklaarbaar. Het verschijnsel van gelijktijdige gelding van verschillende moreele standaards, van groeps-, bedrijfs-, klasse- en andere speciale moraal-opvattingen, en eindelijk deze groote waarheid, dat in den tegenwoordigen stand der ontwikkeling van de menschensoort het handelen nog allermeeft door noodzaak en dwang, en niet door ethische beoordeeling, bepaald wordt, het was alles der sociologie waarlijk niet zoo vreemd gebleven als de heer van Eeden schijnt te meenen.

Wij blijven dus, ook na dit beeldenstormerig artikel, als ideaal voor ons handelen mede de redelijkheid daarvan erkennen. Die redelijkheid zelve, die alzijdige, zelf beheerschende, objectieve overweging, zal ons in menig geval, uit wetenschap van onze onvoldoende kennis der in aanmerking, komende gegevens, doen besluiten ons veiligheidshalve te laten leiden door zekere door ons waargenomen sterke, haast algemeene neigingen, die juist door hun algemeen aanwezig zijn hun noodzakelijkheid, hun waarde voor de soort in ons oog bewijzen. En zeker zal die redelijkheid ons weerhouden om, op grond van een of andere oppervlakkige, te snelle redeneering ons handelen te gaan conformeeren aan een zedelijk ideaal, dat in alle geval nog duizenden jaren op zijn verwerkelijking zal hebben te wachten, en waarvan dan bovendien niet eens vaststaat, dat het werkelijk aan het diepste wezen van den mensch beantwoordt.

Kortom: niet toen de heer van Eeden Walden begon, maar toen hij Walden opgaf deed hij naar onze, de gewone, terminologie redelijk. Den menschen komen vertellen, dat zij niet moeten trachten redelijk te handelen, is echter weer een groote onredelijkheid. De raad is alleen goed, als men „redelijk

handelen" opvat in den zin van „handelen, waarbij een of ander (toevallig zich opdringend) redeneerinkje te pas is gekomen", en het moet gezegd worden, dat de gegeven voorbeelden aan die opvatting van den raad wonderwel beantwoorden.

Zijn methodische overtreding blijkt dus te zijn, dat de heer van Eeden in zijn artikel vooreerst een verwarrend ongewone terminologie gebruikt, vervolgens, wat erger is, zich aan zijn eigen definities niet houdt, ten derde een fundamenteele onderscheiding opstelt, die er geen is. Na dat alles opgemerkt te hebben, wordt men allerzonderlingst aangedaan door het slot van het artikel, waar de gewone Van-Eeden-sche klacht over de onvoldoendheid der taal aanleiding geeft tot de opmerking, dat zij klaarblijkelijk ten deele voortvloeit uit eigen slordig gebruik.

Van waar toch enormiteiten als de hier kortelijk aangewezenen? Hoe is het mogelijk dat een scherpzinnig man als Van Eeden daarin vervalt? Het antwoord, dat mij het juiste schijnt, zij hier onomwonden gegeven: door gebrek aan ernst en zelfkritiek, berustend op geestelijken hoogmoed. Als Van Eeden, zoo men zegt, met den kop tegen den muur geloopt is, mag dit belangwekkend evenement niet eindigen, zonder dat, als Pallas uit het hoofd van Zeus, daarbij niet minder dan een methodologische revolutie, met en benevens een principiëel aperçu, voor de een of andere wetenschap te voorschijn springt. Dat de deskundigen glimlachen, merkt de patient niet eens. Hij lijdt aan een schijnbaar onoverwinlijke dwaling, die in tastbaarder vorm bij voorbeeld ook bij Dr. Kuyper c.s. te constateeren valt. Het is deze, dat het bezit van een of ander, in algemeenste omschrijving, mystiek levens-fond den bezitter niet enkel strekt tot versterking en verreining van persoonlijk gemoedsbestaan, maar hem verder gaande, algemeen geldige inzichten en mogelijkheden opent, die hem op ieder gebied van wetenschap of practijk een voorsprong geven boven de niet-verlichte menigte. Op die dwaling berust de verzekerdheid, het rustige air waarmede iemand als Van Eeden in wetenschappen, waarin hij bij een oogenblik koel denken zou erkennen volkomen dilettant te zijn, optreedt als een soort profet. In dien geestelijken hoogmoed ook ligt mijns inziens

de verklaring van den onverzoenlijken haat, dien zijn persoon bij menigeen heeft opgewekt.

De neiging tot geestelijken hoogmoed vindt men niet alleen in de uitingswijze, ook in de gedachten zelve terug. Van Eeden's gansche houding tegenover de werkelijkheid wordt er nog altijd door beheerscht. Dat blijkt uit het vervolg van zijn artikel, uit het bij hem nu eenmaal onmisbaar therapeutisch deel er van. Men zou zeggen, na gelezen te hebben, hoe hij de onbelemmerde werking van het egoistisch motief als noodzakelijk erkent, dat hij eindelijk tegenover die werkelijkheid een andere, een deemoediger houding had aangenomen. Welk een schoone vruchten van gemoedsleven zijn te wachten, dacht men reeds, nu deze vurige, deze liefderijke, deze ongetemde natuur eindelijk door inzicht en besef geresigneerd schijnt, en ons te zijner tijd van zijn strijd, zijn harte-breuk, zijn zegenrijke onderwerping en zijn duurbestreden vrede verhalen zal. Niets van dat alles. Nadat de werkelijkheid in haar wezen, voor zoover dat hier te pas komt, is erkend, hoort men plotseling weer van een „bevrijding”, die noodig blijft, en tegelijk weet de onverbeterlijke ook al weer, vanwaar die komen zal. Deze maal is het nu heusch waar, zegt hij, ik weet het nu zeker, niet van onderop zal zij komen, maar van bovenaf, door middel van een soort van practisch genie, een verlichten business-despoot, die den boel nu eens voor goed op pooten zetten zal.

Wordt het niet kinderlijk? Dat genie, geheel beheerscht en ingenomen door zijn almachtig zaken-instinct, dat voor kunst en wetenschap oog noch oor hebben kan, en niettemin „uit die domeinen” zijn idealen prikkel krijgt, en dan plotseling, als met handen omgedraaid, de bordjes verhangen en van bruto-egoist natuurverschijnsel grootvoelend en ver-ziend leider van menschen worden zal, deze figuur, in haar fantastische onmogelijkheid, is alleen te begrijpen als product van de hoogmoedige wereld-bedillerij, die Van-Eeden-ziekte verdiende te heeten, en wier diepste grond vermoedelijk een indeterministisch dualisme is. (Zie b.v. Lied van Schijn en Wezen, XII).

Die hoogmoed, eindelijk, en daarmee kom ik aan de Sociologie

in dicht, openbaart zich ten slotte in de poging, door middel der kunst een algemeener geldigheid, een indrukwekkender uiterlijk en daarmee een onderstelden gereederen ingang te verschaffen aan eigen gedachten, wier belangrijkheid, aldus de denker, de toepassing van dat middel noodig maakte. Kortweg gezegd: hetgeen hier te verhandelen was, kon uitstekend, en beter te volgen en te beoordeelen, in enkele bladzijden van het gewoonste wetenschappelijk proza gezegd worden. Daarmede is de poging, daarvan literatuur te maken, veroordeeld. Geen enkel redelijk doel werd daardoor benaderd, alleen de geestelijke hoogmoed des auteurs nam, eens te meer, een houding aan die hem welgevallig was.

Dat schouwspel en artikel inderdaad nauwkeurig denzelfden inhoud hebben, is zoo klaar als de dag voor elk, die lezen kan. De bankier Walter Rolland is de onderstelde held. Zijn geestelijk signalement vindt men nauwkeurig in enkele zinsneden van het artikel. Hij is de „geniale man met despotische neigingen en bekwaamheden”, „in ware menschelijke grootheid van geest en gevoel niet meer dan een mediocriteit”, (althans vóór zijn bekeering), wèl toegerust met „instincten van eigenliefde, baatzucht, wantrouwen, wraakzucht, sluwe voorzichtigheid,” en met „een zekere beperktheid, die hem al zijn kracht doet concentreeren in een begrensde sfeer van begrippen” etc. etc. Vóór de verschijning van Minnestral houdt hij met zijn vrouw, die de deemoedig-christelijk getinte emotionaliteit tevergeefs tegen zijn „instinct” in ’t vuur brengt, een gesprek dat aan duidelijkheid niets te wenschen laat. Hij is daar nog in zijn zuiver „instinctieve” periode, zegt b.v. van het door hem gestichte lijden:

Ik voel 't in onvermijdelijk verband
met wat ik ken als mijn verheven plicht:
't handhaven van mij zelf, het doen gedijen
van mijnen machtskring onder 't menschevolk.”

En elders:

„Er is een wet, die ik besef als plicht:
al wat leeft, zoekt zijn machtskring te verbreden
— — — — —
— — — — — Zoo wil 't natuur,

daarvoor bestaan we, God weet tot welk einde.
Het levensraadsel heb 'k niet opgelost.
Ik heb maar menschenooge' en die bereiken
maar een klein stukje van 't oncind'ge leven,
Maar dat zie 'k scherp, en wat ik doe, doe 'k goed.

Men ziet het, dit is de zuivere zakenman, levend naar het machts- en accumulatie-instinct, in onbewustheid heilrijk voor zijn soort. Alleen lijkt het wat vreemd, dat hij zich die onbewustheid zoo scherp bewust blijkt. Een denker als hij, zou men zeggen, zou toch uit zijn H. B. S.-tijd, van zijn staat-huishoudkunde-boekje, welk ook, zich wel herinneren wat daar over de heilrijkheid van individueele energie-ontplooiing en kapitaalophooping voor het geheel der menschheid te lezen viel, en zou daarmee zijn thans jammerlijk onvoltooid systeem de kroon opzetten.

Dat zou hij ook, als hij een levend wezen uit de werkelijkheid was. Hij is echter een fantasie-product, dat zeggen moet wat Van Eeden denkt. Dat blijkt sterker, en op hoogst vermakelijke wijze, uit het tooneel op de beurs. Daar krijgt men Van Eeden's bekende diefstal-theorie. Zij werkt na het vorige tooneel zeer verrassend: hoe nu, die held van zoeven, zonder vrees of blaam levend naar zijn natuurlijke noodzaak, erkent zich schuldig? Ik weet maar één verklaring: de auteur is, zonder het zelf te bemerken, een oogenblik teruggesleden in een vorig economisch standpunt, dat hier volstrekt niet meer te pas komt, en zijn fameuze bankier moet natuurlijk tegen wil en dank mede.

Het stuk heeft overigens deze verdienste, dat het naïevelijk de leemte van het nieuwe systeem helder naar vorén brengt. Immers, de groote moeilijkheid zal zijn, den onderstelden held à la Walter Rolland te krijgen tot zijn ideale taak, waartoe hij van nature weinig lust zal kunnen voelen. Hoe moeilijk dat zoude zijn, toont het stuk duidelijk: er is niet minder dan een speciaal goddelijk besluit voor noodig, den geest van Dante machtigend zijn thans beter inzicht omtrent de menselijke handelingen — het inzicht van Van Eeden — door middel van een jeugdig dichter den bankier in te prenten. Met hinderlijke duidelijkheid treedt de theorie van het instinctief en rationeel handelen, eerst in de rede van Dante (pag. 51),

dan in die van Minnestral tot Rolland (pag. 95), en andermaal in een gesprek tusschen die twee (pag. 162—164) te voorschijn.

Kan het meer barok, kan het meer naïef? Maar ook: kan het meer aanmatigend? Waarlijk, Van Eeden, gij deedt wèl de schim van Dante met rust te laten, als gij symbolen noodig hebt, en de werking uwer gedachten niet aan dergelijke suggestieve trucs te binden.

Hoe betrekkelijk moeilijk het geweest is, van deze stof een eenigszins sluitend, eenigszins pakkend geheel te maken blijkt wel uit de twee laatste tafereelen. Nadat Rolland de taak, hem door Minnestral voorgesteld, aanvaard had, was de stof natuurlijk uitgeput, tenzij men de nieuwe onderneming in actie te aanschouwen had kunnen krijgen. Begrijpelijkerwijze ontbraken daartoe de gegevens. Anderzijds moest het spel, dat Minnestral en niet Rolland heette, toch tot een eind gebracht worden, dat eenigszins dramatisch bevredigde. Daarom volgen, eindigend met den moord op Minnestral, nu nog twee tafereelen, die met de eigenlijke actie slechts in los verband, geheel en al drijven op de kurk van deze gedachte, dat men bij een onderneming als hier beginnen gaat, de menschen in hun vooroordeelen sparen moet. Op dien grond verlaat Minnestral, de held — o boersch-doorzichtig symbool — zonder pet of schoenen, den man van de daad, die zich de weelde van zulke vrijheden, zelfs van den omgang met zulk een vrije, om der wille van zijn werk niet veroorloven kan. Mij dunkt: een onbelangrijk detail-punt, hier buiten alle evenredigheid opgeblazen, niet onmogelijk onder den invloed van eigen bittere ervaring, wier objectieve belangrijkheid overschat werd.

Met een zegezing gaat Minnestral den dood in:

„God krijgt zijn hulp, de wereld zal genezen.”

Hij zegt daarmede tegelijk de hoofdfout in het denken van zijn auteur, waarheen ik boven reeds doelde. De werkelijkheid is hem niet het een en al, als men dat woord wil: God-zelf, maar een object voor individueel-menschelijk ingrijpen en verbeteren. Hij wil niet gelooven, dat de wereld van zelve groeien zal tot beter staat en wij met haar: ongeduldig en hoogmoedig staat hij steeds gereed met ongevraagde diensten. Er is hier een

verwarring, een onzekerheid in den grond zelf van zijn denken, een onzekerheid, die zich overal herhaalt, in allerlei vorm.

Ook mij is de mystieke voorstelling niet onbekend, dat evenals de ziel God, zoo God de ziel noodig heeft. Ik ken, in het persoonlijk gemoedsleven, de oneindige troostkracht van die voorstelling. Maar ik ontken, dat zij een verdere gelding zou hebben daarbuiten. Zeker, wij allen nemen in ons zelf het schijnbaar dualisme waar van het zelfbehoud-instinct en de altruïstische neigingen; de samenleving zooals het eerste in zijn overwegendheid haar voorloopig vormt, smart ons als Van Eeden. Doch ons inzicht belet ons, op grond daarvan met beperkte vermogens te willen ingrijpen. Onze goede wil is een factor in het geheel, niet de bestuurder van zijn richting, veel minder de plotselinge omwender daarvan. Wij bedenken, hoe jong de menschheid nog is, hoe talloos velen reeds een leven leiden waarbij dat van niet eens heel verre voorouders zuiver dierlijk schijnt, hoe het niet aan ons staat te oordeelen en te drijven, maar te gelooven en te volgen.

MIST

DOOR

Is. P. DE VOOYS.

I

Een purpergloed van brons en zacht mat goud,
die 't kreukend blad van de oude eikenboomen
in herfstezon zich won, is weggenomen
door gure mist; en 't kale winterhout

Staat nu ontsierd in loome nevelstroomen
van 't natte grauww, dat dreint door donker woud
als mat getreur van een, die droef en oud,
geen hoop meer heeft op vreugds weerommekomen,

Toch dragen sterke stammen hoog de twijgen,
doorstrengeld breed tesaam in baldakijn
van teere lijnen boven 't rijzig stijgen.

Zij staan zoo rustig onder 't grauww gordijn,
en kunnen, drupbesprenkeld, waardig zwijgen
in stil gedachte aan zomersch zongeschiijn.

II

Mist hing om boom en over struik en stad,
grauww neevlend voor het oog, dat uitzicht wou
en, opgesloten, stiet op dempend nauww
van weg of straat, die kleur noch diepte had.

Nacht werd verrast door windenstille kou
die nevel steef tot rijp kristallenbad,
en sloot om takje en hek en draad een schat
van zilverglans in fijnen ijzelbouw.

Zoo weefde mist een tooverige tooi,
te zwaar voor oude tak of draadgespan
bezwijkend onder last van zooveel mooi.

Een and're nacht verbrak dien vorsteban;
de nevel grauwde in natte morgendooi,
en, droomontgoocheld, schreide er zachtjes van.

III

De nevel, nauwlijks opgelost in zon
en frissche wind, uit blauwe lucht geblazen,
drong weer terug zijn nauwe grauwe wazen,
die 't zoekend oog niet meer doorboren kon,

En toch doorboren wou, in droef verdwazen,
dat het vergane vreugd terug zich won,
en helle schijn en kleur aan mist ontspon
uit ondoordringbaar net van dichte mazen.

Door nevels, die een zomerdroom verstoren,
en doven herfstegloed in grauw getreur,
gaat niet mijn kracht, maar wel mijn vreugd verloren.

Prijkt al mijn ziel door 't wondere gebeur,
dat levensnevels prachtig vast zich voren,
soms breekt iets liefs, en 't eind is zonder kleur.

HERFST-VERZEN

DOOR

ALEX. GUTTELING.

I

NAJAAR

Hier is de heuvel dien de pijnen zwart bestijgen
Hem grijpend met hun rosse wortels klauwgelijk;
Dien looverpluimen gelijk vlerken wijd omneigen,
Waaronder gulden schauw wemelt geheimnisrijk.

Stijg over zonnig zand en purpren heidestruiken
Tot waar de najaarswind zwaar ruischt boven ons hoofd,
Waar wij bedwelmend opstijgende geuren ruiken
Van 't geelbloeiende veld in middaggloed gestoofd.

Zitten wij neder op de wortels langgekronkeld
Boven 't verstoven duin, door 't sierlijk naaldfestoen
Zien we in de heuvelige vallei die schauwt en fonkelt
En glanst: gulden en paars, donker en voorjaarsch groen.

De woudrand sombert onder grillig grauwe wolken,
Maar hoog straalt zuiver 't blauw, en diep gloeit helder 't dal,
De wind doorwoelt het laag geboomt, de loovers kolken,
De wind ruischt als der zee dreunende barenval.

De wolken glijden en geen oogenblik blijft eender
De goudglans van het mos, der naalden flikkering . . .
Een zomer gaat, een jaar ijlt heen, o ziel beweent der
Seizoenen vluchtge schoonheid als van ieder ding.

Wen ge in uw diepst maar stil bewaart, gelijk in stroomen,
Wier vlak weerspiegelt wat snel vliedt, een diamant
Onvindbaar en ondoofbaar rust, uw schoone droomen
En uwe trouwe liefde in onuitbluschbren brand. —

II

WEEMOED

Aan . . .

„Het korte leven en den langen dood”
Voelen wij, zeydet gij, wen najaarsbladen
Geel dvarrelritslen langs de vochtge paden —
De wielband kraakte er een, en een ontvlood
En snelt u spelend voor en als een boot
Drijft het in zilvren plas die vaag doet raden
Duizend onkenbre saamverweekte bladen:
Bruin is wat goud blonk of koralenrood.

Het korte leven en den langen dood
Voelen wij, huivren ons de herfstge draden
In 't aangezicht; geen die dien weemoed vlood,
Omdat niet een in 't sterven vreugd kan raden,
De blijden niet en niet wie smart-beladen
Smeeken om den oneindig langen dood. —

HERINNERING

O zoete weemoed die ons de eens aanschouwde landen
Glanzend en droef vermooit in teere erinnering: —
Hoe wij de paarden voor den breeden wagen spanden
En het, bekende streken uit, naar vreemde ging —

* De zilverpurpren hei lag in namiddagwazen
Zonne doorwemeld tot de grijze heuvenlijn,
Waar spiedende oogen flauw geboomte en lanen lazen
Glanzend verneveld tot een zeeig-blanken schijn.

De hemel was niet blauw, niet grijs, maar bleek en gulden,
De witte berken treurden langs den wegerand
En eindeloze gloed van paarse golven vulde
De onmeetlijke aard tot van den zandweg 't blonde strand.

Soms gouden struiken op een zachte purpren glooiing,
Soms een blank huisje in boomenschauw en bloemgebloeï —
O 't is niet der herinnering lieve vermooïing
Alleen, waardoor dit beeld doorspeelt zoo licht gegloeï:

Het was zoo schoon, en weemoed doet mij bijna weenen,
Als ik bedenk dat ik het nooit meer zoo zal zien,
Want komen wij er weer, is dan de glans niet henen
Van late zon, van hei, van eigen ziel misschien?

O dat toch ieder heerlijk landschap in ons zinke
En zich voor altijd met ons diepst gedroom vereen' —
Dan zal een schoon heelal onsterflijk in ons blinken,
Dan zijn wij nimmer met ons kleurloos hart alleen. —

DE DICHTER EN DE JONGE VROUW

EEN TWEEGESPREK

DOOR

P. N. VAN EYCK.

Opdracht.

Aan Piet en Corrie.

Dit vers voor ú. En dan: óók deze woorden
Van *dankbaarheid*: Dat, als mijn hoonend spreken
Den vrede van uw liefde kwam verbreken,
Gij, vriend, daarin 't verlangen schreien hoorde.

Dat, als ik om uw wáán van liefde lachte,
Uw oogen mij háár zacht-stil peinzen wezen,
Uw lippen haren lach als heerlijk prezen,
Uw woorden troost voor mijnen wanhoop brachten.

En: dat gij mijn gedachten hebt doen wenden
En zoeken naar de droomen, die mijn denken
Verloochend had, — en die ik toen zag wenken,
Noodend tot rust mijn vreugd-belachend schenden.

Voor ú dit vers, dat nu, helaas, mijn leven
 Reeds niet meer draagt in 't wisselend geluiden,
 Dat u een wezen, héérlijker, zal duiden,
 Dan mij mijn twijflend wankelen kan geven.

Dialogi Personae: De Dichter.

De Jonge Vrouw.

[Een kamer, schemerend in het dof-grijs licht van een regenachtigen herfstmorgen. De Dichter staat bij het venster: waardoor hij zien kan naar den tuin en zijn naakt-grauwe boomen, naar de veelooze weiden verderop, en, aan den einder, naar de stad, die nevelig ligt van natte duisterheid].

DE DICHTER.

De morgen is genaakt . . . Den ganschen langen nacht
 Heb ik 't geschenk der slaap vertwijfelend gewacht,
 En, met de schemering, na lange tocht gekomen
 Tot in den voorhal van het rijk paleis der droomen,
 Heb, arme, wien niet één vernedering meer breekt,
 Ik als een bedelaar om kort verblijf gesmeekt.
 De poorten bleven dicht. Ik heb den nacht gesleten
 Met gretig staren naar den schijn, die d'oor de reten
 Der deuren vloeiend blonk en voor mijn strakken blik.
 Mijn arm, verzielt verbeelden één kort oogenblik
 Tot hoog-breed lichten werd, — met luistren naar 't geruchten
 Van vreugde, die, vol hoon, kwam dringen tot mijn zuchten:
 Ik heb mij aan 't bedrog van karig licht verblind
 En ijdel-leegen schijn gelijk een schat bemind.

DE JONGE VROUW.

Maar spoedig zal, wanneer niet enkel in de dagen,
Maar ook des nachts mijn lach uw leed omtast, uw stage
Vreugd-schamele eenzaamheid, uw klaterende waan,
Aan mijne vreugd gehuwd, in blijdschap overgaan.

DE DICHTER.

Uw vreugde in dézen dag? Zie hoe de vale ruiten
De regengees'ling dragen, hoe de weiden buiten
Vergrijsd zijn en verdrasd; kom aan het raam en zie:
De schuimend-vuile beek, de naakte boomen, die,
Zwart-wrongig naar omhoog, druipend en dor gebaren
Van trieste droevigheid, zie hoe de schorre scharen
Van sombre vogels kringen, zie daar ginds: de stad
Gruuw-mistig onder 't vaal gewolk, verdoft, star, nat
Van neergesnikte slagen, zie hoe moede wolken
Voorttrekken aan den kim en als verslagen volken
Vernederd schuifelen, in regenend geweest
Reis-drijvend langs den paal van iedren schoorsteen heen,
Die rook golft in de nevels. Zie, — en als uwe oogen,
Die nú zoo ledig zijn, aanschouwen hoe omtogen
Daar alles ligt door rouw en doodschen droefheidsschijn,
Zeg dán, of uwe vreugd mijn smart tot troost kan zijn.
Gij kúnt mijn leed niet slaan . . .

DE JONGE VROUW.

En dit dof-droeve donker
Vermoordt uw hoop? Gij kent het glanzend-zacht geflonker
Van den geluksvlam niet, gij arme? Ach, waarom
Keert gij u enkel tot dien grauwen mist rondom

En blijft uw binnenst vreemd? En wéét hoe volle vonken
 Er sluim'ren onder de asch, hoevele vuren blonken
 In wemelenden gloed na lang-verdoofden droom? . . .
 En mort om 't hullend schijnen, drinkend aan den stroom
 Van twijfelmoedigheid den wanhoop in uw hart . . .
 O hoor naar mijn licht woord . . . Ik zal uw dorre smart
 Doen branden in mijn gloed. Ik zal uw snakkend schreien
 In een verstild geneur van vrede doen verglijen,
 Ik zal uw glimlach en uw zoet verheugen zijn,
 Uw wijze troosteres, uw gulden lijdensschrijn,
 Uw Liéfde . . .

DE DICHTER [*schampere*].

Liéfde . . .

DE JONGE VROUW.

Ja. Weet gij hoe rijk het leven
 U zijn kan van dit hart? hoeveel ik u kan geven
 Aan liefden en geluk? Kent gij dan heel de schat,
 Die iedre blijde vrouw voor haren liefste had?
 Gij ként de Liefde niet. O neen, want bitter smaden
 Grijnst in uw somber woord, — en wie ooit langs de paden
 Van Liefde's wijde tuinen vreugdig heeft geleefd,
 Weet welk een gulle bron zij voor elk lijden heeft.

DE DICHTER.

Gij, vrouw, gij raakt mij aan het jarenswaar verlangen,
 Dat éénmaal, als een schrik, mijn peinzen heeft bevangen,
 Gelijk een kwade droom, die nimmer van mij week.
 Want heel mijn leven was wild-roerig, als de beek
 Daar bruisend langs het raam, ruig schuimend, zonder rusten;
 Mijn leven was een zang van borrelende lusten,

Een schreeuw van schelle wellust, schrijnend opgegild
Tot God, tot Satan, Dóód; als 't huilen van een wild,
Honger-vertwijfeld dier heb ik mijn gretig speuren
Naar vreugden uitgedreund. Ik heb den schroom doen scheuren,
Die 't laatste nog mijn ziel aan teerder leven bond
En schaal geluk gegrisd, wáár ik het, hunkrend, vond. —
Ik heb de wanhoop van mijn handen uitgehouwen
In 't wrakkig' buigend beeld der kommer-moede vrouwen,
Die mijn begeeren als een vuurtong heeft gelekt.
Ik heb hun leed bespot, ik heb hun schrei bedekt
Met den verheeschten klank van mijn hel-lachend vloeken.
Mijn blik was loensch en valsch. Mijn pijn-verstarde zoeken
Loerde naar altijd nieuwe en altijd wrangre lust,
Ik heb mijn steig'rende begeerten neergesust
Met steeds verzuurden drank. Maar al de schrille zonden,
Die, durend aangestrukt, mijn zwoele zinnen vonden,
Zijn uitgestuipt gelijk een leven-merg'lend feest, — —
En 'k ben niet één uur blijde en zonder angst geweest.

[*Na een oogeblik zwijgen.*]

Ik zie het schrikken van uw sprakelooze oogen,
Die vrágen

God, waarom? Waarom is mij die logen
Van vondstloos zoeken toegedeeld? Waarom hebt Gij
Mijn wrakken weg door dat moeras geleid en mij
Gewenteld in dien poel? Waarom hebt Gij mijn lenden
Doen breken onder 't wicht van graag-gezochte ellenden,
En, altijd strakker nog den angstdwang toegeschroefd,
Hebt Gij het zondeteeke' in mijn gelaat gegroefd?
Gij ziet mij aan, gij vrouw Het was de groote *Vreugde*,
Die 'k zocht; en nimmer vond. En geen dag, die mij heugde,
Had haar bezeten, en geen uur, dat kruipend kwam,

Geen uur, dat bete en dronk van mijnen wanhoop nam,
 Heeft haar, hoe kort, gekend en zál haar deernis kennen.
 Ik heb vergééfs gezocht. Vergeefs heeft mijn ruw schennen
 Van hoop en vromen droom mijn zielsrust stukgewoeld,
 Vergeefs heb ik mijn toorn, èn haat, èn wraak gekoeld. — —
 Maar 'k zág de Vreugd rondom. Ik zag het lachend leven
 Van hen, wien onbesmart, Ze in onuitputtlijk geven
 De zware vruchten deelt, die Zij mij nimmer schonk, —
 En 'k was, ik duistre in 't licht, dat rondom flonkrend blonk,
 Ik, droeve, in 't hel gejoel van schater-pralend prachen,
 Gelijk een arme knecht, die met verbitterd lachen
 In 't matte glimmen van een rijken wijnoogst danst.

DE JONGE VROUW.

Heeft sinds dien tijd een stiller licht uw hoofd beglansd?

DE DICHTER [*peinzend*].

Een stiller licht, om mijn moe hoofd geleid?

[*wilder*].

Een duister,
 Leeg van al licht en schijn, hing om mijn dof gefluister,
 Mijn moedeloos gewezen. Een starrelooze nacht,
 Een schemerdood gewelf, waarin mijn lage klacht
 Opsteeg naar boven, waar een licht had kúnnen branden,
 Boog om mijn somberheid. Mijn armen, mijne handen,
 Die ik tot bidden hief, zij droegen kil-verklamd,
 Gelijk een kandelaar waarop geen kaarslicht vlamt,
 Geen smeekenswaar gebed in woordeloos gebaren;
 Mijn van verborgen droomen gloeiende oogen waren,
 Duister en laag bescheeld, in 't gouden glanzig spel

Van blijdschap om de wereld de altijd-sombre wel
Van leed en bitterheid . . . Mijn wankle woorden sproten
Nooit bloeiend naar omhoog, maar schroeidroog, zonder loten,
Gelijk een rozenstruik, waaraan elk blad ontviel,
Was 't dorstig zingen van mijn winter-dorre ziel.
En zoo, nadat die roes van lusten was geweken,
Nadat ik 't laatst vergete' in mij heb voelen breken
Van uurkort stil te zijn, bekleedt met grauw beklag
Begeerende eenzaamheid mijn vaal-eentoon'gen dag.

DE JONGE VROUW.

Hebt gij dan niet het kleurig troosten uwer werken?

DE DICHTER.

Mijn werken! . . . mijne zangen . . . Zijn zij niet de zerken,
Waaronder ik mijn leed, mijn lang verdriet begroef?
Mijn werken . . . Als een man, van heel veel zwerven droef,
Ga 'k aarzelend tot hen, en vind een dóódengaarde
En zie er ieder graf, dat van mijn tranen gaarde
In 't mulle zand en 't doornig bloeisel om zijn steen,
Met klagend medelij. Ach, met mijn stil geweest
Bepleng ik iedre plek, waar lijden ligt begraven
En dool van groef tot groeve en kán mijn hart niet laven,
Wanneer 'k hun droefenis en talrijkheid aanschouw,
En met gezwollen snik *vermêr* ik mijnen rouw. —
Ik vind geen troosting meer. Wie zou mij vreugde geven?
Ik heb de schaam'le Vreugd gelóóchend uit mijn leven.
Ik kén de Vreugde niet en slechts mismoedigheid
Is 't laatst bezitten, dat dit pover hart belijdt.
Zoo zal het altijd zijn, en heel mijn komend peizen

Zal deine' op even doffe en strakdoorsnikte wijzen,
 Totdat de zilvren koorde ontketend is, totdat
 De gulden schale brak, — het altijd ledig vat.

DE JONGE VROUW.

Ik heb u lief. Ik zal de grauwe misten klaren,
 Die 'k in uw troebele ooge' als schimmen rond zie waren,
 Indien gij, vreugdeloos, mijn vreugd beminnen wilt.

DE DICHTER.

O lokkend-ijdle waan! Nog zijn mijn lippen zilt
 Van tranen, die de vrouw, die mij beminde, schreide,
 Nog suist rondom de vloek, dien ze om mijn leven breidde,
 Toen naar haar welig lijf niet meer mijn zinnen ging.

DE JONGE VROUW.

Was dit de Liefde dan? O arme sterveling,
 Die heel uw leven hebt om leegen schijn gekommerd,
 Die nimmer, waar het loof zijn koele schaduw lommert,
 Stil onder 's Levens boom, in vreugde ontvangend, zat,
 En vredig zijn gebloosde en volle vruchten at.
 Gij, die de vrede breekt met uw verwikkend klagen,
 Gij hebt het schuw geluk wild-handig willen jagen,
 Gelijk een vliedend hert, en als het bij u stond.
 Hebt gij het telkenmaal met bloedend zeer gewond.
 Gij hebt het vér gemeend, wanneer het om uw leden
 Als lichte geuren hing, gij hebt het aangebeden
 Als eenig levend heil, wanneer het was vermoord.
 Gij hebt het pijn gedaan met rauw-doorvretend woord,

Wanneer het luv gevele en zoet geluiden wachtte,
Gij hebt het weggespot, wanneer het noodend lachte,
Gij hebt, vergetend, dat het éénmaal komen móést,
Uw gansche levensgang met stomp geweld verwoest.

DE DICHTER.

O laffe logen van dit waan-vergramde leven!

DE JONGE VROUW.

'k Zie in uwe oogen nu een nieuwen wanhoop beven,
Die de oude worgen zal. Een nieuwe dag breekt aan
Van andren, hel'ren schijn, die niet meer heen zal gaan.
Een nieuwe wanhoop, dat gij roekeloos uw eigen
Geluk gebroken hebt, komt u nog eenmaal dreigen,
•Maar mijne liefde zal u gévend diérbaar zijn.
Ik zal dat laatst verdriet doen sterve' in vreugdeschijn.
Bij mij hebt gij uw rust van dwalingen gevonden,
Bij mij wordt gij gedrenkt aan wateren, die bronden
Uit de allerdiepsten grond van innige eeuwigheid,
Den koelen lavingsdronk, dien ge altijd hebt verbeid.

DE DICHTER.

Een licht straalt voor mij open als een bloém van gouden
En zilvren glansigheid, waarop de liefde dauwde
Haar paarlen wit en stil als huivende avondvree.
Ik ben gelijk een man, die uitziet naar de zee,
En 't wazig doemen droomt van vreemde tooverlanden
Voorbij de donkre kim, en staart, en strekt de handen,
Niet wetend, hoe hij 't beeld dier droomen naad'ren zal....

DE JONGE VROUW.

O vreugde, o zingend lied, o weifelende val
 Van wankle liefdetaal! Ik hoor het aarz'lend luiden
 Van verre klokken, die een nieuwen daag'raad duiden
 En ruchten over 't veld. Ik hoor een dof gesuis
 Van stemmen, dat van ver zal zwellen naar dit huis,
 Gelijk een vol koraal. Ik zal uw liefste wezen,
 Uw zegenende vrouw. Gij zult de tarwe lezen,
 Die pronkend rijpend staat op Liefde's akkerland. —
 Mijn vreugd nijpt om mijn hoofd als een juweelen band,
 Ik zal hem als een kroon om uwe slapen hangen;
 Mijn woorden zullen zijn als duizelende zangen,
 Gelijk een levend lied, een zingend-stille schaar
 Van kindren vol geluk. Uw hand zal in mijn haar,
 Dat 't milde gloeden draagt van vol-rijp zonnekoren,
 Ronddwalen, als een bij in blauwe riddersporen.
 'k Zal zijn gelijk een boom, die zijne schaduw boog
 Naar 't water uwer ziel. Uw zien zal in mijn oog
 Rondrijve' als zwanen, die op mijmerende meren
 Langs 't rimpelende vlak met loome vlerken scheren,
 Langs mijne lippen zal uw zoenezware mond
 Zverfstreelen als een schat, dien ge eindelijk hervondt. —
 Gij zult gelukkig zijn, Zie, 't triestig-dor gebaren
 Van wolken gleed reeds heen. De schorre vogelscharen
 Gaan voort in zwijgzaamheid. Het helle zonlicht breekt
 Door 't grauw. Zie de' eersten schijn, die 't natte raam doorleekt.

DE DICHTER.

O droeve onzekerheid . . . Als onbereikbre dingen
 Blijft mij nóg wat gij zegt . . . Het mild-belovend zingen
 Van uwé woorden, uwe stem . . .

Mijn denken vliet

Van mij, — naar waar? . . . naar waar? . . .

O 't vreugden-tonend lied

Van uwe liefde! Als vogels zie ik mijne droomen

Uitgaan om zekerheid; — zij keeren wéér en komen

Terug . . . van ú, van ú . . . Ai mij, de Vreugde hief

Tot mij haar wenkend hoofd. Ik weet niets meer. — — O Lief!

Augustus '07.

GEDICHTEN

DOOR

TH. VAN AMEIDE.

HERFSTZEGEN.

Herdenk hoe 't herfstwoud met zijn kronkelpaden
ons lokte en wond in altijd rijker droom,
wij volgden willig op den breeden stroom
van ons gepeins, niet achtend waar wij traden.

De dwergeik, door den beet der zilte winden
gehavend en gekromd, kruipt schuifelend
en sluipend rond, zijn ruige takken zendt
hij her en der, om warme rust te vinden.

Niet meer dan struiken, waar hij op de duinen
vecht met de vlagende ongunst van de zee,
groeit hij tot boomen, waar de kalmte en vreê
der laatste delling hem een schuilplaats tuinen.

Het paadje, dat om beurten stijgt en daalt.
omvat hij nauw met zijn geknepen vingers.
zoo nauw en laag, dat ons de looverslingers
soms 't aanzicht strookten, even, als verwaald.

En op de hoogten zagen wij in 't rond
het zonlicht door het open loover zijgen,
het rustte in 't zinken op gespreide twijgen
en lag in diepe glanzen op den grond.

Daar wekte 't hier en daar een somber bruin,
dat vochtig blonk, in de gevallen blâren,
weer andre waren geel als korenaren
of rood als bloemen uit een spaanschen tuin.

Wij dwaalden voort en kwamen waar het bosch,
meer landwaarts in, staat breeder uitgegroeid,
maar alle toppen zijn nog wind-vermoeid
en late' al vroeg hun late loover los.

Daar staan de gladde, grijze abeelenstammen,
wier schaarsche vaalgroen loof, wanneer de wind
het keert, kleurwisselt en een schijn begint
van zilvren bloeme' of zilverkoele vlammen.

En eiken ook, hier hoogst van al, bevolken
in dubble rij de bochten van een laan,
men ziet ze statig in een ronding gaan,
als dammen in de lagre groene kolken.

De wind en de eerste morgenstralen wonen
in hun verheven toppe' en als den kring
van 't minder hout al vale rust omging,
bespeelt nog 't zonlicht hun verschroeide kronen.

Wat sparren stonden hun roodbruin gekleurde
stammen te gloeien in den middagschijn,

hoe leek hun naaldengroen zoo stil en fijn,
zoo vaal en armelijk, alsof zij treurden.

Kastanjes met hun vroeg verwelkend blad
wijd uitgespreid, als in een laatste bede,
stonden zoo stil, maar veel duizenden deden
den stap al ruischen op het bruine pad.

O waren wij, mijn lief, en onze droom
niet als die wingerdranken, in de pijnen
roodend en gelend van hetzelfde kwijnen,
ineengeslingerd om den zelfden boom?

Het was zoo stil, de in somberheid verbonden
geluiden van het herfstlijk woud vernam
ik elk zoo klaar afzonderlijk, als kwam
elk eigens tot mij met zijn eigen konde.

Het ritslen van een blad, het luide wee
van takken in den wind, een vreemd gefluit...
maar onverpoosd ging door dat bont geluid
één grootsche dreun van de nabije zee.

Goen vogel zong, maar gretig ving mijn oor
uw woorden, lief, die om mij henen zwierven
als kinderen, als die voorlang reeds stierven:
de klanken van het lentsche vogelkoor.

Uw lichte lach ging zilvrig door de dreven,
ik volgde diep bekoord en onbevreesd:
door uw geluid hoorde immerdoor mijn geest
de groote roepstem van mijn eigen leven.

Toen ge even zweegt — o bid om onze Daad —,
plofte ten gronde met een doffen smak
een rijpe vrucht, die schokkend openbrak
en ons deed blinken 't bruine en blanke zaad.

HERFSTUCHTEND

Wij treden uit den schemerkoelen nacht
van 't huis te samen in de hooge dreven,
hoor onze voeten op de keizels, even...
er is een stilte alsof de wereld wacht.

De wilgen ronden in de nevelwei
zacht-violet hun stam door 't lichtend grijze,
zij doen hun kronen tot in 't klare rijzen,
maar in de verte is 't ééne droomerij.

In diepen donkerblauwen boomenschâuw
rijzen de fijne, lichte morgendampen,
daar strijken stralen langs in breede schampen,
door blâren blinkt het zilvrig hemelblauw.

De parelende dauw op struik en gras
ligt klaar en stil, of schitterend bewogen
door zuchtje in zon, tot kleine regenbogen
kleurt vochtig spinrag tusschen 't houtgewas.

Er is alom een spiegelend gewemel,
maar alles zwijgt en alle kleur is vaal,
alleen der boomen top staat scherp en schraal
in zon geteekend op den schrillen hemel.

LIEDEREN.

I

HET INWENDIG LEVEN.

Door luide lichte dagen
trek ik op loomen voet,
met hijgen, zuchten, klagten
en enkel, wijl het moet;
de zwaarte van de zonnen,
de kilte van de bronnen,
de weemoed van de wonnen
verduisteren mijn zin.

Waar andren stormen, dringen,
versnelt zich niet mijn gang,
mijn wereldsche gedingen
versterven in gezang;
het lokken veler stemmen,
de verten en de klemmen,
de sporen en de remmen
bewegen mij maar nauw.

Het menschelijk gewemel
verschijnt mij klein en ver,
van uit hun aardschen hemel
licht mij geen enkele ster;
een arme moede zwerver,
een levenslange derver,
een dagelijksche sterver
duur ik mijn levenstijd.

Maar stil mijn oogen stralen
van diepren levens licht,
zijn wonderen verhale
mijn dadenlooze dicht;
ik armelijke lijder
beleef mij zelf als strijder,
als beider en belijder,
van eigen schoonheid vol.

Ik weet mijn eigen woning
in dat onzienlijk rijk,
waar priestervorst en koning
verliezen schijn voor blijk;
daar in die klare luchten,
daar bloeien mijn genuchten,
daar zwellen mijne vruchten,
schoon menschen ver en vreemd.

II

De wereld voor 't natuurlijk oog
schijnt al te droef en donker:
heel de aardsche schoonheid en het licht
des levens: liefstens aangezicht,
zijn voor wien 's werelds zwaarte boog
maar als een flauw geflonker.

Mijn liefste met uw droef gelaat,
ai, wil toch nimmer schreien:
de wereld is ons veel te sterk,
wij zijn te teêr voor 't wereldsch werk,
maar langs heel andre wegen gaat
de groei van ons verblijen.

Zijn wereld en leven woorden niet,
bestaan zij op zich zelve?
De wereld is voor iedereen
maar wat hij zien kan, hij alleen,
de wereld volgt de ziel, die ziet:
hier is een troost te delven.

Tot daden zijn wij niet bekwaam:
zoo zuivren wij onze oogen,
zoo zuivren we onze ziel, die schouwt
door wat daar vochtig blinkt en blauwt,
en houden vast aan dit beraam
ons kleine, zwakke pogen.

Is onze ziel wat wijzer dan,
wat stil en wat tevreden,
zoo zal haar zachte, vrome glans
verstillen heel den wilden dans
der dingen tot een vastheid van
verklaarde heiligheden.

Wij zien dan schoon weer als een kind
de wereld ons omgeven,
te schooner door wat kind niet kon:
na bittren tocht rusten in zon
van rede en in den blijden wind
van 't eeuwig wisslend leven.

III

Welgaren onaanzienlijk
naar der menschen zin,

leve ik slechts als dienlijk
zij voor mijne min,
voor mijn hemelsche en mijn aardsche liefde,

Arm en zwak en eenzaam
naar der menschen trant,
zij mij niets gemeenzaam
dan de zachte hand
van mijn hemelsche en mijn aardsche liefde.

Zie, mijn vale leefdag
wordt verheerlijkt gansch
door het licht, dat beeft, ach,
van te hoogen trans,
door mijn hemelsche en mijn aardsche liefde.

Beiden worden één mij,
leve ik onverdeeld:
bid, dat mij alleen zij
't menschelijke beeld
van mijn hemelsche mijn aardsche liefde.

IV

Houd mij niet al te vast,
mijn zielsbeminde,
nog ben 'k een schuwe gast:
wil mij niet binden.

Nu gij gevonden zijt,
beheerscht gij mij:
maar mijn gebondenheid
late mij vrij.

Laat mij maar zwerven,
 overall heen:
alles is derven,
 alles geweest.

Laat mij maar dwalen,
 ik ga niet te loor:
overall stralen
 uw oogen door.

Laat mij, het moet:
 eens komt de rust,
nu is de gloed
 nog niet gebluscht,

de kranke gloed
 nog niet verwonnen:
stil, mijn gemoed
 wordt al bezonnen ,

Gij zijt de vaste zon
 om wie ik wentel:
tot ik den regel won
 duld mijn gedrentel.

V.

Veel gezworven, veel gelezen,
veel gezien en veel gedacht,
ach, bemind ook en geprezen
in mijn eigen diepe nacht
enkel kan ik veilig wezen.

Na de gisting, na de woeling
blijft het hart zoo zwak en flauw,
angstig zoekt het een bedoeling
in dat al en vindt haar nauw
in zijn eigen bleeke voeling.

Voor mij is het menigvuldig'
bron van onrust, bron van kwaad.
daarin levend voel ik schuldig
dat ik zwak mij zelf verlaat,
dat ik vreemde heeren huldig.

Maar toch roof ik naar behooren
uit dier vreemde heeren rijk
schat van oogen, schat van ooren,
voor ik weer tevreden wijk
naar mijn eigen stalen toren.

Daar in 't eigen stille duister
bindt mijn eigen vaste wet
heel den wilden, vreemden luister
in één helder stralennet,
één nadrukkelijk gefluister.

VI

De man te zijn die alle weeë pijnen
der levenslange wonden,
het nimmermoe begeerig schrijven
op verre, leegen tocht,
in stilheid heeft gebonden
en duurzaam overmocht.

Met zachte hand zijn leven te bewaren
door alle doodlijke uren,
het als een kaarsvlam staag te sparen
voor iedren plotsen wind
en dervend stil te duren,
daar eens een heil begint.

Zijn leed zoo diep en innig te doortreuren,
zijn armlijk fletse hopen,
dat eindelijk de nevels scheuren
en uit hoops ondergang
een schooner bloem zich open'
van vrede zonder drang.

Het vlamvend vuur van hartstocht in te reeknen
tot één inwendig gloren,
dat stilkens voortgaat, zonder teeknen,
tot ziel witgloeïend staat,
en reiner koom' te voren
wie niet in brand vergaat.

Zijn ketens zoo geduldig te verdragen,
dat men ze leert vergeten,
tot in 't gebroken hart gaat dagen
een verre schemering:
vrijheid nog ongeweten
van elk geschapen ding.

En eindelijk dan een diep geluid te geven
trillend als oude vèelen,
eindloos van al 't vergane leven,
maar één bezonkenheid,
één galm uit honderd kelen
van tijd en eeuwigheid.

DE TRAGE PRINS. 1)

Mijn blanke handen onbewegeijk als bloemen
liggen gevouwen in de bleeke zijde van mijn schoot,
niet kleuriger dan 't witte koele marmer
van deez' mijn avondzetel op het wijd uitschouwend vlak
van mijn eenzamen rotsburg die de gansche stad beheerscht.
De maan drijft loom den wijden hemel in, ik zit
in haar bleekgelen schijn en blauwe schaduwen
rustig en statig als een beeld.

De zomernacht is koel, een mistig waas,
omsluierend het land beneden mij,
drinkt heel den maanglans in, geen stellig ding
kan uit deze algemeenheid lichtend zich naar voren dringen,
ik schouw gansch zonder stoornis één grijsgele zee,
een alomvattende onverscheiden vaagheid.

Dit is mijn rijk. Ik troon boven de nevelen
zelf hoog in 't klare: zie het fijne licht
stil op mijn fijner vingeren. Zoo is 't mij goed.
Ben ik een god, een mensch, een beeld? Ik ben een ziel.
Een ziel? Geen onderscheiden eenheid waar geen grenzen zijn.

Dit is mijn rijk. Ik hoor de stilte. Nergens één geluid,
éene beweging, om noch in mij, 't eenige gebeuren
is de verglijding, als door eigen innerlijke kracht,
buiten mijn wil, van de gedempte rustige figuren
mijner gedachten voor mijn binnenwaartschen blik.
Ik zie het werkeloos tevreden aan, niets anders meet
het stoorloos vordren van den ongevoelden tijd.

1) Alleenspraak eener verbeelde figuur.

Zoo is 't mij goed. De wereld zwijge in tempelstilte
om mij, ivoren beeld in diepste nis.

Daar onder ligt mijn stad. Ik weet — wee dat ik 't weet, —
hoe zij luidruchtig leeft: vol hatelijke dwergen,
voor helden spelend met een strak gezicht
van ernst, die mij doet lachen. Tusschen hen en mij
groeide het maatverschil tot eeuwge wezenskloof.
Hun grootheid, hun schijn-grootheid is mij bitter klein,
mijn eigen kleinheid zien zij als reusachtig, nimmer kan ik
een oogenblik mijn loomheid latend, even maar een wenk,
een handbeweging geven: ééne kleine daad,
of zij versmelten in bewondering,
terwijl mijn achtelooze blik hun alle sluiers rooft,
en tot hun naakte ziel dringt. Tot, niet in, zij blijven
mij immer vreemd en onbegrijpelijk. Ik voel
mij onder hen als leed ik een benauwden droom,
vol wezens die mij uiterlijk gelijken, gaan en staan,
kijken en spreken, lachen, weenen zooals ik,
maar ach, hoe anders: al hun doodsche klanken
hebben met mijne alleen het leege woord gemeen,
hun lachen is mij pijn, hun weenen dwaasheid,
ik voel hun leven niet, o vreemd-bewogen lijken,
bij al uw luidheid is 't mij zóo, alsof een hond
mij strak-benauwend aanstaart, hulploos zwijgend:
er is geen middel van gemeenschap tusschen ons,
wij zijn elkander ongenaakbaar ver.

Uw leven deert mij, armen, deerde mij eens zóo
dat ik, de kloof niet achtend, mijn gewijde stilte
latend voor u, neersteeg tot midden op uw markt
en met u werken wilde, met u werken tot uw heil.
O schande, o dwaze waan! Mijn woorden gingen

u veel te snel, te diep, hun spiegeling
in uwe geesten vormde een vreemd verwrongen beeld,
uw zwaar, omstandig doen gaf mij een koorts:
men bindt geen paard en ezel aan denzelfden ploeg;
haastig verliet 'k u, stijgend naar mijn steile burg,
verwonnen overwinnaar: nederlaag omvormend in begrip.

Ik vlood de wereld en het wereldsch werk,
omdat ik, die een prins, die een geboren heerscher ben,
daar niet kòn heerschen, altijd daar een weerstand vond,
mijn zuiverste gedachten in den onvruchtbaren bodem
dier dorre zielen als een edel zaad besteld
gewassen baarden die de zaaier niet erkennen mocht,
mijn zuiverste gedachten op 't onwrikbaar ijs
dier grijze dingen als een zoele regen dalend
geen kleinst bewegen wekte' in den verstarde stroom.

De wereld was de sterkste. Maar mijn diepste aard
behoeft een wereld, waar ik zelf de sterkste ben.
Die wereld is er, hier, zij is mijn zelf.
Zoodra 'k voor haar de gindsche stad vergeten kan,
ben ik almachtig, en mijn heerlijke gedachten,
een wereld die van hun eigen wezen is
spelend beheerschend, spelend zelf door mij beheerscht,
vullen mijn rijk met grooter levensvolte
dan in tien steden woont. Heil, heil, mijn spelende gedachten,
spelend, wijl heel alleen u zelf bedoelend,
ik ben uw heerscher, en bedoel mij zelf alleen.

Zoo blijve ik stil in mij, een effen blanke ziel,
gansch rein van daden: wat is schooner dan
een blank gespannen linnen, een volkomen blank papier,
waarover zich een groot en ernstig kunstenaar bukt,

onzeker aarzlend wat zijn hand er scheppen zal?
De droom is schooner dan de daad, de wil
zuiverder dan de handling, eeuwig blijft
de mogelijkheid een grenzenloos geluk
van hoop en innige verbeelding, dat de schepping,
de star volgroeide, onverbiddlijk en voor goed
afsluit en doodt. Waarom, waarom te verbijzondren
tot ééne wezenswijs, ééne eenge dadenreeks,
die mij tot slaaf zou maken van mijn eigen wil,
roovend mijn vrije spelende algemeenheid,
waarin mij nu de pijn van 't enge zelf vergaat?

Ik zie en hoor, mijn gretige oogen drinken
de kleurige gezichten, eeuwig wisslend
zooals ik zelf, mijn open ooren garen
alle geluiden, en mijn gansche ziel
is als een speeltuig met gespannen snaren,
onder die golven trillend. Heel de wereld
groeit met mijn ziel saam tot één godenharp,
die wondervol bewogen voor mij toont,
voor mij alleen. Ik luister werkloos toe.

DE ZIEKTEVERZEKERING

DOOR

J. MOLENMAKER.

Hoe is het regeeringsontwerp te beoordeelen.

Door twee wetsontwerpen — een van Dr. Kuyper en een van Mr. Veegens — is een algemeen plan voor de ziekteverzekering ontworpen. De onderlinge afwijkingen betreffen details, de hoofdtrekken zijn gelijk. Algemeen wordt beseft hoezeer een grondige bespreking van dit regeeringsstelsel noodzakelijk is. Zoowel de ervaring met de Ongevallenwet, als ook de overtuiging van de diepgaande invloeden eener wettelijk geregelde ziekteverzekering, dwingen om nauwkeurig toetsehen en ernstig het geheele stelsel te overwegen. Een volksbelang, dat in elke stad en op elk dorp voor bijna twee derdedeel der inwoners ingrijpende veranderingen zal brengen, is ermee gemoeid. Nu is het nog tijd van beraad. Wanneer straks onder politieken aandrang de wet wordt aangenomen, zullen verbeteringen uiterst moeilijk zijn aantebrengeu. De beoordeeling van het regeeringsvoorstel is geen gemakkelijke taak. Hoe kan dat geschieden? Het is duidelijk dat een maatstaf, een toetssteen noodig is om eenig houvast te geven, zal de bespreking niet in een vluchtige kritiek van details vervloeien. Waar ligt de maat of de toets? Sommige critici vinden die in beginselen, b.v. van verzekeringsdwang of particulier initiatief. Over het nutteloze en onvruchtbare van deze wijze van oordeelen, schreef ik in de algemeene inleiding 1). Een ander, en wezenlijk belangrijk oordeel over het regeeringsplan, dat n.l. opkomt

1) De Beweging, IVde Jaargang, no. 1.

uit de kringen der betrokkenen, wordt gewoonlijk anders gevormd. De toets is hier het *belang* dier betrokkenen, en daardoor heeft hun oordeel deze beteekenis, dat de eischen van het maatschappelijk leven er zich in uitspreken. Hoe wordt daarbij echter te werk gegaan? Het voorgestelde plan wordt bestudeerd. Dit wil zeggen dat men zich in gedachte voorstelt hoe de ziekteverzekering volgens dat plan zal werken. Zelden echter stelt men zich dat in zijn geheel voor; een deel slechts en wel dat waarmede men onmiddellijk te maken zal krijgen, wordt uit de papieren schets tot de voorstelling van een toekomstige werkelijkheid opgewekt. Aan die voorstelling nu wordt het belang van arbeider, werkgever, arts, apotheker bestaand ziekenfonds enz. getoetst. Is het resultaat daarvan dat het bijzondere belang geschaad wordt, of onvoldoende gediend, dan wordt gezocht naar een verbetering van de voorgestelde regeling. Zoo is geschied door vertegenwoordigers van bijna alle belanghebbenden. Tal van adressen met allerlei gewenschte wijzigingen liggen om het regeeringsplan opgestapeld, en ongetwijfeld zullen meerderen daarbij komen naarmate het wetsontwerp het tijdstip van 't parlementair debat nadert. Ofschoon nu deze kritiek bijna alles bevat wat in het plan tegen 't maatschappelijk belang ingaat, werkt zij toch verwarrend en afbrekend. Het ijverige en onbevangen Kamerlid, dat zoowel het regeeringsvoorstel als de adressenkritiek nauwkeurig bestudeert moet aan 't eind gekomen van veel gepluis wel zeggen:

Da steh ich nun, ich armer Thor
Und bin so klug als wie zuvor.

Tenzij hij zich een andere maatstaf kiest voor zijn oordeel dan een abstract beginsel of het belang van een enkele klasse der betrokkenen. Verwarrend is de belangenkritiek omdat zij onvermijdelijk particularistisch is, en bij wezenlijk geldige bezwaren er andere voegt, die van wege 't algemeen belang ongegrond zijn. Verwarrend ook door onderlinge tegenstrijdigheden, zoodat de eene kritiek de andere opheft. Afbrekend is die kritiek verder omdat de bouw van het regeeringsstelsel door de velerlei voorstellen tot wijziging zoo zwaar wordt belast, dat alle verband eruit verloren gaat en het systeem in

elkaar valt. Duidelijk is het echter dat het wezenlijk ernstig oordeel opbouwend moet zijn. Daarom is het dringend noodzakelijk een onafhankelijke maatstaf te bezitten. Hoe die te vinden?

Er is geen andere mogelijkheid dan dat men zich zelf zoo'n maatstaf opbouwt. De wijze waarop dat kan geschieden is in vorige opstellen aangegeven. Allereerst is noodig zich reenschap te geven van de tegenwoordig bestaande ziekteverzekering en te vragen wat die goeds bevat en wat eraan ontbreekt. Daartegenover is dan te stellen de taak eener goede volledige regeling, die bovendien een onderdeel moet vormen eener algemeene arbeidersverzekering.

Eerst als dat geschied is, wordt het mogelijk de vraag te stellen hoe uit den tegenwoordigen toestand op de eenvoudigste wijze geraakt kan worden tot de gewenschte regeling, waarbij vooral gerekend moet worden met een verdere ontwikkeling, daar zelfs de geniaalste organisator niet opeens kan scheppen wat de toekomst zal noodig hebben.

Een dergelijk voorbereidend onderzoek geeft dan de beste, — de wetenschappelijke en practische — maatstaf om over het regeeringsplan een oordeel te vormen. Een poging om tot zoo'n oordeel te geraken wordt in dit opstel gedaan.

” * *

De tegenwoordige toestand der ziekteverzekering.

De gebrekkige voorbereiding onzer sociale wetgeving openbaart zich vooral door gebrek aan kennis van de toestanden die te regelen zijn; zoo ook ten opzichte van de ziekteverzekering. Teleurstellend sober is de memorie van toelichting op de wetsontwerpen. Daarin wordt medegedeeld dat slechts 500.000 personen zijn verzekerd, waarvan niet meer dan 200.000 geldelijke schadevergoeding ontvangen. Voorts dat het „schijnt” dat het verleenen van schadeloosstelling in vele gevallen tot klachten aanleiding geeft, en dat de meeste fondsen geen voldoende finantieele reserve bezitten. Overigens schijnt de regeering de toestand als bekend te veronderstellen. Inderdaad is dan ook meermalen vroeger een onderzoek

ingesteld. 1) Voor zoover het ging om te bewijzen, dat de bestaande toestanden onvoldoende zijn en de hulp van den Staat behoeven, is geen meerdere kennis vereischt. De noodzakelijkheid van regeling der ziekteverzekering, evenals trouwens van die eener algemeene arbeidersverzekering staat vast. Maar hoe moet dit geschieden? Daarvoor is kennis der bestaande verhoudingen noodig en juist die kennis vertoont groote leemten. Het beste en uitvoerigste onderzoek was dat der „Nuts”-commissie, doch een groot deel der ziekteverzekering, n.l. die voor de fabrieken staat erbuiten. Kennis daarvan is voor een wettelijke regeling van bijzonder belang en ofschoon binnen het bereik der regeering, heeft deze geen samenvattende gegevens daarentrent openbaar gemaakt. 2) Met het gebrekkig materiaal, gebrekkig vooral door vaagheid, omdat cijfers zoo goed als geheel gemist worden, wil ik trachten een schets van den tegenwoordigen toestand te ontwerpen.

Wat is de *omvang* der verzekering? Het antwoord op deze vraag is vooral van belang voor de houding die de wetgever moet aannemen tegenover bestaande instellingen. Voorzien deze reeds nu in de vereischte hulp, dan dient met hun bestaan rekening gehouden te worden. Is echter het aantal der nieuw te verzekeren personen zeer groot, zoodat voor hen ook nieuwe instellingen in 't leven geroepen moeten worden, dan is de wetgever meer vrij om in 't belang der verzekerden aan die nieuwe fondsen den meest passenden vorm te geven. Hen te dwingen in de ouderwetsche kleedij van bejaarde of primitieve fondsen, ware zeer onpractisch. De regeering geeft cijfers voor de verzekerden; 500.000 voor geneeskundige hulp en 200.000 voor geldelijke ondersteuning. Maar hoe groot is het aantal van hen, die de ziekteverzekering behoeven? Daarnaar is slechts te schatten. Van de ruim $5\frac{1}{2}$ millioen inwoners, zijn ruim 3 millioen boven de 20 jaar. Het aantal mannen daaronder is ruim $1\frac{1}{2}$ millioen. Trekt men daaraf de 350.000

1) Allereerst door de Staats-enquêtecommissie van 1890, verder door de Mij. tot Nut van 't Algemeen in 1895, terwijl van geneeskundige zijde in de jaren 1888, 1898 en 1900, en in 't laatste jaar voor Amsterdam afzonderlijk een enquête is gehouden.

2) Indertijd zijn van wege de regeering de ziekenfonds-reglementen van alle groote ondernemingen opgevraagd. Een bewerking daarvan is nooit verschenen.

personen die bedrijfsbelasting betalen, dan blijven 1.150.000 personen over. Het aantal verzekerden — gerekend met f 1200 of minder jaarinkomen — zal stellig aanzienlijk hooger werden, vooral als die verzekering reeds op het 16e jaar moet aanvangen, zoodat het op minstens 1¹/₂ millioen geschat mag worden. 1) De taak door de wettelijk te regelen ziekteverzekering te vervullen is dus ongelijk veel uitgebreider dan die van de tegenwoordig bestaande fondsen. Over de verdeling der personen naar beroep, loonbedrag, steden of platteland, enz. staan totaal geen gegevens ter beschikking.

Een tweede niet minder belangrijke vraag gaat over *de maat en den aard der hulp* die bij ziekte verleend wordt. De aard der hulp betreft verpleging van den dokter 2) op spreekuur, in de woning of in een ziekenhuis; de verstrekte genees- en hulpmiddelen; ten slotte geldelijke ondersteuning en begrafenisgeld. De verscheidenheid der bestaande regelingen is zeer groot. Er zijn fondsen, die vrijwel alles omvatten en ook de duur van de hulp lang genoeg uitstrekken, maar er zijn erook die zich tot het allernoodigste beperken. Cijfers die een denkbeeld geven voor hoeverlen het een of het ander geldt bestaan echter niet. Wel kan in 't algemeen iets gezegd worden omtrent de hulp van den arts en van het ziekingeld. De „fondspractijk” heeft geen goede naam. Behoudens gunstige uitzonderingen wordt de mingevoede niet op voldoende wijze behandeld. Nooit bleek dat duidelijker als in de practijk der Ongevallenwet. Toen n.l. de artsen naar de mate van hun hulp ruimer betaald werden, konden de ongevallenpatienten ook op een veel zorgvuldiger behandeling rekenen. 3) De schuld ligt niet alleen aan den medicus. Gewoonlijk is het aantal zijner fondspatienten te groot. Worden 40 personen in een enkel spreekuur behandeld — zooals voorkomt — dan kan er geen sprake zijn van een goede diagnose; het werk is veel te vluchtig. Daarbij komt het ontbreken of het onvoldoende

1) Worden gezinsleden als verzekerden meegeteld, dan zou dit aantal aanzienlijk hooger zijn en stellig niet ver van de 4 millioen.

2) Ook bij bevallingen.

3) Toongevende medici zijn reeds tot de overtuiging gekomen dat de practijk der Ongevallenwet „nieuwe ziektebeelden” deed kennen, die een afzonderlijke nauwkeurige studie behoeven. Van daar dat zij eene vereeniging daarvoor willen stichten.

zijn van ziekgeld, zoodat de nood den halfgenezene weer tot den arbeid dwingt. Ofschoon de medici uit den aard der zaak het niet openlijk toegeven, is het buiten twijfel dat de geneeskundige hulp der arbeiders op een peil staat, dat aanzienlijk verhoogd kan en moet worden.

Dit blijkt o. a. uit de gebrekkige bestrijding en kennis van beroepsziekten, die bij elke vluchtige behandeling achterwege blijft. Ook de ziekenhuisverpleging is op tal van plaatsen en niet het minst op het platteland allergebrekkigst. Ten slotte wijst ook het hooge cijfer der kindersterfte in ons land mede op onvoldoende zorg voor de gezondheid. Maar ook voor de medici zelf heeft de fondspraktijk een kwade naam. Juist van de besten onder hen met den meesten ijver en met volle toewijding vergt het ziekenfonds te veel van hun kracht, terwijl allen aan onverwacht onaangename bejegeningen en verwijten bloot staan. Vandaar dat het vooral de medici waren die het onderzoek naar de bestaande ziekteverzekering ter hand namen, en voornamenlijk in hun eigen belang reeds op allerlei plaatsen maatregelen ter verbetering doorvoerden.

De allerbelangrijkste vraag betreft de *organisatievormen* die tegenwoordig voor de ziekteverzekering bestaan. Ondanks de groote verscheidenheid zijn een 5-tal hoofdsorten aantewijzen, die duidelijk een eigen karakter vertoonen:

1°. *de particuliere onderneming*. Soms een verzekeringsmaatschappij in 't klein, soms ook de kostwinning voor een enkel persoon. Noch aangeslotene, noch arts heeft over dit soort ziekenbus iets te zeggen. Slechts de concurrentie houdt het winstbejag binnen de grenzen doch ten koste van de zekerheid der hulpverschaffing;

2°. *het fonds van dokter en apotheker*. In den primitiefsten vorm is dit ziekenfonds een middel om van arme patienten zonder hardheid betaling te verkrijgen. Een geregelde weekpremie aan een bode betaald verzekert van doktershulp, maar verzekert ook den arts tegen onbetaalde rekeningen. Uit de primitieve vormen kan zich echter een vrij groote organisatie ontwikkelen, die dan een soort coöperatie wordt van artsen en apothekers; 1)

1) 't Bekende Amsterdamsche Ziekenfonds b.v.

3°. *het ziekenfonds van grootere fabrieken.* Waar, in kleinere bedrijven bij ziekte van een arbeider door den patroon wordt geholpen al naar omstandigheden met ziekengeld of voorschot, bleek reeds lang dat bij een grooter aantal arbeiders een vaste regeling niet kon ontbreken. Vandaar dat bijna alle ondernemingen ziekenfondsen stichtten of de oprichting ervan bevorderden. De primitieve inrichting daarvan was tweeerlei. Of de patroon hield van het loon een vast bedrag in, om daarvan ziekengeld uit te keeren en dokter en apotheek te betalen; dan wel de arbeiders verbonden zich onderling bij ziekte van een hunner elk een vastgesteld bedrag per week aftegeven. De practijk dezer regelingen bracht er dan van zelf toe meer organisatie toetepassen.

Verreweg het groote meereendeel dezer fondsen worden geleid en beheerd door de werkgevers, die donateurs zijn of boeten als bijdragen geven, doch de arbeiders laten betalen. Alleen in meer moderne groote ondernemingen worden de arbeiders tot bestuur en controle toegelaten. 1) Voor sommige sterk industrieele plaatsen met meerdere kleine fabrikanten eener zelfde tak van nijverheid zijn de verschillende fabrieksfondsen tot een enkel fonds vereenigd en met gunstige resultaten als b.v. in Tilburg en Enschede;

4°. *ziekenfondsen opgericht door verenigingen als b.v. het „Nut”* met de bedoeling om betere organisatie en regeling in bestaande gebrekkige toestanden te brengen met name om de kleine particuliere ziekenbussen te verdringen. Vooral in oude plaatsen, waar het denkbeeld der door regenten beheerde filantropische stichtingen nog voortleeft, vonden dergelijke ziekenfondsen een goeden voedingsbodem. Zij hebben een uitgesproken filantropisch karakter en het nauw verband met bestaande gestichten maakte het mogelijk passende regelingen te ontwerpen en doortevoeren. Soms is het moderne idee van vertegenwoordiging der verzekerden in bestuur en controle er doorgedrongen, 2) maar grootendeels is het gezag der heeren

1) Daarbij wordt echter gewoonlijk gezorgd dat de keuze der vertegenwoordigers naar den zin van den werkgever geschiedt, dan wel dat deze met hoofd-beambten te samen in de meerderheid blijft.

2) B.v. in de gemeente Deventer.

regenten er gehandhaafd, die een degelijke maar conservatief getinte leiding geven;

5°. *zickenfondsen door arbeiders opgericht en beheerd*. Onder deze aanduiding schuilt een belangrijke verscheidenheid. Een der primitiefste vormen is gelijk bij het fabrieksfonds een onderlinge afspraak tot steun, waaruit zich de ziekenpot ontwikkelde. Gelijklopend met die ontwikkeling ontstonden zoowel vakvereeningen als ook meer algemeene arbeidersvereeningen. 1) Bleef daarbij ziekteverzekering geen hoofddoel, toch werd zij aangehouden en verder ontwikkeld. Vandaar dat de grootere vakvereeningen er ziekenfondsen opna hielden, terwijl zich uit algemeene arbeidersvereeningen naast coöperatie's ook zelfstandige vereeningen tot ziekteverzekering organiseerden. Slechts de drie laatstgenoemde vormen hadden de finantieele uitkeering tot hoofddoel doch hebben daaraan ook het verschaffen van medische hulp verbonden terwijl de particuliere ziekenbus en 't doktersfonds zich niet met geldelijke ondersteuning inlaten. 2) Naarmate de organisatie's grooter en krachtiger werden nam ook maat en duur der hulp toe. Het zou daarom stellig een zeer belangrijk werk zijn aan het hiervoor geschetste een uitvoerige en met feiten en cijfers gedetailleerde uitwerking te geven. Het materiaal daarvoor zou echter slechts door een uitvoerig onderzoek verzameld kunnen worden en voor het bestek van dit opstel is hoofdzak, dat het bijzondere kenmerk van de soorten der organisatie's aangegeven is. Ook daaruit is voor de verdere beschouwing eenige gevolgtrekking te maken.

Wat is aan de ziekteverzekering te verbeteren?

Enkele der bestaande ziekenfondsen vertoonen een bloeiend bestaan. In geleidelijke ontwikkeling zijn passende vormen voor beheer en controle gevonden, terwijl in zake de verhoudingen tusschen de belanghebbenden netelige kwestie's zijn opgelost. Het aantal der fondsen die op een zeer laag peil

1) Werkliedenverbond, Patrimonium, R. K. Volksbond.

2) De begrafenisfondsen vormen een uitzondering. Geldelijke ondersteuning door een particuliere ziekenbus komt ook wel voor, doch is natuurlijk niet in staat eenige zekerheid te verschaffen.

staan is echter nog zeer groot en uiterst weinig ontwikkelingsneiging valt er te bespeuren. Bovendien zijn talrijke personen niet bij een fonds aangesloten. Daaronder vallen natuurlijk ook onverschilligen, maar grootendeels ligt de oorzaak elders door dat zij n.l. niet kunnen. Er is of geen fonds, dan wel bestaande fondsen wenschen hen niet, of zij kunnen van hun inkomen geen premie missen. Staatshulp ter verbetering is daarvoor noodzakelijk. Wanneer vaststaat dat de Staat zich met de ziekteverzekering moet en zal bemoeien is natuurlijk de eerste vraag: Wat is er te verbeteren? Het antwoord hierop dient voor alles vast te staan. Voornamelijk drie punten zijn op te noemen en wel: 1°. Het peil van de hulp moet opgevoerd worden. Daartoe is noodig dat een minimum wordt vastgesteld. 2°. Het aantal der verzekerden moet zoo ruim mogelijk uitgebreid worden, en 3°. in de warboel der bestaande fondsen moet orde gebracht worden.

Wat aangaat het peil der hulp bij ziekte, is allereerst de verpleging te verbeteren, wat waarschijnlijk beteekent duurder betalen. Dan toch is de arts in staat *meer tijd* aan *minder patienten* te besteden; dan ook zijn speciale behandelingen door deskundigen; het doormaken van een of andere genezingskuur, gasthuisverpleging enz. mogelijk. Daardoor zal ook de strijd tegen de oorzaken van verschillende ziekten, als tuberculose en chronische vergiftigingen, door bredere kringen en met meer succes aanvaard worden, omdat er gelegenheid zal zijn 't verband tusschen die ziekten en de oorzaken, b.v. stofgassen of giften, nategaan. Zal echter een goede geneeskundige behandeling mogelijk zijn, dan moet de finantieele ondersteuning zooveel bedragen, dat niet de armoede dwingt om van verdere behandeling aftezien en het werk weer te hervatten.

Naast dit verbeteren van de hulp, dus het duurder worden der verzekering, is uitbreiding noodig. Voor de regeering was dit het hoofdmotief om tot wettelijke regeling overtegaan. En terecht. Inderdaad is voor den arbeider de ziekteverzekering een „eerste noodige”. Hem materieel te verheffen en te bevrijden van de ergste armoede, moet het verzekeren van hulp bij ziekte insluiten. Toch mag geen oogenblik vergeten worden, dat uitbreiding der verzekering tot de armsten — de

laagst beloonden — de vaak werkeloze losse arbeiders bijzondere moeilijkheden oplevert, en wel zulke moeilijkheden, dat het particulier initiatief tot nu toe ervan terugschrikte. Het verleen van hulp aan hen was bijna zuivere armenzorg. Met deze twee omstandigheden dient rekening gehouden te worden, d. w. z. dat de bestaande fondsen niet ingericht zijn op verzekering van die armere categoriën arbeiders, en dat deze zelf niet gewend zijn premiën te betalen.

Een niet minder moeilijke taak is het brengen van orde in de warboel der bestaande fondsen. De vraag hoe dat geschieden moet, hangt af van die andere vraag, waarom het een warboel is. Dit nu is duidelijk te wijten aan de groote verscheidenheid der uitkeeringen, der premiën, der regelingen van in- en uittreden, gebrekkig en ongecontroleerd beheer, geen of onvoldoende reservefondsen, maar vooral aan de algeheele vrijheid, alleen door de concurrentie gebonden. De fabrieksfondsen maken hierop een gunstige uitzondering, doch hier komt het omgekeerde euvel, de dwang van den patroon, ervoor in de plaats. Een zeer principieel punt voor de wettelijke bemoeiing is dit, *of de concurrentie tusschen de fondsen behouden moet blijven, dan wel of coöperatie daarvoor in de plaats dient te treden*. Gezien de geheele coöperatieve beweging in de arbeiderswereld, gezien ook hoezeer bij de maatschappelijke productie de ouderwetsch-ekonomische kracht der concurrentie als een onekonomische verspillende en verwarrende macht op zij gezet wordt, is huldiging van de concurrentie fataal voor elke poging om orde, en daardoor kracht aan de ziekteverzekerings-organisatie's te geven. De wettelijke regeling moet dus de concurrentie der fondsen trachten te onderdrukken en samenwerking bevorderen. Dan ook zal het gemakkelijker zijn om het verzekeren van een zooveel duurder hulp en voor zooveel die die hulp nu missen, streng te eischen en doortevoeren. Daaraan is dan vanzelfsprekend verbonden dat in de groote verscheidenheid der regelingen orde komt. Het meest zal die orde bevorderd worden door *vast te stellen de rechten en verplichtingen van alle betrokkenen bij een ziekenfonds*. Allereerst betreft dit *het opbrengen der middelen*. De bestaande toestand is deze dat in hoofdzaak de verzekerden zelve alles betalen. Slechts in enkele grootere ondernemingen betaalt de werk-

gever mee, terwijl subsidiën uit andere bronnen tot de zeldzaamheden behooren.

Moet dit nu zoo blijven? Kan de wettelijke vaststelling van het recht slechts het bestaande formuleeren? Dit zou juist zijn indien de staatsbemoeiing zich inderdaad tot het bestaande beperkte. De wet beoogt echter de ziekteverzekering te verbeteren, door de verleende hulp duurder te maken en ook te verschaffen aan hen die ze nu nog ontberen. Moet dus de verzekerde alles betalen, dan zou hem de plicht opgelegd worden meer bijgedragen of te storten waar vroeger de armenzorg betaalde.

Daar nu als regel is aan te nemen dat de Nederlandsche loonen op een peil staan, dat nauwelijks een behoorlijke voeding waarborgt, zou een meerdere premieheffing van den arbeider een belangrijke achteruitgang b.v. in voeding of behuizing beteekenen. Om dus aan het voordeel van betere hulp bij ziekte niet eën nadeel te verbinden, moeten de hogere kosten op andere wijze gevonden worden. Behalve hulp van staat of gemeente is het dan ook billijk dat de werkgever in de kosten bijdraagt. Het recht dat dit formuleert zal daardoor pas sociaal recht zijn. De verplichting van den werkgever is b.v. erkend in de Deutsche wetgeving, terwijl ook ons aangenomen „Arbeidscontract” een dergelijke plicht formuleert. Er zijn bovendien voldoende gronden voor aantevoeren, want elk bedrijf, het een meer het ander minder, veroorzaakt gevaar voor de gezondheid. Voorts heeft elk werkgever er belang bij dat de arbeider zoo gezond mogelijk is, want gezondheid beteekent ook meerdere productiviteit. Ten slotte is juist het loonpeil de directe oorzaak dat de volle premie niet van den arbeider *kan* geëischt worden, en dit loonpeil wordt door den werkgever bepaald.

Behalve het vaststellen eener verplichte bijdrage door de werkgevers, eischt een goede rechtsregeling nog veel meer. Voor alle mogelijke geschillen dient een regel aangegeven, b.v. voor het innen van premiën, het uitbetalen van ondersteuning, het controleeren van verzekerden en geneeskundigen, alsmede van een eerlijk en richtig beheer. Dit alles kan alleen afdoende en rechtvaardig tegenover allen geschieden door de wet.

Twee punten zijn nog speciaal te noemen, omdat de practijk reeds leerde van hoe groot belang ze zijn, en wel: 1°. de verhouding van het ziekenfonds tot de artsen en 2°. de deelname aan- en de controle op het beheer door de verzekerden. Wat het eerste punt betreft, kan een wettelijke regeling zich niet onthouden. De arts kan ambtenaar zijn van het fonds, of hij kan daarmede staan in eenvoudige contractverhouding met of zonder de bepaling dat de verzekerden vrij zijn in de keuze van hun geneesheer. In 't belang der artsen, alsook van de zieken b.v. bij „dokters-staking” 1) dient de wet regelen te stellen.

Het tweede punt ontleent zijn belangrijkheid aan twee verplichtingen, die de wet op de verzekerden moet leggen, n.l. om zich te verzekeren en om zich aan controle te onderwerpen. Beide vrijheidsbepalingen zijn alleen te rechtvaardigen door het recht van meespreken en meecontroleeren bij het beheer van het fonds aan de arbeiders te waarborgen. 2)

Ten slotte moet de wet ook orde brengen in de verwardheid der tegenwoordige fondsen door *voor een administratie naar vaste regelen te zorgen*. Daardoor alleen zal het mogelijk zijn een goede controle uitte oefenen, zoowel door de belanghebbenden, alsook vanwege den Staat om nategaan of de wet wordt opgevolgd. Bovendien is uitsluitend op die wijze te bereiken, dat een goede statistiek is samentestellen. Geen cijfergenoegeen alleen is daarmede gediend, doch twee groote wetenschappelijke en practische belangen, n.l. 1°. om de werking der wettelijke regeling te bestudeeren en voor latere — natuurlijk noodzakelijke — verbeteringen gegevens ter beschikking te hebben; 2°. om den stand der volksgezondheid te onderzoeken, oorzaken van ziekten op het spoor te komen, en die doelmatig te bestrijden.

Hoe zijn de verbeteringen op de eenvoudigste wijze in te voeren?

Ondanks de bestaande tekortkomingen van vele ziekenfondsen zijn er enkelen, die reeds zooveel goeds bevatten dat

1) Wat daaromtrent b.v. in Hoorn, Gouda en Amsterdam is voorgevallen, toont de actualiteit aan.

2) Hierover is uitvoeriger geschreven in de algemeene inleiding. De Beweging IVde jaargang no. 1.

het onjuist zou zijn daarvan geen gebruik te maken.* Wat door particulier initiatief tot stand kwam, tot bloei geraakte en veel praktische ervaring verzamelde moet mede tot opbouw eener nieuwe regeling dienen. Dit beteekent echter niet dat angstvallig alle bestaande instellingen gespaard moeten blijven. Een keuze is noodzakelijk. Het particulier bedrijf voor verzekering dat winst beoogt dient reeds onmiddellijk opzijgezet. Door dat te handhaven werpt men zich bij de verdere regeling zoo wat op elk gebied nieuwe moeilijkheden op b.v. voor controle, het geven van rechten, enz.

Zal de ziekteverzekering trouwens aan het doel beantwoorden dan kan het niet winstgevend zijn, tenzij onrechtmatig. Iets dergelijks geldt voor het artsenfonds. Dit zou niet meer dan de medische hulp, en niet de financiële ondersteuning kunnen verzekeren. In dit laatste hebben tenminste de medici geen lust. 1) Bovendien dragen zij hun fondsen gaarne aan anderen over, indien hun rechten en belangen slechts voldoende gewaarborgd zijn. Door deze overname zou veel van het goede dezer fondsen behouden blijven. Voorwaarde daarvoor is dus dat er een fonds is, bereid en geschikt tot dat overnemen. Hoe nu met de werkgeversfondsen aan de fabrieken? Ongetwijfeld zijn er hierbij die uitstekend zijn ingericht en zeer gunstig werken, maar er zijn ook tal van fondsen totaal ongeschikt om een nieuwe en uitvoeriger taak te vervullen. Voor deze laatsten zou een scherpe controle noodig zijn, maar dit is juist het groote bezwaar dier fabrieksfondsen dat de controle er zoo moeilijk is, in 't bijzonder de controle of de rechten der arbeiders gehandhaafd worden. Door het overwicht van den werkgever zal hij feitelijk steeds beheerder van het ziekenfonds blijven, hoe ook vormelijk anders is geregeld. Voor betrekkelijk kleinere bedrijven is een afzonderlijk ziekenfonds onvoordeelig, te meer wanneer de wet strenge eischen van administratie enz. stelt. De praktijk in Tilburg en Enschede b.v. leerde hoe reeds uit eigen beweging tot samensmelting werd overgegaan.

Toch zijn er zeer groote ondernemingen, voor welke het

1) Daarom vragen zij splitsing der verzekering voor medische hulp en financiële ondersteuning.

ziekenfonds een onderdeel vormt van allerlei stichtingen in 't belang van 't personeel, en die beter dan eenig ander fonds zou kunnen doen, de arbeiders steunen, b.v. de spoorwegmaatschappijen, mijnen, afgelegen en vooral gezondheidsgevaarlijke groote industriën.

Ofschoon het als regel niet gewenscht is het ondernemersfonds te handhaven, zou als uitzondering b.v. voor zeer groote bedrijven en onder bijzondere voorwaarden toch die organisatievorm behouden kunnen blijven.

De twee soorten fondsen die onder toezicht van vereenigingen ten algemeenen nutte en die als zuivere arbeidersfondsen bestaan, hebben slechts dan waarde, indien zij tot verbetering der hulp bij ziekte in staat zijn. De thans bloeiende fondsen kunnen dat stellig en zullen door reorganisatie en staatshulp aan kracht kunnen winnen. Wanneer zij meer en betere ondersteuning gaan verschaffen en recht krijgen om van werkgevers bijdragen in de kosten te innen, kan het niet anders of dit moet hen ten goede komen.

Een eisch van belang dient hen echter nog gesteld. Zij moeten ophouden te concurreeren, en het meest afdoend — eigenlijk het eenige — middel daarvoor is dat zij zich plaatselijk verbinden.

Ten slotte blijven over de ziekenfondsen der vakvereenigingen en vakbonden. Deze zijn daaraan gehecht als een reserve strijdkas. Maar juist daarom zal nooit aan eenigen eisch van wettelijke zekerheids-reserve kunnen worden voldaan. En indien wel dan verliest het ziekenfonds zijn beteekenis voor de vakbeweging. Slechts indien geen betere — ook vrije — fondsen bestaan, waarop ook de arbeidersbeweging invloed heeft, zou het voortduren dezer ziekenfondsen van belang zijn.

Voordat uit het voorgaande eenige conclusie valt optemaken, dient nog op een ander punt gewezen. Zal n.l. de ziekteverzekering, zooals dit behoort, de stevige grondslag vormen voor andere takken der arbeidersverzekering, dan moet de oorspronkelijke organisatie van 't ziekenfonds over allerlei deelen van 't land in hoofdzaak gelijksoortig zijn en volledig, zoodat die fondsen gezamenlijk een eenheid kunnen samenstellen. Evenals de vakorganisatie en de coöperatie naar samenwerking streven voor gezamenlijk optreden, zoo moet

dit ook voor de ziekenfondsen mogelijk zijn. Kan dat, zoo is het betrekkelijk eenvoudig om een nieuwe taak van verzekering op zich te nemen.

Wanneer aldus de bestaande toestand overzien is en vergeleken bij de regeling eener ziekteverzekering, zooals die behoort te zijn, dringt zich als conclusie de volgende voorstelling op.

Er is in ons land een grondslag aanwezig, doch deze is onvoldoende om alleen daarop een degelijke en algemeene organisatie te bouwen. Allereerst daar de bestaande goede fondsen niet overal aanwezig, zelfs betrekkelijk schaars zijn, en verder omdat zij ook daar waar ze tot bloei kwamen niet algemeen genoeg zijn en vaak onderling concurreeren. Zal dus toch van het bestaande gebruik gemaakt worden, dan is hervorming ervan een eerste vereischte. Die hervorming zal echter zóó moeten geschieden dat overeenstemming bereikt wordt met nieuw te stichten organisaties. Want dat deze nieuwe noodig zijn, dat het bestaande absoluut onvolledig is, staat vast. Hoe is dit te bereiken?

Daarvoor is allereerst noodig vaste leiding naar een algemeen plan. De bestaande fondsen moeten uitgenoodigd- en zoo noodig gedwongen worden om daartoe mede te werken. Zooals reeds op enkele plaatsen vrijwillig is geschied, zouden onderscheidene fondsen te vereenigen zijn tot een enkele krachtige vereeniging, desgewenscht onderverdeeld voor verschillende beroepen. Het initiatief en de leiding voor die samensmelting zou bij het gemeentebestuur, bekend met de toestanden, in de beste handen zijn. Waar dit practisch zou blijken, konden meerdere gemeenten voor hetzelfde doel zich vereenigen. Door een reorganisatie-commissie kon aldus, mogelijk voorgelicht door deskundige regeeringsambtenaren een plan opgemaakt worden om te voldoen aan eischen door de wet vastgesteld. Een dergelijke wijze van handelen zou gevolgd kunnen worden voor gemeenten waarin nog geen goede fondsen aanwezig zijn. Ook daar kon het gemeentebestuur zorg dragen dat een enkel plaatselijk ziekenfonds, naar plaatselijke behoeften ingericht, tot stand kwam. Slechts daar waar geen medewerking te vinden zou zijn bij belanghebbenden, kon aan de gemeente de verplichting opgelegd worden zelf voor een verzekeringsinstelling zorg te dragen. De hulp en plicht der gemeente is vooral noodig voor de verzekering van de talrijke personen, die door lage loonen of

werkeloosheidsperioden niet in staat zijn, zelf er voor te zorgen. Voor hen beteekent dan toch de ziekteverzekering een hervorming van de gemeentelijke geneeskundige dienst en van armenzorg naar vaste regelen.

Op die wijze zou het mogelijk zijn over 't geheele land een aantal gelijksoortige fondsen in het leven te roepen, die door de eischen waaraan zij moeten voldoen, te samen een eenheid kunnen vormen. Groote fabrieksfondsen zouden daarbij een gelijkgerechtigde positie innemen. In deze organisatie zou dus al het goede der bestaande instellingen kunnen overgaan, terwijl van de medewerking van alle belanghebbenden gebruik gemaakt zou zijn. Wel door leiding der regeering, wel onder toezicht van staat en gemeente, maar toch als autonoom plaatselijk fonds, en niet als een staatsinstelling beheerd door ambtenaren, kan op die wijze een krachtig orgaan voor de verzekering gevormd worden, krachtig omdat het maatschappelijk leven zich erin kan vertoonen. Met deze voorstelling is dan ook in 't geheel geen nieuw plan gemaakt, zij ligt in de beschouwing van het onderwerp als opgesloten. Geen wonder dat iets dergelijks dan ook zich reeds vertoont, èn in de tegenwoordige practijk èn in de plannen van belanghebbenden. Groote bloeiende fondsen als het Amsterdamsche doktersfonds, de Enschede'sche en Tilburgsche fabrieksfondsen, fondsen van R. K. Arbeidersvereeningen als te 's Hertogenbosch en Eindhoven, van algemeene arbeidersvereeningen als te 's Gravenhage of Gouda, en van stichtingen als het „Nutsfonds” te Deventer, geven voorbeelden hoe de toestand zou kunnen worden. De mij van geneeskunde pleitte ervoor, en in de mij van nijverheid werd het denkbeeld door het departement Haarlem na een degelijke studie gepropageerd. Trouwens ook de Deutsche organisatie wijst erop, hoe in een land waar de gemeente zooveel minder beteekent als in Nederland, de ontwikkeling dien weg uitwees. 1)

1) Wanneer de fabrieksfondsen, die in Duitschland „verplicht” zijn, en door de regeering kunnen worden ingesteld buiten rekening blijven — met 23.82 $\frac{0}{100}$ van alle verzekerden — dan is het vooral de gemeente, die de verzekering doorvoert. 47.36 $\frac{0}{100}$ van alle verzekerden behooren tot de Ortskrankenkasse — van gemeentewege ingesteld — terwijl nog 12.83 $\frac{0}{100}$ eenvoudig gemeentelijk verzekerd zijn. Slechts 16 $\frac{0}{100}$ behooren tot andere instellingen.

Iets nieuws is dus onze voorstelling niet. Dat daarnaast nog „vrije fondsen” toegelaten kunnen worden zou alleen mogelijk en wenschelijk zijn indien òf daarvan geen concurrentie te vreezen zou zijn, òf wel alleen aanvulling van de verschaftte hulp doel is. Naast de hegemonie van 't plaatselijk fonds moet echter ook de autonomie gewaarborgd zijn, zoover als de bedoeling der ziekteverzekering maar eenigszins toelaat. Natuurlijk moet de wet vaststellen het minimum van de ondersteuning, en daarnaast de rechten der verzekerden, van artsen en fondsbeambten. Door dit kort en degelijk aantewijzen zal het fonds van den aanvang af voor twisten gevrijwaard zijn. Als tegendienst van de wettelijke plichten, die ook een goede administratie en vooral het aanstellen van bekwame beambten moeten waarborgen 1) kan de wet aan de ziekenfondsen krachtige steun verschaffen, door voorlichting, voorschotten en rechten tot het innen der premien en het controleeren der betrokkenen, artsen, werkgevers en arbeiders. De autonomie zij echter verzekerd voor het beheer, voor uitbreiding van de verzekerings-taak, voor oprichting van allerlei inrichtingen, in 't belang der verzekerden, vooral ook door de staatscontrole en -bemoeiing tot het hoogst noodige te beperken en zoo dragelijk mogelijk te maken.

Geen plan, geen schets zelfs, is in 't voorgaande ontworpen. Het is slechts de samenvatting van conclusie's uit een nauwkeurige beschouwing van 't onderwerp, eèn voorbereiding om anderer plannen zoo goed mogelijk te kunnen onderzoeken.

Kritiek op het regeeringsplan.

Na de voorgaande conclusie's kan de beoordeeling van het regeeringsplan een vasten vorm aannemen. In dit kort bestek is geen sprake van detailkritiek; slechts de hoofdtrekken dienen naar voren gebracht te worden. Dan blijkt allereerst het uitmuntende van de sociale bedoeling der ontwerpers. Een wezenlijk ernstige verbetering van de hulp bij ziekte wordt beoogd. Misschien nergens in het buitenland is voor het belang van den arbeider de grenslijn van wat de wet

1) De instelling eener opleiding en een diploma van regeeringswege is hiervoor aangewezen.

hem als minimum wil waarborgen zoo ruim en zoo ver getrokken. Daarmee is niet gezegd dat den arbeider niet meer toekomt en niet meer dient gegeven te worden. Het gunstige oordeel berust alleen op vergelijking met elders en met den tegenwoordigen toestand hier, terwijl bovendien dient bedacht dat pas het *begin* eener regeling is opgezet. Hoofdzakelijk in drie punten blijkt de goede bedoeling, en wel 1°. door de uitbreiding die aan de ziekteverzekering over een zoo groot aantal personen gegeven zal worden. Het verzekeringsgebied is zoo ruim mogelijk vastgesteld. Begrijpelijkerwijze, omdat in het niet-verzekerd zijn van zoo vele personen voor de regeering het hoofdmotief lag tot indiening van haar wetsontwerp. B.v. in vergelijking met Duitschland en Oostenrijk gaat het Nederlandsche regeeringsplan veel verder; 1)

2°. door het vastgestelde minimum der hulp bij ziekte hooger te stellen dan b.v. in de Deutsche regeling en hooger dan bij de groote meerderheid der bestaande fondsen, zelfs bij zeer goede, gebruikelijk is. Het peil van de hulp bij ziekte wordt dus niet alleen geëgaliseerd voor hen die tot nu toe niets hadden, maar tevens voor bijna alle arbeiders verhoogd; 2)

3°. doordat de werkgever verplicht wordt, ofschoon het thans in ons land niet gebruikelijk is, om evenals in Duitschland $\frac{1}{3}$ deel der onkosten te betalen, terwijl *bovendien* de werkgever nog een extra bijdrage in de onkosten moet betalen voor zoover zijn bedrijf meer dan gewoon gevaar voor de gezondheid oplevert. 3)

Deze drie hoofdpunten omvatten een hervorming van groote beteekenis en omvang. Die hervorming moet met het oog op

1) In Duitschland zijn op elke 1000 loonarbeiders er 785 verzekerd na een bijna 25-jarige toepassing der wet.

2) In Duitschland wordt 50% van het loon gedurende 156 dagen (26 weken) en in 't ontwerp 70% van het loon over 180 dagen gegeven.

Toch zijn er ook leemten b.v. het niet uitkeeren van begrafenisgeld (ontwerp Veegens) en geen ondersteuning verlenen bij ziekten die het gevolg zijn van alcoholmisbruik, waardoor het gezin toch reeds lijdt.

3) Hierbij is geen rekening gehouden met de bedoeling der regeering dat de bijdrage der werkgevers in de plaats treedt van een verminderde premie voor ongevallen verzekering, en dat de werkgever niet betaalt voor ziekten van gezinsleden. Een kritiek hierop zou van ons doel te ver afvoeren.

de toekomst blijvend zijn, dus zoo degelijk mogelijk tot stand gebrachd worden, opdat verdere vooruitgang er geen weerstand in vindt, maar geleidelijk zich eruit ontwikkelt. M. a. w. de verzekeringsorganisatie dient in overeenstemming te zijn met haar taak en te passen op de maatschappelijke verhoudingen waarin zij zal werken. Hierin nu schiet het regeeringsplan op bedenkelijke wijze te kort. Terwijl het noodzakelijk is dat de tegenwoordige instellingen die de ziekteverzekering uitvoeren, tot orde en eenheid gebracht worden, om den arbeider onnoodig hoogere kosten te besparen, en tevens betere en meer gewaarborgde hulp te verschaffen, zou het zeer goed mogelijk zijn, ja zelfs waarschijnlijk, dat het regeeringsplan, wanneer eenmaal uitgevoerd, de wanorde zou *vergrooten*, en weliswaar de hulp voor den arbeider zou verbeteren, maar ten koste van zijn vrijheid en van een zooveel hooger premie dat die niet daaraan evenredig zou zijn; in 't kort dat de organisatie op onnoodig veel arbeid en geld zou beslag leggen. Een direct gevolg daarvan zou zijn: belemmering in den vooruitgang der arbeidersverzekering. Het is dan ook de plicht van de kritiek hierop seerp de aandacht te vestigen, en het zoo overtuigend mogelijk aantoonen.

* * *

De verwachting der ontwerpers.

De gedaetengang der ontwerpers van het regeeringsplan is duidelijk te volgen. Zij wisten dat talrijke instellingen voor ziekteverzekering reeds bestonden; en dat verseheidene uitstekend werkten. Die instellingen verwerpen en een nieuwe organisatie opbouwen, zou op vele bezwaren zijn gestuit, principieele en practische. Verder had de ervaring van de Ongevallenwet de fouten eener te sterke centralisatie getoond.

Het stond daarom voor de ontwerpers, blijkbaar en begrijpelijk, vast dat gebruikt moest gemaakt worden van de in ons land aanwezige ziekenfondsen. Daar echter geen uitvoerig onderzoek naar de werking ervan geschied was, wisten de ontwerpers niet goed wat zij eraan hadden. Zouden die fondsen wel geschikt zijn om de taak te vervullen, die een algemeene

verplichte ziekteverzekering hen oplegde? Positief ja antwoorden konden ze niet, maar evenmin positief neen. Inplaats van te beseffen dat dan ook de regeerder bij zijn hervormingstaak grond onder de voeten miste, werd de moeilijkheid theoretisch, dat is schijnbaar opgelost. En wel als volgt. Alle bestaande fondsen zonder onderscheid werden aanvaard. Hervorming dier fondsen door de regeering of hare organen was daardoor buitengesloten. De wet zou echter een schifting houden. Deze schifting tusschen de slechte en goede zou pas later geschieden. Bepaald werd nl. dat ze erkenning moesten vragen. En voor die erkenning werden eischen opgesteld. Maar op het samenstel van eischen komt het juist aan. Welke zekerheid bestond er dat de zelfs wezenlijk goede fondsen eraan zouden kunnen voldoen? m. a. w. welke zekerheid dat het stellen dier eischen niet gelijk zou staan met opheffing der instellingen? Die vraag konden de ontwerpers natuurlijk niet beantwoorden. De oorspronkelijke moeilijkheid was erheen verplaatst niet opgeheven, want ook hier kon slechts kennis van de bestaande toestanden tot een uitspraak in staat stellen. Een schijnbare oplossing wordt nu gevonden door de eischen vaag te houden zoo dat deze niet toelaten de bestaande fondsen eraan te toetsen. Verder wordt het bezwaar, dat de goede en dus erkende fondsen voor de geheele verzekeringstaak, dat is b.v. over 't geheele land, niet berekend zouden kunnen blijken, ondervangen door voor dat geval staatsziekenfondsen op te richten. Hiermee is het regeeringsstelsel in elkaar gezet. Maar is daarmee niet meer gedaan dan de bedoeling was? Er zal n.l. zijn: een schifting onder de tegenwoordige en nog door particulier initiatief opgerichten instellingen, en daarnaast een eigen nieuwe staatsorganisatie. De werking van dit dualistisch stelsel is echter geheel en al onzeker. De regeering zou niet met feiten en cijfers iets daarvan kunnen zeggen, ondat zij het niet weet en, evenmin als wie ook, weten kan. Het zal moeten blijken, zoodra tot het geven of weigeren van erkenningen moet worden overgegaan, wanneer de wet haar werking gaat beginnen.

In de plaats van eenige zekerheid omtrent de uitvoering van het plan, stelt nu de regeering een verwachting op, die hare bedoeling moet uitspreken: „De bijzondere ziekenkas zij

regel, de openbare uitzondering." Zal deze verwachting nog eenige waarde hebben dan moet zij op goede gronden berusten, doch deze gronden ontbreken. Daartegenover is door belanghebbenden zooals groote ondernemers voor de fabrieksfondsen en door artsen en besturen van andere groote ziekenfondsen — b.v. de Haagsche Volharding — het omgekeerde betoogd. De bijzondere ziekenkas zou door de openbare verdrongen worden. En met reden. Het is niet aan te nemen dat de verwachting der regeering juist is. Een goed doordenken van de gevolgen van haar stelselleert dat. Er zal toch duidelijk concurrentie ontstaan tusschen de particuliere en de openbare kas 1) en in den strijd om verzekerde arbeiders zal het moeten winnen wie de meeste voordeelen heeft boven de andere. Nu krijgt het staatsfonds voorrechten en moet die ook krijgen; n.l. gemakkelijker inning van de premiën, voorschot van 't rijk, gedeeltelijk vrije administratiekosten, finantieele risico-dragen door 't rijk, en verder alle steun die een staatsinstelling steeds geniet. De vrije fondsen daarentegen zullen moeite hebben hunne leden te behouden, allerlei risico loopen, onder controle staan, een uitvoerige verplichte administratie moeten voeren, en het alleen kunnen volhouden door zich er op toe te leggen op den duur de gunstige risico's onder de verzekerden tot zich te trekken, ofschoon het hun niet vrijstaat ongunstige af te stooten. 2) Met recht mag daarom verwacht worden een herhaling der tragi-komedie die de practijk der tegenwoordige ongevallenwet te zien geeft, n.l. een strijd tusschen staat en particulier initiatief in optima forma met alle verspilling van ijver, arbeid en geld die daaraan verbonden is, en 't politiek geharrewar er omheen. Die verwachting is niet die der regeering, maar juist daarom zal de strijd haar onvoorbereid en slecht toegerust vinden. Verwacht zij wezenlijk dat haar eigen staatsorganisatie slechts als uitzondering zal behoeven op te treden, en

1) Evenals tusschen Rijksverzekeringsbank en Risicomaatschappijen voor de Ongevallenverzekering.

2) Verboden is een verzekeringsplichtige die tot het gebied eener vrije ziekenkas behoort te weigeren. Er zijn echter natuurlijk wel middelen om hem de voorkeur te doen geven uit eigen beweging wegtegaan, gezien de macht die 't bestuur heeft om allerlei beslissingen te nemen die den verzekerde niet aangenaam zijn, b.v. een uiterst scherpe en vaak herhaalde controle.

leert dan de invoering dat juist die organisatie de moeilijkste taak van alles toebedeeld krijgt en bovendien politiek en practisch aangevochten wordt, dan kan het niet anders of één van twee: — alles loopt spaak; dan wel in de haast, verwarring en onvoorbereidheid, wordt onpractisch en omslachtig — of korter gezegd, duur en slecht werk geleverd.

. De verwachting der regeering moge hare goede bedoeling uitspreken; zij dekt niet haar eigen onzekerheid omtrent de toepassing en uitvoering van het plan, een onzekerheid die berust op gebrek aan kennis van de waarde der bestaande ziekteverzekeringsinstellingen, een onzekerheid die niet alleen geen waarborg geeft, maar zelfs fataal is voor een goeden opbouw der arbeidersverzekering.

* * *

De hoofdtrekken der organisatie van het regeeringsplan.

Voor velen die slechts oppervlakkig met het onderwerp bekend zijn, is het regeeringsontwerp een navolging van het Deutsche „Krankenversicherungsgesetz”. Bij nadere studie toont zich echter het groote onderscheid. 1) Daarom kan de regeering zich nimmer op het succes in Deutschland beroepen ter rechtvaardiging der structuur van haar ontworpen organisatie. In tegendeel is juist van de Deutsche ervaring zoo goed als geen gebruik gemaakt, inplaats van haar op Nederlandsche toestanden toetepassen. 2) De kritiek is daarom volkomen gerechtigd het plan aantezien zooals het is gegeven. De eerste en alles beheerschende grondtrek is die der con-

1) Er is natuurlijk een algemeene overeenkomst tusschen alle stelsels, die berusten op „verplichte” verzekering. De hoofdzaak is echter dat de Deutsche „dragere” der verzekering geheel anders zijn samengesteld dan in 't Nederlandsche ontwerp, en dat onder meer de Deutsche wet niet kent de vrije concurrentie der fondsen en de vrije keuze der arbeiders om een fonds te kiezen, maar daartegenover de arbeiders meer invloed geeft op 't beheer der fondsen.

2) De Deutsche ervaring concentreert zich in de algemeene wensch om de „kassen” sterker en grooter te maken, opdat deze de andere verzekeringen in zich kunnen opnemen. Dan eerst kan de verzekering een nieuwe vlucht nemen. Het ontwerp echter bevordert kleine fondsen en laat samenvoelingen en samenwerking niet toe.

currentie, nu niet alleen meer tusschen de bestaande fondsen, maar versterkt door strijd met de staatsinstelling. Verscheidene bepalingen hoe anders ook bedoeld, zullen dien strijd aanmoedigen en levendig houden.

Afgezien van deze fout is ook geen der regelingen, noch van die der vrije fondsen, noch van die voor de staatsinstellingen bevredigend. Hoe zullen die vrije fondsen zijn samengesteld? Twee soorten zijn onderscheiden: 1°. de ondernemersziekenkas; en 2°. de bijzondere ziekenkas. Het is duidelijk dat de ontwerpers van de eerste soort eenige meerdere kennis bezaten.

Gepoogd wordt een organisatievorm daarvoor vast te stellen. De hoofdzaak daarbij is om aan de verzekerde arbeiders de leiding van het fonds te waarborgen. De bedoeling schijnt dit wel te zijn, maar gewaarborgd is het niet. 1) Trouwens de werkgever zal ook buiten de statuten om een overwegenden invloed kunnen uitoefenen. Wat echter aan het werkgeversziekenfonds ontbreekt is stabiliteit. Zal het ondernemersziekenfonds evenals in Duitschland eenige beteekenis voor de arbeidersverzekering hebben dan moet het een regelmatige en vaste vorm of met de Deutsche vakterm een „drager” ervan zijn, zij het ook met de nadeelen die noodzakelijk aan dezen vasten vorm eigen zijn. 2) In het ontwerp echter bestaat een ondernemingskas slechts daar, wanneer en zolang de werkgever het verkiest, en — in 't 2de ontwerp Veegens — ook zolang de arbeiders het verkiezen, daar zij vrij zijn zich elders te verzekeren. Elk oogenblik b.v. bij conflicten kan dus de fabriekskas ophouden. Vergeleken bij deze zwakte verliezen al de formeele regelingen der wet hun belang. Geen vaste vorm,

1) Het ontwerp bepaalt wel dat arbeidersvertegenwoordigers de meerderheid in 't bestuur van het fabrieksfonds hebben, doch de leiding door voorzitter en secretaris-penningmeester staat geheel onder invloed van den werkgever. Bovendien kan de wijze der verkiezing van de arbeiders-bestuursleden door den werkgever geregeld worden.

2) De Deutsche „fabriekskas” kan b.v. tegen den wil van den ondernemer voorgeschreven worden, en bestaat dus zooals de „Behörde” dat wenseht en noodig vindt. Het groote nadeel is dat de arts van 't fabrieksfonds — betaald door de kas en dus naar de wensch van den ondernemer — ook onder diens invloed staat, zooals de Deutsche ervaring heeft bewezen.

die regelmatig in de industrie voorkomt, die zich kan ontwikkelen, die b.v. zich met andere fabrieksfondsen kan vereenigen om iets belangrijks tot stand te brengen, maar een zeer losse en riskante instelling is ervan gemaakt, die voor de arbeiders alle bezwaren en voor den ondernemer bitter weinig genoegens meer behoudt. De overige „bijzondere kassen” zijn zoo vaag ontworpen, dat ze van allerlei kunnen beteekenen. Naamlooze vennootschappen, vereenigingen of stichtingen zullen het zijn. Hoe ze bestuurd worden, hoe de invloed der leden zal zijn, in 't kort niets van hunne inrichting staat vast. 1) Zelfs is de vrijheid der regering om ze niet te erkennen binnen enge grenzen gebonden. En allen, of het om $4\frac{0}{10}$ winst te doen is, dan wel of het arbeiderscoöperatie's zijn of oude regentenstichtingen, allen worden gelijk behandeld, met gelijke rechten en verplichtingen. De vaagheid van het plan geeft geen enkele waarborg, dat die „bijzondere ziekenkassen” organisatie's zullen zijn met eenige vastheid en kracht. Zij hebben geen maatschappelijken ondergrond als b.v. de Deutsche instellingen, en kunnen ontstaan en verdwijnen 2) naar willekeur.

Het beeld der vrije fondsen van het plan maakt dan ook niet den indruk van stevige voor de toekomst bestemde organisatie's, ondanks de maatschappelijke taak die hen wordt opgedragen. Allerlei avontuurlijke constructie's en onverwachte débacle's zijn mogelijk. Al zijn de arbeiders van hun hulp gewaarborgd; voor den goeden gang der geheele ziekteverzekering in 't bijzonder voor de staatskassen kunnen allerlei onaangename verrassingen en tegenvallers ontstaan. 3)

1) Wel is voorgeschreven *wat* in de statuten moet staan d. w. z. de onderwerpen, doch niet *hoe*. Een formeele regeling b.v. kan aan de verzekerden controle verschaffen — geen aandeel in 't beheer — zonder echter te waarborgen, dat dit alles geen vertooning is die buiten de massa der verzekerden omgaat.

2) De Deutsche dragers der verzekering hebben een vasten blijvenden maatschappelijken grondslag, b.v. de Fabriekskassen, Knappschaftskassen, Baukassen en Innungskassen. Daarnaast staat de algemeene regeling der Ortskrankenkassen en Gemeindeversicherung, die een plaatselijk karakter hebben. Alleen de Freie Hilfskassen, die de laatste jaren achteruitgingen, en een ondergeschikte rol vervullen gelijken op de „Bijzondere ziekenkassen.”

3) Alle bijzondere ziekenkassen en ondernemingsziekenkassen kunnen failliet gaan of uit eigen beweging ophouden. Gebeurt dit op eenige groote schaal dan

En nu die staatskassen? Waarschijnlijk omdat zij als noodhulp zijn bedoeld, als aanvulling, is er een straffe en stijve ambtenaarsinstelling van gemaakt. De Rijksverzekeringsbank is het voorbeeld, doch nu z.g. gedecentraliseerd over districten d. w. z. eenige malen vermenigvuldigd maar met onveranderd bureaukratisch wezen. En alles wordt toch „van uit Den Haag” geregeerd. Wel zijn er toezichtscommissie's, maar hunne samenstelling en invloed is zoo vaag geregeld, dat zij zoo goed als buiten, niet boven de ambtenaarshierarchie zullen staan. Dit is van te meer beteekenis omdat ongetwijfeld die districtskassen het grootste aantal verzekerden tot zich zullen trekken. Het „polizeilich” geregeerde Duitschland heeft het niet aangedurfd een dergelijke oncontrôleerbare ambtenaarsinstelling te scheppen, die zooveel invloed ook op het particuliere gezinsleven der arbeiders zal verkrijgen. Door allerlei omstandigheden buiten hun wil 1) kunnen zij er ambtelijk bij aangesloten worden, en moeten dan minstens gedurende 5 jaar zich aan scherpe controle en dwangmaatregelen onderwerpen.

De verzekeringsdwang zal hier de ergste vormen kunnen aannemen, zonder eenig voldoende tegenwicht. De gemeente, die b.v. in de Deutsche regeling zoo'n belangrijke rol vervult door de Ortskrankenkasse en de Gemeindeversicherung, en die in ons land nog een veel meer autonome plaats inneemt

worden *plotseling* de districtskassen met de financiële nalatenschap (?) en met alle verzekerden overstroomd. Ook is het mogelijk dat door oprichting van coöperatieve arbeidersfondsen vrij plotseling districtskassen leegloopen. De verscheidenheid der premien kan er alle aanleiding toe geven.

1) Ofheffing van fabrieksfondsen, vrije fondsen of ook kleine nalatigheden van den verzekerde kunnen maken dat hij „ambtshalve” en dan voor 5 jaar bij de districtskas wordt verzekerd, waarover hij niets te zeggen heeft. In dit verband zij gewezen op de losheid der verzekering van losse arbeiders. Voor hen is de verzekering zoo moeilijk omdat de vaste premiebetaling niet gewaarborgd is. Het ontwerp is nu daarom los en weifelend, dat het hen niet volledig opneemt en zooals noodig een afzonderlijke regeling voor hen ontwerpt, doch ook weer niet uitsluit. Want minstens 6 dagen werk in 14 dagen maakt hen tot vast arbeider. De wezenlijk losse arbeider is in wettelijken zin nu eens los dan weer vast, misschien wel 20 maal wisselend in één jaar. De administratieve maatregelen daarbij voorgeschreven zijn zoo duur, dat ze al een goed deel der jaarpremie zullen bedragen, n.l. inschrijving, afschrijving, indeeling in loon- en gevarensklasse, mededeeling daarvan aan werkgever etc. De losse arbeider zal erg lastig zijn voor de verzekeringsorganen, maar niet minder die verzekering lastig voor den armen lossen arbeider.

als in Duitschland, is door het regeeringsplan geheel uitgeschakeld.

Het tegenbeeld der „vrije kassen” in de staatsinstelling is dus al evenmin in staat om een gunstigen indruk te wekken. En het geheel waarborgt nergens een krachtigen en ordenenden invloed op het maatschappelijk leven.

* * *

De rechtsregeling.

De onzekere en onstandvastige vormen der „vrije” en de buiten publieke controle staande stroeve vormen der „openbare” ziekenkassen, maken het dwingend noodzakelijk, dat de regeling der rechten van alle betrokkenen rechtvaardig en duidelijk zal zijn. Het is een van de verdiensten van het regeeringsontwerp dat met juridische scherpzinnigheid daarnaar getracht is. Allerlei uitzonderingsgevallen zijn opgespoord en een regeling daarvoor telkens in een artikel neergelegd 1) Dit neemt echter niet weg dat juist voor hoofdzaken de rechtsregeling zeer gebrekkig is of ontbreekt, n.l. daar waar het er opaan komt nieuwe rechten te formuleeren, inplaats van oude rechtsbeginselen toetepassen. Nieuw recht, n.l. het arbeidsrecht bestaat nog niet in de juridische wetenschap, zoolang het in 't maatschappelijk leven bezig is zich te vormen. 2)

In het regeeringsplan wordt juist dat recht dikwijls ter wille eener zoogenaamde praktische regeling verdrongen. 3)

Welke zijn die hoofdzaken? Het antwoord is buitengewoon eenvoudig, n.l. de verhouding van rechten tot plichten voor de voornaamste betrokkenen te weten: den verzekerden arbeider, diens werkgever, diens arts en den verzekerings-ambtenaar. Onderzoeken wij in 't kort of er in die verhouding evenwicht

1) Daaraan is echter het nadeel verbonden, dat de wet zeer onleesbaar is, want de belangrijke artikelen verliezen zich tusschen de artikelen voor die uitzonderingsgevallen.

2) Dit blijkt b.v. in Duitschland, waar nu de wetenschap der sociale verzekering bezig is zich te vormen.

3) Ter wille der zuiver juridische rechten wordt omgekeerd niet geschroomd allerlei onpractische omslachtige regelingen in de wet vast te leggen b.v. de zeldzaam ingewikkelde premiereregeling.

bestaat. Allereerst *voor den arbeider-verzekerde*. De plichten zijn duidelijk aangewezen en van geen geringe beteekenis, n.l. 1°. de plicht zich te verzekeren. d.w.z. zelf er voor te zorgen 1) en premie te betalen. 2°. zich en zijn gezin bij ziekte aan controle te onderwerpen. 2) De „premie” eischt nog nadere toelichting. Het is duidelijk, dat het opbrengen daarvan vooral voor de armeren, veel zorg zal kosten, en daarom niet hooger mag zijn dan door den verzekerde te dragen is, in elk geval niet hooger dan strikt noodig is voor de hulp die hem verleend zal worden. Toch is daarmee geen rekening gehouden. Voor alle loonen, ook voor de laagsten zal het bedrag der premie op gelijke wijze zijn berekend. Daardoor moet voor het minste loon 8 0/0, voor het hoogste 1¹/₂ 0/0 betaald worden, dus in omgekeerde progressie.

Slechts één uitzondering is gemaakt, n.l. voor de arbeiders met groote gezinnen. De medische verpleging zou daar de premie hoog maken. Deze is daarom verminderd, terwijl het tekort gedekt wordt doordat de verzekerden zonder of met kleine gezinnen meer betalen als voor henzelve noodig was. Eenzelfde tarief geldt daarom voor allen onafhankelijk van de grootte van hun gezin. Dit wordt om z.g. practische redenen gedaan. Toch zal blijken dat deze onbillijke regeling ook inderdaad onpractisch zal zijn. 3) Wanneer eenige categorie arbeiders een te hooge premie niet kan dragen, moet niet een andere categorie daarmee belast worden. 4) Werkgever, gemeente of staat dienen dan bijtebetalen.

Niet het minste door deze premieregeling zullen de plichten der arbeiders drukkend zijn. Welk recht staat daartegenover?

1) Zorgt de arbeider zelf er niet voor, dan doet een ambtenaar het buiten hem om, en waar deze wil.

2) Zelfs opname in een ziekenhuis ter observatie kan buiten zijn wil hem opgelegd worden, ook door de „vrije” ziekenkas.

3) Niets verhindert n.l. arbeidersziekenfondsen om de verzekerden met dit ongunstig risico van een groot gezin, z. g. vrijwillig overtredend aan distrietskas of ondernemerskas.

4) Dat het billijk is, jeugdige arbeiders meer te doen betalen opdat zij later, gehuwd en met een groot gezin minder behoeven bij te dragen, zou alleen opgaan, indien zij steeds bij eenzelfde fonds en naar een zelfde tarief bleven betalen. Dit is echter niet verplicht en zelfs onwaarschijnlijk.

Allereerst het recht op medische hulp en ondersteuning. Is nu duidelijk vastgesteld dat zij die medische hulp vrij kunnen kiezen? en dat de betaling der ondersteuning bijtijds zal geschieden? 1) Kunnen zij daarop en ook op de controle tegen simulatie eenigen invloed uitoefenen? Niets van dit alles is scherp en afdoende geregeld. Slechts de beter gestelde en meer ontwikkelde arbeiders kunnen door oprichting eener coöperatieve „bijzondere ziekenkas”, daarvoor zelf zorgen, waarbij echter moet opgemerkt worden dat zoo'n coöperatief fonds thans veel vrijer kan bestaan als onder de wet het geval zal zijn. 2) Ook *voor den werkgever* zijn de plichten scherp aangeduid, n.l. de betaling der premiën aan „bijzondere ziekenkassen” of aan de districtskas. Door de samengestelde regeling zal hij met allerlei crediteuren te maken krijgen. En ontgaat hij dit door oprichting van een eigen ondernemerskas, dan zijn de finantieele verplichtingen en risico's die op hem gelegd worden even scherp aangewezen. Daartegenover behoort natuurlijk te staan een recht op controle om nategaan of hij niet te veel betaalt. Dit recht is hem inderdaad gedeeltelijk toegekend, maar de uitoefening ervan zoo ingewikkeld geregeld, dat slechts weinigen ervan gebruik kunnen maken. Tegenover zijn plichten, als oprichter eener ondernemerskas, zijn zulke zwakke rechten tegenover zijn arbeiders gesteld, dat hij genoodzaakt zal zijn van 't economisch overwicht — n.l. de bedreiging met ontslag of lager loon 3) — gebruik te maken, wat in vele gevallen tot ontsteking of conflicten aanleiding zal geven.

Over *het recht voor artsen en ziekenfondsbeambten* kan de beschouwing kort zijn. Van duidelijke regeling is geen sprake. Noch hunne plichten als waarborg voor een goede behandeling der verzekerden en voor hunne administratieve bekwaamheid, noch hun rechten tegenover verzekerden en besturen zijn aange-

1) Dat de noodzakelijkheid eener regeling voor het bijtijds betalen niet denkbeeldig is bewijst de Ongevallenwet. Getroffenen moeten soms 4 à 6 weken op hunne uitkeering wachten.

2) Weliswaar zullen zij een bijdrage van de werkgevers kunnen vorderen, doch het is zeer de vraag of die niet door hogere administratiekosten enz. zal worden verslonden.

3) Natuurlijk een niet uitgesproken bedreiging, die echter toch door de arbeiders gevoeld wordt.

wezen. 1) De practijk zal daarvoor een groote verscheidenheid te zien geven en onvermijdelijk conflicten meebrengen. Waar het duidelijk is dat met voorgaande beschouwing niet over details maar over hoofdzaken is gehandeld, dient wel geconcludeerd te worden, dat de rechtsregeling van het regeeringsplan geheel onvoldoende is. Dat die rechtsregeling niet gemakkelijk is, moet toegegeven worden, doch dit is bijna geheel het gevolg van de toegelaten concurrentie en dientengevolge van de ingewikkelde organisatie, die ook daarmee is veroordeeld.

De administratieve regeling.

Vooraf ten opzichte der sociale wetgeving wordt dikwijls de vrees uitgesproken voor de bureaucratie, dat is voor een macht in den Staat, die onaantastbaar, onafzetbaar en onverantwoordelijk is. De fout wordt dan gezocht in het functionarisme, het uitbreiden van het ambtenarencorps. Ten onrechte; het is de fout van den onbekwamen, d.i. oppervlakkigen wetgever die het stellen van goede regelen voor de administratie verwaarloost. En ook verwaarloost om den uitersten zorg te besteden voor het benoemen, of ontwikkelen eener goede en bekwame bureaucratie. Het gevaar voor wat „bureaukratie” en „functionarisme” heet is werkelijk in ons land niet gering, vooral doordat voor de opleiding van allerlei soort ambtenaren zoo goed als niets gedaan wordt, en het groote belang eener goede keuze bij aanstellingen door de „baantjesgeverij” maar al te veel wordt in 't nauw gebracht.

Een laks, onvoldoend bekwaam, voor een belangrijke hervormingstaak niet berekend ambtenarencorps, kan door de wet niet opzij gezet of verbeterd worden. De wet trachte alleen te voorkomen dat het ontstaat. Doch hoe? Door de degelijkheid der administratieve regeling van de wetten. Daarmee is niet bedoeld dat de wetgever op 't gebied der administratie, dus in de rechten der regering zou treden. In tegendeel, in de wet mogen geen bepalingen voorkomen, die tot de regeeringsverantwoordelijkheid behooren. Want de onbekwame en gebrekkige bureaukratie verschuilt zich juist het

1) Het is o. a. een praktische en billijke eisch in 't belang van den patient als ook van den arts, dat deze niet te gelijk zal behandelen en controleeren, d. w. z. niet te gelijk vriend en vijand zal zijn.

lieft achter de wet. Waar het op aankomt en vooral bij een zoo ingewikkelde hervorming als de ziekteverzekering, is 1°. het duidelijk trekken van de grenslijn tusschen wet en regeerings-taak; 2°. het aanwijzen en verdeelen der regeeringstaak over verschillende ambtenaren of college's die dan daarvoor verantwoordelijk zijn en 3°. het scheppen van nieuwe staatsorganen voor een nieuwe taak. Zoo min mogelijk moet echter de aangewezen taak in bijzonderheden omschreven zijn; aanduiding van *wat* uitvoeren is, maar niet van het hoe, is noodig, want voor een goede hervorming en het organiseeren daarvan, werkt het belemmerend en verlamd indien juist voor dat wat op een gegeven oogenblik noodzakelijk geschieden moet, toevallig het bordje „verboden” van een onbetekenend wetsartikel hangt. Geen geschreven artikelen, doch levende personen alleen kunnen door arbeid en inzicht groote hervormingen op de beste wijze doorvoeren. En wat betreft het scheppen van nieuwe organen worde eerst scherp gevraagd of ze wel noodig zijn, doch dan onmiddellijk door de samenstelling ervan gezorgd voor kracht en verantwoordingsplicht. Deze beschouwing diene om aantetoonen dat de kritiek die ook tot de administratieve regeling zich uitstrekt, daarom nog geen detailkritiek behoeft te zijn, Wederom slechts in hoofd-trekken worde het regeeringsplan besproken. Die hoofdtrekken gaan over drie punten: 1°. de maatregelen tot invoering der wet en organiseering der ziekteverzekeringsorganen; 2°. de maatregelen, die aangeven hoe de gang van zaken in den gewonen blijvenden toestand behoort te zijn; 3°. de maatregelen ter controle eener richtige uitvoering der wet, tevens tot het bestudeeren van hare uitwerking.

Over de invoering der wet is het regeeringsplan duidelijk. Bijna alles wat daartoe noodig is moet door den minister geschieden, d.v.z. door zijn departement. Dat de invoering geregeld wordt door Kon. Besluiten — bestuursmaatregelen — 1) spreekt van zelf. Dit is een zuivere regeeringstaak. Is het echter noodig dat de wet hierbij uitdrukkelijk het overdragen van verschillende deelen dier taak onmogelijk maakt, en dus voor-

1) Behalve de tijdstippen, waarop 1° de wet en 2° de verzekeringsplicht aanvangt die door de wet zullen worden aangewezen.

schrijft dat alles „in den Haag” moet geschieden? Wat toch omvat dit? Allereerst moeten niet minder dan een zotal algemeene maatregelen van bestuur en eenige zeer belangrijke ministerieele beschikkingen worden samengesteld. Dan moeten alle statuten van bijzondere en ondernemingsziekenkassen 1) worden bestudeerd om nategaan of deze de erkenning al dan niet mogen ontvangen. Ten slotte moeten een groot aantal districtskassen en het geheele toezicht georganiseerd worden, wat talrijke benoemingen door de Koningin en den Minister medebrengt. De vraag is gerechtigd of dit alles door een ministerieel departement wel goed kan worden voorbereid. Is daarvoor de zoo hoog noodige kennis van de practijk der ziekteverzekering en van de plaatselijke gewoonten aanwezig? Zonder eenige weifeling kan gezegd worden dat die kennis niet aanwezig is, en ook niet aanwezig kan zijn. Bovendien geschiedt een dergelijke voorbereiding in Den Haag vrijwel in 't geheim, d.w.z. buiten den invloed van practische kritiek. Deze is op non-actief gesteld totdat opeens de geheele ingewikkelde machine loopen moet, en mag niet meehelpen om fouten reeds bij den bouw aantewijzen of eenvoudiger constructies aan de hand te doen. Hiermede komt reeds direct het soort maatregelen voor den geregelden gang van zaken aan de orde. Want deze tezamen vormen de grondslagen voor het samenstellen der machine bij de invoering. En terwijl de invoering geheel wordt overgelaten en opgedragen aan het ministerieele departement, blijft er voor de organen der verzekering later d. i. voor den geregelden gang van zaken niet veel meer te regelen over. Want de wet stelt dat reeds imperatief vast. Hier nu is een groote overschrijding der grens tusschen het gebied van wet en administratie. Bij de groote onzekerheid die er omtrent de geheele organisatie bestaat, is het een sprekende onjuistheid aan de toekomstige organen stellige voorschriften te geven, hoe zij te handelen hebben. Als voorbeeld in de memorie van toelichting ware het misschien op zijn plaats, in de wet zal het verlamdend werken. Overzien wij slechts de hoofdpunten dezer administratieve regeling. Deze betreffen:

1) Naar ruwe schatting een 1500 tal.

- 1°. het zorgen dat aan de opgelegde verzekeringsplicht door allen wordt voldaan;
- 2°. het zorgen dat de verzekerden op behoorlijke wijze worden geholpen en financiëele ondersteuning genieten;
- 3°. de regeling der premiën;
- 4°. het zorgen voor financiëele zekerheid;
- 5°. het zorgen dat de boekhouding op overzichtelijke en controleerbare wijze geschiedt en jaarlijks een goede statistiek daaruit wordt samengesteld.

Wanneer hierbij wordt bedacht dat het vaststellen van de rechtsregeling wel in de wet behoort, dan spreken de genoemde onderwerpen zelve er reeds van dat slechts de practijk geleidelijk leeren zal hoe een en ander op de eenvoudigste en doelmatigste wijze geschiedt. De ontwerpers der wet dachten er echter anders over. Voor elk der vijf onderwerpen is zoo goed als alles reeds in de wet geregeld; onmiddellijk moet het kant en klaar zijn. Niet alleen kan dit onmogelijk, maar bovendien geven de ontworpen plannen alle reden tot kritiek.

We zouden te uitvoerig worden door aantetoonen, hoeveel formulieren, kennisgevingen, aangeteekende brieven, strikt voorgeschreven ambtelijke bemoeiingen reeds door de wet zijn aangegeven. De paperassen der Rijksverzekeringsbank verdwijnen erbij in 't niet, omdat het hier zoo talloos meer personen geldt en een zoo groot aantal ziekenkassen. Hoeveel dat alles kosten zal, is eenvoudig niet te schatten, maar ongetwijfeld zal een groot deel der premie ermee heen gaan, Verreweg het grootste deel der bevolking toch moet worden opgeschreven, ingedeeld in gevaren- en loonklassen en dat niet éénmaal, maar eenige malen en verdeeld over allerlei instellingen en op allerlei tijdstippen.

Voor al de premiereregeling verdient bijzonder de aandacht. In het wetsontwerp wordt de oppervlakkige lezer afgeleid door een premietabel in de memorie van toelichting. Is die premie juist berekend? Zullen geen teleurstellingen 't gevolg ervan zijn, als thans bij de ongevallen verzekering? Dit hangt af van drie factoren n.l. het aantal ziektegevallen die zullen komen, de tarieven der artsen en de kosten der administratie? Deze kunnen niet vooraf bekend zijn en Duitsche gegevens zijn onbetrouwbaar, omdat zoo'n geheel andere regeling, o. a. met hooger

uitkeering en stellig grootere administratiekosten is opgezet. Teleurstellingen van groote tekorten worden daardoor zeer waarschijnlijk. Maar bovendien is de gegeven tabel niet de geheele regeling. Voor de staats- en fabrieksfondsen zal die tabel gelden, doch voor de bijzondere ziekenkassen niet. Deze zijn verplicht de z. g. „omslagverzekering” toe te passen en moeten elk jaar de premie vaststellen. Voor die fondsen is dus de premie geheel onzeker en elk jaar variabel. Verder is de premie afhankelijk van de gezondheids-gevaarlijkheid van het beroep. Gegevens daaromtrent bestaan er niet, zoodat hiermede een nieuwe en groote onzekerheid wordt ingevoerd, die vooral de werkgevers dwingt tot middelen van verweer, daar zij het zijn die de gevaarpremie betalen.

Is dus omtrent den gang van zaken der verzekering veel te veel vastgelegd: voor de controle en de studie der werking is weer veel te weinig aangewezen wie hier een taak te vervullen hebben. Alles is hier gecentraliseerd. Een zeer vaag college, en een onbepaald aantal verzekeringscontroleurs, niet onder dat college, maar onder den minister werkzaam en overladen met paperassenwerk, zijn aangeduid. Het opmaken van statistieken is in één hand gelegd. Toch is het zoo duidelijk dat voor dezen hoogst belangrijken arbeid veler hulp noodig is, om de betrokkenen zelf in de gelegenheid te stellen het gebouw der arbeidersverzekering en hare werking zooveel doenlijk te verbeteren en tot practische en weldadige vormen te brengen.

Gemeenten, werkgevers, artsen, beambten en vooral ook de arbeidersvertegenwoordigers konden hier een taak vinden, die henzelve voldoening zou geven, en 't algemeen belang ten goede zou komen. In 't bijzonder de medische controle en de studie van de werking der wet ware met vooruitzicht op belangrijke resultaten plaatselijk te regelen. En niet in 't minst zou een democratisch gekozen leidend college, ontstaan uit en door de practisch in de ziekenfondsen werkzame personen, een belangrijke taak kunnen vinden.

Ook de administratieve regeling vertoont dus organische gebreken, die ongetwijfeld tot groote teleurstellingen kunnen leiden. Daarbij dringt zich als van zelf de gedachte op, hoeveel eenvoudiger dit alles kon en moest zijn, indien

de organisatie met vaste hand was ontworpen als een stevige en toch gedecentraliseerde en daarom levenskrachtige uiting van het maatschappelijk leven.

Slotconclusie.

In de degelijk opgezette nieuwe internationale revue „Dokumente des Fortschritts” schreef Mr. M. W. F. Treub als correspondent voor ons land optredende: „Der Entwurf – van de ziekteverzekeringwet — ist in seinen Hauptzügen dem deutschen Muster nachgebildet.” „Man wird sich bemühen den Weg der von Deutschland gezeigt worden ist, zu gehen, und die dort begangenen Fehler soviel wie möglich zu vermeiden. Hauptsächlich wird man versuchen, eine einfachere Organisation für das ganze soziale Versicherungswesen zu schaffen.”

Na de voorgaande uitvoerige kritiek kan het duidelijk zijn, dat het regeeringsplan al zeer ver afwijkt van Mr. Treub's voorstelling. Niet alleen dat het voor de ziekteverzekering verwarringen en teleurstellingen belooft, waarbij die der Ongevallen-verzekering in 't niet zullen verzingen, maar bovendien zal de moeilijkheid die in Duitschland voor de „Vereinheitlichung” der verzekeringstakken ondervonden wordt, hier later ongelijk veel grooter zijn.

En 't is al bijzonder merkwaardig dat aangedrongen wordt op een spoedige invoering van 't regeeringsplan om de uitvoering der Ongevallenwet te vergemakkelijken, terwijl met vrij groote zekerheid voorspeld mag worden, dat die invoering bij de kwalen waaraan de Ongevallen-verzekering leidt, nieuwe zal voegen, die hunne onaangename invloeden tot in zeer veel verdere kringen zullen verbreiden. Neen, het regeeringsplan eischt een algeheele ombouw en vereenvoudiging, gegrond op betere kennis van de toestanden en op meer vertrouwen in het initiatief en den arbeidsijver der betrokkenen. Het belang van het geheele volk en niet het minst van de arbeiders bij de ziekteverzekering is te groot, dan dat niet met spoed de hand aan het werk geslagen dient te worden, om een goede en doelmatige organisatie van het begin af, tot stand te brengen.

Deze kritiek wilde daartoe een aansporing zijn, en bouwstoffen aanvoeren.

O BLAUWE PAARLEN VAN DEN NACHT

DOOR

HENR. LABBERTON—DRABBE.

O blauwe paarlen van den nacht,
Windt om mijn ziel de lichte snoeren
Van uwer kleuren donkre pracht,
En laat een wonder zich volvoeren,

Daar in mijn ziel een wereld wacht,
Die op de druk bewogen vloeren
Des levens nimmer wordt volbracht:
Te véél ontzegt mij 't diepst ontroeren.

Maar zooals uit der aarde duister
Der helle wereld kleur ontbloeit,

Zoo wensch ik dat uw donkre luister
Het schoonste van mijzelf omgroeit;

Dan zal na lang en eenzaam zwijgen
De witte bloem mijns levens stijgen.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

DE „HORACE” VAN CORNEILLE

Een vriend die mij altijd bekend is geweest om de levendigheid waarmee hij zijn indrukken van het gelezene wist optevatten en te verwerken, zond mij dezer dagen bij wijze van brief, eenige bladzijden die, zonder dat zij veel studie inhouden, toch treffend genoeg zijn om ze ook anderen ter lezing voor te leggen. Had ik hem verzocht zijn kennis omtrent het onderwerp aan te vullen, hij had dan moeten beginnen met afstand te doen van die in den aanhef van zijn stukje zoo gul bekende onwetendheid, en het is zeer de vraag of hij daarmee niet tevens de frischheid en stoutmoedigheid had ingeboet, waardoor zijn gedachten ons nu aantrekken. Is het ook wel zoo zeker wat beter is: grondige belezenheid die voorzichtig maakt of het bezit van weinige maar krachtig geuite indrukken en denkbeelden? — Hoe het zij, ik had niet den moed mijn vriend iets anders te verzoeken dan zijn toestemming de bladzijden zooals zij daar lagen uittegeven. Hij gaf ze en stelde als eenige voorwaarde dat zijn naam verborgen bleef.

„Gisteren ben ik in een volle tram van D. naar K. begonnen den *Horace* van Corneille te lezen. Ik las hem in een schooluitgaaf van een van mijn kinderen, en ik deed het om niet aldoor tegen de gezichten van zwijgende overburen te hoeven aankijken. Ik zei lezen, maar ik moest zeggen her-lezen, want op school zal hij me stellig verveeld hebben. Mijn slecht geheugen evenwel bleek ook nu een voordeel: ik wist niets meer van het verloop, weinig meer van de karakters, en van

de verzen herkende ik alleen die waarin de meest afgezaagde citaten als „Souffrez que je l'admire et ne l'imite point" of „Qu'il mourût" voorkomen. Bij de woorden van Camille, Curiace betreffende:

il obtint de mon père
Que de ses chastes feux je serais le salaire

glimlachte ik, doch maar even, en niet zoozeer omdat ik de geijkte en koopmanachtige taal belachelijk vond, als wel door de herinnering hoe ik vroeger om zulke taal geschaterd had. Van schateren was nu geen sprake meer; ik wist trouwens allang met hoe zwaarwichtigen ernst men Corneille moet aanhooren. Jaren geleden was ik, evenals nu in den *Horace*, in den *Cid* gevallen: ik had hem in één adem uitgelezen en voor altijd een indruk behouden van onbuigbare kracht en onkreukbare ontwikkeling. Zoo volgde ik dan nu woord na woord en vers na vers met den ernst dien ik wist dat tot het ontmoeten van dezen meester noodig was. Als een kunstenaar zijn woorden doet neerkomen met het geweld van een moker, dan moet men aambeeld zijn om ze optevangen. In de regelmatigheid van hun rustigen slag laten de verzen van Corneille al heel gauw geen andere gewaarwording over dan die van hun dreuning: een titanisch arbeids-ritme van sobere en grootsche schoonheid. Ik was geboeid en keek verbaasd toen mijn dochter bij aankomst het boekje terugvroeg om het in haar tasch te doen.

„Maar 's avonds gebeurde er iets anders: ik was alleen en zag Horace in gesprek met Curiace, daarna dezen met Flavian. Toch was ik niet alleen: ik zat in den huiselijken kring waar de gesprekken hun gang gingen. Ik wist ook niet zoo nauwkeurig of het wel een bepaald tooneel was wat zich vertoonde, maar ik was in de tegenwoordigheid van Corneille's helden, ik zag ze, ik maakte hun bewegingen mee, ik kon hen niet alleen laten. Ik *hoorde* hen niet, geen woord dat me te binnen kwam, maar ik *zag* ze. Het eind was dat ik het boekje zocht en het uitlas. Ik las ook het *Examen*, dat er achter staat, het oordeel van den schrijver over zijn stuk.

„En nu — ja, met Vondel is Corneille heel niet te vergelijken. Zij verschillen in hun diepsten aanleg, dat wil zeggen:

in hun ruimte-verbeelding. Als Vondel zijn oogen opslaat ziet hij een groenende aarde en een doorstraalden hemel. Bij Corneille niets daarvan: zijn ruimte is kleurloos; hij voelt zich, als hij er binnentreedt, noch verheugd, noch opgetogen. De lichamen waarmee Vondel zijn wereld bevolkt, hebben bloed en kleur, die van Corneille enkel vorm, enkel gestalte. Toch hebben beide eenzelfde doel: die ruimte boeiend te maken. Terwijl de taal van Vondel, in overeenstemming met zijn zichtbaar heelal, menselijk is, en schilderend, — spreken de helden van Corneille de verstandelijké, de aangenomen taal van hun besloten gezichtskring, ik zou haast zeggen van hun kerker. Ja, het is een kerker waarin Corneille zien laat: hij die zijn werk aan Zijn Roode Eminentie opdroeg, voelde misschien, dat geen andere ruimte voor den vrijen geest openlag, hij voelde het even ontwijfelbaar als Vondel uit de geloofsen handels-vrijheid van de Zeven Provinciën, hetzij hij protestantsch of roomsch was, aarde en hemel voor zich bereikbaar wist. Maar wat Corneille overbleef, wat hij als zijn eigendom kende, zoo zelfs dat De Richelieu, willens onwillens, ze zou toejuichen, was — in dien kerker — de kracht van zijn doelbewuste bewegingen, de doordringendheid van zijn blik om ze te zien, het geweld van zijn macht om ze anderen aan te doen.

„De *Cid* is daar misschien de ongedeeldste uiting van. *Horace* een meer gebrokene, maar daarom juist nog belangwekkender om waartenemen.

„Doelbewuste bewegingen. Zie maar hoe hij in een reeks van uitvallen en terugtochten zich er de gelegenheid toe geeft. Eerste uitval: Sabine, vrouw van Horace den Romein en zuster van Curiace den Albein, — eveneens Camille, beminde van Curiace en zuster van Horace, — jammert over den strijd tusschen de twee volken. Eerste terugtocht: door het besluit, dat drie kampioenen van weerskanten het geschil zullen beslechten, is de strijd geëindigd en treden Horace en Curiace met de vrouwen samen. Tweede uitval: de beide helden, elk met zijn twee broeders, worden gekozen als kampvechters. Tweede terugtocht: de volken-zelf murmureeren als zij zoo bevriende en verwante strijders gereed zien om elkaar te doden: een godspraak wordt noodig geacht om het goedte-

keuren. Derde uitval: de goden hebben den kamp toegestaan en deze-zelf kan nu worden uitgesteld noch ongedaan gemaakt; integendeel, onmiddelijk volgt zijn gebodschapt einde: de nederlaag van Rome. Doch derde terugtocht: de vlucht van Horace is schijn geweest: op zijn schreden weergekeerd overwint hij de Curiaen. Hoe juist dat bij deze derde wending de vader, in de plaats van de vrouwen, het middenpunt van de spanning wordt: hij die zijn schijnbaar gevluchten zoon vervloekt, hij die den dood van twee zonen niet te veel acht voor den zegepraal van dien eenen. Het is een wet in een dergelijk drama, dat iedere beweging aan moet gaan op de persoon bij wie ze den sterksten en rechtmatigsten weerstand wekt.

„De strijd is geëindigd en Corneille zelf, in zijn *Examen*, geeft te kennen, dat daarmee ook zijn drama kon eindigen. Want wat volgt is een tweede treurspel: Horace doodt Camille, die Rome vloekt en hem een tijger schimpt, en alleen terwille van zijn verdienste jegens het vaderland kan voor de vier-schaar van den koning die misdaad hem worden kwijtgescholden. Een geding dus, nog aangrijpender dan het vorige, ontspringt uit het eerste, en de vraag is maar of het noodzakelijkerwijs eruit ontspringt. Horace had zijn zuster met rust kunnen laten, zegt Corneille, die tegenover zijn bedillers de lankmoedigheid zelf is. Hij had haar zelfs niet hoeven te noemen, verklaart hij. Maar of hij in zijn hart niet anders dacht?

„Alleen toch voor de oppervlakkige toeschouwers kon het schijnen dat de spanning van het treurspel voortkwam uit de angst: wie het winnen zou. Die angst was geëindigd met den dood van de Curiaen en indien het daarop berustte ook het drama. Maar wie dieper zag, wie krachtiger voelde, wist wel dat een machtiger tweestrijd achter dien eenen laaide: de strijd namelijk tusschen vaderlandsliefde en menscheijkheid. Van het eerste tooneel tot het laatste is deze het onderwerp van het treurspel en deze was waarlijk niet geëindigd met den dood van de Albeinen.

„Kon Horace zwijgen? Neen, hij kon het niet, want de moordenaar van zijn vrienden, of hij al of niet zich beriep op liefde tot zijn vaderland, heeft de menscheijkheid uitgeschud en moet zich wel toonen als de bruid die hij geworden is.

„Kon Camille stil zijn? Neen, want zóó diep getroffen te worden in haar menselijkheid en dàn niet te spreken, zou onnatuurlijker dan sterven zijn geweest.

„In dit heele stuk trouwens is de uiting van Camille en de daad van Horace voorondersteld: die uiting en die daad zijn de noodzakelijke oplossing van den strijd tusschen de menselijkheid die in de vrouwen en de vaderlandsliefde die in Horace het sterkst werd uitgedrukt. Alleen omdat het stuk in zijn hoofdkarakter een vaderlandsch drama was en blijven moest, kon het eindigen met vergiffenis voor wat — menselijk gesproken — onvergefelijk was.

„Het is een groot stuk omdat het probleem dat erin gesteld werd — het grootste probleem van den nieuweren tijd — er meesterlijk in wordt opgelost. De oplossing is die van de eeuw waarin het geschreven werd, — toen juist uit de vrije harts-tochtelijkheid van Protestantisme en Ligue Richelieu het ééne Frankrijk schiep, en de man die het maakte was die zwaar-moedige, burgerlijke, gesloten Corneille, die voor Parijs en de grooten zijn geheim verborg.”

Is er grilligheid in den greep waarmee, na den indruk van een enkel van zijn dramaas, Corneille aan Vondel wordt tegenovergesteld? — Is er verbeelding meer dan onderzoek in de rol die aan Corneille, op grond van dien indruk, en om misschien een enkele herinnering uit zijn leven, tegenover Richelieu wordt toebedeeld? Niet onwaarschijnlijk. Maar waar de ontleding van het treurspel zelf, die de hoofdzaak van zijn schrijven is, onweersprekelijk tot de literarische kritiek behoort, zal het mijn vriend niet schaden als het moet uitkomen, dat hij in het bijwerk de literarische fantasie gehuldigd heeft.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST

Het is een van meer dergelijke verschijnselen, maar daarom een niet minder belangrijk, dat zeven bouwmeesters, niet alleen zich er toe laten vinden, maar de gelegenheid aangrijpen, voor een publiek van leeken over hun kunst het woord te voeren. In groote groepen van de bevolking ontwaakte, ook hier te

lande, de belangstelling in allerlei geestelijk gebeurén: in kunst en denkbeelden, — en denkers en kunstenaars voelen dat zij behalve arbeiders in hun studeerkamers en werkplaatsen, ook leiders hebben te zijn. Dat zij, als zoodanig vooraantredend, zich tevens strijders toonen, is wenschelijk zoo goed als menschelijk. Menschelijk, omdat het van niemand gevergd kan worden dat hij — en dan nog wel in het gedrang van de menigte — wijsgeerig genoeg zal zijn iedere andere zaak zoo goed te vinden als zijn eigene. Wenschelijk, omdat, indien zij iets beteekenen, hun oorspronkelijkheid altijd den sleur voor vijand heeft. Wat wonder dat zij in den gezamenlijken strijd tegen dien vijand, elk voor zich, eigen kracht en schoonheid sterk voelen en die graag geroemd willen weten. De kunstenaar prijst dan zijn kunst, de denker zijn denkbeelden, en het zijn waarlijk niet de wijsgeeren die in dien lof van eigen zaak de bescheidenste blijken. Ook bij onze bouwmeesters zijn er die hun kunst roemen boven iedere andere, en, eerlijk gezegd, wij schatten er hen niet minder om.

Bouwkunst is *een* van de kunsten. Dat zij die haar beoefenen, haar lief hebben als ware zij *de eenige*, kan ons een waarborg zijn voor hun hartstochtelijke toewijding.

* * *

Moest ik de vraag beantwoorden of de zeven voordrachten, in de „Nederlandsche Bibliotheek” uitgegeven, tezamen een belangrijk werk over bouwkunst vormen, ik zou dan wegens onbevoegdheid zwijgen, maar verbazen zou ik me niet, als het door een kundiger werd ontkend. Bouwmeesters zijn niet in de eerste plaats schrijvers, en hoewel sommige van het zevental een zeer goede pen voeren, werd het geheel daar niet welgeschreven door. Indien dan maar ieder van de opstellen door zijn inhoud belangrijk is? Ook dit niet, of dan toch maar heel betrekkelijk. Een hoofdstuk uit een handboek, of zelfs een goedgestelde saamvatting van verscheidene hoofdstukken, is op zichzelf weinig verdienstelijk. Dat desondanks elk van de voordrachten een verdienste hééft, ligt aan het feit van hun samen-zijn en aan het doel daarvan.

Hier zijn zeven bouwmeesters: J. E. van der Pek, die als

inleider over het Begrip en het Wezen der Bouwkunst gesproken heeft, W. Kromhout Czn. die de Mohammedaansche kunst, J. W. H. Leliman die de Klassieke, Jos. Cuypers die de Middeleeuwsche Bouwkunst, A. W. Weissman die de Renaissance heeft verklaard en aanschouwelijk gemaakt. Over Hedendaagsche en Toekomstige Bouwkunst sprak daarop H. J. M. Walenkamp Czn., terwijl de Slotvoordracht, tevens Samenvatting van al het voorafgaande, door Berlage gegeven werd. Al is het nu niet mogelijk dat dit zevental alle nieuwere denkbeelden die onder hun vakgenooten omgaan, konden vertegenwoordigen — wij zouden b.v. verlangen ook De Bazel te hooren — zoo is het toch zeker dat in hun gezamenlijke voordrachten veel van die denkbeelden tot uiting komt. Ieder van die voordrachten op zichzelf is allereerst belangrijk door zijn aandeel daarin. Tegelijk is hun inhoud datgene, wat deze groep van vakmannen aan een zeer groot publiek had mee te deelen. Die mededeeling was het doel waartoe ze hun werk saambrachten, en ook dit is een belangrijkheid die van kracht is voor elk van de opstellen. Het mag dan soms den schijn hebben alsof niet anders dan een uit handboeken gegaarde kennis wordt voorgelegd, wie goed toeziet merkt toch dat die kennis gegroepeerd is naar bijzondere eischen. Welke? In het eene geschrift meer, in het andere minder duidelijk, alle van een zelfde orde: de eisch is de hoorders te winnen voor een bouwkunst van het oogenblik. Min of meer zijn al die geschriften strijdschriften en de twee belangrijkheden: denkbeelden, en verhouding tot het publiek, zijn ééne: deelname aan den strijd.

Mag ik naar dit inzicht de zeven voordrachten kenmerken, dan wil ik ze als volgt rangschikken. Voorop gaat Van der Pek met zijn in Hegelsche vormen gebracht betoog dat bouwen een kunst is, en dat iedere kunst haar tijdperken heeft van onontwikkeldheid, ontwikkeldheid en vergeestelijking. Maar Van der Pek, vooral beschouwend aangelegd, ontwikkeling-overziend, meer dan -meemakend, voelt ook den tijd waarin hij leeft als zulk een tijdperk *na* de ontwikkeling. Vergeestelijking, verfijning, ziet hij in de kunst van het oogenblik. Doch achteraan komt Berlage met zijn meer dadelijken scheppingsdrang en zijn vaster werkzamer geest. Ondoordachttheid, bezonnenheid en willekeur

noemt hij liever de kenmerken van die drie achtereenvolgende tijden, en bezonnenheid vindt hij het kenmerk van zijn eigenen.

Bespiegeling bij Van der Pek en aktie bij Berlage, zijn dit niet de rechtmatige polen van een volledige werkzaamheid?

Bouwen een kunst. Natuurlijk. Het bouwen-zelf nu weer te omschrijven, is onnoodig. Geen invoering van de begrippen „ruimte” of „saamstellen” zegt ons duidelijker wat we door het woord al weten. Bouwen is bouwen en de kunst is het goed te doen. Op dat goede bouwen is het in onzen leeftijd weer aangekomen, en dat is het verblijdende. Bauer, Berlage, De Bazel, Kromhout, — ook Van der Pek, en meer anderen, hebben na P. J. H. Cuypers en de zijnen goed gebouwd. Onze pleinen en straten bewijzen het. Geen wonder dat langzamerhand, in het spreken van onze bouwmeesters, op dat „goed bouwen” de nadruk valt. Dat is wat men het konstruktieve noemt: de waarheid, dat uit het gebouw het doel van te bouwen blijkt.

Vergis ik me niet dan is het feit van deze bewustheid de trek die door al de voordrachten heenloopt. Die trek verbindt Kromhout met Berlage, hoe alleraangenaamst de eerste overigens zijn genegenheid voor oostersche versiering botviert. Hij is het wezenlijke van Jos. Cuypers, hoe kort en kernig die ook niets anders zegt dan zijn vakkennis van het gothische. In de voordracht over de Renaissance vertoont hij zich niet als een eigenschap van den schrijver, maar wel als een trek van den tijd en als een dien hij wil afweren. De Renaissance gaat A. W. Weissman na aan het hart, en terecht: zij heeft voor ons een groote vaderlandsche beteekenis. Maar indien de hedendaagsche bouwkunstenaars, die de Renaissance loslieten, tot een eigen nieuwen stijl zullen geraken, dan zal het niet zijn voor zoover zij nu weer andere vormen uit „de 13de, 14de of 15de eeuw” nabootsen. De vraag zal zijn of zij *goed* bouwen, zoodat niet weer onze nieuwe buurten afval van huizen worden. Doen zij dat en wordt die *deugd* een *beginsel*, dan zullen natuur en historie hun recht wel handhaven en de stijl, dien wij wenschen, komt.

Ook Walenkamp, over hedendaagsche en toekomstige bouwkunst schrijvend, ziet in deze, voor zoover ze hier te lande beoefend wordt, den karaktertrek van „het streven naar doeltreffendheid”.

Dit èn het besef dat iedere kunst, zal ze beteekenis hebben en houden, aan meer eischen voldoen moet dan die van de dagelijksche behoefte of de voorbijgaande zinnestreeking, wordt in deze lezingen herhaaldelijk en krachtig uitgedrukt.

Het krachtigst door Berlage, die tegelijk, wat de anderen niet doen, — tenzij Van der Pek, in meer algemeene bespiegeling — een denkbeeld geeft van het innerlijk leven dat hij in gebouwen wenscht te zien uitgesproken. Hij bemint het gebouw niet als uiting van de persoon — wat het zeer in de Renaissance was — maar als uiting van de samenleving. Ook naar dit denkbeeld zouden de zeven bouwmeesters te groepeeren zijn. Maar zij geven daartoe in deze voordrachten geen aanleiding. Allermint de zoon van hem, die als de bouwer van zooveel kerken, in zulk een groepeerings van belang zou zijn.

Uitzondering — die dan de voor deze lezingen gevonden regels moge bevestigen — vormt de heer Leliman. In zijn bespreking van de klassieke bouwkunst schijnt mij niets voor te komen, waarover onze tijd juichen of fronsen zou.

ALBERT VERWEY.

BOEKBEOORDEELINGEN

JEANNE REYNEKE v. STUWE, *Arl* (L. J. Veen, Amsterdam). — CARRY v. BRUGGEN, *In de Schaduw*; W. GRAADT v. ROGGEN, *Vereenzaamd*; DAAN. v. D. ZEE, *Godsontearing* (v. Holkema en Warendorf, Amsterdam). — G. v. HULZEN, *Maria van Dalen* (v. Dishoeck, Bussum). — K. T. NIEULANT, *Liefdes Kronkel-paden* (W. L. en J. Brusse, Rotterdam).

Ik geloof dat er slechts zéér weinige romans geschreven zijn, die behoren tot de kunstuitingen. Immers hoe weinig proza bleef uit vroegere tijden bewaard — weinig in verhouding tot de veelheid van verzen — dat nu nog belangrijk is om kunst-waarde.

Vergelijken wij de Roman, die wij tegenwoordig beleven, met geschriften van waarachtige kunst, gaan wij de oorsprong van dezen na en zien wij daarbij hoé, waaruit, de Roman wordt voortgebracht, dan blijft niet veel te verwachten van onze huidige prozaïsten — ik zeg dit met nadruk daar zij ook zeer dik-huidige zijn — en hun wezenlik slechts schrale lof toe te brengen.

De letterkunde die kunst zal zijn, moet dit eigene van ons wezen dat ontroerd wordt door elken waren kunstenaar — Rembrandt, Da Vinci — treffen en ontwijfelbaar aandoen. Want niets is kunst tenzij de schoonheid er aan ontroert.

De proza-werken van den literairen kunstenaar ontstaan uit deemoedige ontroering voor de schoonheid zijner bewogen verbeelding. Prozaïsten die kunstenaars zijn, werken synteties; van uit eigen verstilde, monistische innerlikheid scheppen zij, zij zien in zichzelf gelijk de Dichters doen en ofschoon hun

het *evenwichtige ritme* ontbreekt dat alleen den Dichter eigen is, wiens stem naar vaste, evenredige maten buigt, bewegen ook hunne gemoedsuitingen zich in een—onevenwichtig—ritme dat het dichterlike benadert. Zo ontstaat het proza, het weinige, dat werkelijk tot de kunst behoort, het proza van Dante's *Vita Nuova*, of om te wagen van onze tijdgenoten te noemen, proza van Maeterlinck, Leopold Andrian, v. Schendel.

De roman die wij tegenwoordig beleven is amusementsliteratuur, d. w. z. géén literatuur en heeft ook in het gemoed van den auteur nimmer een noodwendige, onontkenbare oorsprong. De auteur beschouwt niet het wézenlike der hem omringende verschijnselen, maar slechts de onderlinge betrekkingen der fenomenale wereld. Hij gaat uit van een algemeen of toevallig-bizonder levensgeval, en brengt daaraan te pas al zijn — min of meer belangrijke — mensenkennis, zijn zedelijk besef en de belangrijkste wortels waaruit zijn levensbeschouwing stamt.

Nu kan, in het denkbaar gunstigste geval, het beschrijvings-talent buitengewoon ontwikkeld, de psychologische bekwaamheid merkwaardig, en de levensbeschouwing die zich in het werk ontwikkelt uit een eties oogpunt allerheerlijkst zijn, d. w. z. in de richting liggen van een stijgende evolutie-lijn; welnu, dit alles — en de moderne roman heeft geen andere elementen — staat tot kunst in geen onmiddelijke betrekking.

Het gevoel in ons, dat in ons te leven begint, dat ons geheel beheerst en zich in ons opricht, als ware het het wezen van ons wezen, de ziel der ziel, wanneer de zinnelijke verschijning van het bewogen ideeën-leven der grote kunstenaars ons treft, dit gevoel dat schoonheidsgevoel heet, blijft dood bij wie het hollands proza van onzen tijd doorleest.

Het is vermakelijk te zien hoe de uit schrijvers van dit proza gerecruteerde critici in de dagelijkse journalen elkander met de lauweren van het kunstenaarsschap bekransen, goedsmoeds en met trouw-hartige overtuiging en zonder enig besef van het lachwekkende hunner manipulaties.

Ik wil volstrekt niet zeggen dat hun werken onbelangrijk zijn. Wijsgerig, psychologies, economies, theologies, enz. zijn zij vaak, als zodanig, min of meer, en soms zelfs bijzonder

belangrijk, maar zij pretenderen daarbij iets te zijn dat zij in genen dele zijn, en daar wil ik alleen maar op wijzen.

* *
*

Het publiek — dat men niet goed doet te verachten, want ik behoor er toe; en mijn gevoel van eigenwaarde is menselijk — het publiek zal met genoegen, ongetwijfeld, met bijzonder genoegen de nieuwe roman van Jeanne Reyneke v. Stuwe, *Arl*, lezen. Immers, deze roman heeft uitstekende kwaliteiten. Het publiek dat in de rustige, ordelijke binnenkamers van onzen gezeten burgerstand verkeert, heeft een onverzadelike nieuwsgierigheid naar schandalen in het algemeen en naar schandalen uit de hogere kringen in het bijzonder. Welnu, *Arl* doet ons kennis maken met het intiemere leven der deftige grotewereldlingen en vooral met hunne schandalen. Want enigzins schandalig is dit boek zeker.

Wij, die anders, door den aard van ons beroep alreeds, zo niet in aanraking komen met meer gesoigneerde voorname lieden, maken alleraangenaamst kennis met een kring van gedistingeerde sportliefhebbers, de wed- en wedren-lui, zulken die paarden bereiden en berijden, be-zitten en bezitten. 's Avonds banken wij om duizenden op landgoed zo en zo, vechtpartijen breken de glazen en de eentonigheid van den avond, wij geven de dochter des huizes steelsgewijze een kus, waarvoor onze lichtelik aangeschoten partner op straat gesmeten wordt. Kortom, wij treden in een leven dat allerbelangrijkst is, en een ongekende bekoring heeft, indien het tenminste, en dat is het hier, goed beschreven is, want Jeanne Reyneke v. Stuwe is ongetwijfeld een schrijfster van talent en zij weet zeer vaak „een natuurlijke toon te treffen” en haar mensenkennis is waarlik precies. De figuren uit dit boek zijn mensen, geen poppen, mensen die menselijke talenten ontwikkelen: schulden-maken, dochters-uithuweliken, paardenfokken, flirten, flirten vooral. Jeanne Reyneke v. Stuwe heeft ook compositie-talent en een prettig zedelijk besef, terwijl zij bovendien van psychologiesen zin blijk geeft. Deze roman, zegt het voorwoord, hoewel in zichzelf een geheel vormend, is een vervolg van „Het leege leven”. Het leege leven! Deze

roman is een vervolg van het lege leven. Het leven — laten wij ons daar even indenken — het leven, en dan „het lége leven”. Dus het leven waar niets in is, waar niets aan is. Maar wat, vragen we ons af, kan toch in godsnaam iemand bezielen eerst een boek, en dan nog een vervolg daarop van ± 400 blz. te schrijven over — niemenda!

Ik heb dit boek gisteren gelezen. Na het ontbijt ben ik ermêe begonnen en ik heb het aaneen uitgelezen om een zuivere indruk ervan te krijgen. Den gehelen dag heb ik met dit boek doorleefd; ik las niet vlug, omdat ik in dit werk steeds moest zoeken naar den zin van het boek, den zin, ge zult mij begrijpen, die men niet in de zinnen vindt maar die er toch moet inzitten, als 't ware erin opgelost. Maar ik vond geen zin, zelfs geen on-zin. Heeft de schrijfster, dacht ik, geen zin in een zin gehad? Heeft voor haar het leven geen zin? Ik voelde mij onbehagelijk, zinledig.

's Avonds kwam de krant, ik trachtte de holheid van mijn ziel te vullen, maar ik kon niet rustig lezen. Ik las over de komst van den Duitsen Keizer. De Duitse Keizer op het Damrak, de Duitse Keizer op den Dam. Het hielp niet, aldoor zag ik maar paarden, dravende paarden, rennende paarden, dansende paarden; paarden met witte sokken, paarden zonder witte sokken. Ik las de „Officiële Berichten” en over een griffiersbenoeming in Overijssel, ik las over de goederenmarkten, ik las „Handelsberichten”, „Stoom en Zeilvaart”, „Kerknieuws” god beter 't, „Post en Telegrafie”, „Visscherij”. Maar mijn hart bleef leeg, leeg. Ik voelde dat ik er slecht uitzag. Mijn vrouw vroeg bezorgd of ik iets had. Neen, ik had niets, niets, helemaal niets. Maar wat ik had was dat ik niets had en snachts kon ik daardoor niet slapen. Vergeef mij lezer dat ik zo over mijzelf uitweid, maar ik kon niet slapen. En ik dacht almaar: wat 'n roman! is dit een roman? zijn zo de romans? is dit ons proza? Het was verbijsterend. Want zie, sedert mijn jongelingsjaren had ik geen Hollands proza gelezen en nu, nog zo rijk aan schone verwachtingen, plots déze ontuchtering.

Toen ik vanmorgen opstond was ik opstandig. Ik nam mij voor het boek, mijn kwelduivel en ontgoochelaar te vernietigen, niet met zuivere objectieve kritiek, want ik was boos, maar

met subjectief-wraakzinnige. Mijn geweten sprak: „dat is niet goed”, maar mijn vertoornde gemoed daarop: „Fiat!”

Toch, toen ik het boek doorbladerde werd ik kalmer. Was het wel zo slecht? Zou ik mij door een redeloze kritiek niet „de kleeren scheuren”, zoals een gepijnigd tegenstander al eens beeldrijk aan mij opmerkte? En bovendien, in de liefde van Margu rite („Zachte, aanhankelijke natuur. Oud 26 jaar”) was toch wel iets mooi-menseliks, en ik herinnerde mij even ontroerd geweest te zijn door bijzondere dingen in haar toch wel vrij goed getekend jonge-meisjes karakter. Mocht ik dit boek, dat toch niet slechter zou zijn, wellicht beter, dan onze andere romans, treffen en gingen de andere vrij uit? En ik had een visioen, in dit moment van aarzeling en ontgooide zachtaardigheid, dat de figuren van dit boek mij voorbijschreden in lange gewaden, met gebogen hoofd, langzaam en treurend; een voor een zagen zij mij aan, en in hun ogen las ik: Te Caesar morituri salutant. Toen viel mijn pen neer en ik stak mijn duim omhoog.

* * *

Eenmaal aangenomen dat het verschil tussen dit soort werk en kunst re el is, kunnen wij de goede kwaliteiten hier en daar in de roman *Arl*, erkennen. Er zijn gedeelten die ons in de gevoelssfeer leiden, waaruit ware kunst zou kunnen voortkomen — een zekere aangedaanheid.

De kunstenaar vindt in het leven, in het leven der hem omgevenden, vaak aanleiding tot een aangedaanheid die, bezonken, zijn ziel in een serene stilte vereenzaamd laat, waarin zijn diepere zelf-werkelijkheid verneembaar wordt. Boeken nu als deze, *Arl* nu en dan, en ook de schetsjes van Carry v, Bruggen, de verhaaltjes van Graadt van Roggen, suggereren ons een werkelijkheid die tot een dieper zielsleven *aanleiding* kan zijn zonder dat deze boeken zelf evenwel het diepere zielsleven bevatten. De auteurs waren in hun eigen harten maar zeer oppervlakkig bewogen toen zij schreven, want waren zij van dieperen ernst doordrongen geweest, zij zouden zulk betrekkelijk onbelangrijk werk niet geleverd hebben. Maar den zeer gevoelige treft deze grovere realiteit, doordat zij niet z 

grof is of hij kan ze op zijn fijnere betrekken; en uit deze betrekking kan de aandoening ontstaan, de innerlike bewogenheid die in rust overgegaan de sereniteit van de ziel wordt.

Zowel Graadt v. Roggen als Carry v. Bruggen zijn minder onbetekenend dan Jeanne Reyneke v. Stuwe, omdat zij meer werken in die aangedaanheid — de grovere die dus nog niet de superieure van den kunstenaar is en nooit worden kan — die hunne verhalen min of meer aandoenlik maakt. Hoe fijner de lezer georganiseerd is, hoe minder hem die aandoenlikheid evenwel treft, daar zij, geen verband houdend met het innerlik wezen, feitelijk sentimentaliteit is.

Een kunstenaarsschap — ook zelfs een lage graad ervan — bereikten zij niet omdat hun werk niet voortkwam — gelijk evenzo dat van bijna alle romanschrijvers — uit de *monistische gcaerdheid van het verstillde gemoed*, maar uit een véélheid van naast elkaar werkend bestaande zielsgesteldheden.

Dit is geen partij-theorie maar eenvoudig een waarheid.

* * *

De roman *Godsonteering* van Daan v. d. Zee is een levensspiegeling uit christelike kringen. De schrijver toont een oprecht en goedwillend mens te zijn, ofschoon geen hoogvlieger, die ons een oprecht en goedwillend, ofschoon geen hoogvliegend — en dit laatste met bedoeling — mens toont in christelike omgeving. Zijn oprechtheid komt voortdurend in conflict met de onoprechtheden dier christeliken, onoprechtheden noodzakelik in mensen die in de twintigste eeuw zich voordoen te leven naar een moraal van het jaar nul. Wat de schrijver wil doen uitkomen is eenvoudig, en met zijn aller-aangenaamst zedelik besef zal zijn boek waarschijnlijk of zeer zeker invloed tengoede uitoefenen in kerkelike kringen. Voor al wie daar buiten staat heeft het boek geen waarde en is het nog al taai.

Geschreven is het met die vlotheid en bekwaamheid die men van een modern romanschrijver verwachten kan. Ieder niet geheel onontwikkeld man die tien onzer moderne romans gelezen heeft, kan een elfde schrijven. Toch heeft dit boek kunstpretentie's die het hier en daar lichtelik belachelik maken,

hetgeen de „christelike” philister en de „christelike” zestienjarige, die dat niet worden wil, m. a. w. zij die dit werk wellicht met vrucht lezen, evenwel niet bemerken zullen.

* * *

Het zal den heer v. Hulzen waarschijnlijk verwonderen en eenigzins onbehagelijk zijn, met bovengenoemde schrijvers in dezelfde rubriek samen te staan. Hij zal wellicht glimlachend op het dikgevoerde fantasie-vest zijner reputatie kloppen. Desniettemin breng ik hem in gezelschap waarbij hij hoort. In zijn sóort is dit werk uitstekend, d. w. z. het steekt uit boven gelijksoortig werk bijv. van Querido of Everts e. d. Maar het soort deugt niemendal. Wat erin te prijzen valt is steeds wat niet een noodwendige eigenschap van waarlike kunst uitmaakt.— Zie hierboven.

Wat 'schrijvers gevoel betreft, waar dit hier niet ontveld is aan de bestaansgrond van zijn wezen als een uit het innerlik zich verwerkeliende drang, is het een grove aandoenlikheid die zoal bemerkt en erkend, nochtans niet gewaardeerd wordt en buiten de gevoels sfeer van den kunstenaar ligt. De maat van zijn woord is hieraan evenredig en geeft geen aanleiding tot verdere opmerkingen.

* * *

Superieur aan al de hierbesproken boeken is het werk van den heer Nieulant. Het is werk van een fijnen (wat de dorre titel niet doet vermoeden), bewusten, analytiesen en toch niet ziekelijk-subtielen geest. Maar toch. . .

Er komt in dit boek het volgende gesprek voor, tussen een meisje en een jong student, over franse romans: „— Balzac mooier dan Zola?” — Zij lachte zeker, met überlegen lippen-spitsing: „O ja, vind je Zola toch eigenlijk niet grof?” — Hij begreep haar niet recht, vroeg zich verwonderd af of zij dan toch nog meisjesvooroordeelen had. „Je moet de dingen toch weergeven zooals ze zijn.” — De veronderstelling tastte haar in haar eer en wat ongeduldig kwam het antwoord: „Nee, dat bedoel ik niet, maar zoo weinig diep, ik weet niet hoe 'k

't zeggen zal... je moet Balzac maar es lezen, dan begrijp je 't vanzelf.'"

Zo zou ik den heer Nieulant willen raden, mocht hij mijn bedoeling niet begrijpen, eens werkelijk kunst-proza te gaan vergelijken met eigen bestrevingen; hij zal dan wel bemerken, dat hij van een verkeerd punt uitgaat en zodoende in dit werk niet geeft wat hij wil. De innerlike gebondenheid die een verhaal opheft tot meer dan notering van... Maar ik zou in herhaling treden. Waarlijk superieure beschrijving en wijze karakterontleding brengen nog geen kunst voort, tenzij het Ene er is. Let wel, ik zeg niet dat dit werk gebondenheid van onderlinge factoren mist en daardoor onharmonieus is. Het is harmonieus, maar van een harmonie door den bouwkundigen geest eraan toe gedaan, niet ontsprongen uit de activiteit van het innerlike diep menselijke Ene.

Ik wil den heer Nieulant niet beledigen door — zoals dat bij leesgezelschappenromans gebruikelik is — den inhoud van het verhaal weertegeven. Maar hij beledige dan ook zichzelf niet door zo iets mogelijk te maken.

* * *

Ik besluit dit opstel met een paar woorden van Huysmans, die hij reeds voor bijna twintig jaar uitsprak :

„Relis donc ses derniers livres, qu' y trouves-tu? dans un style en mauvais verres de couleur, de simples anecdotes, des faits-divers découpés dans un journal, rien que des contes fatigués et des histoires véreuses, sans même l'étai d'une idée sur la vie, sur l'âme, qui les soutienne. J'en arrive, après avoir terminé ces volumes, à ne même plus me rappeler les incontinentes descriptions, les insipides harangues qu'ils renferment; il ne me reste que la surprise de penser qu'un homme a pu écrire trois à quatre cents pages, alors qu'il n' avait absolument rien à nous révéler, rien à nous dire.”

Geldt dit al niet geheel voor Nieulants boek, op de andere is het volkomen toepasselik en op hun werksoort door Huysmans ook bedoeld.

MAURITS UYLDERT.

Een Zwerver Verdwaald, door Arthur van Schendel, 1907, W. Versluys, Amsterdam.

Wij moeten ons door zijn naam niet laten verleiden te gelooven dat dit kleine boek op *Een Zwerver Verliefd* gelijk zou. Dat eerste was een schepping: de werkelijke Tamalone met zijn noodlottig leven. Noodlottig was daarin al het gebeuren, ieder klein lotgeval niet minder dan zijn onvoorziene en toch onvermijdelijke einde. Daarmee vergeleken is dit tweede het verhaal van wat er daarna al of niet met Tamalone mag zijn voorgevallen. Het is nu zóó, het kon ook anders zijn. De vertelling geeft ons den indruk van schoonen en behagelijken willekeur, niet van noodzakelijkheid. Waarom ook niet? Hij die het voeren van de lans in den oorlog leerde, toen het om zijn leven ging, moge zich nu dan eens in het steekspel vertreden. Maar het blijft een spel, temeer wanneer geen ander zijn lans tegen de uwe stelt. Hier zijn de schoone lijnen, de gevoelige woorden, de teedere en kleurige voorstellingen, — kennis en herinnering misschien meer dan in het eerste werk, — hier zijn ook voorvallen en figuren, die een zekeren zin hebben, een zin die het allicht een niet ondankebaar genoeg zal zijn tot het einde te volgen; maar hier is niet de innerlijke noodzaak, de scheppingsdrift, de lichamelijke werkelijkheid.

Het moet Van Schendel vrijstaan, nu hij den Zwerver geschapen heeft, hem nog een wijl met zijn mijmeringen te begeleiden langs de lanen van zijn verbeelding, — mits hij wete dat dit iets anders is dan leven-geven, mits hij ons toesta te blijven uitzien naar het nieuwe schepsel dat in *zijn* verbeelding en in de *onze* Tamalone vervangen moet.

De Vlaschaard, door Stijn Streuvels, bij L. J. Veen, Amsterdam.

Als de zon kon schrijven zou hij het min of meer doen als Stijn Streuvels. Hij ziet zijn aarde van boven af, alles ineenen, en voor hij begint schijnt alles op zijn plaats te staan.

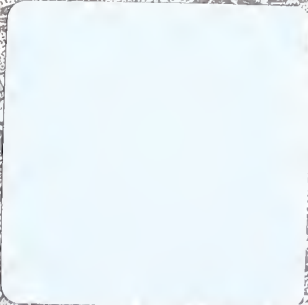
De lezers van *De Beweging* kennen dit werk waarvan alle vier de gedeelten, Zaaithede, De Wiedsters, Bloei en De Slijting achtereenvolgens in dit tijdschrift verschenen zijn. Het is beter dan *Minnehandel* waarover ik vroeger schreef, en waarmee ik het 't liefst vergelijk, — in zooverre de deelen een beter eenheid vormen. Ook is de gemoedstoon dieper, mannelijker, en juist het meest in dien man, den ouden boer, die als niet in den gewonen zin sympathiek wordt voorgesteld. Die beheerscht het boek, hij en zijn vrouw, zoodat om hem heen de jeugd, — ook Louis en Schellebelle — zich bewegen blijft. En van dat vaste midden gaan al de stralen en straten uit van arbeid en vreugde, van heden zoowel als verleden, van waargenomen gebruik en gedroomde overlevering.

Het heeft mij eerst verbaasd dat een laatste bladzijde aan het slot was toegevoegd. Juist dat slot had mij aangegrepen en kon niet falen een aandoening natelaten. Maar de schrijver, schijnt me, heeft goed gezien. Niet de zoon is de hoofdpersoon, en zijn aandoenlijk lot moet niet het laatst in ons naklinken. Ook zelfs de moeder is dat niet. Maar de vader, die zijnde zooals hij geschapen en geworden is, de last van zijn daden te dragen heeft en de grootheid toont van den volgroeiden, van den aanstonds verdorden boom.

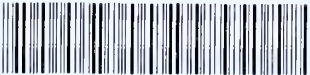
A. V.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00695 7738

